Bárándy Gergely

A TENGER KERESZTES LOVAGJAI

A könyv kiadását támogatta a TENDERHÁZ Pályázati Tanácsadó Kft.

Bárándy Gergely

A TENGER KERESZTES LOVAGJAI

Velence részvétele a negyedik keresztes hadjáratban

Scolar Kiadó • Budapest, 2004

Lektorálta Dr. Závodszky Géza főiskolai tanár

TARTALOMJEGYZÉK

Szüleimnek...

Bevezető

A történetírás hét keresztes háborút említ*: az elsőt 1096-tól 1099-ig vívták, az utolsót pedig 1270-től 1271-ig.[1] A történetírók nézete megoszlik a tekintetben, hogy ezek közül melyek voltak sikeresek, és melyek nem. Főleg a negyedik keresztes hadjárat kapcsán találkozhatunk egymásnak szögesen ellentmondó véleményekkel.

Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a sikeres hadjáratok során a keresztény hadak elfoglaltak egy sor, muszlimok által lakott várost és birtokot, ahol keresztes államokat alapítottak. Majd amikor ezt a „hitetlenek" visszafoglalták, újabb keresztes hadjáratot szerveztek ezen és újabb területek elfoglalására. A sikertelen hadjáratok esetén pedig maradt a muszlim uralom.

Hajlamosak vagyunk továbbá azt is gondolni, hogy a tengerentúl városai – Akkon, Türosz, Antiochia, Jaffa, Jeruzsálem stb. – és a hozzájuk tartozó területek a keresztes háborúk eredményeitől függően hol muzulmán, hol keresztény kézen voltak, s állandó csatározások színhelyéül szolgáltak.

A keresztes hadjáratokat sokszor nem lehet teljesen elkülöníteni az egyszerű fegyveres zarándokcsoportok érkezésétől, a tengerentúl szokásos életétől. Volt, hogy nem is egyszerre érkezett a keresztes sereg, hanem több hullámban,

* A történészek szinte kivétel nélkül hét keresztes háborúról beszélnek. Ha meg is említenek más keresztes vállalkozásokat, nem sorolják őket a hét közé. Így például Runciman *A keresztes hadjáratok története* c. művében (3. kötet. 955–984. o.) említést tesz néhány kései keresztes hadjáratról, de könyve szerkesztéséből is látszik – az *Epilógus*ban ír róla –, hogy ő sem sorolja őket az „igazi" keresztes hadjáratok közé.

féléves-éves eltérésekkel, sőt az is előfordult, hogy koronás fő jött vitézeivel, a történészek mégsem nevezték az akciót keresztes hadjáratnak.

A keresztes hadjáratok – az első kivételével – legjobban úgy jellemezhetők, hogy azok a tengerentúli keresztény államok muzulmánok ellen vívott állandó harcának megsegítésére indított olyan nemzetközi – a nyugati keresztény egyházfő által meghirdetett – vállalkozások, melyeknek célja a tengerentúli keresztény birtokok megvédése, jó esetben újabbak meghódítása egy vagy több európai keresztény nagyhatalom fejének vagy legalábbis közeli rokonának parancsnoksága alatt álló, helyi viszonylatban nagynak számító sereggel, amelyeknek tagjai még elindulásukkor felvették a keresztet.

Általános vélekedés, hogy a „hitetlenek" és a keresztények közötti érintkezés szinte egyetlen formája a harc volt, s a keresztes seregek és a keresztes államok állandó szövetségesként álltak szemben az egységes muszlim néppel. Nem állítom, hogy e vélekedések teljesen alaptalanok, de több bennük a tévedés, mint az igazság.

Mivel könyvem nemcsak a keresztes hadjáratok történetének szakavatott ismerőihez szól, szükségesnek ítéltem, hogy az *Előzmények*ben – alapvetően Steven Runciman *A keresztes hadjáratok története* című nagy formátumú művére alapozva – felvázoljam azokat az eseményeket, amelyeken keresztül Velence és Nyugat-Európa eljutott a negyedik keresztes hadjárathoz. Fontosnak tartottam, hogy a negyedik szent háború elhelyezhető legyen a keresztes mozgalmak történetében – e nélkül néha érthetetlenek a résztvevők reakciói bizonyos élethelyzetekben. A korábbi keresztes hadjáratok történetét viszont csak vázlatosan tárgyalom.

A negyedik keresztes hadjárat a történészek általánosan elfogadott álláspontja szerint 1202 és 1204 között zajlott. Érdekesnek és az események szerves részének ítéltem a hadjárat megszervezésének, illetve közvetlen követ-

kezményeinek időszakát: a Latin Császárság megalakulását és a görög császárság bukása után a birodalom „háromnyolcadának" meghódítását. A könyv a keresztes államok, a keleti frank birodalom, azaz a Frank Kelet bukásával és az utolsó keresztes hadjárattal ér véget – így az egész keresztes mozgalom az olvasó elé tárul. A bizánci eseményeket bővebben tárgyaltam, hiszen a hatalmas keleti birodalom XIII. századi történelme a negyedik keresztes hadjárat fényében telt, s a hadjárat közvetlen kihatással volt az események alakulására. A Szentföld XIII. századi története, a keresztes államok hanyatló korszaka viszont már csak az *Utószó*ban kapott helyet. A történet így kerek egész – az első keresztes hadjárattól a Frank Kelet bukásáig tart, melyben kiemelt szerepet kap a negyedik szent, vagy ahogy Godfrey nevezte: szentségtelen[2] háború.

A Velence szerepét elemző művekkel ellentétben a hadjáratot és annak előzményeit egymással összefüggésben kezelem, hogy az olvasó teljes képet alkothasson a szent háborúról. Természetesen nagyobb részletességgel mutatom be a Velencét érintő részeket, a lehető legjobban beágyazva azokat a történetbe. Meggyőződésem ugyanis, hogy a Velencei Köztársaság szerepe kiragadva a történetből sokkal nehezebben értelmezhető. Kitérek olyan körülményekre, amelyek nem tartoznak szoros értelemben a negyedik keresztes hadjárat történetéhez, azonban Velencében e háborúhoz kapcsolódóan indukáltak változásokat. Részletesen elemzem Velence szerepét a hadjárat eltérítésében, valamint Konstantinápoly kifosztásában. Megpróbálok választ találni arra, hogy vajon Velencét terheli-e mindezért a felelősség – ahogyan általában állítják. Könyvem megírásának egyik legfőbb célja ennek cáfolata, így a munka védőbeszéd is Velence mellett. Ez indokolja a nevek és az adatok sokaságát, hiszen – ügyvéd lévén, szakmám gyakorlása során megtanulhattam, hogy – megalapozott következtetést csak a tényállás lehető legpontosabb ismeretében lehet levonni.

Érdekességként a *Függelék*ben publikáltam a negyedik keresztes hadjárat legfontosabb szerződéseinek eredeti szövegét. Az archaikus nyelvezeten kívül – amely az olvasót képes visszarepíteni a középkorba és egy pillanatra résztvevőjévé tenni a hercegek tanácsának – olyan részletekkel is megismerkedhetünk, amelyek kifejtésére a hadjárat elemzésekor nem kerülhetett sor.

S végül a felhasznált művekről. Az *Irodalomjegyzék*ben csak azokat a munkákat tüntettem fel, amelyekre közvetlenül hivatkoztam, s amelyek a *Jegyzetek*ben is szerepelnek. A felhasznált művek köre azonban valójában jóval bővebb. Az egyéb forrásokban szereplő gondolatokra több helyen hivatkoztam. Ezeket részben azért nem tudtam közvetlenül feldolgozni, mert nem voltak fellelhetőek – mint például Robert de Clari krónikája –, részben pedig nem tartottam szükségesnek, hiszen a számomra kiemelten fontos részeit az általam közvetlenül hivatkozott szerzők saját gondolataik értékeléséhez tényszerűen – sok esetben szó szerint – idézték. Gyakran jeleztem is a *Jegyzetek*ben, hogy melyik eredeti forrásra vagy feldolgozásra hivatkozik az általam feldolgozott mű.

Most pedig ugorjunk vissza sok száz évet a történelemben, és pillantsunk be a keresztes hadjáratok előzményeibe!

Kétélű nyugat-európai lovagkard a X–XI. századból

Előzmények

A Szentföld helyzete az első keresztes hadjárat megindulásakor

A Szentföld három világvallás bölcsője – érthetően mindhárom sajátjának érzi. Nem csoda, hiszen a Földközi-tenger keleti partvidékét zsidók, keresztények és muzulmánok egyaránt évszázadokon át uralták. Mindhárom vallásnak itt vannak a szent helyei, amelyek birtoklása és látogathatósága a hívek számára kiemelten fontos. Hogy kinek van a legfőbb joga a Szentföld birtoklására, megállapítani nem lehet.

A zsidók az ókortól kezdődően itt éltek, és egészen a római uralomig uralták a terület nagy részét. (Róma még Krisztus születése előtt annektálta, a Birodalomhoz csatolta a Szentföldet.) E földön született meg a keresztény vallás, itt éltek az első keresztény közösségek, amelyeknek tagjai származásukat tekintve zsidók voltak. Így aztán a keresztények és a zsidók Szentföldhöz való kötődését nem is igazán lehet különválasztani. A 300-as években, amikor a római császár államvallássá tette a kereszténységet, a Földközi-tenger keleti partvidékén volt a négy nagy patriarchátusból kettő: az antiochiai és a jeruzsálemi. (A másik két egyházi központ Róma és Alexandria volt.)

Septentrion
MER
ATLANTIQUE
MER DE FRANCE
BRETAGNE
CHAMPAGNE
FRANCE
GASCOGNE
MER D'ESPAGNE
MER DE PORTUGAL
MER DE GALICE
GALICE
ESPAGNE
CASTILLE NOUVELLE
ANDALOUSIE
ARAGON
CATALOGNE
NAVARRE
MURCIE
PORTUGAL
Golfe de Lyon
MER DE FRANCE
Isle de Corse
Isle de Sardaigne
SARDAIGNE
MER
MER DE PONANT
MER DE BARBARIE
BARBARIE
ROYAUME D'ALGER
ROYAUME DE TUNIS
ROYAUME DE FEZ
ROYAUME DE MAROC
Golfe de las Yeguas ou Golfe des Juments
Detroit de Gibraltar
Mont Atlas
PARTIE
D
Midy

A mediterrán világ térképe Janson krónikájából, XVII. század első fele

A VI. század elején harcias arab többistenhívő és bálványimádó törzsek jelentek meg a térségben. Ezek egy részét a zsidók, más részüket a keresztények megtérítették, többségük azonban az akkor kialakuló iszlám vallás híve lett. Mohamed próféta 622 és 632 között megalapította a keresztény elemeket is tartalmazó, de azt liturgiájában jelentősen leegyszerűsítő és az arab hagyományokat figyelembe vevő vallást. A mohamedán vallás is a Szentföldön alakult ki tehát.

Egyet azonban mindenképpen meg kívánok jegyezni a napjainkban uralkodó közvélekedés cáfolatára. A keresztes hadjáratok által érintett területek muzulmán lakóinak erkölcsi alapja semmivel sem volt nagyobb a területek vonatkozásában a keresztény hódítókénál, különösen nem a bizánciakénál.

A VII. század elejétől kezdve Palesztina állandó csatározások színhelye lett. A 600-as évek első felében Omár bagdadi kalifa, Mohamed barátja és második utódja, az iszlám nevében elhódította az immár keletrómai császártól a Szentföldet, melyet Jeruzsálem 638-ban történt elfoglalásával tetőzött be. Ez az eseménysor tehát szinte párhuzamos volt az iszlám vallás kialakulásával. Az arabok egyébként nem elégedtek meg a Szentföld elfoglalásával: 642-re Egyiptom is a kezükre került, 700-ra egész római (Észak-) Afrika, 711-re pedig Spanyolország is. A keleti keresztények java része, mint például a monofiziták vagy a nesztoriánusok kifejezetten örültek a muszlim uralomnak, hiszen gyűlölték a császárt, aki az egyetemes zsinatokon meghatározott egységes tanokat akarta rájuk kényszeríteni. A muzulmánok türelmesek voltak – bizonyos megkötésekkel vallásszabadságot biztosítottak a keresztényeknek és a zsidóknak.[3]

A Szentföld területén számos törzs élt, amelyek az ókortól, sőt, sok esetben az őskortól lakták e földet. Ilyenek voltak például az amalekiták, a jebúsziak, a moabiták, a föníciaiak, a filiszteusok, az arámiak és a zsidók. E népek

és az arab hódítók – akik kezdetben csupán egy katonai kasztot alkottak a meghódított területeken – összeolvadásából jött létre az a népcsoport, amelyet ma palesztinai arabnak nevezünk.[4]

Az arab hódítással tehát Bizánc teljesen kiszorult a Szentföldről. A császár, aki ekkor egyértelműen a kereszténység fejének számított, többször megpróbálta az elhódított területeket visszaszerezni, komoly eredményt azonban csak a X. század második felében tudott elérni. Ekkor a bizánci csapatok visszafoglalták Krétát, Kilikiát, Ciprust, Saizart, Humszt, Hamát, Tripoliszt, Tortozát, Dzsabalát, Laodikeát és Antiochiát. A Szentföld jelentős része Jeruzsálemmel együtt azonban még ekkor is muszlim kézen maradt. E háború már nem csupán területi hódításért vagy a birodalom érdekeiért folyt, hanem a vallás védelméért is. Az ezredfordulón tízéves békét kötött a bizánci császár és a bagdadi kalifa, amely azonban – kölcsönös politikai érdekekből – közel ötven évig állt fenn. A Szentföld fele keresztény, a másik fele muzulmán kézen maradt.[5]

Az arab hódítás nem csak a területet korábban uraló Bizánci Birodalomnak okozott problémát. A VI. században ugyanis tömegessé váltak a szentföldi zarándoklatok, melyek a VII. századi arab hódítás miatt teljesen ellehetetlenültek. A szent helyek elvesztése a nyugatot majdnem olyan érzékenyen érintette, mint a keleti császárságot. A zarándoklatok lehetősége összefüggött a kereskedelemmel. A kelet–nyugati kereskedelmet a X. századig – de az arab hódítás miatt gyakorlatilag csak a VII. századig – elsősorban görög és szír kereskedők bonyolították. Néhány nyugati kereskedőváros is bekapcsolódott, szerepük azonban nem volt jelentős. A VII. századi arab hódítással a kereskedelemnek is leáldozott, ettől kezdve ugyanis muzulmán kalózok uralták a Földközi-tenger keleti részét. A X. századi bizánci hódításokkal azonban a kereskedelem is fellendült, Bizánc ismét a Földközi-tenger ura lett, de egyre nagyobb súllyal kapcsolódtak be a kereskedelembe az itáliai kereskedővárosok is, mint például Ve-

lence. II. Baszileiosz bizánci császár 992-ben kiadott kiváltságlevele is a Velence és Bizánc közötti, korán fellendült kereskedelmet bizonyítja. A dokumentum szerint a császár széles körű kereskedelmi előnyökhöz – például vámmentességhez – juttatta Velencét az egész Bizánci Birodalom területén.[6]

Bizánc vezető szerepe a kelet-nyugati kereskedelemben kérészéletűnek bizonyult. A X. századot megelőzően az arab világ központja a Bagdadi Kalifátus volt. Vezető szerepéhez a kereskedelmi útvonalak is igazodtak, így a X. századig a levantei kereskedelmi főútvonal Bagdad–Bizánc–Nyugat-Európa, általában Itália volt. A bagdadi Abásszida-dinasztia hanyatlása, s vele párhuzamosan az egyiptomi Fátimida-dinasztia megerősödése miatt azonban a korábbi fő kereskedelmi útvonal Alexandria–Itália lett.

E folyamattal szinte párhuzamosan erősödtek meg az itáliai kereskedelmi flották. Az útvonal megváltozása miatt a Bizánci Császárság részvétele a kereskedelemben minimálisra csökkent, így a levantei kereskedelem szinte kizárólag néhány itáliai kereskedőváros „privilégiuma" lett.

A muzulmánok részben Bizánc hatalma, részben vallásuk előírásai miatt türelmesek voltak a keresztényekkel, így a kelet-nyugati kereskedelem igen gyorsan virágzásnak indult, s nagy hasznot hozott a veszélyeket is vállalóknak. Annak ellenére, hogy a Bizánci Császárság ismét a Földközi-tenger keleti partvidékének ura lett, a muzulmán kalózok miatt a bizánci hódítás után is igen veszélyes volt az utazás. Szinte közhellyé vált, hogy a velencei és más kereskedők „egyik oldalán a kard, másik oldalán a pénzes zacskó lóg."

A veszélyek és a borsos fuvardíj ellenére alig lehetett helyet kapni a hajókra. Szárazföldön az utazás olcsóbb volt ugyan, de veszélyesebb és sokkal hosszadalmasabb is. Mindenesetre a X. századot követően a nyugati zarándokok ismét eljuthattak a Szentföldre, s egyre gyakrabban utaztak itáliai hajókon. Ráadásul fellendült az ereklyekereskedelem is.[7]

Bizáncnak azonban nem kereskedelme hanyatlása okozta a legnagyobb problémát. A XI. század közepétől a szeldzsuk törökök hódításaik révén a Földközi-tenger keleti partvidékének legmeghatározóbb hatalmává váltak. Helyzetüket az 1071-ben megvívott manzikerti csata erősítette meg – ekkor szétverték a bizánci csapatokat, magát a császárt is fogságba ejtették, s már-már Konstantinápolyt fenyegették.

De a keleti császárság kálváriája ezzel még nem ért véget. A katasztrofális manzikerti vereséggel egy időben a normannok elfoglalták Bizánc utolsó itáliai birtokát, Barit. (A normannok nem sokkal ezt megelőzően érkeztek nyugatról Dél-Itáliába. Viharos gyorsasággal terjeszkedtek. Bizánctól elhódították Apuliát és Calabriát, 1072-ben pedig az araboktól Szicíliát. Utána jött a keleti császárság utolsó itáliai birtoka, Bari. Szemet vetettek továbbá a Velence által frissen meghódított dalmát területekre is. A közös érdek szövetségbe tömörítette Velencét és Bizáncot. Velencének valóban óriási jelentőségű volt Dalmácia megőrzése. A császárság viszont nem is annyira területi vesztesége miatt, hanem presztízsének megőrzése érdekében nem tehetett mást, mint hogy megtámadja a normannokat. A győzelmet Bizánc jórészt Velencének köszönhette, s segítségéért cserébe újabb előjogokat biztosított neki. A normann háborúról a későbbiekben bővebben lesz szó.)[8]

A normann veszély elmúlásával, s erejének fokozatos visszanyerésével Bizánc ismét hódító politikába foghatott volna – közbeszólt azonban a keresztes háború.

A muszlim veszély a Nyugatot nem csak keleten, sőt elsősorban nem keleten fenyegette. A X–XI. században az arab invázió veszélye az Ibériai-félszigeten vált egyre fenyegetőbbé. Az arabok már a Pireneusok átlépésére készültek, Franciaországba akartak betörni. Örökös harcban álltak tehát a keresztényekkel, akik Európából való kiűzésükre törekedtek. E háború során alakult ki a

pápák által is támogatott szent háború eszméje és elnevezése. Míg a bizánciak elsősorban hódítókat láttak az arabokban, a nyugati keresztények legalább olyan súllyal a hit ellenségeit is. Ez az ideológia még több embert állított a harcok ügye mellé. A szent háborúra az egyházi hatóságok buzdították az embereket, földet és lelki ajándékokat ígérve nekik. Sőt többnyire a papság kezdeményezte e háborúkat, s a vezéreket is az egyházi méltóságok, gyakran maga a szentatya nevezte ki, a meghódított területek pedig közvetlenül pápai fennhatóság alá kerültek. A keresztért, a hit védelmében a „hitetlenek" ellen folytatott szent háború tehát nem volt újdonság az első keresztes hadjárat megindulásakor.[9]

A XI. században még egyértelműen egységes keresztény egyház volt. A bomlás jelei azonban már megmutatkoztak. A római pápa magának követelte a legfőbb hatalmat, a konstantinápolyi pátriárka pedig nem ismerte ezt el. A primátus kérdését teológiai viták köntösébe bújtatták. 1054-ben egy Konstantinápolyba érkező latin küldöttség az elmérgesedett vita hevében kiközösítette a pátriárkát és tanácsadóit. Ezen esemény miatt azonban a keresztény egyház szakadásáról beszélni – ahogy ezt sokan teszik – oktalanság lenne. Az első keresztes hadjáratban a latin és a görög egyház még egységesen, a kereszténység nevében lépett fel, s volt, hogy a muzulmánoktól elhódított keresztes-frank városokban a hagyomány miatt görög főpap lett az egyházi vezető.[10] Nem állítom természetesen, hogy az egység teljes volt. A kereszténység szakadásának elodázása két kiváló államférfinak, Alexiosz bizánci császárnak és II. Orbán pápának köszönhető, s korántsem az egymással szemben intoleráns klérusnak.

Már VII. Gergely pápa is gondolt a keleti keresztes hadjáratra, de a német-római császárral folytatott szellemi és fegyveres háborúi, az invesztitúraharc miatt nem tudta tervét megvalósítani. Gergely trónra lépése után Domonkos gradói pátriárkát küldte követségbe Mihály pátriárkához. A követ személyé-

nek megválasztása jelzésértékű volt Velence számára. Grado ekkorra már beleolvadt a velencei közösségbe, s főpapját Velence legfőbb egyházi méltóságának tartották.[11] Így Gergely választása a követ személyét illetően jelentős részben Velencének szólt, hiszen Domonkos pátriárka az állam legfőbb egyházi vezetője volt. Domonkos követjárása egyértelműen jelzi, hogy a keresztes hadjárat igénye már Gergely pápa uralkodása alatt is jelentkezett, de realizálása még váratott magára – a kedvező történelmi pillanat még nem jött el.

Velence helyzete az első keresztes hadjárat kezdetekor

Velencét Padova, Aquileia, Concordia és más közeli városok lakosai alapították, akik a 400-as években először a gót betörések, majd Attila hunjai elől menekültek a környező szigetekre, ahol a tenger védelmet nyújtott számukra. Padova tanácsa egy 421-ben keltezett határozatában már említi az itt újonnan épülő várost, s ezt a dátumot tekintik Velence alapítási évének is, de ekkor még korai lenne egységes államról, de akár csak városról is beszélni. A fiatal államkezdemény tribunok vezetése alatt álló szigetek – például Caorle, Eracleia, Jesolo, Torcello, Murano vagy Malamocco – szövetségéből állt.

A horvát támadások elleni eredményes fellépés megkövetelte az egységes vezetést, s ennek érdekében a tribunok 697-ben (egyes források szerint néhány évvel később) megválasztották a szigetek szövetségének első hercegét, azaz az első dózsét. A dózse a XII. század közepéig mint szuverén uralkodó regnált, de e tisztséget mindig választás útján töltötték be. Az államfő megválasztásának módja az évszázadok során rengetegszer módosult, de örökletessé soha nem vált. A szigetek szövetsége megosztott volt a tekintetben, hogy a frankokat vagy

A velencei lagúna meghódítása, az első házak a későbbi világvárosban (Cristoforo Sabbadino papírkódexe a XVI. századból, Marciana Könyvtár, Velence)

Bizáncot ismerjék el hűbéruruknak – Bizánchoz azonban mindig is jobban kötődtek. A későbbi Velence megalakulásakor Bizánc támogatta a fiatal államot, hiszen birodalmi felügyelet mellett ütközőállamként használhatta a gótokkal, később pedig a frankokkal szemben. A bizánci állam képrombolási mozgalmának itáliai kudarca miatt 751-ben elvesztette a Ravennai Exarchátust, észak-itáliai birtokát, 788-ban pedig Isztriát, ami kiszolgáltatta a szigetek szövetségét a frankoknak. A nagyhatalmak marakodása Velencéért – mert körülbelül ekkortól nevezték a szigetek szövetségét így – 812-ig tartott. 812-ben, az aacheni szerződésben Nagy Károly frank uralkodó átengedte Velencét, Isztriát és Dalmáciát a bizánci császárnak, aki viszont elismerte Károlyt császárnak.

A 812. évtől lehet Velencét önálló államnak tekinteni, mely elméletileg függött, gyakorlatilag azonban teljesen függetlenné vált mind a keleti, mind a nyugati császárságtól. Agostino Pertusi úgy fogalmaz: „Velence ettől a pillanattól kezdve Bizánccal szemben egy alapvetően következetes politikát folytat: a Bizánci Birodalom felé nyíltan kinyilvánítja tiszteletét, ugyanakkor az esetleges riválisok bár csak átmeneti támogatásával megakadályozza, hogy ez a fennhatóság uralommá alakulhasson, és Bizánc valóban uralkodhasson."[12] Nézetét osztja Robbert is, aki szerint „Velence létrejöttét követően több évszázadon keresztül elismerte a bizánci császárok politikai fölényét, és állandó, de távolságtartó hűséget esküdött a görög világra, az Itáliai-félsziget latin világa helyett."[13] Ezt támasztja alá, hogy bár kezdettől fogva a IX. század elejéig szükséges volt a bizánci császár elismerése a dózsék hivatalba lépéséhez, továbbá, hogy a dózse mindvégig tagja maradt a bizánci hivatali hierarchiának, ez a függőségi viszonyt tekintve nem volt több formalitásnál.

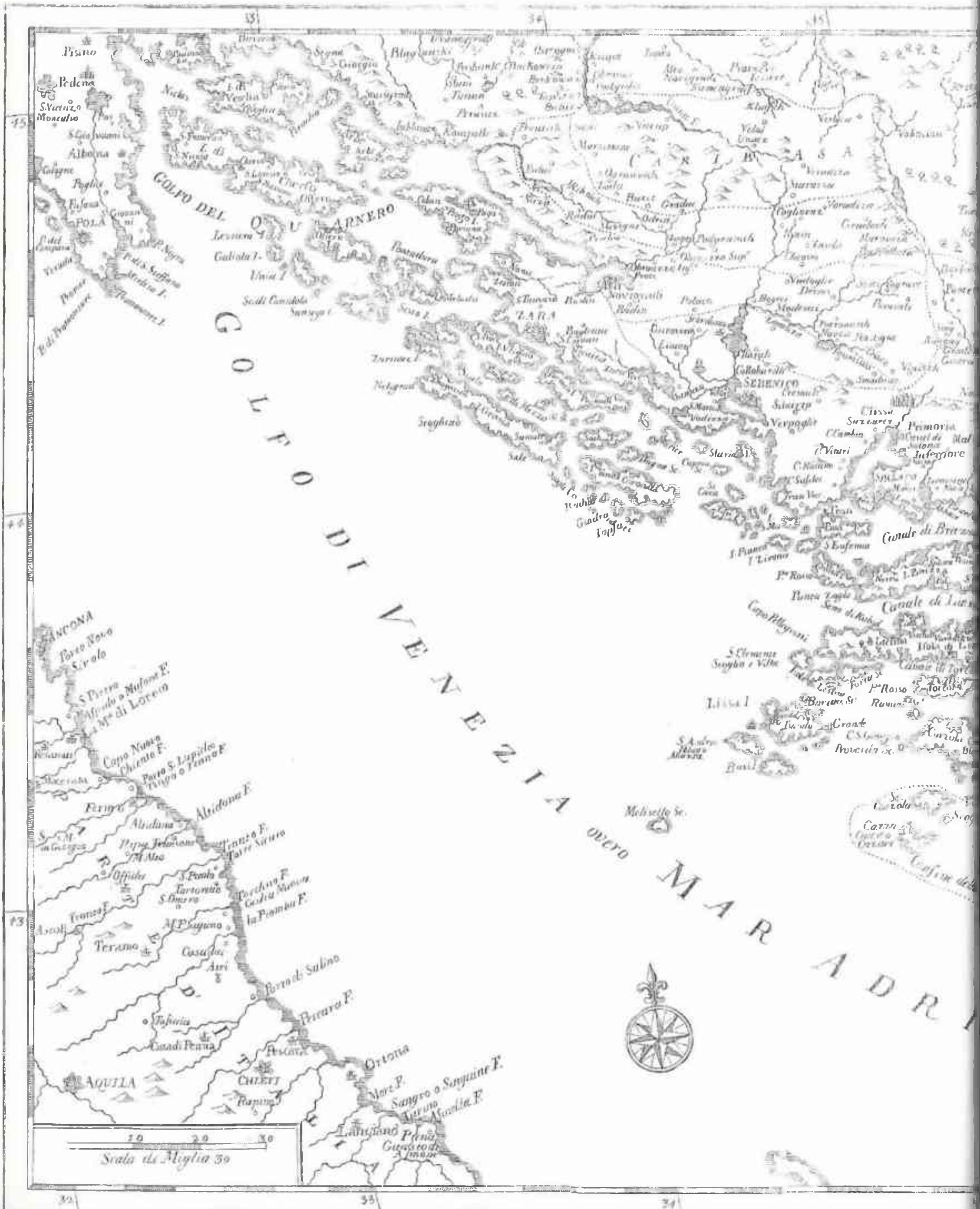
Ekkor szerzett tekintélyt és függetlenséget Bizánctól a velencei egyház is, hiszen nem véletlenül éppen erre az időre esett Szent Márk földi maradványainak Alexandriából Velencébe szállítása (828). Az evangélista relikviája a

gradói pátriárkai székhely fényét emelte az aquileiaival szemben, s abszolút értelemben is jelentősége volt. Még 588-ban, egy langobárd támadás során menekült Grado szigetére az aquileiai pátriárka, a térség egyházi vezetője, aki gyorsan csatlakozott a szigetek szövetségéhez, s főpapjuk lett. A pátriárka Gradóra költöztével felmerült a kérdés, hogy ki lesz az Aquileiai pátriárka jogutódja, vagyis ki örökli az elköltözött főpap jogait és státusát: az elköltözött pátriárka vagy a langobárd érsek. Mindkét fél felsorakoztatott saját álláspontja igazolására egy sor pápai bullát és más, sokszor hamis dokumentumot. 568-tól Észak- és Közép-Itália legnagyobb részén a Langobárd Királyság terült el, mely egyaránt veszélyt jelentett az egyházi állam és a Bizánci Birodalom számára. Bizánc félelme be is igazolódott, hiszen 751-ben a langobárdok elfoglalták a birodalom részét képező Ravennai Exarchátust. A pápaságnak tehát éppúgy, mint más hatalmaknak nem volt érdeke, hogy a langobárdok hatalma még jobban megnövekedjen, ezért a különválást szorgalmazta, azaz azt, hogy az aquileiai pátriárka jogait ne kaphassa meg a Langobárd Királyság a langobárd érseken keresztül, hanem a két hatalom váljék külön. Ezenkívül az észak-itáliai politikai viszonyok olyan változatosak voltak, hogy lehetetlenné tettek minden tartós egyesülést. Végül is Aquileia szárazföldi és kereskedelmi hatalom maradt, Grado pedig szellemi központ, mely lassan beleolvadt a velencei közösségbe. 1053-ban, amikor IX. Leó pápa Velence és Isztria pátriárkájának ismerte el a gradói püspököt, a főpap és elődei már jó ideje Velencében székeltek. Az evangélista tehát megadta az erkölcsi és szakrális alapot arra, hogy a velencei egyház tekintélye felnőjön az állam megszerzett befolyásához, és tovább erősítse azt. A város korábbi védőszentje, Szent Theodosius kultuszáról való áttérés jelképezte a Bizánctól kiharcolt függetlenséget is. Szent Márk nemcsak az egyház, de egész Velence szimbóluma lett. Sőt Velence szinte megfosztotta patrónusától az egyházat, amikor áthelyezte a szent testét a dó-

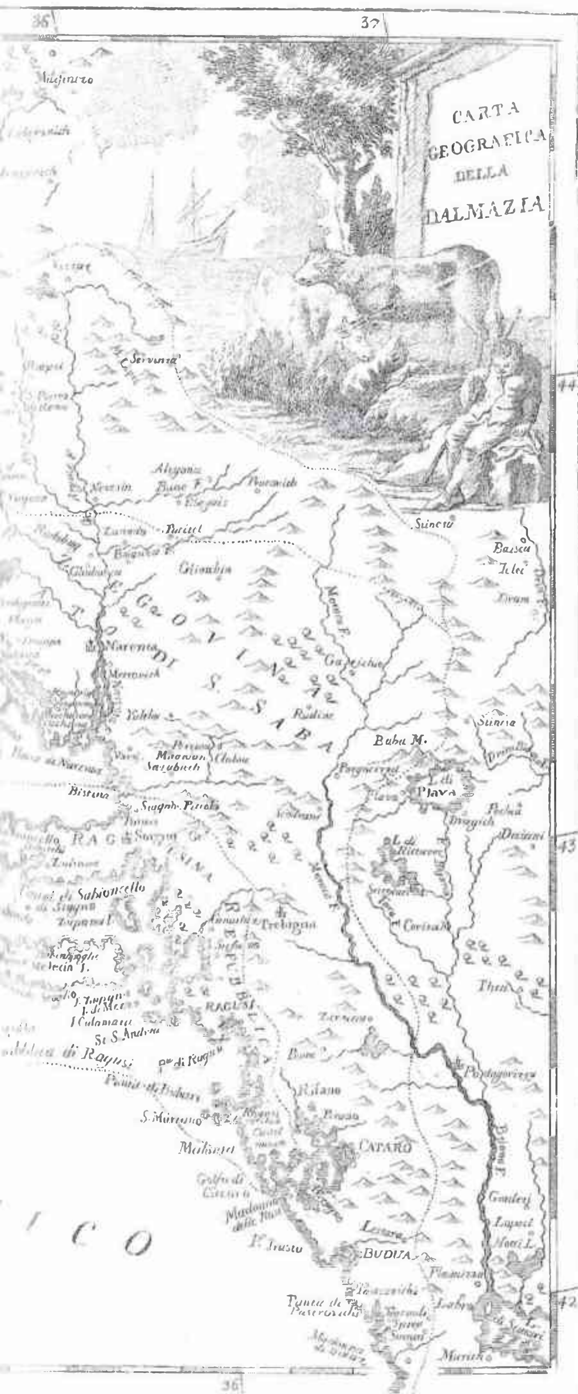
zse palotájának kápolnájába, jelezve ezzel, hogy Szent Márk nem az egyházé, hanem Velencéé. „Szent Márk a velencei kormány egységének jelképe, az állam védőszentje lett, nem pedig a patriarchátusé.”[14]

Velence többször küzdött a görögökkel közösen a muzulmánok ellen az állam e korai szakaszában. Hadjáratokat jegyeztek fel 827-ből, 829-ből, 840-ből, 842-ből és 846-ból. Velence létének e korai évszázadaiban a bizánci törvényekkel összhangban igyekezett szabályozni kereskedelmét. Példa erre a 876-ban és 960-ban kiadott rendelet, amely bizánci mintára tiltotta a rabszolga-kereskedelmet, vagy IV. Pietro Candiano 971-ben kibocsátott rendelete, amely – szintén a Bizáncban hatályos törvénnyel összhangban – megtiltotta, hogy muzulmán földre faárut és fegyvereket szállítsanak.[15]

Ez idő tájt a Bizánci Birodalom annyira meggyengült, hogy még dalmát területeinek védelmét is Velence kötelességévé tette, s szóba sem jöhetett, hogy fennhatóságát komolyan éreztesse. A német-római császár néhány éven belül már segítségért fordult Velencéhez. A fiatal állam rohamos fejlődésnek indult. Felismerte a kelet–nyugati, a levantei kereskedelemben rejlő haszon lehetőségét, s minden erejével igyekezett bekapcsolódni abba, akárcsak néhány másik itáliai városállam. Hajókat kezdtek építeni, s hamarosan a Földközi-tenger egyik legjelentősebb kereskedelmi flottájával büszkélkedhettek. II. Pietro Candiano (932–939) és III. Pietro Candiano (942–959) Velence fennhatósága alá kényszerítette az Adriai-tenger északi részét Ravennától az Isztriai-félszigeten fekvő Poláig. A dalmát kalózok kiűzése azonban még váratott magára. 991-ben már a bizánci császár kérte Velence segítségét csapatainak Dél-Itáliába szállításához – s kereskedelmi privilégiumokkal fizette meg a Köztársaság szolgálatait. Egy évvel később III. Ottó, 1002-ben pedig II. Henrik német uralkodók adtak kereskedelmi jogokat és privilégiumokat Velencének birodalmuk területén az itáliai szárazföldre.[16]

GOLFO DI VENEZIA overo MAR ADRI
GOLFO DEL QUARNERO
Pisino
Pedena
Albona
POLA
ZARA
SEBENICO
Primoria
Inferiore
Canale di Brazza
Canale di Lesina
Lissa I.
Melisello Sc.
ANCONA
Porto Novo
Sirolo
Macerata
Fermo
Ascoli
Teramo
Porto di Salino
Pescara F.
Pescara
Ortona
CHIETI
AQUILA
Sangro o Sanguine F.
Lanciano
Scala di Miglia 30
10
20
30
32
33
34
35
43
44
45

Dalmácia térképe
(Istoria moderna di tutti popoli
del mondo, 20. kötet. Nápoly, 1756)

Az itáliai kereskedővárosok közül ekkor még nem lehetett kiválasztani a legjelentősebbet. Közel azonos hatalommal és flottával rendelkezett Genova, Pisa, Amalfi és Velence is. (Amalfi hamar kiesett a versenyből, hiszen még a keresztes háborúk megindulása előtt a Normann Királyság részévé vált.) Mindegyik kereskedőállam igyekezett - egymással konkurálva - vezető szerephez jutni a keleti árucsere terén.

Velencében azonban a X. század legvégén, az ezredfordulón, amikor mindenki Krisztus újraeljövetelét és a világvégét várta, Pietro Orseolo dózse - akit szülővárosában mind a mai napig olyan tisztelettel öveznek, mint nálunk Szent István királyt - pár év alatt megvetette alapjait annak, hogy Velence felülemelkedjék vetélytársain, s egyértelműen primátust szerezzen a levantei kereskedelemben.

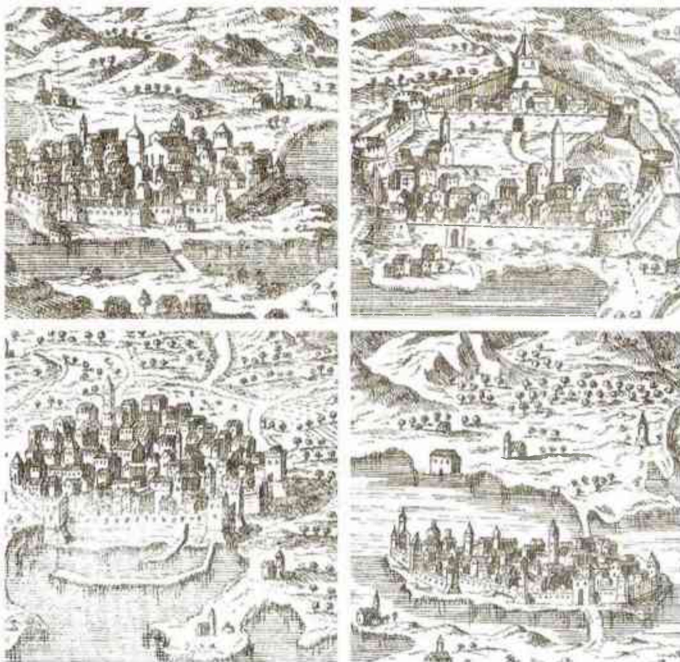
999 és 1000 között Orseolo dózse meghódította Dalmácia nagy részét, ahol a városok sorra a védnöksége alá helyezték magukat. A velencei támadás - a dalmát városok kérésére - tulajdonképpen a narrentai kalózok ellen irányult. A csak minimális számú hajóval rendelkező dalmátok* ugyanis nem tudták magukat megvédeni a kalózok ismétlődő támadásaitól. Épp ezért Velence védnöksége tartós biztonságot kínált nekik. E városok, például Zára (Zadar), Ossero (Osor), Veglia (Krk), Arbe (Rab), Spalato (Split), Trau (Trogir) megtarthatták önkormányzatukat és törvényeiket. Velence erős befolyása viszont érezhető volt a városokkal kötött szerződésekben szereplő katonai kötelezettségvállalásokon és a Velencének teendő hűségeskün. Dalmácia megszerzésében Velence kezdetben a bizánci hatalommal egyetértésben járt el, ami egyet

* A dalmát eredetileg újlatin nép és nyelv volt, mely nyelvet a XV. században még általánosan beszélték (a magyar királyok diplomatái - például Statileo - sem horvátok, hanem dalmátok, mint ahogy egyik-másik horvát eredetűnek nevezett magyar főúri család is dalmát eredetű volt). A folyamatos szláv beköltözés következtében azonban elszlávosodtak. A dalmát múlt ma a horvát identitás szerves része.

jelentett a hódítások bizánci részről való elismerésével. A bizánci császárnak érdekében állt Velence szövetsége, mivel egy esetleges itáliai hadjárat felvonulásának útja az ily módon már szövetséges Dalmácián keresztül vezetett volna.

Velence szempontjából a dalmát városok támaszpontokat nyújtottak a kereskedőhajóknak és a tengeri védelmet ellátó hadiflottának egyaránt. Birtoklásuk biztosította az Adriai-tenger fölötti állandó uralmat és a hajóépítéshez szükséges fát. A dalmát hódításnak tehát felmérhetetlen értéke volt a kereskedelem szempontjából, de kiemelte Velencét a keresztes háborúban szerepet vállaló kereskedőállamok közül is, s a legerősebbé tette. A területszerzés hatása természetesen nem azonnal érvényesült, de száz évvel az első keresztes háború után már kétség sem fért Velence elsőbbségéhez.

Szent Márk köztársasága számára a területi hódítás nem öncélú dolog volt – kereskedelmi bázisainak kiépítése miatt volt rá szükség. Már akkor óriási jelentőséggel bírt a területszerzés, hiszen így jelentős mértékben könnyebbé vált a Velence és Konstantinápoly közötti – az ezredforduló előtt is élénk – kereskedelem. II. Baszileiosz császár korábban említett, 991-ben kiadott kiváltságlevele is a két állam közötti élénk kereskedelmet bizonyítja, amely széles körű kereskedelmi előnyökhöz juttatta Velencét – például vámmentességhez – az egész Bizánci Birodalom területén. Konstantinápoly azonban messze feküdt, így szükség volt biztos támaszpontokra, ahol a kereskedőhajók és a tenger biztosítását ellátó hadiflotta egyaránt védelmet jelentő kikötőket találhatott. Ezt nyújtották a dalmát városok. Dalmácia mindig a legfontosabb tényezők egyike – ha nem a legfontosabb – maradt a városállam politikájában. Birtoklása Velence hatalmának alapját képezte: ez biztosította az Adriai-tenger fölötti állandó uralmat, a hajóépítéshez szükséges fát és az itáliai szárazföld meghódításáig (XV. század eleje) a gabonát is. Dalmácia birtoklása egyben a partvidéki városok kereskedelmének ellenőrzését is jelentette. Velence meg

Ossero (Osor), Cattaro (Kotor), Spalato (Split) és Trau (Trogir) városa
(Istoria moderna di tutti popoli del mondo, 20. kötet. Nápoly, 1756)

tudta akadályozni azt, hogy a dalmát kereskedővárosok vetélytársaivá váljanak. Dalmáciát Velence a köztársaság bukásáig, azaz az önálló államiság megszűnéséig meg tudta tartani. A dózse Velence mellett Dalmácia hercege is lett (Dux Veneticorum et Dalmaticorum). A cím felvételéhez a keleti és a nyugati császár is hozzájárulását adta, elismerve ezzel a foglalás jogosságát. Ez az aktus döntő fontosságú volt, hiszen így minden külső támadással és elszakadási kísérlettel szemben biztosítva volt Velence számára Európa két legnagyobb hatalmának legalább eszmei támogatása és a „birtokon belüliség" helyzeti előnye. További jelentősége, hogy az elismerés kinyilvánításával mindkét nagyhatalom lemondott a terület birtoklásának igényéről.

II. Pietro Orseolo mindezeken túl megszabadította az isztriai városokat a kalózoktól, leányát hozzáadta a horvát királyhoz, fiának pedig feleségül kérte I. (Szent) István magyar király nővérét. Uralkodása alatt Velencében járt III. Ottó német-római császár is. A császártól való függőség ettől kezdve jelképessé vált: évente egy selyemkabát és 50 font átadását jelentette.

Utódjának és egyben fiának, Ottone Orseolónak minden oka megvolt rá, hogy dinasztiaalapításon gondolkozzék. A fent említett rokoni kapcsolatokon kívül rokonságban állt még a bizánci császári házzal is. De, mint annyi elődje, ő is kudarcot vallott. A trónról elűzték, majd utódja, Pietro Centranico (1026–1032) dózse uralkodása idején – amikor is Ottone Orseolo sikertelenül kísérelte meg a hatalmat ismét magához ragadni – száműzték az Orseolókat. Domenico Fabiano dózse uralkodása alatt (1032–1042) kimondták, és törvényben szabályozták, hogy a dózse fivére vagy fia nem lehet társuralkodó és még kevésbé utódja.

Velence hatalma ez idő tájt annyira megerősödött, hogy a térség vezető állama lett, sőt meghatározóan beleszólt a világpolitikába is. Konstantinápolytól való függése névlegessé vált. A dózsei méltóság ugyan tagja volt a bizánci hivatali hierarchiának, s névleges adófizetési kötelezettségük volt a Bizánci Csá-

szársággal szemben, de ez valódi függőségi viszonyt nem jelentett. Fenntartásának értelme velencei szemszögből az volt, hogy bizánci alattvalóként a birodalom területén jelentős kedvezményeket élvezhettek. Ez korántsem csak adó- és vámkedvezményekben merült ki. Például Konstantinápolyban önálló önkormányzattal rendelkeztek, amely független volt a bizánci hivataloktól; velencei bírók ítélkeztek, ők feleltek a kötelezettségek betartásáért; a velencei polgárokat saját törvényeik szerint ítélték meg, nem pedig a bizánci szerint.[17]

Velence frissen elfoglalt dalmáciai területeit kétfelől is veszélyeztették. A szerbek nem nyugodtak bele a velencei uralomba, csak állandó háborúskodások útján lehetett féken tartani őket. Ami azonban a nagyobb veszélyt jelentette, az a Dél-Itáliában megtelepedett normannok hódító hadjárata volt, akik – miután megszerezték Apuliát és Calabriát Bizánctól (1057–1085), Szicíliát pedig az araboktól (1061–1072) – szintén igényt tartottak a dalmát területekre. Bizánc és Velence megtámadta a normannokat, s hatalmas tengeri háború vette kezdetét. Guiscard Róbert normann király és fia, Boemund, a későbbi keresztes vezér ellentámadásba lendült, átkelt az Adrián, s már 1082-ben elfoglalta Durazzót. Bizáncnak igénybe kellett vennie Velence segítségét. A velencei hajók megakadályozták az összeköttetést az itáliai normannok és a balkáni normann csapatok között. A bizánciaktól átvett és a velenceiek által továbbfejlesztett harcmodort – az egymáshoz láncolt hajókból egy nehezen szétverhető falat hoztak létre – kitűnően alkalmazták. A velencei flotta 1083-ban ugyan nagy vereséget szenvedett Korfunál, a háborúból mégis Bizánc került ki győztesen. A vereség ellenére hozzájárult ehhez Velence, hiszen a kisebb győztes csatákon kívül jelentős normann erőket kötött le, s biztosította a tengeri haderő jó részét. 1085-ben, Guiscard Róbert normann uralkodó halálakor megszűnt a normann veszély. Utódai belemerültek a trónért folytatott küzdelmekbe, ami lekötötte, sőt felőrölte erejüket. Dalmácia Durazzótól délre Bizánc, attól északra pedig Velence befolyási övezetébe került. A győzelmet

Bizánc jórészt Velencének köszönhette. Ezért Alexiosz császár bullájában külön kiemelte a Köztársaságot. Ez volt a Velence számára oly jelentős 1082-es Chrysobullon. A dózse elnyerte a protosebastosi címet, amely az első rang volt a császár után, és külön szóltak az egyházi méltóságokról is. A Chrysobullon megerősítette a 991-es Chrysobullonban foglalt kiváltságokat, s kibővítette azokat. A velencei kereskedők még több bizánci birtokon nyerték el a teljes vámmentességet, a teljes önkormányzatot és a teljes autonómiát. Ezek voltak: Laodikea, Antiochia, Mamistra, Adana, Tarszosz, Adalia, Strobilo, Epheszosz, Phokae, Abüdosz, Szkutari, Szelimbria, Herakleia, Rodostó, Aprosz, Adrianopolisz, Peritheorium, Thesszaloniké, Demetriasz, Negroponte, Théba, Athén, Nauplia, Koron, Modon, Korinthosz, Vonice, Korfu, Avlona és Durazzo. A velenceiek fölött ezentúl is csak saját bíráik ítélkezhettek saját törvényeik szerint, s Velence kapott egy külön negyedet is Konstantinápolyban. Sok velencei patrícius kötött ekkor házasságot előkelő bizánci családok gyermekeivel, ami nagymértékben elősegítette a görög kultúra beáramlását Velencébe. Meg kell azonban jegyezni, hogy a görög kultúra soha nem terjedt el általánosan a velencei lakosság körében, mindig csak az uralkodó osztály ápolta és utánozta, mint saját kultúrájának szülőanyját.[18]

A keresztes háborúk korára Velence az egyik legmeghatározóbb flottával és nem utolsósorban kiváló helyismerettel rendelkező hatalommá vált a Földközi-tenger keleti medencéjében, annak partvidékén s az oda vezető úton. Bizánccal több száz éves kapcsolat kötötte össze, államfője – ha névlegesen is – bizánci főtisztviselő volt, 1082-től rangban a második a császár után, a velencei polgárok pedig jog szerint bizánci alattvalók voltak. Az adó- és vámkedvezményeken kívül a velenceiek Konstantinápolyban önálló önkormányzattal és bírósággal rendelkeztek, és a velencei polgárokra saját törvényeik vonatkoztak.

A velenceiek a muzulmánokkal is jó kapcsolatokat ápoltak, a velük való kereskedés során pedig megismerték őket, szokásaikat, vallásukat, politikai vi-

szonyaikat s államaik katonai erejét. Mindazonáltal Velencétől sem állt távol az a muszlim uralom alatt elképzelhetetlen igény, hogy Dalmáciához hasonlóan, Palesztinában is kereskedelmi támaszpontokat szerezzen.

Velence szinte predesztinálva volt, hogy meghatározó szerepet töltsön be a keresztes hadjáratokban.

Miután II. Orbán pápa 1095-ben a clermonti zsinaton meghirdette a keresztes hadjáratot, különböző szálakon, egymástól függetlenül kezdtek szerveződni a csapatok. Elsőként egy Remete Péter nevű szerzetes nincstelenekből álló csapata indult kelet felé. Alexiosz császárnak nem kis erőfeszítésébe került, hogy birodalmán belül megszervezze érkezésüket, és megakadályozza a fosztogatást. A körülbelül 20 ezer főből álló sereg szervezetlensége miatt gyors és szinte megsemmisítő vereséget szenvedett a szeldzsuk török szultántól. Azok, akik nem estek fogságba, illetve nem haltak meg, hazaindultak, vagy beálltak valamelyik későbbi hullámban érkező keresztes seregbe.[19]

Az első keresztes háborúban a normannok és a franciák képviselték a komoly erőt.[20] A frankok közül Bouillon Gottfried kelt útra elsőként és érkezett meg Konstantinápolyba. A vezérek közül másodiknak a normann Boemund érkezett seregével, aki apja, Guiscard Róbert normann király halála után alulmaradt a trónért folyó harcokban. A keresztes hadjáratban esélyét látta egy uralma alatt álló önálló keleti hercegség megalapításának. Mindkét vezér azonnal hűségesküt tett a bizánci császárnak. Saint Gilles-i Rajmund, Toulouse grófja, aki a keresztes vezérek közül egyedül vitatta meg személyesen a pápával a had-

járat terveit, s aki elsőként vette fel a keresztet a clermonti zsinaton, a pápai legátussal, Le Puy püspökével együtt kelt útra Dalmácián keresztül. Ő Bizáncba érkezésekor nem tett hűségesküt a császárnak. Hosszas alkudozások után az eskü egy „könnyített" változatában állapodtak meg. A hadjárat lelki vezére Le Puy püspöke, Adhemar volt, Rajmund pedig világi fővezér kívánt lenni. Soha nem sikerült azonban Boemund és Gottfried fölé kerekednie. Az erőviszonyok tehát kezdtek kirajzolódni. A hadjárat elismert vezérévé Adhemar püspök vált, a három világi vezér – Rajmund, Gottfried és Boemund – pedig egyenrangú világi vezetők lettek. Utolsóként útra kelt még egy – negyedik – jelentékeny keresztes sereg is, melynek azonban nem egy, hanem több vezére is volt. Egyiküknek sem sikerült a három „nagy" mellé felnőni. A hadjárat során a döntéseket formálisan és sokszor valóságosan is a – negyedik csoportban érkező vezéreket is magában foglaló – hercegek tanácsa hozta.[21]

(A németek körében – a pápaság és a császárság szembenállása miatt – nem volt népszerű a szent háború. Két-három kisebb csapat ugyan útnak indult garázda kalandorok vezetésével, de a német zsidóság kifosztásán és jó részük kiirtásán kívül más eredményt nem értek el – még Bizáncig sem jutottak el.)

A kezdeti időkben Bizánc és a keresztes had elképzelése az volt, hogy kiűzi a törököket Kis-Ázsiából. Alexiosz ugyan zsoldosokat kért a nyugattól, és önálló hadseregeket kapott, de együttműködési szándéka változatlanul megmaradt a nyugatról érkező keresztes csapatokkal. Az első közös erővel meghódított város a szeldzsuk szultán fővárosa, Nikaia volt. A város Alexiosznak adta meg magát, de kincseiből a keresztesek is bőven részesültek.[22]

Ettől kezdve kezdték a mozgalmat komolyan venni az eddig óvatoskodó itáliai kereskedővárosok.[23] Az óvatoskodásra minden okuk megvolt, ők vesztették volna ugyanis a legtöbbet, ha idejekorán kiállnak a keresztes mozgalom mellett, amely esetleg kudarcba fullad. Erre pedig komoly esély volt.

Velencei gálya építésének utolsó mozzanatai. A fametszet, valószínűleg a legrégebbi, Velence városát ábrázoló nyomtatott kiadvány részlete 1486-ból

Velencének igen jó kapcsolatai voltak a Fátimidákkal, de más arab dinasztiákkal is. Mindkét fél felismerte, hogy a virágzó kereskedelem közös érdekük. Velence sohasem volt a bigott kereszténység mintaállama, az iszlám pedig ekkor még türelmes volt a keresztényekkel szemben.

Bár a bizánci császárok – akárcsak a pápák – megtiltották a „hitetlenekkel" folytatott kereskedelmet, s ehhez a velenceiek, mint bizánci alattvalók hivatalosan tartották is magukat, a gyakorlatban élénk kereskedelmi tevékenységet folytattak Egyiptommal, példa lehet erre Szent Márk testének Alexandriából Velencébe szállítása 828-ban. II. Pietro Orseolo dózse az ezredforduló körül hivatalosan is szerződést kötött a Fátimidákkal, s ettől kezdve a velencei kereskedők – legalábbis a hazai jogszabályok alapján – legálisan is szállíthattak dalmát rabszolgákat, rönkfát, fegyvereket Egyiptomba, és hozhattak onnan luxuscikkeket. Alexandriában a legális ügyleteket velencei papok és közjegyzők kezelték és hitelesítették. Robbert szerint arra viszont nincs semmilyen bizonyíték, hogy Velence állandó kereskedelmi telepeket tartott volna fenn arab területeken a XIII. századot megelőzően.[24]

A jó kapcsolatot veszélyeztette a keresztesek melletti nyílt – esetleg tettekben is megnyilvánuló – állásfoglalás. A Velencei Köztársaság pedig kereskedőállam volt, ráadásul bevételének legjelentősebb része a levantei kereskedelemből származott. Vonakodását tehát semmiképpen sem szabad érdektelenségnek, csalárdságnak értékelni. Meggondolatlanul egzisztenciáját veszélyeztette volna egy kétes kimenetelű kalandért, ha idejekorán nyíltan kiáll mellette. Fel kell idéznünk azt is, hogy nem egészen húsz évvel korábban Guiscard Róbert normann király megtámadta Bizáncot, s ekkor a Köztársaság Bizánc mellé állt, hiszen a normann támadás a biztonságát veszélyeztette. Ez a keresztes támadás pedig először kísértetiesen hasonlított Róbert vállalkozására: Boemund normann herceg csapatokat vezetett Konstantinápoly felé.

Június végén a keresztesek legyőzték a szultán által vezetett szeldzsuk fősereget is, így megnyílt előttük az út Kis-Ázsia felé. Viszonylag hamar és simán elfoglalták a mai Törökország területét, s Antiochia falai alá jutottak. Közben Boulogne-i Balduin, Bouillon Gottfried öccse, a keresztes hadjáratok történetének egyik legkiválóbb államférfija, maroknyi seregével önálló akcióban, az örmény herceget kijátszva Edessza uralkodója lett, s ezzel megalapította az első keresztes államot. Az ellenséges muszlim csapatokat, amelyek régóta fenyegették az örmény uralom alatt álló Edesszát, legyőzte. Balduin neve hamar rettegetté vált a környéken.[25]

A következő célpont tehát Antiochia, a kereszténység egyik legjelentősebb városa, a négy nagy patriarchátus egyike volt. Hosszú és kitartó ostrom után a keresztes seregnek árulás útján sikerült bevennie a várost. Az ostrom közben a hódítók legyőzték Kerboga atabég szövetséges seregét, amely biztosította az Antiochiához tartozó területek feletti uralmukat is. Hosszas alkudozások után a meghódított várost Boemund kapta meg, ő lett Antiochia ura, holott eskü szerint az a császárt illette volna.[26]

Viszontagságos út után a keresztes sereg végre eljutott Jeruzsálemig, a szent városig. Már az ostrom során megmutatkozott a tengeri segítség égető szüksége. A várost ostromgépek nélkül képtelenség volt bevenni, azokhoz való anyagot viszont a környéken nem lehetett találni. A problémát két genovai és négy angol gályából álló flotta oldotta meg, amely 1099. június 17-én behajózott Jaffa kikötőjébe a szükséges anyagokkal és élelemmel. Az ostromgépek segítségével a frankok bevették Jeruzsálemet. Az óriási mészárlásban több ezer muzulmán és zsidó férfit, nőt és gyermeket öltek meg a keresztesek. Tettükkel örök nyomot hagytak a keresztény–iszlám kapcsolatokon. A jeruzsálemi mészárlás emléke minden későbbi megegyezés útjába állt, de legalábbis jelentősen megnehezítette azt. A muszlimok addig türelmesek vol-

tak a keresztényekkel szemben, e tett azonban jóvátehetetlenül elvetette a gyűlölet magját.[27]

A város bevétele után a keresztes sereg legyőzte az egyiptomi Fátimidák felmentő seregét, amelyet a kiskorú kalifa helyett uralkodó nagyvezír, al-Afdal vezetett.[28] Ezzel stabilizálta jeruzsálemi helyzetét. A partvidéket azonban még a muzulmánok uralták, s a kikötők feletti fennhatóságot az egyiptomi flotta továbbra is biztosította nekik. Hajók nélkül a partvidék meghódítása illúzió volt. Palesztina uralom alá hajtásához tehát szükség volt flottára.

A térségben egyébként nem az egyiptomi, hanem a bizánci hajóhad volt a legnagyobb. A császár azonban nem érdeklődött a délkeleti partvidék iránt, s nem is kívánt konfrontálódni a Fátimidákkal, ezért nem segített a kereszteseknek. Antiochia normann ura, Boemund viszont állandó fenyegetettségben érezte magát tőle, a császár ugyanis nem bocsátotta meg neki, hogy nem adta át Antiochiát. Kapóra jött hát Boemundnak, hogy a még Jeruzsálem bevétele előtt elhunyt Adhemar püspök helyett megérkezett keletre az új pápai legátus, a pisai származású Daimbert. Az őt szállító pisai flottával megkísérelt csapást mérni a bizánci hajóhadra, s elfoglalni legfőbb kikötőjét, Laodikeát. Próbálkozása sikertelenül végződött, annyi haszna azonban mégiscsak volt, hogy lélegzethez jutott, enyhült a bizánci nyomás.[29]

Egyelőre tehát az itáliai kereskedővárosok közül csak Pisa és Genova avatkozott be a harcba a keresztesek oldalán – Velence kivárt. Nem akarta veszélyeztetni kereskedelmi kapcsolatait sem Bizánccal, sem az egyiptomi Fátimida dinasztiával. Amikor azonban Gottfried megerősödött, s a muszlim városok sorra behódoltak neki, Velence is érdeklődőbbé vált. Az itáliai városállamoknak és Gottfriednek ugyanaz volt a célja: felvirágoztatni a kelet-nyugati kereskedelmet. Gottfried buzdította a kereskedővárosokat, hogy flottáikkal akadályozzák meg a part menti muzulmán városok és Egyiptom közti forgalmat,

hogy mindkét fél függővé váljon a keresztényekkel folytatott kereskedelemtől. Az itáliai államok – így Velence – érdekeivel ez teljes összhangban volt, így igen gyors gazdasági fellendülést eredményezett mind a frank államban, mind Itáliában. A gazdasági fellendülésen kívül még egy igen jelentős haszna volt ennek a politikának: a part menti muzulmán városok egyre inkább elszigetelődtek az egyiptomi Fátimida nagyhatalomtól.

Kezdetben tehát Velence nemigen lelkesedett a szent cél érdekében indított keleti vállalkozásért. Mielőtt a velenceiek egyáltalán elhatározták, hogy részt vállalnak a keresztes hadjáratban, a lovagok már elfoglalták Antiochiát, Laodikeát, Tortozát, Edesszát, Jeruzsálemet s még egy sor kisebb jelentőségű várost; az ostromokon kívül több győztes csata állt már mögöttük: a legveszélyesebb muszlim erőt, az egyiptomi Fátimida-dinasztiát Aszkalonnál legyőzték, és a Szent Sír is a birtokukba került. Nem szabad azonban azt gondolnunk, hogy a velenceiek csupán végszóra érkeztek. A meghódított területek és városok ugyanis nem voltak egymással összeköttetésben, kis túlzással élve szigeteket képeztek a nagy muszlim tengerben. A zarándokutak még közel sem voltak biztonságosak. A keresztes hadjáratnak pedig ezek biztonságossá tétele volt az elsődleges célja. Hátravolt még a feladat, hogy elfoglalják, és a keresztes államok sorába illesszék a közbeékelt területeket. E területek, illetve városok jó része a tengerparton feküdt, és sikeres ostromuk lehetetlen volt hajóhad nélkül. Ezzel viszont a keresztes lovagok nem rendelkeztek.

Ezt a helyzetet találta a velencei flotta a Szentföldön, amikor egy pisai flotta legyőzése után 1100 júniusában behajózott Jaffa kikötőjébe. A flotta egyelőre még nem állami csapatokat szállított, hanem Giovanni Michiel, I. Vitale Michiel dózse fiának magánhadseregét.[30]

Jeruzsálemben és környékén ekkor a térség legnagyobb hatalmú keresztes vezére, Bouillon Gottfried herceg, akit ekkor a „Szent Sír védelmezőjének”

Velence egy XIII. századi hajózási térképen
(Museo Correr, Velence)

(Advocatus Sancti Sepulchri) választottak, igyekezett stabilizálni a helyzetét. Gottfried azért vette fel a „Szent Sír védelmezőjének" jól csengő, de önmagában semmitmondó címét, mert a jeruzsálemi főhatalmat először elhárítani kényszerült másik keresztes herceg, Toulouse-i Rajmund arra való hivatkozással utasította vissza a királlyá koronázását, hogy ember nem lehet király Krisztus szent városában. Remélte, hogy ezzel a kijelentésével másokat is megakadályoz a trónra lépésben. Gottfried, aki maga is igen vallásos ember volt, áthidaló megoldást választott: tiszteletben tartva a tömegek erős vallásos érzületét, keresztényi alázatot kifejező címmel lett Jeruzsálem ura. Utóda, Balduin egyébként már királlyá koronáztatta magát.[31]

A mintegy harminc hajóból álló flotta tehát éppen jókor jött Gottfriednak. Tisztában volt vele, hogy milyen előnyös lenne ellenőrzése alá vonnia a tengerpartot. Jaffába sietett tehát, hogy üdvözölje a velenceieket. Útközben rosszul lett – sokan mérgezésre gyanakodtak –, de utolsó erejét még összeszedve tárgyalt a velencei flotta parancsnokával. Megállapodtak, hogy a velenceiek milyen feltételekkel támogatnák a kereszteseket. A tárgyalások azonban Gottfried betegsége miatt megszakadtak. A herceg Jeruzsálembe vitette magát. Június 21-én, illetve 24-én, a velenceiek két turnusban Jeruzsálembe jöttek, hogy a szent helyeken imádkozzanak. Vezetőik azonban a tárgyalások miatt tovább maradtak. A beteg herceg unokatestvérét, Gray-i Warner burgundiai grófot bízta meg, hogy helyettesítse őt a tárgyalásokon. Warner gróf megállapodott a velenceiekkel, hogy támogatásukért cserébe szabad kereskedelmi jogot kapnak az egész frank államban, minden városban lesz egy templomuk és egy piacterük, és a segítségükkel meghódított városok egyharmada őket illeti, továbbá Tripolisz adófizetés ellenében teljesen az ő birtokukba kerül. Augusztus 15-ig viszont kötelesek voltak minden segítséget megadni a kereszteseknek. A felek elhatározták, hogy először Akkont, majd Haifát foglalják el.

Július 13-án a keresztesek elindultak, hogy a terveknek megfelelően találkozzanak a Jaffában horgonyzó velencei flottával. Warner gróf azonban a Jaffába vezető úton hirtelen megbetegedett, s visszatért Jeruzsálembe. Július 18-án meghalt Gottfried. A flotta még Jaffában várt a megfelelő szélre, a hír azonban tovább marasztalta. Végül Tankréd, az ekkor legbefolyásosabb keresztes herceg az Akkon elleni támadás elhalasztása mellett döntött. Helyette a keresztes sereg és a flotta Haifa bevételére vonult fel, s július 25-e körül el is foglalta. A lakosság zömét, akinek nem sikerült elmenekülnie, lemészárolták a keresztesek.[32]

Velence és más itáliai kereskedővárosok – legfőképpen Genova és Pisa – színre lépésével új tényező jelent meg a politikai életben. E városok ugyanis nem csupán a tengeri haderőt biztosították a keresztesek számára, hanem a meghódított területek az általuk folytatott kereskedelem révén bekapcsolódtak az európai kereskedelembe. Ez természetesen magával hozta az újonnan meghódított területek gazdasági fellendülését is. További előnyt jelentett, hogy a hajók gyorsabb és biztonságosabb összeköttetést biztosítottak Nyugat-Európával, mint a hosszú szárazföldi utazás.[33]

A szárazföldi utak megszerzésének nehézségei egyre újabb kereskedelmi előnyökhöz juttatták a kereskedővárosokat, hiszen hajóik nélkül sokszor nem, vagy csak igen nagy nehézségek árán lehetett kapcsolatot tartani a keleti frank államokkal.[34] Szerepük tehát nélkülözhetetlenné vált.

1100. július 18-án meghalt Bouillon Gottfried, a „Szent Sír védelmezője". Posztjára többen pályáztak. Daimbert pátriárka nem akart világi utódot, erős teokratikus államot kívánt létrehozni. Ha viszont ezt a körülmények lehetetlenné tennék – ahogy tették is –, világi utódnak Tankrédot, Boemund öccsét szerette volna megtenni, ő ugyanis elismerte a pátriárka elsőbbségét. Tankréd és Daimbert esélyeit jelentősen rontotta, hogy támogatójuk, Boemund muzul-

mán fogságba esett. Az elhunyt Gottfried hívei azonnal értesítették öccsét, Edesszai Balduint, aki késedelem nélkül Jeruzsálembe sietett. A közállapotokra jellemző volt, hogy Balduin egy egész sereggel nem tudott úgy Edesszából Jeruzsálembe érni, hogy meg ne támadják. Útja során szembe került a damaszkuszi Dukák seregével, amelyet jó stratégiájának köszönhetően megvert. Jeruzsálembe érve mindenki számára egyértelmű lett, hogy ő lesz a város új ura. Miután felsőbbségét kifejezésre juttatta, kiegyezett Daimberttel, aki Jeruzsálem királyává koronázta. Tankréd régens lett Antiochiában bátyja, Boemund szabadulásáig. Edessza Le Bourg-i Balduiné lett. Gottfried öccse, Balduin jeruzsálemi királlyá koronázásával lezárult az első keresztes hadjárat.[35]

A Frank Kelet

Balduinnak nem volt könnyű dolga. A várost körülvevő területek még mindig a „hitetlenek" uralma alatt álltak, a keresztesek által megszállt városok és erődítmények szigeteket képeztek a muzulmán tengerben. Az utak veszélyesek voltak, egyik keresztény helységből, államból a másikba csak nagyobb számú fegyveressel lehetett biztonságban útra kelni. A tengerpart Haifától Laodikeáig, mintegy 200 mérföld hosszan muszlim kézen volt. Különböző járványok tizedelték a hódítókat, akik nem tudtak szokásaikban és szervezetük ellenálló képessége tekintetében alkalmazkodni a helyi viszonyokhoz.[36]

Balduin legjobb védekezésnek a támadást ítélte. Elfoglalta Arszufot, Caesareát, és visszaszerezte a korábban már keresztény kézen lévő Aszkalont. Biztonságos kikötőkre is szüksége lett volna, a királyság birtokában lévő Haifa és Jaffa nem volt megfelelő. A kikötők kulcsfontosságúak voltak, hiszen csak a

nyugatról érkező zarándokok segítségével volt megtartható az állam. Balduin Akkonra pályázott, ugyanis ez volt az egyetlen, minden időben biztonságos kikötő. Akkon bevételét 1100-ban már tervbe vették a keresztesek, Gottfried halála azonban megakadályozta a terv megvalósítását. Balduinnak az ostromhoz – és természetesen az uralkodásához is – pénzre volt szüksége, ezért bátorította a kereskedelmet. Akkon bevétele nemcsak harcászatilag, politikailag, hanem kereskedelmi szempontból is fontos lett volna.[37]

A keresztesek szerencséjére a tengerentúl megosztott volt. A síiták jobban gyűlölték a szunnitákat, mint a keresztényeket, és viszont. Elképzelhetetlen volt egy szövetség például Egyiptom és Bagdad, vagy Egyiptom és a szeldzsukok közt. A legjelentősebb erőt az egyiptomi Fátimidák, illetve a szeldzsukok alkották. A tengerparti városok Egyiptom szövetségesei voltak, csakúgy, mint egyes kisebb szárazföldi emirátusok. A szultanátuson kívül szeldzsuk származású ura volt két fontos városnak is: Aleppónak (Ridván) és Damaszkusznak (Dukák). A kisebb emirátusok pedig – de néha a nagyobbak is – örökös viszályban éltek egymással, vagy éppen a függetlenségüket törekedtek megvédeni. A korábban legnagyobb tekintélyű és hatalmú uralkodó, a bagdadi kalifa a keresztes háborúk korára elvesztette jelentőségét, bár a vallási hagyomány miatt még ekkor is nagy tiszteletnek örvendett. Ez azonban nem párosult katonai erővel.[38]

Az első keresztes hadjáratból hazatérő harcosok elmesélték otthon, hogy milyen nagy szükség lenne katonákra a tengerentúlon. Ennek hatására 1101-ben három nagyobb sereg is útra kelt a Szentföldre. Az első egy lombard csapat volt, melyet Milánó püspöke vezetett, de Konstantinápolyba érkeztükkor a császár javaslatára a sereg új parancsnoka Rajmund lett. A tapasztalt vezető ellenére a hadsereget szétverték a törökök. Így járt a másik két sereg is, melyből az egyiket II. Vilmos, Nerves grófja, a másikat IX. Vilmos, Aquitánia hercege, a salzburgi

érsek, a bajor herceg és Ida ausztriai őrgrófnő vezetett. A sikertelen próbálkozások után azonban jó ideig semmiféle komoly segítséget nem kaptak a tengerentúl keresztény államai.[39]

A szárazföldi zarándokutak még nagyobb sereggel sem voltak biztonságosak, nem maradt hát más Szentföldre vezető útvonal, mint a tengeri[40]. A keresztes államok kiszolgáltatottak voltak a tengeri haderőt illetően a viszonylag biztonságos közlekedést biztosító itáliai kereskedővárosoknak, akik a keresztesek helyzetét maximálisan kihasználva növelték befolyásukat és gazdagságukat. A keresztes államok uralkodói állandóan pénz szűkében voltak, így kénytelenek voltak a három nagy tengeri hatalom: Genova, Pisa és Velence szolgálatait kereskedelmi koncessziókkal megfizetni – ám ez a gyakorlat igen veszélyesnek bizonyult. A politika és az uralkodók lehetőségei mindig is erősen függtek az adott állam gazdasági helyzetétől: az anyagi forrásokkal rendelkezők ellehetetleníthették egy uralkodó helyzetét, vagy megkönnyíthették azt. A tendencia pedig az volt, hogy a keresztes államok vezetői szinte teljes mértékben kiengedték kezük közül a pénzügyeket és a kereskedelmet. A koncessziókkal saját vám-, adó- és egyéb bevételüktől fosztották meg magukat. Más lehetőségük viszont nem volt.

Amíg tehát a Jeruzsálemi Királyság és az Antiochiai Hercegség közötti parti sáv muszlim kézen volt, Velence és a többi kereskedő állam megalapozhatták hatalmukat keleten. A tengerpart meghódítása azonban még váratott magára. A muzulmánok ugyanis nem tudtak belenyugodni területeik elvesztésébe, s egyre-másra kisebb támadásokat indítottak a keresztes államok ellen. A frankok szerencséjére azonban sem muszlim egység nem volt, sem stabil iszlám államok. Az örökös trónharcok megakadályozták őket abban, hogy erejüket területeik visszaszerzésére használhassák. Így az új évszázad első évei kisebb csatározásokkal teltek a két vallás hívei között.[41]

Alexiosz bizánci császár, amikor rendet tett birodalma határain, Antiochiára támadt. A város, miután a keresztesek elfoglalták, a frankokkal kötött megállapodás értelmében a császárt illette volna, Boemund azonban magának tartotta meg. Alexiosznak a birodalmat ért külső támadások miatt mindeddig nem volt lehetősége igényét érvényesíteni. A támadás olyan folyamatot indított el, amely a keresztes hadjárat eredeti célkitűzéseivel szöges ellentétben állt. Boemund antiochiai herceg támogatásért a pápához fordult. A nyugati keresztény egyházfő jóvátehetetlen döntésre szánta el magát: keresztes háborút hirdetett a keresztény Bizánc ellen. Ettől kezdve a keresztes mozgalom hivatalos célpontja lett a keleti császárság hatalmának megtörése. A keresztes hadjáratok célja a kereszténység megsegítéséről átváltozott egyszerű terjeszkedő politikává. Ez persze nem volt igaz minden egyes keresztes lovagra, csupán Európa hatalmasságaira.

Boemund az európai segítség dacára sem volt képes legyőzni Alexioszt. A hadjárat kezdetén elfoglalta Durazzót, de főleg a tengeri támogatás hiányában – a bizánci flotta ugyanis elzárta itáliai utánpótlási útvonalait – a döntő csatát elvesztette. Alexiosz olyan eskü letételére kényszerítette, amely vazallusává alacsonyította az antiochiai herceget. Boemund megtörten tért haza Itáliába, s hitelét vesztve 1111-ben jelentéktelen hercegként halt meg. Alexiosz győzelme azonban nem volt teljes, ugyanis Antiochia tényleges ura, Tankréd nem vett tudomást Boemund esküjéről, s tovább folytatta sikeres hódító politikáját.[42]

Már csak egyetlen – az eredetileg leghatalmasabb – keresztes vezér maradt önálló állam nélkül: Rajmund. Tudatosan elhatározta, hogy hercegséget alapít magának. A helyet is kinézte: a Jeruzsálemi Királyság és az Antiochiai Hercegség között elterülő, mindeddig muzulmán kézen lévő tengerparti sávot.

Genovai segítséggel 1103-ban bevette Tortozát, s jövendő birtokai központjául tette meg. Tripolisznál 300 emberével legyőzte a seregénél hússzor

Ordelafo Falier dózse halála Zára falainál
(Andrea Vicentino freskója a dózsepalotában, 1580)

nagyobb muszlim hadat, de a várost ennek ellenére nem sikerült bevennie. Biztosítani tudta viszont a megszerzett kisebb városokat és egyéb területeket.

A 40 egységből álló genovai flotta, miután Rajmunddal elfoglalta Tortozát, immár önállóan bevette Dzsabailt, melynek a Rajmunddal kötött szerződés értelmében megkapta kétharmad részét.

Rajmund nem sokkal az első ostrom után ismét blokád alá vonta Tripoliszt. Nem rendelkezett azonban tengeri haderővel, így nem tudta megakadályozni, hogy a város kereskedelmi flottája állandó utánpótlást szállítson Egyiptomból. Rajmundnak fel kellett adnia az ostromot.

Sikert a város tekintetében csak fia és utóda, Bertrand tudott elérni 1109-ben Genova segítségével. Bertrand Tripolisz grófja lett, s ezzel megalakult az utolsó olyan keresztes állam, amely az első keresztes hadjárathoz kötődött. Genova a segítségéért egy városrészt kapott fizetségképpen.[43]

I. Balduin jeruzsálemi király uralkodása alatt megerősítette királyságát. Több igen szerencsés kimenetelű csatát vívott az egyiptomi Fátimida Kalifátussal, mely a legveszélyesebb ellenfél volt, s a keresztény állam létét is veszélyeztette. Rendezte a pátriárka személye és státusa körül kialakult vitát is. Az első keresztes hadjárat megindulásakor az eredeti terv szerint a Szentföld meghódított területein Jeruzsálem központtal a pápa közvetlen fennhatósága alá tartozó egyházi irányítás alatt álló állam jött volna létre. A helyzet azonban másként alakult. Ennek ellenére történtek kísérletek az eredeti terv megvalósítására, de Balduin uralkodásának végére egyértelmű lett, hogy nem lesz teokratikus állam.

A király hozzákezdett a tengerparti városok meghódításához. Eseti szövetségeket kötött Genovával és Velencével egy-egy város bevételére. A feltételek szinte mindig azonosak voltak. A kereskedővárosok a segítségükkel meghódított városokban megkapták a zsákmány egyharmad részét, továbbá egy saját

negyedet a kereskedelmi központban, a „bazárban", s további kereskedelmi kiváltságokat – általában vámmentességet – az egész városban, sőt nemritkán az egész országban. A király így hódította meg 1104-ben Akkont annak a 40 hajóból álló genovai flottának a segítségével, amely Dzsabailt is bevette. A flottához egyébként csatlakozott még 30 – Dzsabail ostromában részt nem vett – genovai hajó is.[44]

1108-ban Balduin Szidón bevételébe kezdett. A város ostromakor az itáliai flottákon kívül a norvég király flottája is segítette. Váratlanul azonban megjelent az egyiptomi hajóhad. Az ostromlókból egyszerre ostromlottak lettek. Amikor már a megsemmisülés veszélye fenyegette a keresztes hajóhadat, megérkezett egy jelentékeny velencei flotta Ordelafo Falier dózse vezetésével, mely nemcsak a keresztényeket mentette meg, de Szidónt is bevette. Nem maradt el a király hálája: Velence Szidónban saját templomot kapott, és jó néhány központi fekvésű ingatlant.[45]

1111-re a frankok itáliai szövetségeseikkel majdnem az egész partvidéket uralmuk alá hajtották. Kivétel csak két nagy város volt ez alól: Türosz és Aszkalon.

Balduin igyekezett jó kapcsolatot fenntartani a meghódított területeken élő népekkel. Nem romboltatta le, sőt keresztény templommá sem alakíttatta át a zsinagógákat és a mecseteket. A nem keresztények szabadon gyakorolhatták vallásukat. A királyi bíróság nem volt részrehajló a keresztényekkel, ha nem kereszténnyel álltak vitában. Ezt egyébként még a muzulmánok is elismerték. A bíróságokon a zsidók a Tórára, a muszlim hívők pedig a Koránra esküdhettek. Ez gyökeres változás volt ahhoz képest, hogy néhány évvel korábban még ezrével irtották ki a meghódított városok más vallású lakosságát.

A harcok tovább folytatódtak keleten. A korábbihoz képest azonban anynyiban változott a csatározások jellege, hogy már nem feltétlenül keresztény

hódítók álltak szemben muzulmánokkal, hanem kialakult államok csatáztak szomszédaikkal. Nemegyszer fordult elő, hogy keresztes állam szövetkezett muzulmán állammal egy másik keresztes állam és muzulmán szövetségesei ellen. Erre egyébként már nem egészen tíz évvel a Jeruzsálemi Királyság megalakulása után is volt példa, amikor is 1108-ban Edesszai Balduin Dzsaváli muszlim vezérrel szövetségben lépett fel az aleppói Ridván ellen, akit viszont az antiochiai Tankréd támogatott.[46] Az ilyen szövetségek egyre gyakoribbak lettek. Nem is csoda, hiszen elkerülhetetlenek voltak a szomszédos keresztes államok között bizonyos – nem a hit mezsgyéjén kialakuló – konfliktusok, melyeknek feloldására a fegyverek erejét tartották legmegfelelőbbnek. Kézenfekvő volt ilyenkor, hogy egy keresztes állam az ellenségével szintén ellenséges viszonyban álló muzulmán ország segítségét kérte, hiszen céljuk közös volt. Ez – a keresztes eszmével gyökeresen ellentétes, egyébként pedig szükségszerűen elkerülhetetlen folyamat – természetesen nem azt jelentette, hogy a muzulmán–keresztény szembenállás ne maradt volna meg Szentföldön. Ezek mindössze eseti, haszonelvű szövetségek voltak, melyek tartós baráti viszonyt sohasem eredményeztek. Mind a keresztények, mind a muzulmánok előtt ott lebegett a végső cél: a Szentföldet saját hitük által uralt területté tenni. Megjegyezném, hogy a fentiek fényében a kereskedővárosoknak, többek közt Velencének az a magatartása, hogy „hitetlenekkel" kereskedett, erkölcsi elítélhetőség tekintetében messze alulmarad a frank államok magatartásával történő összehasonlításban. Velence ugyanis sohasem vetemedett arra, hogy muzulmán szövetségesekkel megtámadjon egy keresztes államot.

1118 királyok halálának éve volt: meghalt I. Balduin király, Alexiosz császár és a pápa is.[47] Balduint halála előtt hűbérurának ismerte el az 1112-ben elhunyt Tankréd utódja, Pons, Antiochia új hercege, valamint Rajmund unokája,

Tripolisz új hercege, Róbert és Edesszai Balduin is. Ezzel, ha rövid időre is, de létrejött a frank egység, s a keresztes államok elérték hatalmuk csúcspontjára.[48]

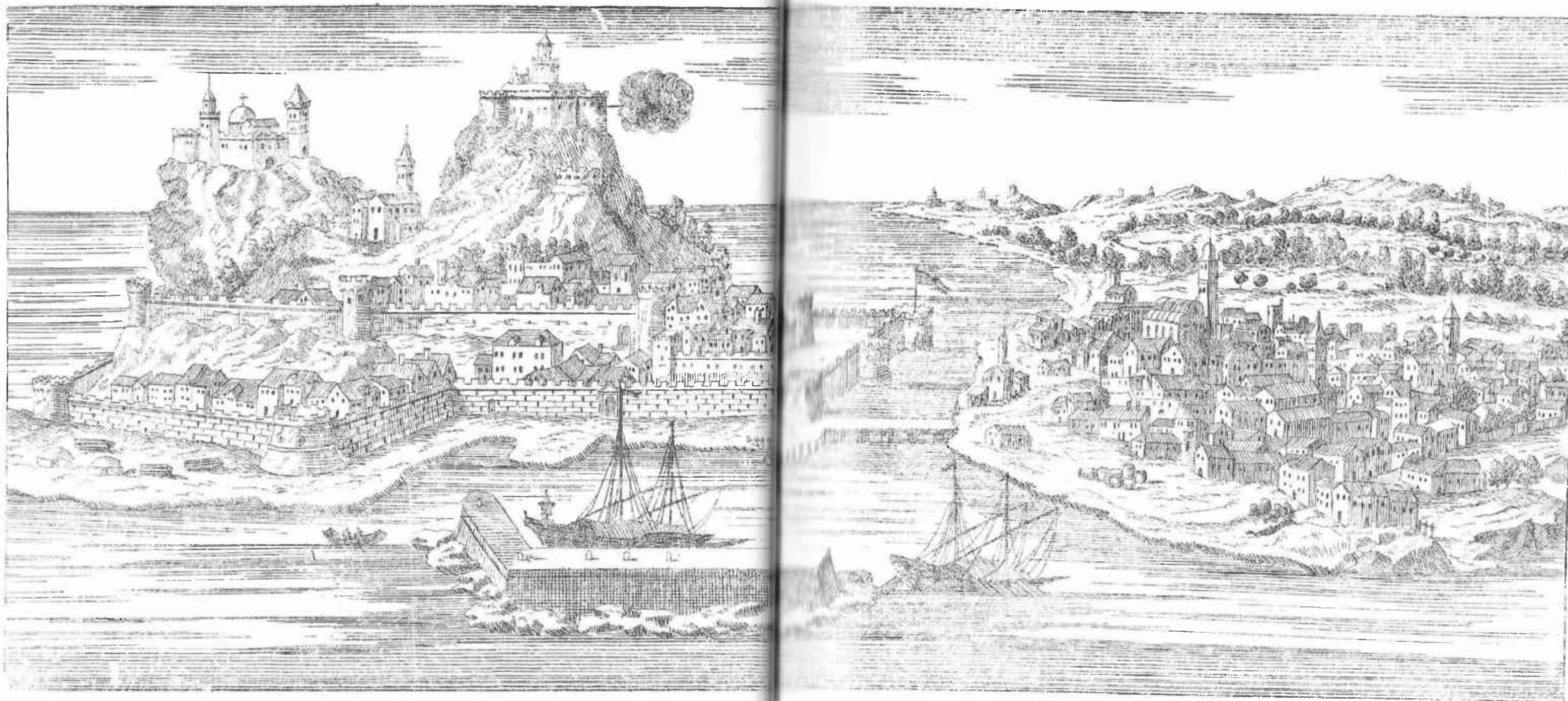
A muzulmánoknak ugyanekkor nem sikerült tartós szövetséget kiépíteniük. 1118 és 1119 között Ilgázi és Toktekin kisebb szövetségeseivel – akikkel I. Balduin utódja, Le Bourg-i Balduin, Edessza korábbi grófja állandó és váltakozó sikerű harcokat folytatott – rövid ideig komoly ellenfeleknek számítottak, de a szövetség már azelőtt felbomlott, hogy jelentős eredményt tudott volna elérni.[49]

II. Balduin felderítőinek hibájából muszlim fogságba esett (1123. ápr. 18.) A tény szinte tragikus volt a frankok számára, hiszen személye jelképezte az összetartást, ő volt az úr, akit mindenki elismert a keleti keresztény világ fejének. Turbeszel várába került, ahol a nem sokkal korábban elfogott új edesszai gróffal, barátjával, Joscelinnel raboskodott együtt. Örmény segítséggel majdnem sikerült kiszabadulniuk. Joscelin, aki végül egyedül tudott megszökni, elment segítséget szerezni a király kiszabadításához. Balduin a felmentő sereg megérkezéséig az örmények által bevett, így az ő uralma alá került Turbeszelt próbálta megvédeni – sikertelenül. Balak emír elfoglalta a várat, s a királyt Harranba vitte.[50]

II. Balduin király még 1119-ben kérte a Velencei Köztársaság segítségét az Egyiptom elleni hatékony fellépés érdekében. Az egyiptomiak ugyanis annak ellenére, hogy szárazföldön nem tudtak sikereket elérni, még mindig uralták a palesztin vizeket. Ez pedig állandó veszélyt jelentett a már frank kézre került part menti városok számára, s lehetetlenné tette Türosz és Aszkalon meghódítását. Nem is beszélve arról, hogy komolyan megnehezítette a Nyugattal való kapcsolattartást. A király a segítségért cserébe kereskedelmi kiváltságokat ígért Velencének. A pápa helyeslése után a Köztársaság igent mondott a felkérésre. Hároméví felkészülés után, 1122. augusztus 8-án Domenico Michiel dózse parancsnoksága alatt egy több mint száz nagy hadihajóból álló flotta hajózott ki

Velencéből, mely azon kívül, hogy hatalmas tengeri haderő volt, szárazföldi harcra felkészített embereket, lovakat és katonai felszereléseket is szállított. A hadjárat kapóra jött Velencének, hiszen Komnénosz János bizánci császár kísérletet tett a velencei kereskedők kereskedelmi kiváltságainak megnyirbálására. Ezért a flotta nem ment egyenesen Palesztinába, hanem ostrom alá vette a bizánci uralom alatt álló Korfut. Hathavi ostrom után hozta meg egy keresztes hajó a hírt a dózsénak, hogy II. Balduin király fogságba esett. Domenico Michiel ekkor az ostrommal felhagyva azonnal keletre indult. Palesztinába menet azonban az útjába akadó bizánci hajókat kifosztotta. 1123 májusában ért Akkonba. Itt megtudta, hogy az egyiptomi flotta Aszkalon előtt cirkál. Dél felé vette hát útját, hogy megütközzön az egyiptomiakkal. Előreküldött néhány kisebb hadihajót, hogy az egyiptomi flotta biztos győzelmet sejtve kihajózzon a nyílt tengerre. A csel bevált. Az egyiptomiak feladták a védelmet jelentő kikötőt, a velenceiek meg bekerítették őket. A velencei flotta szinte megsemmisítő vereséget mért rájuk. A hajók egy részét elsülylyesztették, másik részüket elfogták. Alig egy-két egyiptomi hajó tudott megmenekülni. Akkon felé hajózva egy tíz hajóból álló, értékes rakományú kereskedő hajórajt is elfogtak a velenceiek.[51]

A keresztesek a velencei flotta biztosította lehetőségeket kihasználandó, Aszkalon és Türosz ostromáról határoztak. Vita bontakozott ki köztük arról, hogy melyik várost támadják meg először. Végül Türosz ostroma mellett döntöttek, melynek kikötője sokkal jelentősebb és védettebb volt Aszkalonénál, a város és környéke pedig gazdagabb volt. Türosz ekkor az egyiptomi Fátimida Kalifátushoz tartozott. A velencei flotta nem sokkal korábban semmisítette meg az egyiptomi hajóhadat, így a kalifa üzent Toktekinnek, akivel korábban közösen birtokolta a várost, hogy védje meg egyedül, ha tudja. Toktekin 700 törököt és tartalékokat küldött Türosz védelmére. Mielőtt megkezdődött volna az ostrom,

Korfu erődje
(Istoria moderna di tutti popoli del mondo,
20. kötet. Nápoly, 1756)

keresztény oldalon meg kellett állapodni a Velencei Köztársaság és a Jeruzsálemi Királyság vezetőinek az együttműködés feltételeiben. Akkonban a fogságban lévő király helyett és nevében Gormond jeruzsálemi pátriárka, Vilmos katonai főparancsnok és Pagan kancellár állapodott meg a dózséval. A szerződés a pátriárka neve után Pactum Warmundi néven vált ismertté. Gormond esküt tett az Evangéliumra, hogy a király szabadulása után jóváhagyja majd a szerződést, mást pedig nem emelnek addig trónra, amíg jóvá nem hagyja az egyezséget. Az egyezség értelmében a velenceiek a királyság minden városában egy utcát kaptak templommal, fürdővel, malommal és pékséggel: „Az említett királynak és minden utódjának, valamint összes báróinak uralma alatt lévő városokban a velenceieknek templomuk, egy teljes utcájuk, egy terük, fürdőjük és pékségük lehet, amit örök jogon birtokolhatnak mindörökké és minden adókivetésből ugyanúgy szabadon, mint a király a maga tulajdonát [...] akkoni városrészükben pékséget, malmot, fürdőt, mérlegházat (létesíthetnek) [...]"[52]

Továbbá vámmentesség illette őket az egész királyság területén, mely a belső vámokra és illetékekre is vonatkozott: „Ezenkívül a velenceiek semmiféle illetéket sem tartoznak fizetni, amit szokás folytán vagy más okból tőlük megkövetelhetnénk, sem akkor, mikor megérkeznek, itt tartózkodnak, eladnak, vesznek, letelepednek, sem amikor eltávoznak."[53]

Saját súlyaikat és mértékeiket használhatták, és eladáskor nem csak egymás között: „Ha a velenceiek egymás közt kötnek üzletet, saját, azaz velencei mértékeiket használhatják, ha dolgaikat másoknak adják el, szintén a saját, azaz velencei mértékeiket használják az eladásnál, azonban akkor, ha idegentől vásárolnak valamit, a király mértékével és az általa megállapított áron kössék meg az üzletet."[54]

Akkonban további ingatlanokhoz jutottak. A segítségükkel elfoglalni kívánt Türosz és Aszkalon városából a paktum szerint siker esetén az egyhar-

mad rész illeti majd meg őket: „Végül Türosz és Aszkalon városok harmadrészét tartozékaival együtt és az összes hozzájuk tartozó földek harmadrészét, amelyek jelenleg a szaracénok kezében, és nem a frankok birtokában vannak, ha ezeket a Szent Lélek Isten segítségével és az ő támogatásával a keresztények hatalmába fogja adni, a velenceiek a harmadrészt is ugyanúgy, mint a másikat, mint a király a neki jutó kétharmad részt, szabadon és királyi módon, minden ellentmondás kizárásával, örökös jogon mindörökre birtokolják."[55]

Mindezeken felül 300 szaracén arany évi fizetség is járt nekik, amelyet Türosz királyi jövedelmeiből folyósítottak. A velenceiek jogi értelemben is területenkívüliséget élveztek. Saját törvényeiket alkalmazhatták, ha velencei velenceit, sőt még akkor is, ha nem velencei velenceit perelt be. A Jeruzsálemi Királyság joghatósága csak akkor érvényesült, ha velencei perelt be nem velenceit. A velenceiek büntetőügyeiben is a velencei bíró hozta meg a döntést: „Ha pedig egy velenceinek valami peres ügye, vagy bármiféle elintéznivalója lenne velencei ellenében, a velenceiek törvényszéke előtt intézzék el, úgyszintén, ha valakinek velencei ellen kell panaszt emelnie, ez ugyanazon velencei törvényszék előtt történjék. Azonban, ha egy velencei idegennel szemben emel vádat, a király törvényszéke elé tartozik az ügy."[56]

A velenceiek területenkívüliséget élveztek az öröklési jog és a partjog tekintetében is: „Ezenfelül ha egy velencei végrendelettel vagy végakarat nélkül, ahogy nálunk mondják: »nyelv nélkül« halt meg, minden vagyonával a velenceiek rendelkezhetnek. Ha továbbá egy velencei hajótörést szenved, vagyonában semmi bántódás ne érje, amennyiben pedig a hajótörés alkalmával elpusztult, megmaradt dolgait örököseinek vagy más velenceinek adják át."[57]

A velencei területi joghatóság kiterjedt más állam polgáraira is, ha azok a velencei kolónián belül tartózkodtak, felülírva a velencei területen tartózkodó idegen nemzetiségű személyre érvényes személyi hatályt. Ezzel a velencei ko-

lónia valóban szinte állammá vált a Jeruzsálemi Királyságban: „Ezenkívül bármiféle más néphez tartozzanak is azok a polgárok, kik a velenceiek negyedében vagy házaiban laknak, a velenceiek fölöttük is ugyanazt a joghatóságot gyakorolják, mint a király az övéi felett."[58]

II. Balduin szabadulása után (a király 1124. június végén hagyta el Harrant, és 1125 áprilisában ért Jeruzsálembe) a szerződés e pontjait valóban jóváhagyta. Nem hagyta azonban jóvá azt a szintén e szerződésben kikötött záradékot, hogy velencei beleegyezés nélkül a királyság ne csökkenthesse más nemzetek vámterheit. Az uralkodó pontosan látta, hogy ez a rendelkezés teljesen alárendelte volna a királyság kereskedelmét Velencének. A Köztársaság cserébe a szerződésben nemcsak a katonai segítségnyújtást ígérte, hanem azt is, hogy az általa szállított zarándokok útiköltségének egyharmadát – ahogy eddig is – megfizeti a királyi kincstárnak. Ez pedig nem kis hasznot jelentett Balduinnak.[59]

A Pactum Warmundi gyakorlatilag olyan helyzetbe hozta Velencét a Jeruzsálemi Királyságban, mint a 991-es és az 1082-es Chrysobullon Bizáncban – hallatlanul erős pozíciót szerzett.

A feltételek tisztázása után megindult a hadsereg Türosz ellen. A flotta tengeren követte a Gormond pátriárka által vezetett sereget, mely a szárazföldön nyomult Akkonból Türosz felé. A város ostroma 1124. február 15-én kezdődött meg. Az ostromlókhoz Tripolisz grófja is csatlakozott. Türosz városát csak egy földnyelv kötötte össze a szárazfölddel. Lényegében a település egy kis part menti szigetre épült, amelyet az ókorban Nagy Sándor a szárazföldhöz csatolt. Védhetősége szempontjából komoly hátrányt jelentett, hogy a városnak saját kútjai nem voltak, az ivóvizet csatornán keresztül kapta a szárazföldről. Az ostromlók első dolga természetesen a csatornák tönkretétele volt. A vízhiány azonban csak később okozott nehézséget, ugyanis a város

ciszternáit a védők feltöltötték esővízzel. A szárazföldi had a földnyelv bejáratánál, a város körül fekvő kertekben táborozott le, a velencei hajók pedig szintén a közelben vetettek horgonyt. Egy gálya azonban mindig a nyílt tengeren cirkált, hogy az esetlegesen erősítést vagy utánpótlást szállító hajók útját elzárja. Az ostromlók a velenceiek által hozott ostromgépekkel szüntelenül támadták a falakat. A védők, bár bátran védekeztek, hamar belátták, hogy segítség nélkül elvesznek. Követeket küldtek hát Toktekinhez és Egyiptomba. Toktekin egy ideig várt az egyiptomi hajóhadra, de mivel a szétvert flotta helyett a kalifa nem tudott újat kiállítani, egyedül nem kockáztatta meg a harcot, és hazavonult Damaszkuszba. Az egyiptomiak felvonultak Jeruzsálem alá abban a reményben, hogy fővárosuk megtámadásának hírére a frankok otthagyják az ostromot, de a védők elszántsága miatt hamar elvonultak a város alól. Végül elfoglaltak egy kisvárost, lakosságát lemészárolták, majd hazatértek. Türosz sorsa megpecsételődött. Sem élelem nem volt, sem víz, a védők pedig a harcok alatt erősen megfogyatkoztak. A város helytartója üzent Toktekinnek, hogy fel kell adniuk Türoszt. Toktekin követet küldött a frank táborba, és megadást ajánlott azzal a feltétellel, hogy aki el akarja hagyni a várost, ingóságaival tehesse meg, aki pedig maradni akar, polgárjoga megtartásával maradhasson. A frankok és a velenceiek elfogadták az ajánlatot, így Türosz 1124. július 7-én frank kézre került. A frankok meg is tartották szavukat, s a vezérek a tengerészek és közkatonák legnagyobb felháborodása ellenére sem engedtek semmiféle mészárlást és fosztogatást a városban. Türoszra kitűzték a jeruzsálemi királynak, tripolisz grófjának és a Velencei Köztársaságnak a zászlaját. A meghódított város Velence legfontosabb kikötőjévé vált a Jeruzsálemi Királyságban.

A velenceiek, miután megkapták részüket a zsákmányból, hazaindultak. Mielőtt azonban Velencébe értek volna, visszafoglalták a Köztársaságtól ez idő

alatt elhódított dalmát városokat. II. András magyar király ugyanis Velence haderejének távollétét kihasználva egy évvel korábban Magyarországhoz csatolta a kikötővárosokat. Ez volt a második olyan alkalom, amikor a magyar király Velence birtokait akkor támadta meg, amikor az aktívan részt vállalt a keresztes mozgalomban, és a Jeruzsálemi Királyság megsegítésével foglalatoskodott.[60]

A velencei flotta II. Balduin király fogságba esésének hírére hagyott fel Korfu ostromával, s az egyiptomi hajóhad megsemmisítése és Türosz bevétele után végül úgy hagyta el Palesztinát, hogy a király nem a flotta segítségével szabadult ki. (Kiszabadulása politikai alku és váltságdíj kilátásba helyezésével valósult meg.) Fogvatartója, Balak meghalt, s annak utóda, Timurtas nem nagyon örült a király fogva tartásával rá háruló kényes feladatnak, pénzre viszont nagy szüksége volt.[61] Kiszabadulása után Balduin az edesszai gróffal, Joscelinnel közösen nem túl jelentős harcokat vívott a szomszédos muszlim államokkal.

1131-ben meghalt mind II. Balduin, mind Joscelin.[62] Haláluk új korszak kezdetét jelentette a keresztes államokban, a két uralkodóval ugyanis kihalt a keresztesek első nemzedéke. Ők voltak az utolsó olyan jelentős személyek, akik nyugatról érkezvén részt vettek a tengerentúl meghódításában, közvetlenül ismerték és átérezték a hadjárat célját, ugyanakkor kezdetektől tisztában voltak a különleges helyi viszonyokkal. Az utánuk következő generáció, amelynek tagjai jórészt itt születtek, átvették a keleti szokásokat, államokban gondolkodtak, és nem keresztény–muzulmán szembenállásban. Szokásaikban sokszor inkább különböztek az európai nemzetek szokásaitól, mint a szomszédos muszlimok szokásaitól.

A nyugatról érkező zarándokok olyan esetlenül és érzéketlenül mozogtak keleten, mint elefánt a porcelánboltban. Nem voltak képesek megérteni a helyi viszonyokat, például az ekkor már gyakori helyzetet, mi szerint keresztes

állam muzulmán szövetségesével harcolt egy másik keresztes állam és annak muzulmán szövetségesei ellen. Felháborította őket a Frank Kelet stílusa, s nem tudták megérteni és elfogadni a keleten kialakult egyensúlyt. Jól példázza ezt Lajos francia király kijelentése, amelyet a Szentföldre érkezésekor tett a második keresztes háború kezdetén: „Minden muzulmánt az ellenségemnek tekintek."

Balduin utódja veje, Fulkó lett, Josceliné pedig fia, II. Joscelin. Fulkó jól látta el feladatát, s biztonságosabbá tette a Jeruzsálemi Királyságot. Tiszteletben tartotta az ország exportját felügyelő itáliai városállamokkal fennálló egyezségeket, monopóliumot azonban egyiknek sem adott.[63] Joscelin viszont nem volt elég rátermett arra, hogy Edesszát, a keresztény államok előretolt bástyáját vezesse. Ez előrevetítette a legkorábbi keresztes állam elestét. Fulkót minden érdeme ellenére – Balduinnal ellentétben – nem ismerte el valamennyi frank uralkodó hűbérurául, így a Balduin uralkodása alatt egységes Frank Kelet elvesztette az egységben rejlő erejét. A helyzetet tetézte a frank államokban kialakuló trónharcok sorozata. Muszlim oldalon viszont Zangí moszuli atabég egységet teremtett, és fenyegetően lépett fel a keresztényekkel szemben.[64]

Ebben az időben (1118–1120) alakult meg a három nagy lovagrendből kettő: a templomosok és a johanniták. Sokak igénye volt, hogy szerzetesi életformát vállaljanak, ugyanakkor teljesítsék szent fogadalmukat, és a keresztért harcoljanak. Az államoknak pedig igényük volt ilyen rendekre. Jelentőségük óriási volt. E lovagrendek és a későbbi német lovagrend adta a tengerentúl haderejének bázisát. A külföldről érkező zarándokok nem tartózkodtak állandóan a Szentföldön. Jöttek, harcoltak, majd hazamentek. A lovagrendek harcoló tagjai azonban a hitet védelmező, helyismerettel rendelkező hivatásos katonák voltak. Szerzetesek, akik fegyverrel is harcoltak a szent ügyért. Ezt az egyház

nemhogy nem tiltotta a klérusnak, hanem egyenesen szorgalmazta. A lovagrendek a harc mellett szamaritánus szolgálatot is teljesítettek, legfőképpen a betegápolásból vették ki a részüket. A rendeknek több osztálya volt, a szolgálóktól a lovagokig, utóbbiak mindhárom rendben csak nemesi származású személyek lehettek. Mindhárom rendet a nagymester vezette, akinek felettese közvetlenül a pápa volt, nem függött tehát egyik frank hatalmasságtól sem.

A Frank Kelet uralkodói szívesen vették jelenlétüket, s szolgálataikat birtokadományokkal hálálták meg. Divatba jött a frank nagyurak körében, hogy végrendeletükben mint hagyományost megemlítették valamelyik lovagrendet is. Ez a szokás nem korlátozódott a Frank Keletre, így rengeteg birtokhoz jutottak Nyugat-Európában is. A templomosok banki tevékenységgel is foglalkoztak. Pénzüket nemcsak a keresztények, hanem a muzulmánok is nyugodt szívvel rájuk bízhatták. Nem telt bele sok idő, és a két legnagyobb lovagrend, a templomos és a johannita olyan gazdagságra és hatalomra tett szert, hogy szinte két új szuverén keresztes állam született. Nagymestereik egyenrangú félként tárgyaltak Antiochia, Tripolisz, Jeruzsálem, Edessza uralkodóival.[65] Sajátos viszonyuk alakult ki az itáliai kereskedővárosokkal is. A johanniták inkább Velencéhez, a templomosok inkább Genovához húztak. Genova és Velence számos konfliktusában játszottak tevékeny szerepet.

Bizánc mintegy 30 évig nem avatkozhatott be hatékonyan Palesztina ügyeibe – még saját előjogainak biztosítását sem tudta kikövetelni –, erejét ugyanis lekötötték a határait minden oldalról támadó ellenségei. Alexiosz utóda, János ennek ellenére nem erősítette meg az apja által Velencének adományozott engedményeket és kiváltságokat. A Köztársaság ezért háborút indított Bizánc ellen. 1122-ben Domenico Michiel ostrom alá vette Korfut, elfoglalni azonban nem tudta, mert sürgősen Palesztinába hívták II. Balduin király kiszabadítására. Az ellenséges viszony azonban négy évig fennállt a két állam között, míg

végül 1126-ban Velence minden korábbi jogát visszaszerezte. A Bizánci Birodalom ellen nem ez volt az első támadás kereskedelmi előjogokért. 1111-ben még Pisa vonult fel eredménnyel Alexiosz császár ellen, s jutott újabb kiváltságokhoz. Az 1126-os egyezmény ismét jó viszonyt teremtett Bizánc és az itáliai kereskedővárosok – Velence, Genova és Pisa – között.[66]

Ugyanerre az időre esett, hogy Komnénosz János rendet tett határain, s így Szíria és Palesztina felé fordulhatott. Apjának a keresztesekkel még a hadjárat megindulása előtt kötött szerződése érelmében Bizáncnak járt Antiochia. Eddig – a Boemund elleni hadjáratot leszámítva – csak szóban követelte jogait Bizánc, most azonban ostrom alá vette, és elfoglalta a várost. A helyzet azonban meg változott. Az antiochiai herceg hatalmas szerencséjére a császár nem kívánta bekebelezni a fiatal frank államot, inkább érdekében állt önálló, de nem független ütközőállamként megtartania. Amit Boemund legyőzésekor szerződésben rögzítettek, most a valóságban is megtörtént: Antiochia Bizánc vazallusállama lett.[67]

Élet a Frank Keleten

A Frank Keletet nem véletlenül nevezték így, és nem keresztény keletnek. A keresztes államok nyugati lakosságának túlnyomó többségét ugyanis a Franciaországból bevándorló nemesek és egyéb zarándokok alkották.

A meghódított területeken a keresztesek elenyésző kisebbséget alkottak a helyiekhez képest. Helyi lakosságon – mivel a muzulmánok többsége a frank hódításkor elmenekült, illetve lemészárolták őket a keresztesek – túlnyomó részt görögül és arabul beszélő ortodox keresztényeket kell érteni; rajtuk kívül kisebb számban éltek itt zsidók és beduinok is. Az össznépességhez viszonyítva kevesen voltak a nem keresztény lakosok, de egyes területeket és falvakat szinte kizárólag ők népesítettek be.

A nagyobb városokban jelentékeny számú helyi lakos élt, s stratégiai jelentőségük miatt sok nyugati keresztény is letelepedett itt – a városokban élő nyugati keresztények magas számaránya biztosította a település körüli területek feletti uralmat. A nagyvárosokban jelentős számban jelen lévő itáliai kereskedők külön kolóniákat alkottak, a velenceieknek és a genovaiaknak például minden jelentősebb városban kisebb-nagyobb önállósággal rendelkező utcáik, városnegyedeik voltak.*

A keresztes államok nyugati keresztény lakosságának túlnyomó többségét a Franciaországból bevándorló nemesek és egyéb zarándokok alkották. Óriási részük katona volt, a helyi lakosság ezzel szemben szinte kizárólag polgári foglalkozást űzött, így számarányuk ellenére is alávetettek maradtak a frankoknak.

A frank bevándorlók „minősége" az idők folyamán egyre csak romlott. Tömegével érkeztek a Szentföldre a jobb élet reményében a jogfosztott, nincste-

* Kiváltságaikat, melyeket túlnyomórészt katonai segítségnyújtásért kaptak, szerződésekben biztosította az adott város, illetve ország ura. A kiváltságok jellege és tartalma koronként és városonként más-más volt, de azt általában mindenhol megengedték a kereskedőknek, hogy saját törvényeik szerint élhessenek, és saját nyelvüket beszélhessék. Velencének a Jeruzsálemi Királyságban élvezett jogairól korábban már szó esett, s a Pactum Warmundi gyakorlatilag összefoglalja azokat. Külön megállapodásokat kötött azonban Szent Márk köztársasága Antiochia hercegeivel. Egy 1153-ban kiadott kiváltságlevél utal olyan adományokra, amelyeket Velence a század elején kapott, de az első fennmaradt szerződés a két állam között 1140-re datálható. Velence kiváltságai tulajdonképpen hasonlóak voltak ahhoz, mint amelyeket a Jeruzsálemi Királyságban élvezett. Szabad kereskedelmi jogot kapott, adócsökkentést, végül adómentességet kereskedelmi tevékenységére és jogot minden városban kereskedőház felállítására, ahol saját jogát alkalmazhatta. Velencei források arról tudósítanak minket, hogy a Köztársaságot a Tripoliszi Grófságban, a harmadik keresztes államban is hasonló jogok illették meg.

Muszlim harcosok

len emberek, kiugrott papok és apácák, koldusok s olyanok, akiket főbenjáró bűneik megváltása miatt kényszerített az egyház ide. A Szentföldön ők képviselték az uralkodó osztályt, élvezték a nyugatról érkező kegyes pénzadományok előnyeit, s igyekeztek tudásukat latba vetve átverni és kifosztani a Palesztinába érkező zarándokokat.

A Frank Keleten rövidesen kialakult egy „pullánoknak" nevezett népcsoport, akik a frankok és a helyi lakosok törvényes vagy törvénytelen kapcsolataiból származtak. Mindenki lenézte őket, hontalanok voltak, hiszen sem a helyiek, sem pedig a frankok nem tekintették maguk közül valónak őket. A római klérus pedig egyenesen a gonosz megtestesítőit látta bennük. Belőlük kerültek ki a fogadósok, pecsenyesütők, pénzváltók és vándorkereskedők. Sorsuk azonban az állandó megvetés maradt.

A hűbéri rendszert nyugati mintára alakították ki. A jeruzsálemi király, a tripoliszi gróf, az antiochiai herceg és az edesszai gróf voltak a legfőbb hűbérurak. A jeruzsálemi királyt választották, de a gyakorlatban az örökösödés érvényesült. Az új királyt azonban választással meg kellett erősíteni. A másik három államban a trón öröklődött. Antiochia, Edessza és Tripolisz urai hol elismerték a jeruzsálemi királyt hűbéruruknak, hol nem. Egyértelmű volt, hogy Jeruzsálem királyának a legnagyobb a tekintélye, de a három másik állam gyakorlatilag szuverén volt. Antiochia helyzete speciálisnak mondható, ugyanis történetében volt olyan idő, amikor a bizánci császár vazallusaként létezett. E négy szuverén állam vezetői birtokolták a keresztény keletet.[68]

A jeruzsálemi király jogkörét jelentősen korlátozta a Legfelsőbb Bíróság. Hasonló bíróság egyébként Edessza kivételével mindegyik keresztes államban működött. Tripoliszban hatásköre az uralkodóválasztást leszámítva ugyanaz volt, mint Jeruzsálemben, Antiochiában pedig erősen függött a hercegtől, de működése és hatásköre hasonlónak tekinthető, mint Jeruzsálemben és Tri-

poliszban. A jeruzsálemi bíróság egyrészt jogalkalmazó szerepkört töltött be, másrészt viszont a királyság legfőbb tanácsa is volt. Elnöke a jeruzsálemi király, tagjai a királyság legfőbb birtokosai voltak, világi és egyházi birtokosok egyaránt, továbbá a jelentősebb birtokokkal rendelkező kereskedővárosok, így Velence is. Szent Márk köztársasága így közvetlenül is befolyásolni tudta a királyság életét. A király is betartani kényszerült a bíróság határozatait, annak engedélye nélkül nem foszthatott meg senkit hűbérbirtokától, s a bíróság választotta a királyt. Ennek elméleti alapja az volt, hogy a király nem saját maga, hanem egyenrangú urak segítségével hódította meg a királyságot, akik azután királyukká választották.

A bíróság ítélkezési feladatkörében a tagjait alkotó urak közt felmerült viták tárgyában határozott. Így volt lehetséges az, hogy a Velence és Genova között kialakult viszályokat e testület ítélte meg annak ellenére, hogy e városok saját területükön autonómiával rendelkeztek. Amalrik király uralkodása alatt a bíróság hatáskört kapott a vazallusok hűbéruruk ellen benyújtott panaszainak kivizsgálására is.

A királyságban nem ez volt az egyetlen bíróság. A nemesi származású telepeseknek, a polgároknak megvolt a saját polgári, illetve büntetőbíróságuk, de alakultak specializálódott bíróságok is. Ilyen volt az Amalrik által alapított Cour de la Chaine, melynek hatásköre a hajózással kapcsolatos ügyek intézésére és a vámtételek, valamint a kikötői díjak feljegyzésére terjedt ki. Az esküdtek kereskedők és tengerészek közül kerültek ki. A velencei és más kereskedővárosoknak önálló, szuverén konzuli bírósága volt, amely saját törvényei alapján ítélte meg a kolónia tagjainak ügyeit. Büntetőügyekben a joghatóság egyértelmű volt, probléma csak akkor merült fel, ha polgári ügyekben az egyik fél velencei volt, a másik pedig mondjuk zsidó vagy frank. Ilyenkor hatáskör és illetékesség tekintetében a Legfelsőbb Bíróság döntött.[69]

A keresztes államok közigazgatásának legjelentősebb tisztségviselői a francia mintát követték. Az uralkodó után következő méltóság a sénéchal (udvarmester vagy országbíró) volt, rangban őt követte a hadsereg parancsnoka, a connétable, őt pedig a kancellár. A helyi tisztviselők között a legmagasabb rangú a vicomte volt.[70]

Az egyházi hierarchia csúcsán a jeruzsálemi pátriárka és az antiochiai pátriárka állt. A jeruzsálemi pátriárka alá érsekeket és püspököket, az antiochiai pátriárka alá püspököket rendeltek. Tripolisz és Edessza püspökei az antiochiai pátriárka fennhatósága alá tartoztak, ez azonban valóságos függőségi viszonyt nem eredményezett. Saját államaikon belül azonban létezett függőségi viszony a pátriárkák és érsekeik, illetve püspökeik felett. Egyes szerzetesközösségek, illetve a lovagrendek egyik egyházi vezető fennhatósága alá sem tartoztak, ugyanis a pápa közvetlenül gyakorolt hatalmat felettük. Ez a lovagrendek nagymestereit az uralkodó hercegekkel egy rangra emelte.[71]

Speciális volt a frank államok viszonya az itáliai kereskedővárosokkal is. A frankoknak a keresztes háború megindulásakor nem volt tengeri hadereje, s a Jeruzsálemi Királyság később sem szervezett flottát. Tripolisz és Antiochia létrehozott magának kisebb flottillát, de ez tengerparti területei biztosításánál nem volt többre alkalmas. A Frank Keleten nem volt elég fa a hajóépítéshez. Egyiptom – az állandó potenciális ellenség – és Bizánc viszont jelentős tengeri haderővel rendelkezett, s a tengerparti városok meghódításához szintén erős flotta kellett. A keresztesek tehát flotta nélkül – a tengerparti városok tekintetében, és a kelet legjelentősebb városai ilyenek voltak – sem eredményt elérni, sem hódításaikat megtartani nem tudták. De később is szükség volt a kereskedővárosokra a tengeri utak hajózhatóságának fenntartása miatt.

A kereskedővárosok felismerték a hódításban rejlő haszon lehetőségét, és kereskedelmi kiváltságokért cserébe kisegítették a kereszteseket. A hódításokban való részvételért cserébe teljes vagy részleges vámmentességet kértek, illetve telepeket, városnegyedeket, melyek területen kívülinek, autonómnak számítottak.

Ezek a tengeri hatalmak viszont egymás komoly konkurenciáinak bizonyultak. Előbb szövetkeztek muzulmán hatalmakkal, mint egymással. A zarándokok szemében a kereskedők pénzsóvár, keresztényietlen népek voltak. Ugyanakkor a szárazföldi út veszélyei miatt a zarándokok mégis rákényszerültek valamelyik itáliai kereskedőhajón útra kelni.[72]

A Frank Keleten sajátos élet alakult ki. A hódítók átvették az ott élők szamos szokását. A nyugati szokásokhoz és életvitelhez képest fényűzően, keleti stílusban éltek, a lovagok jelentékeny része békeidőben turbánt viselt és selymet. Megjegyzem, hogy némely szokás – mint például a szakáll viselete pontosan a hagyományőrzésnek köszönhető. Amikor az első keresztes hadjarat vezetői elhagyták szülőföldjüket, az összetartás erősítésére megtartották szokásaikat. A divat és a szokások azonban változtak Európában – többek között kiment a divatból a szakáll –, a Szentföldre viszont nem ért el a változás szele. A szokások megváltozásának egy része azonban a megváltozott életkörülmények, például a meleg számlájára írható. A nyugatról jött zarándokot mindez megbotránkoztatta. Akárcsak a muzulmánokkal fenntartott diplomácia, amely a békés együttélés megvalósítására tett kísérletet. A zarándok harcolni jött keletre a keresztért a „hitetlenek" ellen, és nem értette meg az itt kialakult helyzetet. A ragyogó felszín alatt azonban semmi sem volt rendben.[73]

A muszlimok egységét Zangí moszuli atabég teremtette meg. Zangínak köszönhetően a keresztes hadjáratok története során muzulmán részről mindaddig nem látott siker született. 1146-ban elfoglalta Edesszát, s ezzel megszüntette az elsőként megalakult keresztes államot. Ekkor fordult először elő, hogy egy egész keresztes állam került ismét muzulmán kézre.[74]

Edessza eleste sokkolta a nyugatot. A pápa újabb keresztes hadjáratot hirdetett. 1145. december 1-jén bullájában felszólította Lajos francia királyt, hogy szervezze meg a keresztes mozgalmat. 1147 januárjában Lajos hadseregével keletre indult. A hadjárat Franciaországban is jeles agitátora, Szent Bernát meggyőzte Konrád német-római császárt is a szent háborúban való részvétel szükségességéről. Ennek hatására a császár is keletre indult hadseregével. Sem Lajos, sem a pápa nem örült ennek. Félelmük oka nemsokára beigazolódott. A két koronás fő nem volt képes egymással együttműködni, amely a hadjárat kudarcát vetítette előre. Konrád olyan ellenségesen viselkedett Bizánccal is, mintha csak muzulmánok lakták volna. Nyíltan Konstantinápoly megtámadását fontolgatta. Lajos nem volt ellenséges a keleti császársággal, de együttműködni sem volt hajlandó vele. Bizánc egyébként sem kívánt aktív részt vállalni a hadjáratban, ugyanis hosszú idő után ekkor kötött fegyverszünetet Maszúd szultánnal, s Roger szicíliai király támadása is fenyegette.

Konrád meggondolatlansága és tájékozatlansága oda vezetett, hogy még Anatóliában megsemmisítő vereséget szenvedett. Elvesztette serege kilencven százalékát, s ő maga is alig tudott megmenekülni. Lajos sem járt sokkal nagyobb sikerrel. Ahelyett, hogy a kereszténységet leginkább fenyegető, ekkor még csak hatalma alapjait lerakó aleppói Nur ad-Dínt támadta volna meg, a helyi kereszt-

tények tanácsa ellenére a keresztesekkel egyedül rokonszenvező és szövetséges állam, Damaszkusz ellen vonult. A damaszkuszi emír, Unur nem tehetett mást, mint hogy Nur ad-Dín segítségét kérje. A keresztes háborúk történetének eddigi legnagyobb keresztény serege ötnapi ostrom után kénytelen volt elvonulni Damaszkusz alól. A hadjárat eredménye az lett, hogy a csúfos megaláztatáson felül elvesztettek egy szövetségest, nem győzték le az ellenséget, amit megtehettek volna, s elősegítették a még szélesebb körű muszlim egység kialakulását.

Konrád hazafelé menet összebarátkozott és rokoni szálak létesítésével szövetséget kötött Mánuel bizánci császárral. Lajos még egy jó évig a Szentföldön maradt, de semmiféle eredményt nem ért el. Ő hazafelé Roger szicíliai királlyal, Mánuel ellenségével kötött szövetséget, s együtt Bizánc megtámadását tervezték. A megvalósításhoz azonban szükség lett volna Konrád segítségére, aki erre nem volt hajlandó. A tervből így nem lett valóság. Az ígéretes keresztes hadjárat a vezetők ostobasága és tudatlansága miatt teljes kudarcba fulladt.

A második keresztes hadjárat vezetőit Antiochiai Rajmund az Aleppó elleni támadásra biztatta. Igaza lett. A szerencsétlen hadjárat nemcsak hogy eredményt nem ért el, de még jobban megerősítette a kereszténység legnagyobb ellenségét, az aleppói Núr ad-Dínt. Az aleppói úr, mielőtt megkezdte volna a frank területek szisztematikus meghódítását, Damaszkusz ellen vonult. A város ostroma sikertelenül végződött.

A keresztények megtámadására irányuló terveit el kellett halasztania, ugyanis az 1100-as évek közepére a muszlim világ ez idő tájt leghatalmasabb birodalma, Egyiptom válságba jutott. A trónharcok miatt a Fátimida Kalifátus a felbomlás szélére került. Ezt kihasználva a jeruzsálemi király elfoglalta Aszkalont, azt a várost, amelyet már fél évszázada próbált bevenni. Eközben viszont Núr ad-Dín elfoglalta Damaszkuszt. Birtokai így már a Frank Kelet keleti határán szinte töretlen láncként húzódtak. Az egyiptomi helyzet miatt azon-

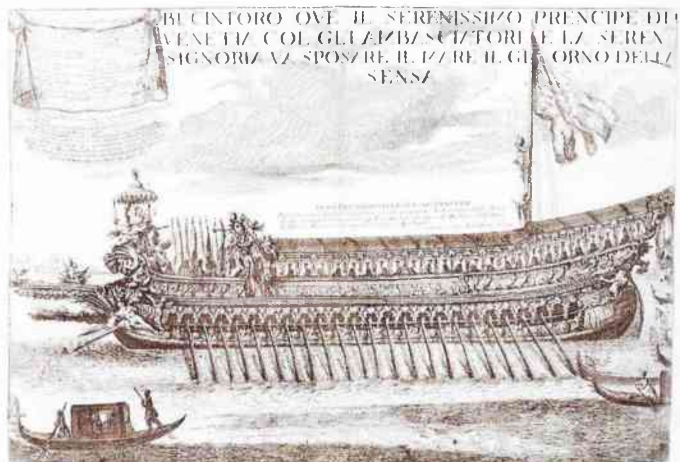
ban 1156-ban fenntartotta, sőt még két évre meghosszabbította a Damaszkusz és Jeruzsálem közt fennálló fegyverszünetet. A frankok szerencséjére 1157-ben óriási földrengés rázta meg Aleppót, Humszt és a körülötte fekvő területeket, ráadásul Núr ad-Dín súlyosan megbetegedett. A keresztények ismét elkerülték az államaik ellen induló hatalmas támadást.[76]

Chatilloni Rajnald, Antiochia új hercege konfliktusba keveredett a bizánci császárral, Mánuellel, s miután a császár a szolgálatait nem volt hajlandó ellentételezni, bosszúból megtámadta és kifosztotta Ciprust. A császár tekintélyének megőrzése miatt megtorló hadjáratában Antiochia ellen vonult. Rajnald harc nélkül hódolt be neki, hűségesküt tett, és megígérte, hogy Antiochia pátriárkája ezentúl görög származású lesz. Mánuel elfogadta a bocsánatkérést, megelégedett azzal, hogy tekintélyét megnövelte a térségben, s hogy Rajnaldból megalázott vazallust csinált.

A császár azonban – a keresztesek legnagyobb csalódására – nem fordult Núr ad-Dín ellen. Nem bízott a keresztesekben, s a muszlim vezér megsemmisítése felborította volna azt az egyensúlyt Palesztinában, amelyet Núr ad-Dín és a keresztesek szembenállása biztosított. Ezzel a stratégiai szempontból egyértelműen elhibázottnak nem mondható döntésével tovább mélyítette a nyugati és a keleti kereszténység között húzódó már így is elég mély szakadékot.[77]

A keresztes államok létezésének feltétele a muszlim egység hiánya volt. Amíg Núr ad-Dín atabég immár majdnem egységes Szíriája szemben állt a Fátimida-Egyiptommal, a keresztes államoknak reális esélyük volt a fennmaradásra. Ez került veszélybe az egyiptomi Fátimida-dinasztia hanyatlásával. Mindkét fél felmérte ezt, így létkérdéssé vált Egyiptom ügyének rendezése.

Az egyiptomi trónért folyó harcok utolsó stádiumában, 1164-ben Sávar, az elűzött vezír Núr ad-Dínhez fordult segítségért. Megígérte, hogy amennyiben támogatást kap, és Núr ad-Dín visszahelyezi hatalmába, elismeri őt urának.

A dózse ünnepi díszgályája (Bucintoro) egy 1729-ből való rézmetszeten

Az atabég legmegbízhatóbb hadvezérét, Sirkúhot küldte Egyiptomba. Vele tartott unokaöccse, Szaladin is. Amikor azonban Sávar ismét hatalomra került, szövetséget kötött Amalrik jeruzsálemi királlyal, és közös erővel elűzték Sirkúhot. Sávar azonban Amalrikkal is összeveszett. Sirkúh pedig visszatért, és a széthúzó feleket sikerült legyőznie. Amalriknak nem maradt más lehetősége, minthogy elmeneküljön. Sirkúh elfogta és lefejezte Sávart, majd a fiatal kalifa halála után 1169-ben felvette a vezír és király címet. Győzelmét két hónappal később bekövetkező halála után unokaöccse, Szaladin használta ki.

Sirkúh mindvégig hűséges volt urához, Núr ad-Dínhez. Szaladin és az atabég viszonya viszont egyre rosszabb lett, s végül Núr ad-Dín elhatározta, hogy megtámadja Egyiptomot tekintélyének megőrzése érdekében. Szaladin szerencséjére azonban Núr ad-Dín, a muzulmán világ egyik legkiválóbb és legtiszteletreméltóbb vezére a hadjárat megindulása előtt, 1174-ben meghalt, miként elhunyt másik vetélytársa, Amalrik jeruzsálemi király is.[78]

Szaladin kihasználta ellenfelei halálát, s városról városra meghódította Szíriát, majd felvette az Egyiptom és Szíria királya címet. A muszlim egység tehát létrejött – a Jeruzsálemi Királyság sorsa megpecsételődött.

Szaladinnak szerencséje volt Bizánccal is. A birodalom volt az egyetlen, amely valóban komoly erőt képviselt a keresztények oldalán. Mánuel császár azonban a törökök ellen indított hadjáratában megsemmisítő vereséget szenvedett. A veszteség olyan súlyos volt, hogy alig maradt katonája országa határainak védelmére. Ráadásul Mánuel halála után trónharcok gyengítették a már amúgy is haláltusáját vívó birodalmat. Először felesége, Antiochiai Mária és annak szeretője vette át a kormányzást a császár kiskorú fiának nevében. A Bizáncban élő itáliai kereskedőkre támaszkodtak, ami csak fokozta a nép felháborodását azután, hogy már önmagában is nehezen viselték a nyugati származású régens császárné uralmát. A hatalmat a nép segítségével átvette Má-

nuel egyik rokona, Andronikosz. Uralkodásának szinte első tette az volt, hogy mészárlást rendezett a nép által gyűlölt itáliai kereskedők között. Többségüket megölte, aki pedig életben maradt, fejvesztve menekült haza. A vérfürdő óriási felháborodást keltett szerte Nyugat-Európában, de saját birodalmán belül is. Andronikosz, engedve a nyomásnak, egyezményt kötött Velencével, éves kártalanítást fizetett neki, és visszahívta polgárait Bizáncba. Andronikosz, azonban nem csak az itáliaiakkal bánt kegyetlenül. Üldözési mániája és kegyetlensége miatt számos rokonát végeztette ki, sok – meglátása szerint – trónjára veszélyes embert vetett börtönbe. A nép végül egyik idős és ártalmatlan rokonának bebörtönzésekor fellázadt, és felkoncolta Andronikoszt.[79]

A Bizánci Birodalom tehát meggyengült, uralkodója nem is gondolhatott arra, hogy Szaladinnal szembeszálljon. Egyiptom és Szíria ura ki is használta helyzetét, s miután megszilárdította uralmát muszlim birtokain, Palesztina ellen vonult. Első támadását még vissza tudta verni Amalrik fia és utóda, a leprás IV. Balduin király – Szaladin alig tudta elkerülni a fogságot –, de második hadjárata már elsöprő sikert hozott neki.[80]

1185-ben meghalt IV. Balduin király, s miután nővérének fia, a kilencéves V. Balduin – megkoronázása után nem egészen egy évvel – szintén távozott az élők sorából, az új király az uralkodásra teljesen alkalmatlan és méltatlan ember, Guido lett, IV. Balduin nővérének, V. Balduin anyjának a férje. Barátjával, a rablásairól hírhedt Chatilloni Rajnalddal és a templomosok nagymesterével megadta a kegyelemdöfést a haldokló királyságnak. Elhibázott stratégiájuk következtében 1187-ben a hattíni csatában elszenvedte a keresztes hadjáratok történetének egyik legsúlyosabb vereségét, amelyben megsemmisült a Jeruzsálemi Királyság szinte teljes hadereje. Szaladin előtt szabad volt az út. Még ugyanebben az évben elfoglalta Aszkalont, Bejrútot, Szidónt, Kerakot, Szafedet, Akkont, Dzsabalát, Laodikeát és még jó néhány kisebb erődítményt és helységet.

A Szent Márk-bazilika mozaikjai a XIII. század elejéről

A legsúlyosabb veszteség azonban Jeruzsálem elvesztése volt. Szaladin a királyság hadseregének megsemmisítése után nyugodtan kezdhetett az ost romhoz. A város védői rövid harc után megadták magukat. Szaladin lehetővé tette, hogy akinek pénze van, megváltsa magát, a többieket pedig rabságba vetette. Viselkedése szöges ellentétben állt a keresztesek 88 évvel korábbi magatartásával, ők ugyanis Jeruzsálem meghódításakor az utolsó szálig lemészárolták a város védőit. Jeruzsálem bevétele a város stratégiai fontosságán kívül szimbolikus jelentőséggel is bírt. Ez volt a Szent Város, aminek vissza szerzéséért megindult a keresztes mozgalom, s e város volt a Frank Kelet leg jelentősebb államának központja is.[81]

A Szent Város elvesztése (1187) után kétségbeesett követek mentek Nyugatra újabb keresztes háborút sürgetve. Jeruzsálem elvesztése komoly megrázkódtatásként érte az európai keresztény lakosságot is. Mind Fülöp Ágost francia, mind Oroszlánszívű Richárd angol király, mind pedig Barbarossa Frigyes német-római császár megfogadta, hogy felveszi a keresztet. Elhatározásukat viszont csupán három évvel később, azaz 1190-ben követte tett. A Frank Keletet sokkal inkább az azonnal útnak induló kisebb csapatok, valamint a szicíliai király beavatkozása mentette meg. Segítségükkel sikerült megállítani Szaladint, s feltartóztatni a tengerentúl teljes pusztulását.[82]

A három nagy uralkodó közül Barbarossa Frigyes érkezett meg elsőként (1190). A császár részt vett a második keresztes hadjáratban is, s legfőbb vágya volt, hogy az immáron harmadik keresztes hadjáratban kiköszörülje a németek becsületén akkor esett csorbát. Minden esélye megvolt erre: hatalmas sereggel jött, rátermett vezér volt, akit az emberei szerettek és tiszteltek. Útközben azonban leesett lováról, és egy folyóba fulladt, mielőtt egyáltalán harcba bocsátkozhatott volna az ellenséggel. Halála tragédia volt a német seregre nézve. Utódja és fia, Sváb Frigyes közel sem rendelkezett akkora tekintéllyel,

mint apja. A német sereg bomlásnak indult, sokan hazatértek, de az ottmaradtak körében is fellazult a fegyelem. A német sereg maradéka már nem alkotott meghatározó erőt keleten.[83]

Eközben Guido király kiszabadult fogságából. (Még a hattíni csatában Szaladin fogta el.) Romos királysága még keresztény kézen lévő legjelentősebb városát, Türoszt kívánta megtenni székhelyének. A város ura, Montferrati Konrád, aki hősiesen megvédte Türoszt Szaladintól, bezárta előtte kapuit. Amikor Guido látta, hogy semmi esélye sincs a város megszerzésére, kis csapatával megostromolta Akkont, hogy székhelyet szerezzen királyságának. A Guidóval tartó keresztesek meggyőzték Montferrati Konrádot, hogy csatlakozzon az ostromhoz, sőt Guido és Konrád viszonyának rendezését is elősegítették. Konrád megtarthatta Türoszt, cserébe elismerte Guidót királyának. Guido esélye Akkon bevételére a nullával volt egyenlő. A szerencse azonban hozzásegítette a város megszerzéséhez. Miután Fülöp Ágost és Richárd király Szicíliában kiterjesztették befolyásukat, Akkon falai alá érkeztek. A város nem volt képes tovább ellenállni az ostromnak. Szaladin nem tudott segítséget nyújtani a védőknek, így azok kénytelenek voltak megadni magukat. A Jeruzsálemi Királyság új központja Akkon lett.[84]

A város bevétele után Fülöp Ágost úgy érezte, teljesítette keresztényi kötelességét, s hazatért. A Richárd vezénylete alatt ottmaradt keresztesek árulónak bélyegezték, amiért Jeruzsálem visszafoglalása előtt hagyta ott a Szentföldet. Az angol király kisebb, ám annál nagyobb jelentőséggel bíró vereséget mért Szaladinra. Bár egyik sereg vesztesége sem volt nagy, a szultán hírnevén csorba esett, legyőzhetetlenségének mítosza szertefoszlott, Richárd tekintélye pedig mérhetetlenül megnövekedett. Hattín óta ekkor aratott először győzelmet keresztény sereg egy jelentősebb muszlim had felett. Richárd további hódításaival visszaszerezte Aszkalont, de végül – az országában dúló pártharcok miatt – úgy kellett hazatér-

nie, hogy a Szent Várost, Jeruzsálemet nem tudta visszafoglalni. Hazatérése előtt öt évre szóló békét kötött Szaladinnal. A szerződés értelmében a keresztényeké maradt a tengerparti városok hosszú sora egészen Jaffáig, Aszkalont lerombolták, s ilyen formában muszlim kézre került. Mind a muzulmánok, mind a keresztények menlevéllel átutazhattak a másik fél területein, s meglátogathatták szent helyeiket. Jeruzsálemben keresztény papok misézhettek. Ezzel a szerződéssel ért véget a harmadik keresztes háború 1192. szeptember 2-án.[85]

Az eddigi legjelentősebb nyugati beavatkozás lényegében igen csekély eredményt ért el. Az első keresztes hadjárat után kialakult nagy kiterjedésű keresztes államok területeiből csupán egy 10 mérföld szélességű és 90 mérföld hosszúságú tengerparti sáv maradt meg a Jeruzsálemi Királyságból, a főváros és környező területei az Antiochiai Hercegségből, illetve a Tripoliszi Grófságból. A többi terület mind muzulmán kézre került. Egy komoly eredménye azonban mégiscsak volt a harmadik keresztes hadjáratnak: megtörte Szaladin erejét. A szultán 1193-ban bekövetkezett halála után pedig birodalma meggyengült, széthullott, s a muzulmánok még jó ideig nem gondolhattak a kicsiny keresztény államok végső megsemmisítésére. A harmadik keresztes hadjárat tehát biztosította a keresztes államok további létezésének lehetőségét.[86]

Guido után a jeruzsálemi király Champagne-i Henrik, majd az ő halála után Ciprus ura, Guido testvére, Lusignani Amalrik lett. (Amalrik volt egyébként az első ciprusi király, ugyanis koronát kért és kapott a német-római császártól. Ciprus szigete tehát koronázásától kezdve királyság.) Amalrik jeruzsálemi királlyá koronázásával perszonálunió jött létre a Jeruzsálemi Királyság és a Ciprusi Királyság között. Az unió azonban csak haláláig tartott. Nem sokkal azután, hogy 1204-ben hat évre szóló békeszerződést írt alá al-Ádil szultánnal, távozott az élők sorából. Cipruson utóda fia, Hugó lett, Akkonban pedig felesége, Izabella királyné.[87]

Főpapok tanácskozása Hartmann Schedel 1493-ban megjelent világkrónikájából

A NEGYEDIK KERESZTES HADJÁRAT TÖRTÉNETE

A vitatott hadjárat

„Coelum, non animum mutant, qui transmare meant." Csak helyüket, nem pedig lelküket változtatják, akik a tengeren átkelnek[88] – írta Szent Jeromos azon zarándokoknak, akik pusztán a Szentföldre utazással kívánták halálos bűnökkel szennyezett lelküket megváltani. Fokozottan igaz ez a mondat a negyedik keresztes hadjárat résztvevőire. E keresztes vállalkozás megítélése a legvitatottabb az összes szent háború közül. Ez volt az egyetlen olyan hadjárat, amely a „hitetlenek" helyett keresztény államot támadott meg, s a kereszténység egyik központjának kifosztása után meg sem kísérelte megtámadni Egyiptomot, az eredeti tervnek megfelelően. Sokak szerint már a hadjárat meghirdetésekor eldöntött tény volt, hogy a sereg Konstantinápoly ellen vonul. Runciman angol történész egyenesen úgy vélekedik a keresztes vállalkozásról, hogy „soha nem követtek el nagyobb bűnt az emberiség ellen a negyedik keresztes hadjáratnál."*[89]

* Runciman kissé elfogult a negyedik keresztes hadjárattal kapcsolatban. Ez a kijelentése is erre enged következtetni, hiszen műve alig néhány évvel a náci Németország bukása után jelent meg, s angolként, felnőtt fejjel élte végig a második világháborút.

A krónikások és a történészek a hadjárat más-más szereplőit teszik felelőssé az erkölcstelenségbe fulladt vállalkozásért. Velence ebben a keresztes hadjáratban vett részt a legnagyobb súllyal az összes szent háború közül. Ez a történelmi esemény egyike volt azoknak, amelyeknek köszönhetően a Velencei Köztársaság világhatalommá vált. A Köztársaság szerepe meglehetősen vitatott. Napjainkban általánosan elfogadott álláspont, hogy a szent háború kudarcáért Velencét terheli a felelősség. Reményeim szerint e fejezet végére meg tudom győzni az olvasót arról, hogy ez nem igaz.

A keresztes háború megszervezése

III. Ince pápa már 1198-ban felszólította elsősorban Franciaországot, Angliát, Itália urait és Magyarországot, hogy vegyék fel ismét a keresztet. Minthogy Anglia és Franciaország királyai harcban álltak egymással, legátust küldött a béke megteremtése érdekében. A pápai tekintélynek köszönhetően megegyezett egymással Oroszlánszívű Richárd és Fülöp Ágost. Pápai legátus kereste fel a dózse udvarát is. A XII–XIII. század fordulóján csak Velence volt képes akkora flottát kiállítani, amelyik képes volt egy ekkora nemzetközi sereget a Szentföldre szállítani. Ince felszólította III. Alexiosz bizánci császárt keresztes had toborzására. Vonakodása esetére kilátásba helyezte a nyugati erők esetleges fellépését Bizánc ellen. Ez volt az első olyan jel, amely előrevetítette a hadjárat céljának megváltozását. A császár ennek ellenére visszautasította a követelést.

A negyedik keresztes hadjárat „Remete Pétere", Foulques de Neuilly toborzásba kezdett Franciaországszerte. Ince egy évi szentföldi szolgálatért

minden bűn bocsánatát ígérte. A lelkesedés közel sem volt akkora, mint az első keresztes hadjárat idején, száz évvel korábban.

A negyedik keresztes hadjárat tervét Ince pápa felhívása nyomán 1199-ben világi urak fogalmazták meg Tibold champagne-i gróf várában. Tibold unokaöccse volt a harmadik keresztes hadjárat két uralkodóvezérének, Oroszlánszívű Richárdnak és Fülöp Ágostnak.[90] A várban tartózkodó nemesek, az itt megrendezett lovagi torna résztvevői megfogadták, hogy felveszik a keresztet. Villehardouin nem kimerítő, de viszonylag részletes leírást ad a résztvevők személyéről. A jelentősebbek közé tartoztak a champagne-i grófon kívül Lajos, Blois és Chartrain grófja, Simon de Montfort és Renaud de Montmirail. Champagne-ban állt keresztesnek maga Villehardouin is, valamint unokaöccse, a későbbi achaiai fejedelem. A következő év hamvazószerdáján vette fel a keresztet Balduin, Flandria és Hainaut grófja, valamint öccse, Henrik – a hadjárat eredményeképpen megalakuló Latin Császárság első két uralkodója.[91] A frank főurakat nem csak a vallásos hevület ösztönözte a kereszt felvételére. A bárók és lovagok a Richárd és Fülöp Ágost közt dúló háborúban Richárd oldalán harcoltak. Miután a pápai legátus kieszközölte a békét a két uralkodó között, kellemetlen helyzetbe kerültek, féltek Fülöp Ágost bosszújától. Kapóra jött a szent hadjárat, hiszen a keresztet felvevő urak birtokai az egyház felügyelete alá kerülnek majd, biztonságba a francia királytól.

III. Ince természetesen támogatta tervüket. A pápa tudta, hogy az egyetlen sikeres keresztes hadjárat az első volt, melyben uralkodó nem vett részt. A második keresztes hadjárat a német-római császár és a francia király, a legutolsó pedig legfőképpen a francia és az angol király vetélkedése miatt fulladt kudarcba. Tudta azt is, hogy a pápa képviselője koronás főkre jóval nehezebben tud hatást gyakorolni, mint alacsonyabb rangú urakra; királyokkal jóval nehezebben – esetleg egyáltalán nem – tudja primátusát elismertetni, mint

vallásos érzelmű bárókkal. Ráadásul a keresztet felvevő lovagok között a keresztes seregeket megosztó nemzeti ellentét sem feszült. Ince világuralmi törekvéseinek pedig valósággal ideális volt ez a kegyes vállalkozásra induló, azonos nemzetből származó főurakból álló vezérkar. Melegen üdvözölte tehát tervüket.

Az időpont is megfelelő volt. Barbarossa Frigyes fia, VI. Henrik császár harminckét éves korában váratlanul meghalt. Henrik Nagy Károly óta a leghatalmasabb nyugati uralkodó volt. Nem titkolta, hogy a kereszténység urává kíván válni, ami pedig feltételezte a Bizánci Birodalom megsemmisítését. 1197-ben kezdte szervezni a keresztes sereget, mely császári hadseregként keletre indult volna. Szicília a felesége révén a kezében volt, s a Kelet meghódításával tervét sikerre is vihette volna. Halála megmentette Bizáncot, s az egyházi államnak lehetőséget adott világi hatalma megerősítéséhez. III. Ince pár hónappal Henrik halála után nyerte el a pápai tiarát, s tehetsége révén, mely részben a történelmi lehetőség felismerésében mutatkozott meg, elérte, hogy az egyházi állam világi hatalmának csúcsára jusson. A Német-római Császárságban trónviszály dúlt, expanzív politikára nem gondolhatott, a pápa viszont helyreállította tekintélyét Dél-Itáliában. Anglia és Franciaország ellenséges viszonyban álltak egymással. Minden európai körülmény ideálisnak mutatkozott egy, a pápaság által vezetett keresztes hadjárat megindításához.[92]

Minthogy a szárazföldi utak Bizánc meggyengülése miatt nem voltak biztonságosak, a vezérek a tengeri utazás mellett döntöttek.[93] A frank urak tehát követséget menesztettek Velencébe, hogy egyességre jussanak a sereg átszállításával kapcsolatban. Thibaud, Champagne és Brie grófja, Balduin, Flandria és Hainaut grófja, valamint Lajos, Blois grófja két-két követet küldtek, hogy nevükben teljes jogkörrel tárgyaljanak, és megállapodást kössenek. Thibaud gróf követeként a delegáció vezetője Villehardouin, a keresztes had történetírója

volt.[94] Megérkezésükkor Dandolo dózse köszöntötte a követeket. Villehardouin szerint ily módon zajlottak a tárgyalások:

Dandolo dózse így szólt a delegációhoz: „Jó urak! Láttam megbízóleveleiteket. Készek vagyunk elismerni, hogy a ti uraitok a legnagyobbak és legnemesebbek azok között, akik nem viselnek koronát. Azt kérik tőlünk, hogy bízzunk a szavatokban, és fogadjuk el, amit tenni óhajtotok. Mondjátok el tehát, mit kívántok!"[95]

A követek eképpen válaszoltak: „Nagyúr! Azt kívánjuk, hogy, ha lehet, holnap hívasd egybe Velence tanácsát, s a tanács előtt majd elmondjuk uraink kívánságát.[96]

Amikor a tanács (Signoria – kormány) összeült, a követek „beléptek a gazdagon díszített, gyönyörű palotába, s az egyik teremben ott találták a dózsét és tanácsát. Megbízatásukat így adták elő"[97]: „Nagyúr! Franciaország leghatalmasabb urai küldtek hozzád bennünket; azok, akik felvették a keresztet, hogy megbosszulják a Krisztus urunkon esett gyalázatot, s hogy Isten akaratából visszafoglalják Jeruzsálemet. S mivel jól tudják, hogy senkinek nincs akkora hatalma, mint néked és népednek, Isten nevében arra kérnek, könyörülj meg a tengeren túli országon, és segíts megbosszulni a Krisztust ért sérelmet. Adj nékik tanácsot, hogyan tehetnének szert megfelelő hajókra, hajóhadra."[98]

Dandolo egy hetet kért a kérés megfontolására: „Bizony, nagy dolgot kérnek tőlünk, de úgy tűnik, magas cél vezérli őket. Egy hét múlva választ fogunk adni néktek. Ne lepődjetek meg a távoli időponton, de alaposan meg kell fontolni egy ilyen komoly dolgot."[99]

Egy hét elteltével a dózse és kormánya ismét fogadta a követeket. A tárgyalások végén Dandolo megtette ajánlatát a Köztársaság nevében: „Jó urak! Ím, halljátok, mit határoztunk. Reméljük, megkapjuk hozzá a Nagytanács és a

közemberek [a népgyűlés] jóváhagyását. Tanácskozzátok meg ti is, elfogadhatónak találjátok-e javaslatunkat!

Rendelkezésetekre bocsátunk annyi szállítóhajót, amennyi négyezer-ötszáz lovat és kilencezer fegyvernököt tud elszállítani, valamint annyi személyszállító hajót, amennyi négyezer-ötszáz lovagot és húszezer gyalogos katonát képes befogadni. Az egyezség szerint a hajók az emberek és a lovak számára kilenc hónapra elegendő élelmet is magukkal vinnének. Ezt tudjuk nyújtani néktek e pillanatban, és mindezért négy márkát kérünk lovanként, és két márkát emberenként. [A márka értékét lásd később.]

S ezeket a feltételeket, melyeket ezúttal ismertettünk, egy évig tartjuk magunkra nézve kötelezőnek, attól a naptól számítva, amikor majd elhagyjuk Velence kikötőjét, hogy teljesítsük Isten és a kereszténység szolgálatát, bárhol is kerüljön arra sor. A szóban forgó kiadások összege nyolcvanötezer márkára rúg.

S ezenfelül Isten nevében felajánlunk ötven hadigályát azzal a feltétellel, hogy mindazt, amit közös vállalkozásunk során akár földön, akár a tengeren meghódítunk, kétfelé osztjuk. Tanácskozzátok hát meg, hogy elfogadhatónak tartjátok-e ezt a javaslatot!"[100]

A követek egy napot kértek az ajánlat megfontolására. Másnap így szóltak a dózséhoz és Velence kormányához: „Nagyúr! Készek vagyunk az egyezség megkötésére."[101]

Villehardouin ezt követően így folytatja beszámolóját. „A következő napon a dózse, aki igen bölcs és bátor férfiú volt, összehívta Nagytanácsát, amely az ország negyven legokosabb emberéből állott. Éles elméjével és nagy bölcsességével elérte, hogy a tanács elfogadja és jóváhagyja az egyezséget. Meggyőzte tehát őket, s még száz, kétszáz, majd ezer velenceit, akik mind beleegyezésüket adták. Ezután tízezer embert hívott egybe a Szent Márk templomba, a világ legszebb templomába, hogy misét hallgassanak a Szentlélekről,

A velencei Nagytanács ülése Marco Moro metszetén (1857)

és együtt imádkozzanak Istenhez, hogy világosítsa meg elméjüket a követek kérelmét illetően. Mindenki szívesen eleget tett a kérésnek."[102]

A történetíró itt alaposan téved a velencei tanácsok nevét illetően. Szent Márk köztársaságában éppen ezekben a századokban alakult ki az a stabil és bonyolult államrend, amely a Köztársaság 1797-ben bekövetkezett bukásáig szinte változatlan maradt, s amely az arisztokrácia államfői hatalmat korlátozó törekvéseinek eredménye volt. Néhány évtizeddel a negyedik keresztes hadjárat megindulása előtt a dózse szuverén és teljhatalmú monarcha volt, akinek jogkörét csupán a népgyűlés korlátozta formálisan a kulcsfontosságú döntésekben, három évtizeddel később pedig egy alkotmányos királyhoz hasonló, az államot reprezentáló államfővé vált. A negyedik keresztes hadjárat korában Dandolo kezét a tárgyalásokkor már erősen kötötték a tanácsok hatáskörét szabályozó alkotmányos előírások, a hadseregnek azonban – mint a későbbiekben látni fogjuk – még teljhatalmú hadvezére volt.[103] Nem célja ennek a munkának, hogy bemutassa a velencei államrendet, hivatali működést és alkotmányt, de a döntési mechanizmus és Villehardouin beszámolójának megértéséhez szükséges ennek – legalábbis az ebben a korban létező formájának – alapfokú ismerete.

Szokás mondani, hogy miként a Szent Márk-bazilikát jelképezi öt kupolája, úgy jelképezi Velencét öt tanácsa. A negyedik keresztes hadjárat megindulásakor viszont még csupán két állandó tanács létezett: a Nagytanács és a Signoria, azaz a kormány. A Szenátus 1229-ben, a Quarantia 1223-ban, a Tízek Tanácsa pedig 1310-ben alakult meg.[104]

Dandolo dózsét 1202-ben tehát még csak a Signoria és a Nagytanács segítette és egyben korlátozta döntéseiben.

A Signoria kialakulása más szabályok szerint zajlott le, mint általában Észak-Itáliában, ahol a Nagytanácsból vált külön a Kistanács (Consiglio mi-

nor), a Signoria őse. Bár a Signoria őse itt is a Kistanács volt, ám Velence esetében nem a Nagytanácsból származott. Az államfői hatalom korlátozására irányuló törekvések egyik megnyilvánulási formájaként értékelhető egy meghatározott feladatkörrel rendelkező tanács, a Sapientes tanácsának megválasztása. A testület bizonyíthatóan 1141-től létezett. Hasonlóan az észak-itáliai városállamok konzuljaihoz, a Sapientes testülete is a városrészek (Velence esetében hatodok) képviselőiből állt. Minden hatodból egy embert választottak meg. 1143-tól Consiliumnak nevezték őket, s ekkor hercegi bíróságként és hercegi tanácsként működtek – természetesen a dózse irányítása alatt. 1147-től már kollégiumnak nevezik őket, amely elnevezés kétségtelenül bizonyos fokú önállóság elérésére utal. 1187-től bizonyíthatóan, de talán már 1185-től kezdődően kezdik a kollégiumot Consilium minusnak (Kistanácsnak) nevezni, megkülönböztetendő a Consilium maiustól, vagyis a Nagytanácstól. 1198-tól kezdődően a Nagytanács a Consilium magnus, a Kistanács pedig a Consilium parvus nevet kapta. Ebben az időben a Kistanács jogkörét még nem határozták meg; hatalma mindig attól függött, hogy mennyi jogkört tudott a még szuverén uralkodótól megszerezni, tehát mindig a pillanatnyi erőviszonyok befolyásolták. Látható, hogy a Kistanács Itáliában szokatlan módon nem a Nagytanácsból jött létre. Annyi köze azonban mégis volt hozzá a Nagytanácsnak, hogy ő jelölte ki azokat az embereket, akik végül kerületenként megválasztották a tanácsosokat, a sapientes maioris consiliiket. A Kistanács tagjainak száma hat volt. Ez 1189-től okirattal is bizonyítható. Hatalma a XII. század végére annyira megerősödött, hogy a nagytanáccsal együtt 1192-ben sikerült a dózse ellenében egy óriási jelentősséggel bíró alkotmánymódosítást végrehajtania. A Kistanács tulajdonképpen államtanácsként működött, amely az államfővel közösen gyakorolta a kormányzati hatalmat. A XIII. századtól kezdték a tanácsot Signoriának nevezni.

A kormánytagoknak (consiglieri) be kellett tölteniük 25. életévüket, de egy későbbi szabályozás értelmében – megválasztásukkor nem lehettek idősebbek 60 évnél. A 25 éves korhatár gyorsan 40-re változott, ami nem is csoda, hiszen az egyik legnagyobb hatalommal járó hivatal volt. Kötelesek voltak a hivataluknak megfelelő öltözéket viselni, megbízatásukat nem utasíthatták vissza, hivatali idejük egy éve alatt legalább fél évig nem vállalhattak mellékállást, és nem foglalkozhattak a dózse privát ügyeivel. Minden második évben újraválaszthatóak voltak. Nem hagyhatták el Velencét a Nagytanács engedélye nélkül. A dózse mindenkor köteles volt fogadni őket. Nem lehettek a hivatalban lévő dózse rokonai.

A Signoria hatásköre nehezen írható körül, ugyanis sokszor változott a pillanatnyi erőviszonyoknak megfelelően, illetve jelentősen módosult az évszázadok során is. Mindenképpen kijelenthető, hogy először a dózséval közösen, később – az államfői hatalom korlátozásával – önállóan látta el a kormányzati ügyeket, és képviselte az államot más államok felé. Megfigyelte és ellenőrizte a dózse tevékenységét és személyét. Ellenőrizte a hivatalok működését, és magyarázta a Nagytanács által kibocsátott törvényeket. A dózse nélküle nem bocsáthatott ki határozatot, s csak a tanácsosok jelenlétében tarthatott audienciát, és utazhatott külföldre. Villehardouin beszámolójából is jól látszik, hogy Enrico Dandolo sohasem fogadta a követeket jelenlétük nélkül négyszemközt.

Már a XIII. században megállapításra került, hogy a Signoria és a dózse között felmerült vita esetében mindig a tanácsnak van igaza. A Nagytanács ülésein előterjesztési joga volt, döntött a hivatalok között felmerült hatásköri és más jellegű vitákban. Tulajdonképpen az egyik főbíróságnak számított.

A tagok hivatali ideje először egy év, később hat hónap volt, de már hivatalba lépésük előtt egy hónappal le kellett tenniük az esküt, ugyanis ez idő

alatt vezette be őket elődjük a hivatalukba. Minden vitában nekik volt fenntartva az utolsó szó joga. A Quarantia és a Tízek Tanácsának megalakulásával összetétele is megváltozott: tagjainak száma végül 26 főre nőtt, és természetesen hatásköre is kibővült. A negyedik keresztes hadjárat idején viszont még csak hat tagból állt.[105]

Az ezer embert Villehardouinnál talán a Nagytanács jelenthette. Kezdetben a Nagytanács szerepét a népgyűlés (Arengo) töltötte be, de a népesség számának növekedése és az eldöntendő kérdések sokasodásának következtében nem működhetett továbbra is ez a rendszer. A másik ok a tanács megalakulására az arisztokráciának az államfői hatalom visszaszorítására irányuló törekvése volt. Komoly szerepe volt a Nagytanács létrehozásában a bizánci külpolitikának is. 1171-ben Mánuel császár kifosztotta a konstantinápolyi velencei kolóniát, a kereskedőket pedig őrizetbe vette. II. Vitale Michiel dózse bosszúhadjáratot szervezett. A vállalkozás sikertelenül végződött, ugyanis a száz hajóból álló flotta legénységét útközben járvány tizedelte meg, s az uralkodó kénytelen volt dolgavégezetlenül visszatérni Velencébe. A csalódása miatt feldühödött nép megölte a dózsét a palotája közelében. A kedvező alkalmat pedig ki is használta a velencei oligarchia. Létrejött tehát egy választott tisztségviselőkből álló tanács, melynek létszáma alkalmassá vált a gyakori összehívásra és viták folytatására. A tanácsban minden társadalmi réteg képviseltethette magát, a nemesek (nobili) ugyanúgy, mint a polgárok (cittadini) és az egyszerű lakosok. Ezt az 1172-ben megszavazott törvény is deklarálta, amely megalakította a Nagytanácsot. Létrejöttekor a tanács valószínűleg 480 tagot számlált. A törvény kimondta, hogy a Nagytanácsban való részvételt szavazás útján bármely társadalmi rétegből származó férfi elnyerheti. Ez az egyenlő esély természetesen csak a törvényben állt fenn, hiszen a nemeseknek sokkal nagyobb anyagi háttér állt rendelkezésükre – amelyekkel pél-

dául szavazatokat tudtak vásárolni –, és ekkor még nem is szóltunk családi kapcsolataikról.

Ennek folytán kialakult a társadalomnak két jól elkülöníthető rétege: a tanácstagok és a kívülmaradottak. Bár a Nagytanács korlátozta a dózse hatalmát, egyúttal segítette is. Az oligarcha tanácstagok ugyanis támogatták a közülük való velencei herceg politikáját, s megvédték őt az olyan népfelkelésektől, amilyen Michiel dózse halálát okozta.

A Nagytanácsba hivatalból (ex ufficio) is be lehetett kerülni. Automatikusan a tanács tagjává váltak a Kistanács, a Quarantia és a Szenátus tagjai, valamint a Köztársaság területén belül működő magasabb hivatalok betöltői hivatali idejük lejárta után. Szakértelmük miatt általában belőlük alakították meg a Nagytanács eseti bizottságait.

Az a szabály, hogy egy családból legfeljebb négy fő lehet tagja a Nagytanácsnak, a gyakorlatban már régen nem érvényesült. A tanács létszáma a lakosság egészéhez képest alacsony volt, bár az idő előrehaladtával folyamatosan nőtt (1264-ben 517, 1275-ben 567, a XIV. században pedig ezer fölé emelkedett). Kialakult tehát egy szűk réteg, amely az ország vezetőjévé vált.

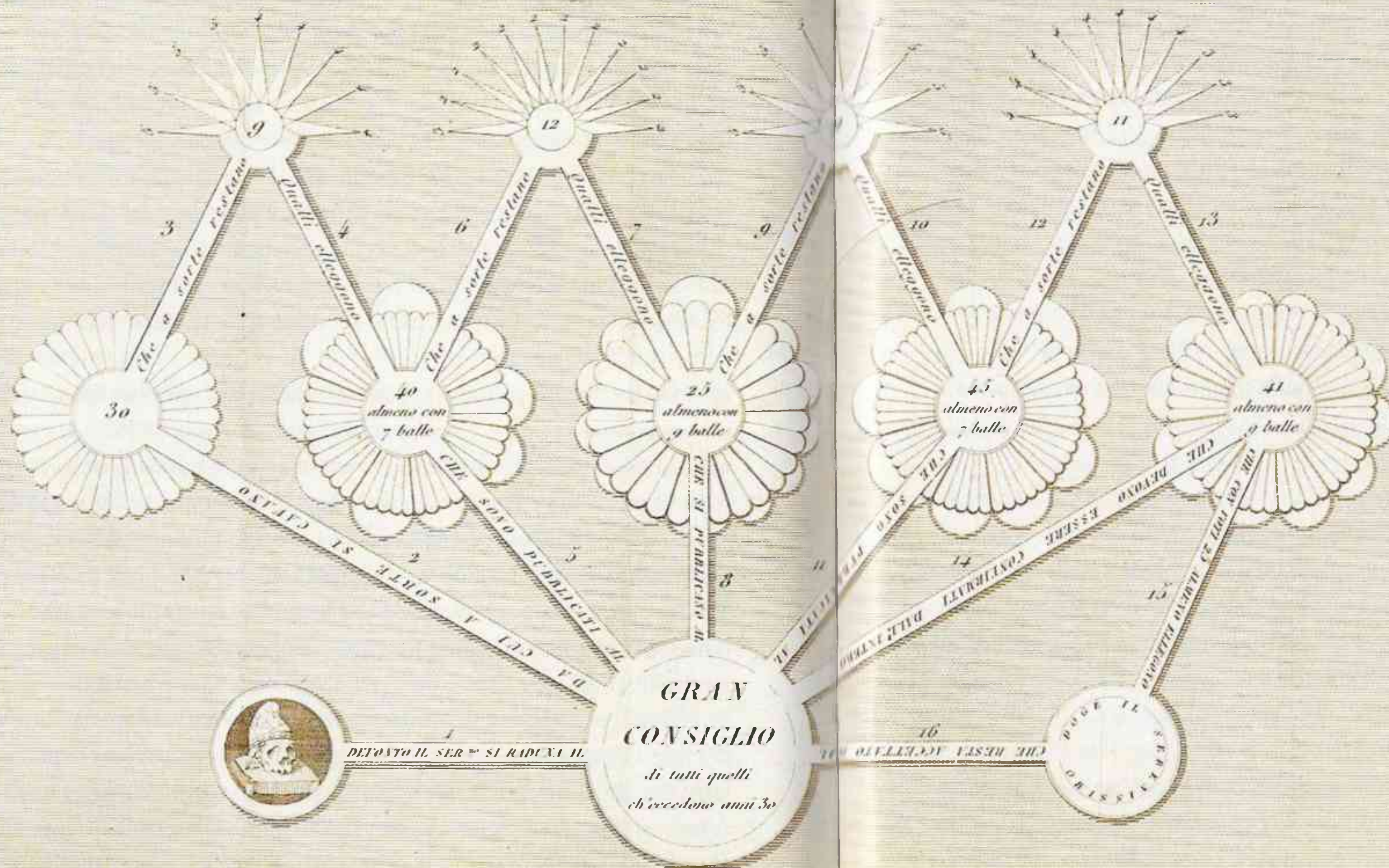
A Nagytanács feladatkörét szinte lehetetlenség pontosan körülírni. Megtestesítője volt az arisztokrácia uralmának. A Szenátus, a Quarantia és a Saviók Kollégiumának önállósulása előtt – amelyek eredetileg a Nagytanács által felállított, munkájának segítését célzó eseti bizottságok voltak – gyakorolta azokat a jogokat, amelyekkel később azok rendelkeztek. Végig megtartotta az állami hivatalnokok megválasztásának jogát. Általában kilenc választót jelölt ki – ez volt az electio –, akik végül megválasztották a tisztségviselőt. A Nagytanács joga volt továbbá az így megválasztott állami tisztségviselő kinevezése (approbatio) is. A tanácsok hatalmának növekedése arányában csökkent azonban a Nagytanács hatalma. A tanácstagok – mint korábban a népgyűlés

esetében – egyre inkább a nagy családok kreatúráivá lettek, így a tanács szinte egy szavazógéppé alacsonyodott le. Ám néha megmakacsolta magát, s akkor súlyos gondokat okozott a hatalom valódi birtokosainak.[106]

A célfeladatok ellátására alakultak eseti tanácsok is. Ilyen lehetett a Villehardouinnál szereplő Negyvenes Tanács is. Egyes források állítják, hogy ez a Quarantia volt, mely már 1179-ben létrejött. Antonella Grignola is Orio Malipiero dózse uralkodásának idejére (1178–1192) datálja a Quarantia megalakulását. A valószínűség azonban ellene szól. Ellentmond az 1179-es alapításnak az, hogy Orio Malipiero dózse törvénykönyve (1181) nem tesz említést ilyen szervről, és 1223-ig semmilyen más iratban nem bukkan fel a Quarantia neve. Valószínűleg ténylcg létezett egy negyven főből álló tanács, amely azonban szinte biztosan nem azonos a Quarantiával. Szokás volt, hogy amikor a Nagytanács nem ülésezett, vagy valamilyen speciális kérdésben kellett döntést hozni, különböző eseti tanácsok alakultak. A negyvenes szám sem volt ritka. Padovai és trevisói források is említenek ilyen létszámú tanácsokat saját városukban. Mindazonáltal nincs kizárva, hogy egy ilyen tanács képezte a Quarantia alapját.[107]

E tanácsokról beszélhetett a frank történetíró, amikor a keresztesek tervének jóváhagyásáról számol be. Úgy történhetett tehát, hogy a dózse kormánya jelenlétében fogadta a követeket, velük egyeztetett, majd a Negyvenes Tanács elé terjesztette az ügyet, végül pedig a Nagytanács hagyta jóvá azt. Döntésük eredményét pedig szintén kormánya jelenlétében tárta a követek elé.

Miután a megállapodás megszületett, a tervet jóváhagyta a Negyvenes Tanács és a Nagytanács, s mind a követek, mind pedig a velencei városatyák aláírásukkal szentesítették a szerződést, már csak a nép véleményét kellett kikérni. A terv jóváhagyásának joga a velencei alkotmány értelmében ilyen fontos kérdésben – ha formálisan is, de – Velence népét illette. Ez jelenthette Villehardouinnál a tízezer embert, akit a dózse a Szent Márk-bazilikába hívott egybe.

A dózseválasztás menete (P. Daru: Histoire de la Republique de Venise, I. kötet. Párizs, 1826)

Amíg a Nagytanács át nem vette ezt a szerepet, a népgyűlés volt az állami szuverenitás hordozója. Határozatai Velence egész lakosságának akaratát fejezték ki. A fontosabb határozatok bevezetéséhez – még a szuverén uralkodók idejében is – szükség volt a laudatio populira, azaz a nép beleegyezésére. A népgyűlés önállóan is hozhatott törvényt. Feladatkörébe tartozott a szerződések ünnepélyes ratifikálása, a törvények megerősítése és a dózseválasztás. Döntött háború és béke kérdésében. Jogait a XII. századig kivétel nélkül megtartotta, azonban az idők folyamán beleegyezési joga egyre inkább formálissá vált. A népgyűlés látogatói leginkább az előkelő nemzetségek kreatúrái lettek, s a szavazáskor ezek érdekeit képviselték. 1172-től kezdődően – sőt talán már korábban is – megszűnt a népgyűlés közvetlen dózseválasztási joga. Végül amikor a dózseválasztók megválasztásának joga – mind ez ideig ismeretlen időben – átkerült a Nagytanács hatáskörébe, a népgyűlés teljesen elvesztette beleszólási jogát az államfő megválasztásába, bár formális beleegyezési jogát továbbra is megtarthatta.

A népgyűlést a dózse hívta össze, és ő is elnökölt rajta. A XIII. században ugyan már alig rendelkezett hatalommal, de kétségtelenül létezett és működött. Visszaszorulása az állam irányításából azonban napról napra nyilvánvalóbbá vált. 1413-ban a Tízek Tanácsának határozata értelmében a dózse a népgyűlést csak a Nagytanács és a Signoria együttes akaratából hívhatta össze. 1423. április 17-én a Tízek Tanácsa megtiltotta a népgyűlés újbóli összehívását, és intézményét törölte az alkotmányból. Ettől kezdve a Nagytanács határozatai olyan erővel bírtak, mintha a népgyűlés szavazta volna meg őket.[108]

A negyedik keresztes hadjárat megindulásakor formálisan a népgyűlés döntött a háború kérdésében. Ezért Villehardouin, a frank küldöttség vezetője eképpen szólt a velencei néphez: „Jó urak! Franciaország legnagyobb és leghatalmasabb méltóságai küldtek ide bennünket, esedezvén hozzátok, hogy kö-

nyörüljetek a törökök igájában sínylődő Jeruzsálemen, és Isten nevében tartsatok velünk Krisztus szenvedéseinek megbosszulására. Azért választottak éppen titeket, mert jól tudják, hogy a tengeri népek közül egyiknek sincs akkora hatalma, mint nektek és népeteknek. S megparancsolták nekünk, hogy boruljunk térdre előttetek, és addig ne keljünk fel, amíg nem adjátok beleegyezéseteket, s meg nem könyörültök a tengeren túli Szentföldön."[109]

A követek földre borultak, mire a dózse és a nép azt kiáltották: „Beleegyezünk! Beleegyezünk!"[110]

Ekkor Dandolo lépett a szószékre, és így szólt a néphez: „Jó urak! Mily dicsőségben részesített benneteket az Isten, amikor a föld legkiválóbb férfiai társaikat hátrahagyva eljöttek hozzátok, hogy közös erővel oly nagyszerű tettet vigyetek végbe, mint a mi Urunk megszabadítása."[111]

Másnap a dózsepalotában megszerkesztették és aláírták a feltehetően korábban már előkészített egyezségokmányokat.* Mindkét fél – egyrészről a dózse, a Negyvenes Tanács és a hat consiglieri, másrészről a frank követek – megesküdött a Szentírásra, hogy a szerződésben foglaltakat megtartja, s követeiket elküldték Ince pápához. A szerződés eltért a keresztes hadjáratok eddigi gyakorlatától. Ez ugyanis a pápa teljes kirekesztésével, a frank vezérek és a velencei kormány saját kezdeményezésére született. Ezért Ince – ha meg akarta őrizni legalább a látszatát annak, hogy felügyeletet gyakorol a szent vállalkozás felett – nem tehetett mást, mint hogy jóváhagyja a megállapodást. Sőt nemcsak jóváhagyta, hanem 1201. május 8-án sajátjává tette a tervet.[112]

A valóságban viszont a véletlenek szerencsétlen összjátéka miatt szép lassan kicsúszott a vezető szerep a pápa kezéből. Ennek oka több dologra vezet-

* A szállítási szerződés szövegét lásd a *Függelék*ben.

hető vissza: Velence nem várt túlsúlya, a had vezérének, Tibold grófnak a halála és nagy ellenségei, a Hohenstaufenek feltűnése.

Tibold még a had elindulása előtt váratlanul megbetegedett és meghalt. Minthogy Sváb Fülöp ekkor már érdeklődést mutatott a hadjárat iránt, nem volt közömbös számára, hogy ki lesz az új vezér. Fülöp 1198-ban szövetséget kötött Fülöp Ágost francia királlyal a Plantagenetek és a Welfek ellen. A Plantagenetek Oroszlánszívű Richárd személyében Fülöp Ágostot fenyegették, szövetségese és unokaöccse, Ottó pedig német királlyá kiáltatta ki magát. A közös érdek szövetségbe kovácsolta a két Fülöpöt. Fülöp Ágost az új fővezér megválasztásában is támogatta szövetségesét, s javasolta hűbéreseinek Sváb Fülöp jelöltje, Montferrati Bonifác megválasztását. Bonifác azonkívül, hogy Sváb Fülöp rokona és a Hohenstaufenek régi híve volt, öccse volt a jeruzsálemi királynak, Türosz urának, másik bátyja pedig Jaffa és Aszkalon grófja volt, sőt még a bizánci uralkodóházhoz is rokoni szálak fűzték. Bátyjának, a jeruzsálemi királynak a felesége – azaz Bonifác sógornője – a trónjáról letaszított II. Izsák bizánci császárnak a nővére volt. Személyét a keresztesek közt nem volt nehéz elfogadtatni, akik formálisan is fővezérré választották Bonifácot.[113] Ezek után nem meglepő, hogy a keresztes had vezérét elsősorban nem a pápához kötötte a hűség.

Velence soha nem volt az egyház leghűségesebb gyermeke. Történelme során állami érdekeinek mindig alárendelte a Szentszék érdekeit, sőt már a középkorban kitiltották a klérust az állami hivatalokból. A két legnagyobb hatalmú vezér, Bonifác és Enrico Dandolo dózse nem voltak Ince pápa feltétlen hívei. Bizánc hanyatlása miatt a balkáni és az anatóliai utak járhatatlanok voltak egy keresztes sereg számára, így az egyetlen lehetséges útvonal a tengeren át vezetett. A sereg átszállítására pedig csak Velence volt képes, aminek köszönhetően hatalmas befolyásra tett szert. Az irányítás tehát kicsúszott a pápa kezéből.

A legtöbbek által elfogadott álláspont szerint hivatalosan a hadjárat Egyiptom, pontosabban Alexandria ellen irányult volna. Ám joggal felmerül annak a lehetősége, hogy a tárgyalások idején a vezetők számára már ismert volt, hogy a sereg érinti Konstantinápolyt. Valóban Dandolo követekhez intézett félmondata is utalhat erre: „hogy teljesítsük Isten és a kereszténység szolgálatát, bárhol is kerüljön arra sor."[114] A szerződés megfelelően nyitott volt a hadjárat eltéríthetőségét illetően. A szövegben nem neveztek meg célállomást, csupán tengerentúlként emlegették, s azt sem tisztázták pontosan, hogy ki ellen irányul a támadás; lakonikusan csak ellenségről beszéltek. A keresztesek a „barbárok gonoszságai" ellen fognak majd fegyvert.[115] Megjegyzem, a korszak több velencei partnerségi szerződése sem határoz meg pontos célállomást.[116] Egyéb pontjaiban viszont kereskedőállam által alkotott megállapodáshoz illően részletes volt.

McNeal és Wolff álláspontja szerint – melyet jómagam is osztok – a szerződés úticél tekintetében tapasztalható titokzatosságának az alábbi a magyarázata: A keresztény sereg katonái elvárták, hogy vezéreik a Szentföldre vezessék őket. A vezetők azonban felismerhették, hogy Alexandriának, az Ajjúbida Birodalom egyik központjának elfoglalásával Jeruzsálem a keresztények ölébe hullana, ezért hivatalosan Palesztinába indultak, viszont titkos célállomásként Egyiptomot jelölték meg – például igazi úticéljukat el akarták titkolni az ellenség elől is.[117] Kretschmayr is ugyanezen a véleményen van, Egyiptomot az iszlám világ szívének nevezi, kifejti, hogy a hadjáratnak ez volt a valódi célja, s a Szentföldet, mint hivatalos, de a szerződésben akarattal nem konkretizált úticélt ő is a zarándokok elvárásának tulajdonítja.[118]

A Velencei Köztársaság vállalta 4500 lovag, ugyanennyi ló, 9000 fegyvernök és 20 ezer gyalogos katona átszállítását. Vállalta továbbá 33 500 főnek és a 4500 lónak az élelmezését egy éven keresztül. Mindezért eredeti ajánlatá-

ban – s itt Villehardouin pontatlan az összeget illetően – 94 ezer kölni ezüstmárkát kért fizetségül. A 85 ezer márkás viteldíj alku eredménye volt.[119] Az átkelés lovanként négy, személyenként – rangra való tekintet nélkül – két márkába* került. A velenceiek által kért végösszeg óriási volt. Néhány történész épp ezért azzal vádolja Velencét, hogy irreálisan magas árat követelt a szállításért.[120] Kimutatták azonban, hogy a fejenkénti összeg semmivel sem volt magasabb annál, mint amennyit Genova 1184-ben, illetve 1190-ben kért a Szentföldre szállításért. Sőt 1217-ben Velencét hasonló kondíciók alapján bízták meg keresztes hadak szállításával. Nyilván nem kérték volna fel ugyanazokkal a feltételekkel ismét, ha elégedetlenek lettek volna a korábbi teljesítéssel.

A szállítási díj tehát nem volt irreális, de jelentős összegre rúgott. Komoly volt azonban a teher is, melyet Velence az összeg megfizetéséért magára vállalt. A Köztársaságnak körülbelül 450 szállítóhajót kellett kiállítania a frankok költségére, és még 50-et a sajátjáéra.[121] A szerződés teljesítése hihetetlen erőfeszítést követelt a tengeri köztársaságtól. Mondhatjuk azt is, hogy az egyezségokmány aláírásától kezdődően 1202 júniusáig Velence lakosságának jó része egyetlen nagy állami projekt megvalósításán dolgozott. Robbert szerint „e vállalkozás nagysága jóval meghaladta bármelyik korábbi velencei ügylet nagyságát."[122] McNeal és Wolff szerint a velenceiek komolynak ítélték az ajánlatot, állami politikának fogták fel, amelyet más érdekeik és kötelezettségeik

* Az ezüstmárka nem pénzegység volt, hanem súlyegység, amely többek közt a nemzetközi fizetési kötelezettségek elszámolásának alapjául szolgált. A kölni márka 238 gramm tiszta ezüstöt tartalmazott. A viszonyítás kedvéért kiemelem, hogy – bár igen nehéz átszámolni, hiszen együtt nem használták soha – egy márka körülbelül hat és fél velencei aranydukátot ért volna. A 85 ezer márka így 552 500 aranydukátra lett volna átváltható. Lásd még e témáról Bárándy: *Velence fénykora.*

fényében döntöttek el.[123] Madden úgy fogalmaz, hogy a szerződés „a velenceieket nehéz gazdasági helyzetbe sodorta."[124] Az 500 gálya evezősökkel és matrózokkal való felszerelése, illetve az 50 gálya fegyveresekkel való megtöltése a férfi lakosság jó részét igényelte. Robert de Clari elmeséli, hogy Velence munkaerejének a felét be kellett sorozni. Queller és Day tanulmányában Clari krónikájára hivatkozva elfogadhatónak tartja Clari becslését.[125] De a Köztársaságot nem csak a flotta felszerelésével kapcsolatos költségek sodorták nehéz gazdasági helyzetbe. Az előkészületek miatt Velencének törölnie kellett a nyári kereskedelmi konvojt 1201-ben, és ez időben a konvojon kívüli hajózást is, ami jelentős jövedelemkiesést jelentett az államnak. Az elmaradt haszon is tetemes volt tehát.[126]

A keresztesek 1202 júniusától gyülekezni kezdtek a Velencét a nyílt tengertől elválasztó földnyelven, a Lídón, illetve a San Niccolo-szigeten, ahol a velenceiek szívesen és nagy pompával fogadták őket. A szerződés értelmében június 28-ig teljesíteni kellett annak feltételeit. Villehardouin szerint, aki nyilvánvalóan elfogult volt a frankokkal, „a velenceiek hiánytalanul teljesítették vállalt kötelezettségüket, sőt még ennél többet is nyújtottak."[127] A keresztesek viszont nem tudtak a szerződésben vállalt kötelezettségüknek eleget tenni. Jó néhány keresztes lovag nem volt hajlandó Velence segítségét igénybe venni, ezért Marseille-ben, Flandriában és Apuliában hajózott be. Így az előre kalkulált létszámnak mindössze nagyjából egyharmada-fele érkezett Szent Márk köztársaságának kikötőjébe. Emiatt a Velencébe érkező keresztesek összesen 51 ezer ezüstmárkát tudtak megfizetni a kialkudott 85 ezer márkából úgy, hogy voltak, akik magánvagyonukat is felajánlották a tartozás rendezésére. A velenceiek viszont – akik óriási erőfeszítéseket tettek a pontos teljesítés érdekében – nem voltak hajlandók hajóikat rendelkezésre bocsátani addig, amíg a teljes viteldíjat meg nem fizették nekik. Ez nem is csoda, hiszen egy átlagos

velencei gálya élettartamát mindössze tíz évre becsülték, s valószínűsíthető volt, hogy ennyi időn belül nem kerül sor – és nem is került – még egy olyan expedícióra, ahol ilyen sok hajót fel lehetne használni.[128] A flotta, bármennyire is furcsán hangzik, „gyorsan romló fogyasztási terméknek" minősült. Így természetesnek tekinthető, hogy a velenceiek ragaszkodtak a teljes megrendelt állomány kifizetéséhez. Dandolo haragjában megfenyegette a kereszteseket, hogy megszünteti az ellátásukat, ha nem fizetnek. Azonban maga Clari állítja, hogy fenyegetését sohasem váltotta be. A kereskedők tovább nehezítették a zarándokok helyzetét. Mivel nem látták biztosítva a kölcsönök megtérülését, nem voltak hajlandók hitelezni a kereszteseknek. Így – Runciman szerint – Krisztus szent katonáit ellátás hiányában az éhínség fenyegette. Valójában nem volt ilyen rossz a helyzet, bár jónak sem volt mondható. Rendelkezésre állt ugyanis az egyévi ellátmány, amivel a velenceiek táplálták volna a sereget az úton. Ezt kezdte felélni a lídói tábor. Ez lehet az oka annak, hogy a szállítási szerződés még egyéves ellátási kötelezettségről rendelkezik, Villehardouin viszont már csak kilenc hónapot említ.[129] A szerződés szerint áprilisban indulásra készen kellett volna lennie a frank seregnek.[130] Augusztus 15-én[131] ért Velencébe a sereg új vezére, Montferrati Bonifác, aki azonnal tárgyalásokat kezdett a dózséval. Enrico Dandolo vagy a pénz megfizetését, vagy Zára visszafoglalását szabta az elindulás feltételéül.[132]

John Godfrey szerint a velenceieknek tudniuk kellett, hogy a nyugatiak nem fogják tudni megfizetni a szerződésben rögzített 85 ezer márkát. Hogy miért kellett volna tudniuk, arra meg sem kísérel választ adni.[133] Többben, köztük M. A. Zaborov szovjet történész azzal vádolják Dandolo dózsét, hogy ha nem is tudta biztosan, hogy nem tudnak majd fizetni a keresztesek, azt azonban tudta, hogy a megállapított számban nem fognak megjelenni.[134] E feltételezés véleményem szerint minden alapot nélkülöz. Ha Dandolo tudta volna ezt

A Velencei Nagylagúna a középkorban. A térképen jól látszik Velence városát a nyílt tengertől elválasztó földnyelv, a Lídó
(P. Daru: Histoire de la Republique de Venise, II. kötet. Párizs, 1826)

bár honnan tudta volna, hogy egy keresztes felhíváshoz hányan kívánnak csatlakozni, vagy hogy egyesek máshol akarnak behajózni –, vajon egy éven keresztül hatalmas erőfeszítést tett volna-e egy olyan vállalkozásért, amely szerinte eleve kudarcra van ítélve, csak azért, hogy később „megzsarolhassa" a szerződő partnerét? Zaborov semmilyen adattal nem támasztja alá véleményét. Ahhoz, hogy ez az elmélet igazolható legyen, együgyű, naiv embereknek kell tartani Velence szerződő partnereit – márpedig nem voltak azok. A követség vezetője, Geoffrey de Villehardouin ötven év körüli érett férfi volt, aki – akárcsak követtársai – Európa gazdaságilag egyik legfejlettebb vidékének vezető beosztású polgára volt. Nehezen hihető, hogy ő és társai ne lettek volna tisztában a pénzügyi tárgyalásokkal és szerződésekkel.[135] A problémát valóban az jelentette, hogy a zarándokoknak csak egy része jelent meg a gyülekezés helyszínén. De nehéz pénzügyi helyzetbe saját hibájuk sodorta a kereszteseket – rosszul számoltak a létszámot illetően.[136] A sereg létszámának megbecsülését pedig minden valószínűség szerint maguk a követek végezték,[137] így még ez sem írható a velenceiek terhére.

Zaborovon kívül is sokan róják a velenceiek terhére, hogy megzsarolták a kereszteseket. Mindenesetre furcsa értelmezése a zsarolás fogalmának, ha annak tekintik azt, hogy egy szerződést pontosan teljesítő fél a szerződésszegő féltől kompenzációt kér a szerződésben rögzített feltételek meghiúsulása miatt. Itt pedig pontosan erről volt szó. Már miért kellett volna a velenceieknek mindenfajta kártalanítás nélkül felajánlaniuk munkájuk eredményét annak a félnek, aki nem tudta annak ellenértékét megfizetni?

Zára Dalmácia talán legfontosabb városa és kikötője volt, melyért a Magyar Királyság és a Velencei Köztársaság több évszázadon át harcolt egymással. A két állam között Dalmáciáért folyó versengést pontosan Zára története példázza legjobban. A fontos kikötőhelyre mindkét hatalom igényt tartott, s ennek fegyverrel is hangot adtak. Zára „lázadásait" a velencei történetírók csak számokkal jelzik, s 1345-ig hét ilyen lázadást tartanak számon. A negyedik keresztes hadjáratot megelőző „lázadás" a negyedik volt a sorban.

II. Pietro Orseolo dózse 999 és 1000 között több más várossal együtt lakosainak kérésére védnöksége alá vette Zárát. Magyarország a dalmát területek iránt a XI. század legvégétől kezdett érdeklődni. 1091-ben meghalt Zvonimír horvát király, aki I. (Szent) László húgának, Ilonának a férje volt, s egyesek a magyar uralkodónak ajánlották fel a horvát koronát. Így László birtokba vette a horvát területeket a tengerig.

Szent Márk köztársasága mindig jó viszonyt igyekezett fenntartani a Magyar Királysággal, ezért több „örök barátsági szerződést" is kötöttek. Mindazonáltal a területi igények kifejezéseképpen a dózse a Velence és Dalmácia hercege cím mellé felvette a Horvátország hercege címet is (Dux Venetiae, Dalmatiae atque Croatiae). Robbert szerint a cím egyenlő volt a protosebastosi (mint bizánci hercegi) méltósággal, amely a dózsét az 1082-es Chrysobullon kibocsátását követően illette meg.[138]

Az első komolyabb összeütközésre 1102-ben került sor, amikor Könyves Kálmán – akit ez évben hivatalosan is Horvátország királyává koronáztak – szövetségese, Vitale Michiel dózse halála után kihasználva, hogy a velencei flotta a keresztes háború miatt távol van, meghódított egy sor dalmát várost.

1103-ban Spalato majd Zára, 1108-ban Trau és Sebenico, 1111-ben pedig Arbe, Veglia és Ossero került magyar kézre. A velenceieket a veszteség igen súlyosan érintette, s több évre volt szükségük ahhoz, hogy – Kálmán halála után a még gyermek II. Istvántól – visszahódítsák a városokat. A késedelem oka az volt, hogy Velencének továbbra is lekötötték erőit a keleten vívott harcok. Ekkor folyt ugyanis az első keresztes hadjárat után a szíriai part menti városok meghódítása. Minthogy a Köztársaság kereskedelmi útvonalai jórészt ide irányultak, létfontosságú volt a befolyás megőrzése, kiterjesztése, Velence részvétele a hódításban. 1115 nyarán azonban visszatérhetett a flotta, s késedelem nélkül megkezdte a városok ostromát. Komolyabb eredményeket csak 1116 tavaszán sikerült elérnie, amikor is visszahódította Sebenicót, az ostrom hírére pedig önként behódolt Spalato és Trau. 1118-ig a flotta visszafoglalta az összes elhódított területet.

II. István király kihasználva, hogy a velencei haderő a Jeruzsálemi Királyság megsegítésével volt elfoglalva, 1124-ben ismét elfoglalta a hányatott sorsú dalmát városokat. A siker tiszavirág-életű volt, a visszatérő flotta ugyanis egy év múlva minden hódítást visszaszerzett. A konfliktust több mint negyven, viszonylag békés év követte. Az újabb komolyabb összetűzésre 1166-ban került sor, amikor Zára – immáron harmadszor – átpártolt a magyarokhoz. Ám amikor nem egészen egy évvel a lázadás után a velencei flotta felvonult a város falai alá, ismét birtokba vette Zárát.

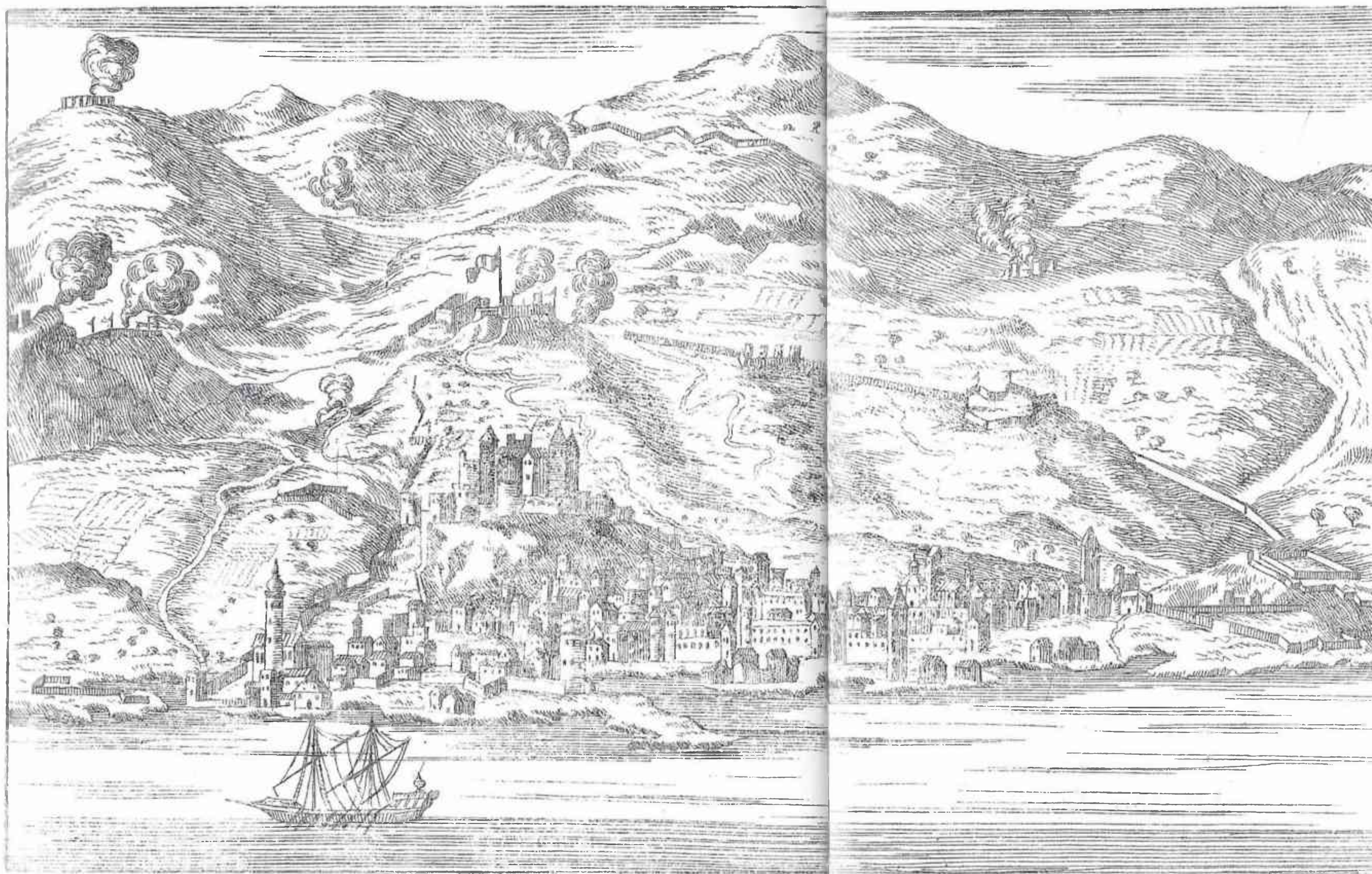
1177-ben III. Béla magyar király hosszabb távú sikereket ért el Dalmáciában. Hódításait utódai 1202-ig meg tudták őrizni. A felvonuló velencei hajóhad csak a környező szigeteket volt képes visszaszerezni. Hosszas háborúskodás után 1188-ban két évre szóló fegyverszünetet kötött a két hatalom. 1189-ben – pápai ösztönzésre – ezt még két évvel meghosszabbították, hogy mindketten részt tudjanak venni a harmadik keresztes hadjáratban. A hadjárat befe-

jeződése után a viszály ismét fellángolt, Velence számára azonban kevés sikerrel járt. A megoldást a Köztársaság számára végül a negyedik keresztes hadjárat jelenthette.[139]

Ezt ismerte fel Dandolo, és szabta az elindulás feltételéül a kereszteseknek. Montferrati Bonifác gyakorlati politikus lévén hamar megegyezett a dózséval. A zárai „kitérő" nem csak a város visszafoglalása miatt volt okos ötlet. Az évnek e késői szakaszában már nem lehetett Egyiptomba indulni. A Lídón a keresztesek helyzete egyre rosszabbá vált, már az útra szánt tartalékaikat kényszerültek felélni. Ráadásul egy jelentős számú idegen sereg komolyan veszélyeztette Velence biztonságát. Ésszerűnek tűnt, hogy átvezényeljék a katonákat egy olyan helyre, ahol biztonságosan áttelelhetnek, s amely messze van Velencétől, ráadásul bőséges ellátással szolgál. Ezeknek a feltételeknek Zára tökéletesen megfelelt.

Dandolo tervét kénytelenek voltak elfogadni a keresztesek, Villehardouin szerint azért, hogy megmentsék becsületüket. Voltak olyan vitézek, akik viszont inkább megváltak a seregtől, s rögtön Szíriába vitorláztak.[140] Ilyen volt például Étienne du Perche, a hadjárat egyik nagyura, illetve a még III. Bélával keresztes fogadalmat tett Móg magyar nádor. Champagne marsallja úgy ítélte meg, hogy a sereget elhagyó emberek elvesztették becsületüket, és szégyenkezhetnek, amiért nem tartották be szavukat. (A magyar nádorral természetesen más a helyzet, hiszen semmiképpen sem róható fel neki, hogy nem volt hajlandó hazája megtámadásában részt venni.) A távozók jelentékeny részét alkották a hadnak, a többség azonban maradt. A dózse és tanácsadói ekkor ünnepélyes külsőségek közepette, az összegyűlt nép véleményének kikérése után, a keresztes követek jelenlétében a Szent Márk-bazilikában felvették a keresztet.

A dózse Villehardouin elbeszélése szerint e szavakat intézte a néphez: „Nemesurak! A föld legkiválóbb vitézeivel társultatok a legmagasztosabb ügy

Sebenico (Šibenik) városa
(Istoria moderna di tutti
popoli del mondo, 20. kötet.
Nápoly, 1756)

érdekében, melyért valaha is harcba indultak. Én már idős és gyenge vagyok, sőt testem sem ép, ezért pihenésre volna szükségem. Mégis úgy látom, hogy közületek senki nem tudna úgy kormányozni és vezetni, mint én, a ti uratok. Ha ti is úgy akarjátok, felveszem a kereszt jelét, hogy védelmezzelek és vezesselek benneteket, és fiamra hagyván tisztemet s az ország védelmét, kész vagyok veletek meg a keresztesekkel menni életre-halálra."[141]

A népgyűlés természetesen közfelkiáltással jóváhagyta Dandolo kérését. Fiát, Reniert visszatéréséig helyettesévé választották.[142]

A velenceiek ettől kezdve ugyanolyan keresztesekké váltak, mint a frankok. Nem csak a keresztes hadak szállítói voltak tehát. Így az a megközelítés, melyet számos történész – például Donald Nicol – követ, hogy vannak a keresztesek és vannak a velenceiek, téves.[143] Ha a későbbiekben keresztesekről és velenceiekről külön beszélek, csupán azért teszem, hogy el tudjam választani a velencei kereszteseket a többi keresztestől.

1202 októberének első hetében végre útra kelt a keresztes sereg, s egy hónapig cirkált az isztriai és dalmát partok mentén, demonstrálva Velence hatalmát. Sokak szerint azért ilyen sokáig, hogy a keresztes sereg az ősz beállta miatt ne tudjon elindulni kelet felé, hogy kénytelen legyen valahol áttelelni, s így Zára elfoglalása szükségszerűvé váljék.[144] Megjegyzem, erre semmi szükség nem volt, hiszen aki ellenezte a város elfoglalását, az ellenezte novemberben is, a megállapodás pedig már megszületett. November 10-re a flotta Zára falai alá ért. Dandolo a város ostromakor ideiglenesen átvette a sereg főparancsnokságát. Vaux apátja a város megtámadása ellen agitált, és sokan egyet is értettek vele. Nem volt ínyükre egy keresztény város ostroma. A vezérek azonban kénytelenek voltak tartani magukat a megállapodáshoz – amely talán annyira ellenükre sem volt –, s az elégedetlenkedőket rendre kényszerítették. Miután a város – Villehardouin elbeszélése szerint a keresztes sereg feloszlatásán fára-

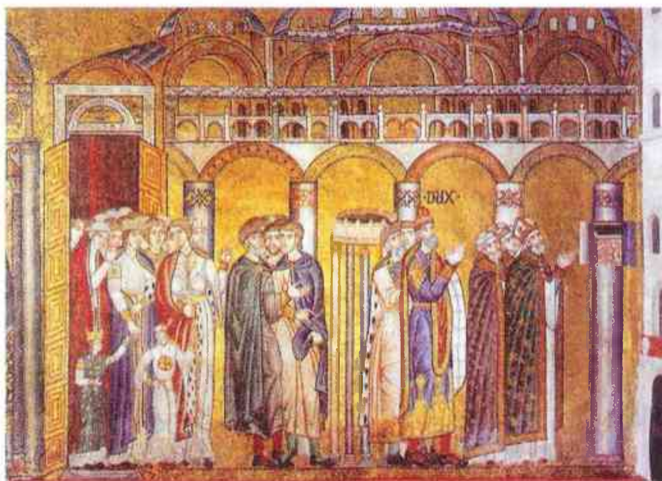
dozó elégedetlenkedők hathatós közreműködésének hatására – nem volt hajlandó megadni magát, a mintegy 200 hajóból* álló sereg november 15-én elfoglalta és kifosztotta.[145] Minthogy a záraiak, amikor már minden elveszett, formálisan megadták magukat, lakóit megkímélték. A tengeri köztársaság katonái a hadihajókról, a frankok a szárazföld felől támadtak. Roberto Cessi állítja, hogy a frankok nem vettek részt a város ostromában, Queller és Day szerint azonban egyedül áll véleményével a tudósok között.[146] A velenceiek és a keresztesek szinte azonnal összevesztek a zsákmányon. Alig telt el három nap, s a keresztes hadjárat ismét veszélybe került. A város utcáin valóságos összecsapások folytak. Mindkét oldalon komoly veszteséget könyvelhettek el. A vezéreknek és a dózsénak egyheti munkájába és komoly erőfeszítésébe került a rend helyreállítása. Dandolo és Bonifác úgy döntöttek, hogy az indulást tavaszra halasztják, s Zárában telelnek.[147]

III. Ince pápa a kezdetektől fogva ellenezte a tervet. Amikor elért hozzá Zára elfoglalásának a híre, kiközösítéssel fenyegette meg az egész keresztes sereget.[148] A keresztes had egy keresztény államot támadott meg, akinek királya az egyetlen olyan uralkodó volt, aki vállalta a keresztes hadjáratban való részvételt. A kereszteseskü még III. Béla király tette le a harmadik keresztes hadjárat után, valamikor VI. Henrik császár keresztes esküjének időpontja

* A hajók számáról eltérő a történészek és a történetírók véleménye. Néhány példa: Borosy: *A keresztes háborúk és Magyarország*. 34. o.; Villehardouin: *Bizánc megvétele*. 30–32. o.; Nikétas Choniates: *Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel*. 114. o.; Dandolo: *Chronicon Venetum*. 276. o. (300 hajót említ); Bárándy: *Velence fénykora*. 54. o.; Jászay: *Velence és Magyarország*. 24. o. (300 hajót említ); Runciman: *A keresztes hadjáratok története*. 3. kötet. 726. o. (azért csak 200 hajó vett részt Zára ostromában a velenceiek által elkészített 500 hajóból, mert a szállítási szerződésben meghatározott létszám csupán mintegy egyharmada jelent meg Velencében, átszállításukhoz elegendőnek bizonyult 200 hajó is); McNeal–Wolff: *The Fourth Crusade*. 173. o. (ők 200–230 hajóról beszélnek).

(1195 áprilisa) és a magyar király halála (1196. április 23.) között, de miután egy különleges kánonjogi rendelkezés értelmében a fogadalom örökölhető lett – III. Ince pápa a „Licet universis" kezdetű decretálisával éppen III. Béla esküjére hivatkozva jelentette ki a keresztes fogadalom örökölhetőségét, vagyis azt, hogy a kötelezettségek apáról fiúra szállnak –, a pápa 1198-tól többször is sürgette az időközben elhalálozott uralkodó fiait, Imrét és Andrást apjuk esküjének beváltására. Zára megtámadása és elfoglalása a magyar király keresztesfogadalmának beváltását távoli lehetőséggé változtatta át.[149] A történtek után még a lelki aggályokat leszámítva is érthető volt Ince dühe és reakciója: „Mértéktelenül fájlaljuk és megindult lélekkel vettük..., hogy noha Egyiptomból jött menekültekként ünnepelnetek kellett volna a tejjel és mézzel folyó ország láttán, szerte bolyongván rajta pusztasággá változtattátok azt, és visszakívánkoztatok oda, ahol Egyiptomban a húsosfazekak mellett ültetek, és nem csupán fokhagymára és sárgadinnyére áhítoztatok, hanem testvéri vérre is szomjaztatok... Megneszelve ezt pedig az ősi ellenség, aki maga a Gonosz..., arra ösztökélt benneteket, hogy saját testvéreitek ellen indítsatok háborút, és hadijelvényeiteket először is keresztény népek ellen fordítsátok, sőt hogy így zarándoklatotoknak ellenük fordulva arassátok le a gyümölcsét, és mind a ti saját, mind pedig testvéreitek vérét a démonoknak ontsátok ki.

Így hát nem annyira úgy tűntök, mint akik Jeruzsálembe mennek, hanem inkább mint akik Egyiptomba tartanak, és eközben rablókba ütköztetek, akik egyrészt megfosztottak titeket az erények öltözetétől, másrészt a bűnöknek csapásait helyezték rátok, megfosztottakra: sem elvonulni nem akartak eztán közületek, sem pedig félholtakat hátrahagyni. Eközben ráadásul rossz angyalok bujtogattak is benneteket, hogy mintegy szükségleteitek kielégítése végett forduljatok a szigetek felé, és költségeiteket a keresztényektől szedett hadizsákmányból fedezzétek, mint ahogyan hallottuk, hogy a minap Zára alatt így tettetek.

A dózse és kísérete a Szent Márk-bazilikában
(A bazilikát díszítő egyik mozaikkép a XIII. század elejéről)

Amikor ugyanis kiszálltatok ama hajóhadból, és hadijelvényeiteket rögvest a város ellen fordítottátok, sátraitokat felvertétek a táborban, a várost sánccal körülzártátok mindenfelől, magukat a városfalakat pedig sok vérontás közepette aláástátok. Amikor pedig a lakosok a velenceiekkel szemben a mi igazságtételünket kérték, és ez ügyben előttetek nem találtak könyörületre, városfalaikra körben a kereszt jelét aggatták ki. De ti a Keresztrefeszítettel szemben i igazságtalanságotokban mégis bevettétek a várost, és a lakosokat erőszakos jobbotokkal kényszerítettétek megadásra.

Igen szigorúan vissza kellett volna tartania benneteket ettől az oly jogtalan szándéktól akár a felöltött Kereszt iránti tiszteletnek, akár Krisztusban kedves fiamnak, Imrének, a magyarok nemes királyának, valamint fivérének, a nemes hős András vezérnek a fogadalma, akik a Szentföld megsegítésére öltötték fel a Kereszt jelét, vagy legalább az Apostoli Szentszék tekintélyének, amely arra int benneteket, nehogy keresztények lakta földeket próbáljatok megszállni, vagy akár megsérteni, kivéve ha ők a ti utatokban rosszhiszeműen akadályoznának benneteket, vagy ha más jogos vagy szükséges indok merülne föl esetleg, amiért ezt megtehetnétek, ha a pápai követ tanácsával megegyezne ez.

Nehogy azonban az előbbi figyelmeztetés vonakodva hallgattassék meg, ha valaki szembe szándékozna szállni vele, kijelentjük, hogy az kiátkozás köteléke által lesz megbéklyózva, és meg lesz fosztva mindazoktól a kiváltságoktól, amelyekkel az Apostoli Szentszék a kereszteseket fölruházta.

Egyébként jóllehet, szeretett fiunk Péter, a Szent Marcell-templom címzetes elöljárója, az Apostoli Szentszék követe, a mi tiltakozásunk szellemében figyelmeztette is néhányatokat, és végül levelünket is fölolvasták előttetek nyilvánosan, sem Istennek, sem az Apostoli Szentszéknek nem engedtetek, hanem arra kényszerítettétek a szerencsétlen záraiakat, hogy megadják magukat.

A velenceiek tehát szemetek láttára rombolták le ama városnak a falait, rabolták ki a templomokat, földig rombolták az épületeket, ti pedig megosztoztatok velük a záraiaktól ejtett hadizsákmányon.

Nehogy tehát bűnnel tetézzétek a bűnt, és beteljesedjék rajtatok, amit olvasunk: a bűnös közömbössé válik, amikor a bűnök mélyére jut; egész közösségeteket intjük és nyomatékosan buzdítjuk, és apostoli levelünk által megparancsoljuk nektek, és kiátkozás terhe mellett szigorúan előírjuk, hogy Zárát ne dúljátok fel jobban, mint amennyire ez idáig feldúlatott, sem pedig ne adjatok parancsot a dúlásra, vagy amennyire rajtatok áll, ne engedjétek azt, hanem inkább arra legyen gondotok, hogy visszaszolgáltassátok mindazt, amit királyuk követei elraboltak.

Tudjátok meg, hogy máskülönben kiátkozás ítéletét vonjátok a fejetekre, és nem részesülhettek a megbocsátásban."[150]

A frankok Soissons püspökét küldték követségbe a pápához. A többség által elfogadott álláspont szerint a püspöktől Ince megtudta, hogy a keresztesek Dandolo „zsarolásának" áldozatai lettek, s a sereg feloszlásával fenyegetett volna a terv elutasítása. Így miután a frank főurak okiratban nyilatkoztak arról, hogy ezentúl a pápa parancsainak fognak engedelmeskedni, keresztényeket többé nem támadnak meg, a magyar királytól pedig bocsánatot kérnek és elégtételt adnak neki, feloldozta őket. Ellentmond ennek az elméletnek Flandriai Balduin, Montferrati Bonifác és Hugh de St. Pol Ince pápához írott levele. Balduin, Bonifác és St. Pol kérik az egyházfőt, hogy vonja vissza az egyházi átkot a velenceiek tekintetében is, annak fenntartása ugyanis a keresztes sereg feloszlatásával fenyeget. Nem haragszanak a velenceiekre, és nem tesznek említést semmiféle zsarolásról, pedig azzal magukat menthették volna.[151] Ince vélhetően saját meggyőződéséből tartotta fenn a legsúlyosabb egyházi büntetést Velencével szemben, nem pedig a frankok információi alapján, és főleg nem az ő védelmükben.

Ince Soissons püspökével levelet küldött a keresztes vezéreknek: „Jóllehet pedig efölött [Zára ostroma és kifosztása fölött] mérhetetlenül fölindultunk, mégis örvendezünk az Úrban, hogy beismertétek bűnötöket és fölajánlottátok, hogy jóváteszitek azt, mint ahogy tisztelendő testvérünk, a soissons-i püspök és vele együtt mások a nevetekben ezt alázatosan közölték velünk. Ők jóllehet megpróbálták kisebbíteni előttünk a túlzásaitokat, mégsem akartak megátalkodottan felmenteni benneteket, mint ahogy nem is lett volna lehetséges.

Általuk megértettük ugyanis, hogy Zára ostromlására nem a saját akaratotok, hanem mintegy valami szükség hajtott titeket – jóllehet ez nem szolgál mentségül arra a vakmerőségre, hogy ily nagy kegyetlenségre vetemedtetek, mivel ilyesféle szükségszerűségbe saját magatok vezettétek magatokat, és mivel bőrért ugyan a saját bőrét adja az ember, de a lelkéért meg mindent oda kell adnia, amije csak van.

Hogy tehát a bűnötökből lelketek legmélyéig megtisztuljatok, egész közösségeteket intjük, és nyomatékosan buzdítjuk, és nektek szóló apostoli levélben szigorúan parancsba adjuk, hogy törekedjetek arra, hogy ily nagy túlkapásról bűnbánatot tartsatok, és méltó módon jóvátegyétek a bűnt, és hogy megbékítsétek az Urat mind méltó bűnbánat, mind a felebarátaitok kielégítése által. Ezért mindent adjatok vissza, ami a záraiaktól mint hadizsákmány hozzátok került; a továbbiakban pedig szigorúan tartózkodjatok a hasonló esetektől [...]

Továbbá – hacsak máshogy nem parancsoljuk – kötelezzenek benneteket az eskük, ahogy ti, követek és bárók, pecsétjeitekkel ellátott nyílt levélben ti, illetve utódaitok kötelezzék el magatokat az Apostoli Szentszéknek, hogy parancsára ekkora visszaéléshez méltó elégtételt nyújtotok. Mindenki igyekezzék továbbá a közösségben, hogy a hasonló esetektől szigorúan óvakodjék, nehogy keresztények lakta földeket szálljanak meg, vagy bármi módon megsértsék azokat, kivéve ha ők az utatokat semmirekellő módon akadályoznák,

vagy esetleg más szükséges vagy jogos ok merülne föl. Ez esetben pedig forduljatok az Apostoli Szentszék tanácsához, hogy mi módon cselekedjetek.

Egyébként némely szavainkat az említett püspök szájába adtuk, aki híven tolmácsolja majd nektek azokat.

Egész közösségeteket intjük tehát és buzdítjuk az Úrban, és apostoli levélben megparancsoljuk, hogy a fent nevezett magyar királyt alázatosan megkövessétek, hogy veleszületett fejedelmi vonásai szerint a sértéseket, amit ellene elkövettetek, Istenért és Istenben nektek irgalmasan megbocsátani méltóztassék."[152]

Velencével szemben viszont Ince fenntartotta a legsúlyosabb egyházi büntetést. Engedélyt adott a frankoknak arra, hogy a kiközösített velenceiekkel továbbutazzanak, miután a viteldíj felét már megfizették, s nem akarta, hogy Isten szent katonáit kár érje. Figyelmeztette viszont őket, hogy amint elérik a Szentföldet, kerülniük kell társaságukat, s nem szabad velük együtt harcolniuk, mert Isten haragja miatt könnyen vereséget szenvednének.[153]

Ince valóban ellenezte Zára megtámadásának tervét, mindazonáltal elgondolkodtató legátusának mondata, melyet azon keresztesekhez intézett, akik velencei indulásukkor aggályokat támasztottak Dandolo tervével szemben: „Megbocsáthatóbb egy kisebb rossz árán megváltani egy kimagaslóan jó ügyet, mint a keresztes fogadalmat megszegve, dicstelen bűnösökként térni haza"[154]. Capuai Péter, pápai követ sem győz meg minket a pápa teljes jóhiszeműségéről: „A pápa óhajával ellenkezne, ha a sereg szétszéledne anélkül, hogy eljutna a zarándoklat céljához"[155].

A dózsét mindenesetre nem törte meg a pápai büntetés. Dandolo feltételezhette, hogy Imre magyar királynak nem áll szándékában beváltania apja keresztes fogadalmát – ezt márcsak azért is így gondolhatta, mivel III. Béla keresztes fogadalmát nem a királlyá avatott fiára, Imrére hagyományozta, hanem kisebbik fiára, András hercegre. (A később királlyá koronázott öcs, II. András be is

változtatta az esküt, s 1217-ben megindította az ötödik keresztes hadjáratként ismertté vált szentföldi támadást.) A magyar király, bár nem csatlakozott a negyedik keresztes hadjárathoz, Zára megtámadása és kifosztása ellenére országát képviseltette a harcokban. (Név szerint is ismerjük például Móg nádort, aki személyesen részt vett a szentföldi küzdelmekben.) Mivel a pápa többszöri felszólítására sem indult Imre király a Szentföld megsegítésére, a dózse úgy értelmezte, hogy a magyar uralkodó egyszerűen pajzsként használja a keresztet, minthogy a keresztesek javait az egyház védte.[156]

A dózse eképpen reagált Ince bullájára: „Tudatom Szentségeddel, hogy amikor a keresztet kitűztem Jézus Krisztus és a szent Római Egyház szolgálatára, és elindultam Velencéből, hogy átkeljek, a beálló téli időjárás arra kényszerített, hogy seregemmel és a zarándokokéval Záránál teleljek; mivel pedig ez hosszú idő óta méltatlanul lázadásban volt ellenem és Velence ellen, elárulva esküjét, az ellenünk harcoló városon és polgárain, ahogy szokás, nézetem szerint igazságos bosszút álltam. Minthogy azonban, ahogy hírlett, a Te pártfogásod alatt állt, amit azért nem hittem, mert nem tételeztem fel, hogy Te vagy elődeid pártfogásotokba veszitek azokat, akik csak azért veszik fel a keresztet, hogy viseljék – nem pedig, hogy az utat is megtegyék, amiért a zarándokok szokták a keresztet kitűzni –, és hogy megtalálják és igazságtalanul megtartsák, ami másé, Szentségednek úgy tetszett, hogy ellenem és a velenceiek ellen kiközösítést hirdessen ki, amit türelemmel és alázatosan viseltünk, amíg a Szent Marcell címét viselő Péter bíboros [Capuai Péter] útján, kellő jóvátétel után, kiérdemeltük a feloldozást."[157]

A keresztes sereg távozásakor lerombolta a város falait, hogy uralmukat biztosítani tudják egy esetleges későbbi lázadás esetén is. A várossal szemben fekvő kis szigeten a helyőrség befogadására képes kis erődöt emeltek. Óvatosságuk nem bizonyult feleslegesnek, ugyanis a zárai menekültek a magyar ki-

rály költségén tizenkét gályát béreltek, s lerohanták a kis erődöt. A helyőrség megsemmisítésével ismét kezükre került a város. Dandolo dózse fia, Renier, akit Velence hercege a nép egyetértésével távolléte idejére helyettesévé nevezett ki, hajóhaddal készült Zára visszafoglalására. A városlakók azonnal felmérték, hogy falak nélkül semmi esélyük sincs a győzelemre, így megadták magukat a velenceieknek. A kegyelem ára magas volt: valamennyi tizennégy évesnél idősebb lakos hűségesküre kényszerült. A polgárok, bár maguk állíthatták a zárai grófot, csak a velenceiek közül választhattak, ráadásul hivatala betöltéséhez szükséges volt a dózse jóváhagyása. A záraiaknak el kellett fogadniuk, hogy ezentúl egyházi uruk a gradói pátriárka joghatósága alá tartozó érsek lesz. Ezenkívül a város lakóinak vállalniuk kellett éves adó fizetését. Ha Velence hadba szállt, a szerződés értelmében a záraiak kötelessége volt kiállítani a flotta egyharmincad részét. A város falainak lerombolásáról, felújításáról, újáépítéséről csak Velence dönthetett. A záraiak kötelesek voltak Velence minden ellenségét ellenségnek, minden barátját barátnak tekinteni. Ígéreteik biztosítására túszokat kellett állítaniuk, akik a záraiak pénzén Velencében laktak. Az elszakadási kísérlet kudarcra volt ítélve.[158]

Amikor pálcát törünk Velence felett, hogy a keresztes hadjáratot használta fel Zára visszaszerzésére egy másik keresztény államtól, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a Magyar Királyság kétszer (1103-ban és 1124-ben) foglalta el Zárát akkor, amikor a velencei flotta a Jeruzsálemi Királyság megsegítése miatt, keresztes háborút viselve keleten tartózkodott. Ekkor Magyarország szintén a keresztes háborút felhasználva támadta meg egy másik keresztény állam, azaz Velence birtokait. Igaz, maguknak a dalmát városoknak a gyakorta csaknem névleges magyar fennhatóság mindig jóval kedvezőbb volt, mint Velence uralma, hiszen a magyar uralkodóktól, légyen az Könyves Kálmán vagy később I. (Nagy) Lajos király, esküvel megerősített kiváltságokat kaptak.

Mihály arkangyal. Részlet a Pala d'Oróból

A Bizánci Birodalom – közvetlenül a keresztes támadás előtt

A bizánci állam a XII. század végére mélypontra jutott. Andronikosz, az utolsó Komnénosz rémuralma és központosító törekvései után még inkább megnőtt a már amúgy is óriási hatalommal rendelkező feudális nemesség uralma. Anarchiához közeli viszonyok mellett került a császári trónra az egyik „kiskirály", Angelosz Izsák, az Angelosz-dinasztia első uralkodója. Már a Komnénoszok idején is megmutatkozott, hogy a gazdasági folyamatok rossz irányba haladnak, a birodalom lakosai egyre elviselhetetlenebb anyagi helyzetbe kerülnek. E kedvezőtlen tendencia Izsák hatalomra kerülésével kiteljesedett. Az állami hivatalokat mint vagyontárgyakat adták-vették, az államgépezet a korrupcióra épült, a lakosságot pedig az adószedők zsarolták sok esetben jogtalan követeléseikkel. A főurak már csaknem önálló hercegségként irányították birtokaikat. A császári tekintély szinte a nullával volt egyenlő. Ekkor szakadt el a birodalomtól és önállósodott Bulgária, Szerbia és Bosznia, ekkor szűnt meg örökre Bizánc balkáni hatalma. Ez vezetett oda, hogy a görög császárság nem tudott ellenőrzést gyakorolni a keresztesek és a Hohenstaufenek felett. Már a harmadik keresztes hadjáratban komolyan gondolkodott I. Frigyes német-római császár Konstantinápoly bevételén.

1195. április 8-án Alexiosz elragadta bátyjától, Izsáktól a koronát, az excsászárt megvakíttatta, s III. Alexiosz néven megkoronáztatta magát. Tehetségtelensége az összeomlásba vezette a birodalmat. Izsák letaszítása kapóra jött VI. Henrik német-római császárnak, I. Frigyes fiának, aki a szicíliai korona megöröklésével Európa leghatalmasabb uralkodójává vált, s világuralmi státuszra tört. Fia, Sváb Fülöp Izsák császár leányát, Eirénét vette feleségül, így

Izsák letaszítása dinasztikus elképzeléseit keresztezte. Henrik a trónbitorló III. Alexiosz elűzésében megtalálta a törvényes alapot Bizánc megtámadására. A keleti császárság összeomlása elkerülhetetlennek látszott. Bizáncot csak Henrik 1197-ben bekövetkezett váratlan halála mentette meg. A nyugati császári trónra többen is igényt tartottak, trónharc vette kezdetét, így a bizánci hadjárat elmaradt.[159] Nem egészen egy évvel ezután hirdette meg III. Ince pápa a negyedik keresztes hadjáratot.

A keresztesek Konstantinápoly ellen indulnak

1203 elején követ érkezett Zárába a szintén kiközösített Sváb Fülöptől Alexiosz bizánci herceg ajánlatával. Villehardouin szerint a követek így szóltak a keresztesekhez: „Nemesurak! Fülöp Király és a bizánci császár fia küld bennünket hozzátok, kinek nővére Fülöp hitvese.

Nemesurak! Üzeni a király általunk, hogy el fogja küldeni hozzátok felesége fivérét, Isten kezébe helyezve őt, hogy megóvná a haláltól. Minthogy Istenért, a jogért és az igazságért indultatok útnak, kötelességetek, hogy ha tudjátok, visszahelyezzétek javaikba mindazokat, akiket megfosztottak jogos tulajdonuktól. Alexiosz oly előnyös megállapodást fog veletek kötni, amilyent emberfiával még nem kötöttek, és a legnagyobb segítséget fogja nyújtani néktek a tengeren túli ország visszahódításához.

Először is, ha Isten is úgy akarja, és visszahelyezitek őt javaiba, az egész Bizánci Birodalmat Róma fennhatósága alá fogja helyezni, melytől hajdan elszakadt. Ezután, jól tudván, hogy pénzszűkében vagytok, kész kétszázezer ezüstmárkát adni néktek, és élelemmel ellátni a sereg minden tagját, a lovago-

kat és a közvitézeket egyaránt. Végül személyesen is elkísér benneteket Babilon [Egyiptom] földjére, vagy ha inkább ezt kívánjátok, saját költségére tízezer vitézt fog odaküldeni, és egy teljes évig rendelkezésetekre bocsátja őket. S ezenkívül ötszáz lovagot élete végéig a tengeren túli országban fog állomásoztatni.

Nemesurak! Teljhatalmat kaptunk az egyezség megkötésére, feltéve, ha ti is meg akarjátok kötni. S tudjátok meg, hogy ilyen előnyös egyezséget még soha senkinek nem ajánlottak fel, és nemigen ért az a hódításhoz, aki ezt elutasítja."[160]

A trónkövetelő tehát császárrá koronázása esetén először is kifizetné Velencének a keresztesek 34 ezer ezüstmárkás tartozását, ellátná a sereget pénzzel és felszereléssel az Egyiptom elleni hadjárathoz, ráadásul egy tízezer főből álló bizánci kontingenst is adna a keresztes sereg mellé. Fedezné ötszáz szentföldi lovag ellátását, s ami a legfontosabb, alávetné a keleti egyházat Rómának. Cserébe Velence és a keresztesek segítségét kérte III. Alexiosz hatalmának megdöntéséhez.[161]

Dandolo egyetértett a tervvel. Bonifác – Sváb Fülöp híveként – szintén támogatta az elképzelést. Néhány zarándok viszont helytelenítette Bizánc megtámadását. Sokan megváltoztatták véleményüket, de elenyésző számú, kitartó lovag otthagyta a sereget, és vitorlát bontott Szíria felé.[162] A legtöbb keresztes vitézt viszont nem volt nehéz meggyőzni. A keresztes közvitéz Bizáncban a kereszténység árulóját látta, aki saját érdekei érvényesítéséért cserbenhagyja a keletre érkező zarándokokat, tárgyalásokat folytat, egyezményeket ír alá a „hitetlenekkel", ahelyett hogy a nyugati lovagokkal vállvetve fegyverrel harcolna ellenük. Ennek ékes bizonyítékául szolgált a kortárs keresztények számára, hogy a bizánci császár a muzulmánoknak mecset építését engedélyezte Konstantinápolyban. A keresztesek gyűlölete e szimbolikus épület ellen abban manifesztálódott, hogy felgyújtották azt. A tűz továbbterjedt, és Konstantinápoly egynegyed része leégett. Zaborov a bizánci-keresztes viszonyt találóan

így jellemzi: „a bizalmatlanság hagyománya”.[163] Nem egy keresztest vonzott a várható zsákmány, mely száz éve csábította a lovagokat a keleti császárság fővárosába. A kisebb keresztes vezérek felmérték, hogy a bizánci birtokok biztonságosabbak és termékenyebbek, mint amelyek Szíriában várnának rájuk. A lelki aggályokat pedig a beígért egyházegyesítés oszlatta el, amelynek motiváló erejét nem szabad alulértékelni. A hadsereg tehát Dandolo és Bonifác mellé állt. Összegyűltek a dózse szállására, „s esküvel és függőpecsétes okiratokkal megkötötték az egyezséget.” A szerződés szövege nem maradt ránk, de különböző források ismertetik tartalmát.[164]

Ince pápa – bár a vezéreket ismerve nem minden fenntartás nélkül – jóváhagyta a tervet az egyházegyesítés reményében, továbbá azért, mert belátta, úgysem tudná megakadályozni.

Nikétász Khoniátész, a görögök történetírója így ír a megállapodásról: „Ezek a lelkiismeretlen és ravasz, agyafúrt férfiak Alexiosznak lelkére beszéltek [...] és rábírták, hogy esküvel biztosítsa nekik azt, amit semmiképpen sem tudott teljesíteni. Tengernyi pénzt követeltek, és ama gyermeteg és ügyefogyott férfi bólintott rá, s követeltek még azonfelül római fegyveres segítséget s ötven három-evezősoros hajót a szaracénok elleni harchoz, s ami még roszszabb mindennél: hitének elhagyását és a latin dogmák elfogadását, a pápa előjogának megújítását és a régi római szokások és jog sutba dobását és átformálását. S ő mindezekre is kötelezte magát.”[165]

Alexiosz herceg 1203. április 25-én személyesen megérkezett Zárába. Néhány nap elteltével a sereg – most már mindenki számára tudottan – Konstantinápoly felé vette az irányt. Útközben megálltak Durazzónál, s Alexioszt császárrá koronázták. A következő megálló Korfu volt, ahol Alexiosz – immár császárként – ünnepélyes keretek között személyesen aláírta a fent részletezett egyezményt a keresztesekkel.[166] Korfun ismét a sereg feloszlása fenyegetett.

Alexiosz herceget IV. Alexiosz néven császárrá koronázza a dózse. Bár a valóságban nem ő tette a trónkövetelő fejére a koronát, a dózsepalota Nagytanácstermében látható freskó plasztikusan kiemeli Velence szerepét a döntésben

Már a zárai induláskor is sokan kiváltak a seregből, többen a magyar királyhoz pártoltak, Korfura érve azonban az elégedetlenség oly magas fokra hágott, hogy a sereg csaknem fele a kiválást tervezte. Végül egyezségre jutottak: a vezérek esküt tettek, hogy a keresztesek konstantinápolyi segítségéért cserébe a sereg csupán egy hónapig marad a Bizánci Császárság fővárosában, s a velencei szerződésben foglalt időpont elérkezésekor (1203. szeptember 29.) – hacsak a közemberek másként nem akarják – a velencei hajók továbbra is rendelkezésre állnak majd, s két héten belül a Szentföldre szállítják a zarándokokat. Ezt a szerződést a korábbi szokásoktól eltérően nyilvánosságra is hozták.[167]

Megjegyzem, a történet alapján nem lehet szembeállítani a közvitézek és más előkelő lovagok vallásosságát a vezérek haszonelvűségével. Egyszerűen arról volt szó, amiről már oly sokszor eddig és ezután is a keresztes hadjáratok története során, és ami oly sok kárt és politikai problémát okozott. A tengerentúl helyzetével tisztában nem lévő szűk látókörű – sokszor fanatikus és műveletlen – keresztes leegyszerűsítve képzelte el a szentföldi világot, nem ismerve az igen bonyolult valós helyzetet. Azt képzelte, van egy front a muzulmánok és a keresztények között, és ő odautazik a keresztény fél erősítésére, és megtámadja az útjába akadó első „hitetlent". Így aztán azonnal indulni akart. Ezért kellett titokban tartani még az alexandriai tervet is. Köztük és a vezérek közt meggyőződésem szerint nem volt más különbség, csak az, hogy a sereget irányító frank urak és a dózse stratégiailag, anyagilag – és esetleg valóban más okok miatt is – jónak láttak egy konstantinápolyi kitérőt. Semmivel sem álltak azonban szilárdabb erkölcsi alapon azok, akik azonnal és közvetlenül kívántak Palesztinába vitorlázni, vért ontani. Sőt valószínűleg még igazuk sem volt. A keresztes had tehát Szent Mihály napjáig együtt marad, s attól a naptól számított két héten belül, aki akar, Szíriába hajózhat. Május 24-én továbbindultak, és a Peloponnészosz-félszigetet körbehajózva elérték Negroponte szigetét.

Partra szálltak, s néhány gálya kitért Androsz szigetére. Itt feltöltötték vízkészletüket, és kényszerítették a lakosokat, hogy császárnak ismerjék el Alexiosz herceget. A kaland után továbbmentek észak felé, és csatlakoztak a fősereghez, amely nem sokkal korábban érkezett meg Abüdoszra. Éppen aratás időszakában értek oda, élelmet szereztek, s rögtön vitorlát bontottak a Dardanellák felé. Június 24-én Konstantinápoly közelébe értek.[168] Dandolo dózse ismerte a birodalmat és fővárosát, Konstantinápolyt. Tudta, hogy a haldokló nagyhatalom még mindig milyen erőket képes felvonultatni. Tudta, hogy 626-ban az avarok, szlávok, germánok, bolgárok és perzsák egyesített, több mint százezer főt számláló hadserege, 717-ben és 718-ban a több mint kétszázezer főt számláló arab sereg, melyet ötezer hajó támogatott, sikertelenül ostromolta a görög fővárost. Tudta, hogy Konstantinápoly lakossága 800 ezer és egymillió fő között mozog, s végül tudta azt is, hogy a keresztes sereg összlétszáma körülbelül 20 ezer fő. Dandolo nem egyszerű hódítóként érkezett, hanem a trónkövetelő támogatójaként – ezért bízott sikerében. Megjegyzem – s ezt Dandolo már nem tudhatta –, hogy 1453-ban II. Mohamed 100 ezer embere kéthónapi ostrom után tudta bevenni Konstantinápolyt, amikor a védelem, ha lehet, még siralmasabb állapotban volt, mint a negyedik keresztes hadjárat idején.[169]

A keresztes seregnek nem volt elég élelme, tengeren viszont sokkal erősebb volt a bizánciaknál. Javaslatot tett hát Velence hercege, hogy a környező szigeteken kössenek ki, ahol élelem van bőven, a védők viszont nem férhetnek a közelükbe. Megjegyzem, Kretschmayr szerint Dandolo azt javasolta, hogy a legénységet egy esetleges újabb lázadás megakadályozása miatt tartsák a fedélzeteken, s a környező szigetekről lássák el élelemmel. Mindenesetre a haditanács elfogadta a tervet, majd másnap ennek ellenére Montferrati őrgróf javaslatára Konstantinápollyal szemben, az ázsiai oldalon szálltak part-

ra. Kisebb összecsapások vették kezdetüket. A görögök ki-kitörtek a városból, s összemérték erejüket a keresztesekével. A császár követet küldött a keresztes vezérekhez. A követjárás csak formális lehetett, hiszen a keresztesek feltett szándéka volt az ifjú Alexiosz hatalomra segítése, a császár pedig nem is gondolt a lemondásra. Az eredménytelen tárgyalás után a herceget megmutatták Konstantinápoly népének. Az ostrom elkerülhetetlenné vált. Megállapodtak a sereg felállásában. A szárazföldi hadsereget hét derékhadra (zászlóaljra) osztották. A hét derékhad vezetői sorrendben a következők voltak: Flandriai Balduin, Balduin öccse, Henrik, Hugh de St. Pol gróf, Blois-i Lajos, Mathieu de Montmorency, Eudes de Champlitte és Montferrati Bonifác. Balduin serege lett az elővéd, Bonifácé pedig a hátvéd. A tengeri haderő fővezérévé természetesen a velencei dózsét, Dandalót választották.[170]

III. Alexiosz császár nem készült fel a védekezésre. Bízott fővárosa erős falaiban, melyet ez ideáig még senkinek sem sikerült bevennie. Igaz, sokat nem is tehetett volna, hiszen hadserege zsoldosokból állt, akik addig harcoltak, amíg zsoldot kaptak, a kincstár pedig állt már jobban is, mint ekkor. A Velencének és más kereskedővárosoknak adott kereskedelmi előjogok és vámmentesség megölte a bizánci kereskedelmet, illetve megfosztotta a kincstárat egyik legfontosabb bevételi forrásától. A császár személyéhez hagyományosan hű varég testőrség nem tisztelte az uralkodót, akinek sem államférfiúi, sem katonai képességei nem keltettek tiszteletet. Egy kis palotaforradalom után került hatalomra, amely legitimitását is megkérdőjelezte.[171] Bizáncnak tengeri hadereje ekkor szinte nem volt. A tengeri kereskedelmet az itáliai kereskedővárosok bonyolították, ha pedig a császárnak hadiflottára volt szüksége, a velencei hajóhad szolgálatait vette igénybe. Saját flottával a negyedik keresztes hadjárat megindulásakor gyakorlatilag nem rendelkezett. Nikétász szerint 1202-re a meglévő kis flottát is kiárusította a császárné egyik nővérének pénzéhes férje,

aki Bizánc tengeri haderejének parancsnoka volt.[172] Maga a császár is meglepődött, amikor városa ellenállt a támadóknak. Ugyan nagyon kevesen ostromoltak nagyon sok embert, de a védők demoralizáltak voltak, a támadók pedig lelkesek. Ez, valamint az instabil, korrupt, megbízhatatlan vezetésből fakadó hátrány nagyban hozzájárult az események alakulásához.

Konstantinápoly első ostroma és IV. Alexiosz uralma

A keresztes támadás a kikötő elfoglalásával kezdődött. A velencei szállítóhajók partra tették a lovagokat, akik könnyedén visszakergették a biztonságot nyújtó falak mögé a kikötő és a part védelmére rendelt bizánci csapatokat annak ellenére, hogy rendezetlen sorokban támadták az Aranyszarv-öböl bejáratát, amely mögött a hatalmas vaslánccal lezárt belső- és hadikikötő helyezkedett el. A kikötőlánc egyik végét a város falaihoz, másik végét a túlparton álló Galata-toronyhoz erősítették. Létkérdés volt az öböl birtoklása. A keresztesek – nem kis szerencsével – elfoglalták a tornyot, a velenceiek Aquileia nevű gályája pedig átszakította a láncot.[173] A város egyik stratégiai központjának számító kikötőben a velencei flotta megsemmisítette a császáriak néhány rozzant hajóját, melyek feljavítására III. Alexiosz az utolsó pillanatban adott parancsot. Alexiosz herceg, akárcsak nagybátyja, III. Alexiosz császár meglepődött, amikor jövetelének hírére és ígérete ellenére nem nyíltak meg a város kapui. Kemény harc vette kezdetét, melyben a zsoldosokon és a varég testőrségen kívül elszántan védték a fővárost a velenceiek konkurensei, a pisaiak. A haditerv szerint a velenceiek a tengerről, a frankok pedig a szárazföldről támadnak majd. A keresztesek létszámukból adódóan csupán egyetlen kaput ostromoltak, pontosab-

ban egyelőre csak készültek az ostromra. A bizánci kitörések ellen palánkvárat építettek, ahol az előkészületek alatt gyakran váltak ostromlókból ostromlottakká. Éjjel-nappal zaklatták őket a görögök. A keresztesek fegyverben aludtak és ettek.A sereg felvonulásától számított tíz nap elteltével a frankok felkészültek az ostromra. A hét zászlóaljból négy ostromra indult, három pedig a tábor védelmét látta el. Az első rohamot a védőknek sikerült visszaverniük. A velenceiek hajóikon a falaknál is magasabb tornyokat építettek, s a frank rohammal egy időben flottájuk több mint háromszáz kő- és dárdahajítógépével folyamatos tűz alatt tartotta a megtámadott városrészt. A védők görögtüze ellen állatbőrökkel védték hajóikat. Jó ideig nem szálltak partra, július 17-én azonban az agg dózse személyes vezetésével megvetették lábukat a szárazföldön.[174] Villehardouin így ír erről: „Most pedig egy csodálatos haditettről hallotok. A velencei dózse, aki idős ember volt, és már alig látott, teljes fegyverzetben gályája orrában állott, s előtte Szent Márk zászlaja lobogott. Felszólította katonáit, hogy vigyék partra e zászlót, ha el akarják kerülni a haragját. Így is cselekedtek, s mikor a gálya partot ért, a katonák kiugráltak belőle, és Szent Márk zászlaját magasra emelték a dózse előtt.

Mikor a velenceiek megpillantották Szent Márk zászlaját a szárazföldön, és látták, amint uruk gályája előttük ér partot, elszégyellték magukat, és nem késlekedtek a partraszállással [...] S amint partra léptek, hatalmas és bámulatra méltó támadást indítottak [...] A várfalakat védelmező katonák egyszerre elhagyták helyüket és megfutamodtak; a támadók pedig egymással versengve utánuk nyomultak, s huszonöt bástyát foglaltak el és szálltak meg [...]

Mikor Alexiosz császár hírét vette, hogy behatoltak a városba, oly nagy számban küldte ellenük katonáit, hogy a velenceiek már látták: nem fogják tudni tartani magukat. Ekkor tüzet gyújtottak, maguk és a görögök között; a szél a velenceiek felől fújt, és a lángok oly magasra csaptak, hogy a görögök

nem látták ellenfeleiket. Ily módon a velenceieknek sikerült visszahúzódniuk a bástyákba, melyeket korábban már elfoglaltak."[175]

A velenceiek tehát rést ütöttek a falon. A dózse személyes közreműködése valóban bámulatra méltó. Személyes varázsával e kilencven évnél is többet megélt, gyakorlatilag vak ember véghez vitte azt, ami a frank lovagoknak, sőt eddig még senkinek sem sikerült: ostrommal jutott be a Bizánci Birodalom fővárosába. A velencei sereg megvetette lábát a falakon. Azok a velenceiek, akiket pontosan a frankok néztek le leginkább azért, hogy nem vitézséggel, hanem pénzzel szerzik a nemességet, most vitézségben is túlszárnyalták a katonai érdemeken felül más érdemet szinte el sem ismerő frank nemeseket.

Alexiosz császár ekkor kivonult csapataival, Villehardouin szerint – aki feltehetően enyhén túloz – tízszeres túlerővel. Miután felvonult hadseregével, gyorsan el is vonult harc nélkül. A szemtanú champagne-i marsall nem adja okát, mindössze megjegyzi, hogy „még a legbátrabbak is nagy örömmel lélegeztek fel."[176]

Konstantinápolyban mindenki a császárt okolta, aki nem tett semmit városa megmentéséért. A gyűlölet egyre csak fokozódott ellene.[177] III. Alexiosz menekülőre fogta. Magával vitte kedvenc lányát, Eirénét, no meg aranyat, ékkövekkel és gyöngyökkel díszített császári ékszereket, s a trákiai Moszünopoliszban talált menedékre.[178] Nikétász, aki megírta, hogy a császár menekülése előtt is csak mint kívülálló szemlélte a harcot, a legrosszabb véleménnyel van uralkodójáról: „Alexiosz volt a legnyomorultabb az összes ember közül. Gyermekei szelídsége nem lágyította meg a szívét, felesége szerelme nem indította meg, egy ilyen város [mint Konstantinápoly] sorsa nem érintette meg. Félelmében csak nyomorult életére gondolt, és semmi mással nem törődött, csak saját menekülésével, magára hagyva városát és népét a bajban."[179] Meg kell jegyeznem, hogy Sweeney – Donald Queller nyomán – tanulmányában arra a

meglepő következtetésre jutott, hogy Konstantinápoly ostromában a nem velencei keresztesek nem is vettek részt.[180]

Alexiosz menekülése után mindenki úgy gondolta, hogy a kereszteseket már semmi sem tarthatja vissza.[181] Az uralkodó nélkül maradt bizánci kormány ravasz döntést hozott: kiszabadították börtönéből Izsákot – a trónkövetelő Alexiosz herceg, pontosabban a keresztesek jóvoltából már IV. Alexiosz császár apját –, s visszaültették a trónra. Tettükről értesítették a kereszteseket, s felszólították őket a támadás beszüntetésére. Minthogy a keresztesek hivatalos célja a trónbitorlónak tartott III. Alexiosz elűzése és a törvényes császár hatalmának visszaállítása volt, minden jogalapjuk megszűnt a további ostromra. Erre szólította fel őket pártfogoltjuk, Izsák fia, Alexiosz is. A támadók követeket küldtek a városba, s megegyeztek az új kormányzattal: nem folytatják a támadást, ha Alexiosz társcsászár lesz apja oldalán, s az általa vállalt kötelezettségeket Izsák is betartja. Villehardouin, a követséget vezető champagne-i marsall és történetíró saját bevallása szerint e szavakat intézte Izsákhoz: „Felséges úr! Láthatod, miként szolgáltuk fiadat, és miként teljesítettük az iránta vállalt kötelezettségeinket. Addig azonban nem léphet be palotádba, míg nem nyújt biztosítékot a nekünk tett ígéreteit illetően. S mint fiad, azt kéri tőled, szentesítsd ezeket a kötelezettségeket olyan formában és módon, ahogyan ő vállalta azokat velünk szemben."[182]

Villehardouin ezután követtársai, Izsák császár, a császárné, Izsák kancellárja és tolmácsa jelenlétében részletezte a megállapodás feltételeit. Izsák – bár neheztelt fiára a rákényszerített ígéretek miatt – nem tehetett mást, mint hogy elfogadja a feltételeket. Augusztus 1-jén Alexiosz herceget immár a bizánci hagyományoknak megfelelően IV. Alexiosz néven társcsászárrá koronázták a Hagia Szophia-bazilikában, miközben a keresztesek ámuldozó turistaként bolyongtak a városban, s szent ereklyéket vásároltak a görögöktől.[183]

A keresztes flotta és a keresztesek tábora
Konstantinápoly előtt (Francia krónika, 1490)

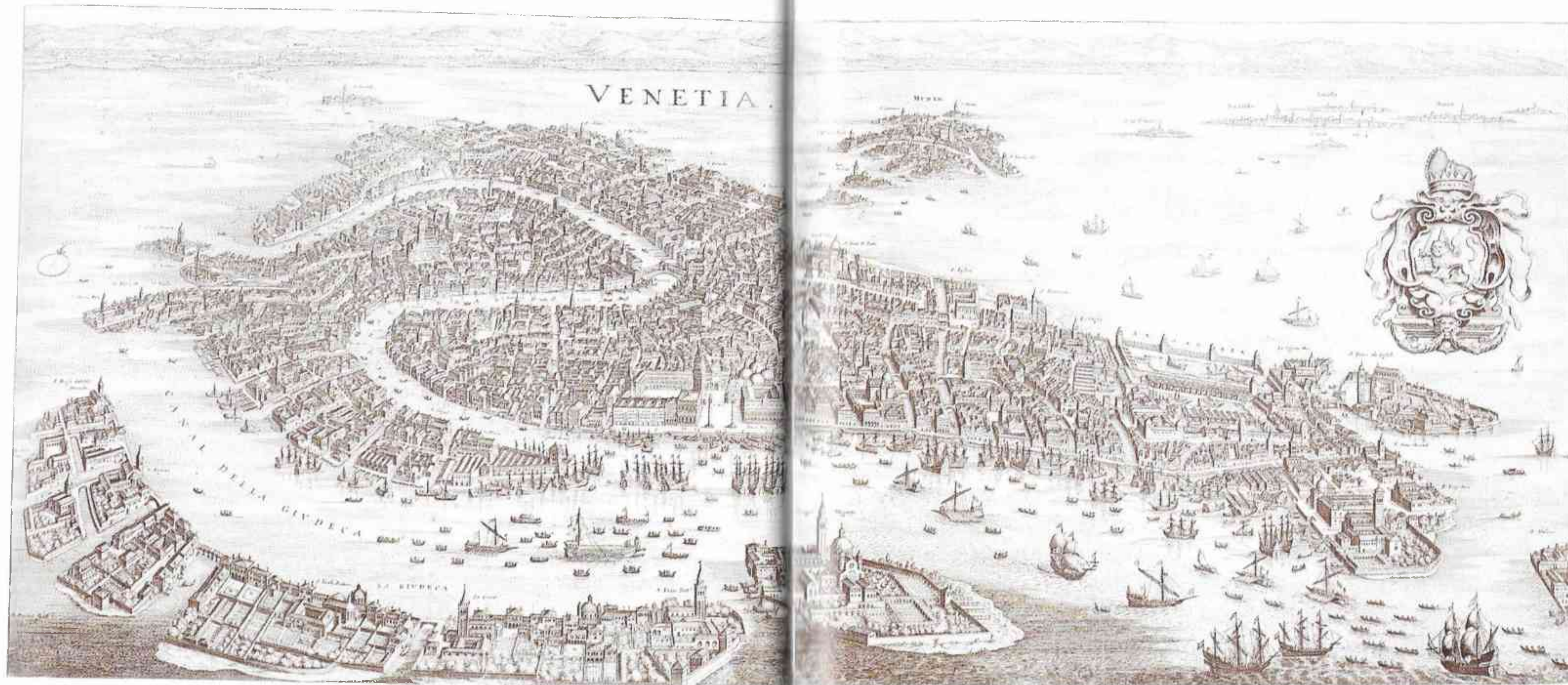
Alexiosz megpróbálta teljesíteni a kereszteseknek tett ígéreteit. Hamar rá kellett azonban ébrednie, hogy képtelen lesz rá. A kincstár üres volt, s újabb adók kivetésével és a templomi ezüsttárgyak beolvasztásával sem tudta előteremteni azt a pénzösszeget, mellyel a Korfun aláírt szerződés értelmében a velenceieknek és a frankoknak tartozott.[184] Megjegyzem, hogy Villehardouin állítja, hogy Alexiosz megfizette a tartozását. A champagne-i marsall itt valószínűleg a fiatal császár javára túloz. Alexiosz intézkedései óriási ellenállást váltottak ki a lakosság körében, melyet szabados életmódjával csak tetézett. Falakba ütközött az új császár az egyházegyesítési kísérletekor is. A lakosság hevesen tiltakozott, amikor ígéretéhez híven megpróbálta a görög egyházat a római pápának alávetni. Alexiosz félt attól, hogy a görögök és a keresztesek – „az ördög által küldött barbárok"[185] – között komolyabb összeütközésekre kerül sor, ezért megkérte a frank és a velencei vezéreket, hogy a békesség kedvéért a falakon kívül, Perában (Galatában) táborozzanak le. A szerződésben vállalt kötelezettségei közül viszont egyet sem tudott teljesíteni. Mindeközben a nyugati katonák gátlástalanul fosztogatták a főváros környékét. A nép hiába kérte császárát, hogy tegyen valamit. A keresztesektől függő Alexiosz nem akart, de nem is tudott ellenük harcolni. Dandolo dózse követeléseivel tovább fokozta a feszültséget.[186]

Alexiosz érezte, hogy nem tudja megtartani hatalmát a keresztesek segítsége nélkül, így kérte őket, hogy még egy évig maradjanak vele. Ígéretet tett rá, hogy a hajóhad költségeit és bérleti díját egy éven át állni fogja. A keresztes tábort megosztotta a kérés, a fővezérek és a dózse akaratával viszont nem ellenkezett. Meghosszabbították a zárai egyezményt. A velenceiek esküvel fogadták, hogy Szent Mihály napjától még egy évig rendelkezésre bocsátják flottájukat, ha Alexiosz ellátja őket mindazzal, amiben megállapodtak. Az egyezmény tartalmazta azt a kitételt, hogy a seregnek a következő hajózási szezon kezdetekor, márciusban útra kell kelnie. Ez a rendelkezés volt az,

amely az elkövetkezendőkben sarokba szoríthatta a keresztes vezéreket, s kiutat jelenthetett Alexiosz számára. A keresztesek megfogadták, hogy továbbra is társulnak a velenceiekkel. A megállapodás szerint tehát a sereg még fél évig Konstantinápolyban marad.[187]

Mindez odavezetett, hogy az elmenekült III. Alexiosz veje, Alexiosz Dukász, akit a bizánciak Murzuphlosznak neveztek, s aki apósa bukása után IV. Alexiosz kegyeit kereste, most felkelést robbantott ki császára ellen. Egy csodálatos antik szobor elpusztításán túl azonban nem ért el semmit.[188] A nép szétverte Pallasz Athéné szobrát, mert úgy látta, nyugat felé mutató ujjával a latinokat hívja be.[189] 1204 februárjában a velenceiek és a keresztesek követeket küldtek a császárhoz, hogy követeljék rajta ígéreteinek megtartását. A követségnek tagja volt Villehardouin is, így hitelesnek fogadhatjuk el a követség vezetőjének, Conon de Béthune lovagnak a szavait: „Felséges úr! A francia sereg vezetői és a velencei dózse megbízásából jöttünk hozzád. Megkértek bennünket, hogy emlékeztessünk azokra a szolgálatokra, melyeket – mint ismeretes – néked tettek. Mindketten, te és atyád egyaránt esküvel fogadtátok, hogy teljesítitek azt az egyezséget, melyet urainkkal kötöttetek, s amelyek okiratokba vannak foglalva; ti azonban nem teljesítettétek kötelezettségeiteket úgy, ahogy kellett volna.

Már többször felszólítottak téged, és most az ő nevükben, összes udvaroncod előtt, mi is felszólítunk, hogy tartsd be a velük kötött megállapodást. Ha így cselekszel, nagyon meg lesznek elégedve; de ha nem ezt teszed, tudd meg, hogy nem tekintenek többé uruknak, sem barátjuknak, és mindent el fognak követni annak érdekében, hogy megszerezzék, ami megilleti őket. Azt is tudatják általunk, hogy addig sem néked, sem népednek nem fognak ártani, míg hadat nem üzennek néked; ők ugyanis soha nem követtek el árulást, hazájukban ez egyáltalán nem szokás. Hallottátok szavainkat, döntsetek tehát tetszésetek szerint."[190]

Velence madártávlati térképe Matthaeus Merian
Teatrum Europaeum című művéből (1635)

Az ultimátum óriási felháborodást keltett. A palotából kilépő követeket az összegyűlt tömeg csaknem meglincselte.[191]

A kereszteseknek tulajdonképpen nem volt joguk a kifizetést követelni. Bár jogosan aggasztotta őket Alexiosz hozzáállása, halogató magatartása, a császárnak a szerződés értelmében csak márciusig kellett teljesítenie. A zárai szerződés másik kitétele pedig, az egyház egyesítése formálisan már megtörtént. Alexiosz, bár nem volt lángelme, mihaszna, ostoba ember sem volt – ahogyan azt számos történész állítja. Jól tudta, hogy a vezéreket köti esküjük, melyet a kereszteseknek tettek, márciusban indulniuk kell, ha kifizette őket, ha nem. A közvitézek elhagyják a sereget, ha többszöri ígéret ellenére sem hagyják szent esküjüket teljesíteni. Így ha kihúzza addig különösebb baj nélkül, megszűnhet külső fenyegetettsége. Ráadásul a keresztesek megesküdtek arra, hogy támogatják őt márciusig, így ha nyíltan szembeszegülnek vele, esküszegőkké válnak. Ez pedig nem volt megengedhető egy középkori szent vállalkozásnál a közemberek miatt. Alexiosz célja az időhúzás volt. Formálisan nem szakította meg kapcsolatát a keresztesekkel, és sohasem utasította vissza a keresztesek kifizetését.[192]

Az ultimátum közlésekor sem lett volna oka a követelés teljesítésének megtagadására, de úgy tűnik, elvesztette uralmát alattvalói fölött, akik amúgy is a latinokkal való szakítást szorgalmazták. Brand szerint a bizánci udvaroncok odaáig mentek, hogy azt tanácsolták Alexiosznak, mondja azt, hogy ő tette a szívességet a frankoknak, hogy segíthették őt.[193] Semmi nem igazolja, hogy Alexiosz nyíltan visszautasította volna a követeket, a keresztesek azonban így értékelték.[194] A császár megszegte a zárai szerződést, így az a kereszteseket sem kötötte többé. Legalábbis ez mutatkozott az egyetlen lehetőségnek, hogy a keresztesek kiszabaduljanak abból a kelepcéből, amelybe a szerződések és eskük taszították őket.

Ha már a helyzet így alakult, Alexiosz legalább honfitársai támogatását akarta megnyerni azzal, hogy véget vetett a frankoknál tett látogatásainak.[195] Megjegyzem, hogy 1203 novemberéig, bár már csak titokban, de mindig volt kapcsolat a keresztesek és a császár között. A keresztes tárgyalófél Dandolo volt.[196] Alexiosz nemcsak a látogatásait függesztette fel, de még a keresztesek élelmezését is beszüntette. Lépésével azonban csak negatív eredményeket ért el. Konstantinápoly lakossága továbbra sem állt ki mellette, viszont a keresztesek bizalmát eljátszotta. Dandolo Robert de Clari krónikás szerint eképpen reagált: „kiemelték őt [a keresztesek] a szemétből, de ugyanúgy vissza is taszítják oda." Alexiosz megijedt. Bezáratta a kapukat a keresztesek előtt. 1204. január 1-jén tizenkét rozsszalmával, kenderrel, szurokkal és száraz fával megrakott hajót meggyújtatott, s a velencei flotta felé terelte. Szent Márk köztársaságának tengerészei azonban a kor legjobban képzett hajósai voltak, s a folyamatos nyílzápor dacára sikerült a fáklyaként égő ellenséges vízijárműveket a nyílt tengerre irányítaniuk.[197] Az akció nem volt rossz ötlet. Ha sikerrel járt volna, s elpusztítja a velencei hajókat, a keresztes sereg minden bizonnyal szétszéledt volna. Hajók hiányában ugyanis sem a Szentföldre nem tudtak volna eljutni, sem Konstantinápolyt nem tudták volna megtámadni.[198]

A Szenátus tudta, hogy nem szabad új császárt választaniuk, mert Alexiosz és a latinok ellen biztosan alulmaradna, a népet azonban nem lehetett meggyőzni.[199] A történtek után Konstantinápoly sértett polgárai a Hagia Szophia-székesegyházba mentek, s kimondták Alexiosz trónfosztását. Helyére, egy éppen jelenlévő ismeretlen nemest, egy fiatal katonatisztet, Nikétász Kanaboszt választották – Kanabosz hiába próbált tiltakozni ellene. Alexiosz rájött, hogy hatalmát csak a keresztesek segítségével tarthatja meg, megpróbálta tehát felújítani kapcsolatait a vezérekkel. Követet küldött Perába, mégpedig szerencsétlenségére Murzuphloszt, III. Alexiosz elmenekült császár vejét. Murzuphlosz segít-

ségéért cserébe, illetve a fennálló tartozás biztosítékául felajánlotta a császári palotát Bonifácnak. Küldetéséből visszatérve azonnal híresztelni kezdte, hogy IV. Alexiosz császár át akarja játszani a várost a kereszteseknek, hiszen azé a város, akié a palota. A nép zúgolódni kezdett. Alexiosz császár ismét megijedt, és bezáratta Bonifác előtt a kapukat.[200] Murzuphlosz megnyerte magának a kincstartót és a varég testőrséget, betört a palotába, börtönbe vetette, és nem sokkal később – minthogy a sorozatos mérgezési kísérletek nem vezettek eredményre – megfojttatta mind a trónjától megfosztott IV. Alexioszt, mind Kanaboszt.[201] Senki nem kelt Alexiosz védelmére. Murzuphlosz, akit a haza megmentőjeként ünnepeltek, 1204. február 5-én V. Alexiosz néven trónra lépett.[202]

Ez viszont nyílt szakítást jelentett a keresztesekkel és Velencével. Ekkor merült fel először Konstantinápoly bevételének a terve. A sereg vezetői tanácskozást tartottak. Madden szerint bajba kerültek. Szövetségesük, IV. Alexiosz halálával „leomlott a keresztesek szerződéses kártyavára a lábuk elé." Az amerikai történész véleménye szerint mind a zárai, mind a keresztes eskü elhalasztásáról szóló egyezmény érvényét vesztette a bizánci szerződő fél halálával. Murzuphloszt pedig talán éppen ez ösztönözte arra, hogy ilyen sietve szabaduljon meg elődjétől.[203] A zárai egyezmény tekintetében első ránézésre igaza lehet Maddennek, a konstantinápolyi egyezményt illetően azonban már első ránézésre sem. A zárai egyezményt ugyanis Alexiosz mint trónkövetelő kötötte, a nemzetközi jog értelemben magánemberként. A keresztesek elindulását egy évvel meghosszabbító szerződést viszont már mint megkoronázott és felkent császár foganatosította. Murzuphlosz pedig elismerte IV. Alexioszt törvényes uralkodónak. Márpedig ha ez így van, az V. Alexiosz néven trónra lépett Murzuphloszt – mint IV. Alexiosz jogutódját – ugyanúgy kötötte a szerződés, mint elődjét. De jobban megvizsgálva ugyanez a helyzet a zárai szerződéssel is. Durazzóban Alexiosz herceget császárrá koronázták, s ezután ün-

nepélyes keretek között Korfun – már IV. Alexiosz császár néven – ismét aláírta a zárai egyezményt. Ha feltesszük azt, hogy Murzuphlosz ezt a koronázást alaki hiányosság miatt nem ismerte el, s csak konstantinápolyi megkoronázásától tartotta Alexioszt uralkodónak, akkor is köti a megállapodás. Ennek oka igen egyszerű: Konstantinápoly első ostroma után a trónjára visszaültetett Izsák császár szintén kézjegyével látta el, s magára nézve kötelezőnek ismerte el a zárai megállapodást. A kereszteseknek tehát ugyanúgy joguk volt a zárai és a konstantinápolyi szerződés alapján fennálló járandóságukat követelni, mint korábban. Ezért nem értek egyet Maddennel, amikor azt mondja, hogy „IV. Alexiosz halála kiemelkedő fontosságú volt a keresztesek számára, akik kifogytak a császárokból és adósokból. Már nem volt igazolásuk arra, hogy a sokáig elhalasztott keresztes esküjüket ne teljesítsék."[204] Ameddig Murzuphlosz nem fizette meg nekik a hajók egyéves bérletét, ugyanannyi joguk volt azt követelni, mint korábban. De a keresztes sereg közkatonáit nyilvánvalóan nem a szerződések hatálytalanná válásának jogi következményei izgatták, sokkal inkább a ténylegesen megváltozott helyzet, s ezért terveztek vitorlát bontani. Látták, hogy a baráti uralkodót egy latinellenes császár váltotta fel, akinek esze ágában sincs teljesíteni semmit sem azokból a kötelezettségekből, amelyeket a kereszteseknek ígértek. A vitézek keresztes esküjüket akarták végre beváltani, melyet minden más szerződésnél előrevalóbbnak tartottak. Abban viszont egyetértek Maddennel és Schmandttal, hogy bár a Murzuphlosz elleni háború igazságos lett volna, keresztes háborúnak nem lehetne nevezni. Annál kevesebbet pedig a közkatonák nem fogadtak el többé.[205] Emlékezzünk arra, hogy márciusig kaptak haladékot a vezérek azzal az ígérettel, hogy utána azonnal a Szentföldre vezetik a sereget. Ekkor pedig már február volt. A vezérek a klérushoz fordultak. Azonkívül, hogy a keresztes táborral tartó papság egyöntetűen jogos és igazságos lépésnek minősítette a

város újbóli megtámadását, hiszen egy gyilkossággal hatalomra kerülő uralkodó uralma nem lehet törvényes, s akik ezt helyeslik, azok mind cinkosok, megtalálták a módját, hogy a konstantinápolyi háború szent háborúvá váljék. A város, IV. Alexiosz ígéretével ellentétben, még mindig nem vetette alá magát Rómának. Aki pedig az egyház újraegyesítéséért áldozza életét az eretnekek és szakadárok ellen vívott harcban, bűnbocsánatban részesül. Konstantinápoly megtámadása természetesen nem minősül egyenértékűnek Jeruzsálem felszabadításával, de a klérus szerint erkölcsileg ugyanolyan szent célt képvisel, mint bármelyik muzulmán város megtámadása. A keresztes közvitézeknek ezután – március ide vagy oda – nem volt joguk követelni a Palesztinába való indulást. A pápa ugyan egy nyolc hónappal korábbi levelében megtiltotta Konstantinápoly megtámadását: „Senki se győzze meg magát közületek arról, hogy elragadhatja, vagy kifoszthatja a görögök földjét azzal az ürüggyel, hogy kevés engedelmességet mutattak a Szentszék előtt."[206] A klérusnak azonban inkább valós problémákkal kellett törődnie, mint Róma állásfoglalásaival, bár ez nem jogosíthatta fel őket, hogy elnézzék azt a pápa nevében, amit ő szigorúan megtiltott.[207] Bár nem volt tisztességes a papok döntése, az adott helyzetben indokolt volt. A hadjárat Konstantinápoly ellen 1204 februárjában keresztes háborúvá változott.

A velenceiek ezenkívül ügyes propagandát folytattak annak bizonyítására, hogy Isten akarata teljesül be Konstantinápoly elfoglalásával. Előásták és terjeszteni kezdték azokat a bizánci próféciákat, amelyek Konstantinápoly frank és itáliai kézbe kerülését jósolták. A politikai propagandát próféciák formájában terjesztették. Isten korábban hozott elkerülhetetlen döntése levesz minden felelősséget a vállukról, sőt ők válnak Isten kezévé. „Rejtélyes, sorsszerű nimbusszal veszi körül tettüket, mely egy, az emberi akaratot meghaladó akarat kifürkészhetetlen ritmusát követi."[208]

Konstantinápoly második ostroma, a Latin Császárság megalakulása

A keresztes vezérek elfogadták az ekkor már közszájon forgó álláspontot, hogy Konstantinápoly elfoglalása után nyugati császárt kell a bizánci trónra ültetni. Pertusi Velence politikáját úgy értékeli, hogy miután látta, hogy nem tud olyan uralkodót ültetni a keleti trónra, aki saját kreatúrája lenne, és aki lehetővé tenné, hogy megtarthassa uralmi helyzetét, nem habozott egy pillanatig sem, hogy olyan párthoz csatlakozzon, amely síkraszállt a város elfoglalása és a birodalom felosztása mellett.[209] Nikétász is Velencének tulajdonítja a latin császár megválasztásának ötletét.[210] A kérdés már csak az volt, hogy ki legyen az új császár. 1204 márciusa az erről való egyeztetésekkel telt el az Aranyszarv-öböl túlpartján, Perában (Galatában). A legesélyesebb jelölt Montferrati Bonifác, a keresztes sereg vezére volt. Bár Dandolo nyíltan kimutatta iránta való rokonszenvét, császárrá koronázását nem támogatta. Bonifác túlságosan erős és becsvágyó jelölt volt, aki császárrá választása esetén veszélyeztethette volna Velence hatalmát és befolyását keleten. Ráadásul az észak-itáliai főúr Genova-barát politikát folytatott, ami nem meglepő, hiszen Genova is és ő is a német uralkodók befolyása alatt álltak. Szent Márk köztársaságának vezetői viszont nem örültek volna, ha az új császár jó kapcsolatot tart fenn legnagyobb vetélytársukkal. Sváb Fülöp német király neve is felmerült a trónra esélyesek közt, de megválasztásának esélyeit jelentősen lerontotta, hogy még mindig kiközösítés alatt állt. Többen érveltek a mellett, hogy a most megalakuló államnak valóságos vezető kell, nem pedig olyan valaki, aki életében ha egyszer meglátogatná országát. S ha Montferrati Bonifáccal szemben kifogásként merülhetett fel, hogy túl erős, Fülöpre ez sokszorosan igaz volt.

Konstantinápoly elfoglalása 1204-ben.
Freskó a dózsepalota Nagytanácsterméből

Velence és sokan mások sem nézték volna jó szemmel, hogy a keleti és a nyugati császárság egy kézben összpontosuljon. Nem tudni, mi lett volna jobb. Egy fizikailag is jelen lévő, agilis uralkodó, aki személyes közreműködésével megszilárdítja a gyenge alapokra épült Latin Császárságot, vagy egy olyan, aki tekintélyével és hatalmával tud sikert elérni. A hódítók mindenesetre nem tudtak megállapodásra jutni. Nem is beszélve arról, hogy Konstantinápoly még a görögök kezén volt. Végül megállapodtak abban, hogy a város bevétele után egy hat velenceiből és hat keresztesből álló esküdtszék fog dönteni a császár személyét illetően. Egyetértés született köztük abban is, hogy ha császárként velencei személyt választanak majd meg, frank lesz a pátriárka, ha pedig frankot, akkor a pátriárka lesz velencei. A hódítók szerződésben rögzítették azt is, hogy ki milyen arányban részesedik majd a zsákmányból. Figyelembe vették a görögök frankok és velenceiek felé fennálló tartozásainak arányát is. E szerint a velenceieké lesz a zsákmány háromnegyed része, a többi pedig a frankoké.* A tartozások kiegyenlítése után fele-fele arányban osztoznak a fennmaradó zsákmányon. Megállapodtak, hogy a meghódított területek elosztása másképpen történik majd: a birodalom negyede az új császáré lesz, a maradék három-

* Alexiosz Zárában 200 ezer márkát ígért trónra segítéséért cserébe, mely a velencei egyezmény értelmében a velenceieket és a frankokat fele-fele arányban illette. Ebből Alexiosz körülbelül 110 ezer márkát meg is fizetett. Az adóság tehát 90 ezer márka maradt. A konstantinápolyi egyezményben a császár egy évre vette bérbe a velencei hajókat. Ennek ellenértékéről nincs adatunk, de ha a keresztesek szerződését vesszük alapul, körülbelül 90 ezer márka lehetett (a keresztesek 85 ezer márkás viteldíja alku eredménye volt). Ha pedig ez így van, a velenceiek követelése 135 ezer márka, szemben a frankok 45 ezer márkás követelésével. Az arány három az egyhez. Bővebben lásd: Madden: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 465–466. o. A felosztási egyezményről bővebben lásd: Tafel-Thomas: Urkunden. 464–468. o.; Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 175. o.

negyeden pedig a keresztesek és a velenceiek fele-fele arányban osztoznak meg. A hűbérbirtokokat és a javadalmakat egy tizenkét frank és tizenkét velenceiből álló bizottság osztja majd szét. A dózsét leszámítva pedig mindenki – még a dózse vazallusai is – hűbéresküvel tartozik majd a leendő császárnak. Mindnyájan kötelezték magukat arra, hogy a leendő császár támogatására egy évig Görögországban maradnak. Kötelezték magukat továbbá arra, hogy a szerződők minden korábbi joga és kiváltsága, melyeket a Bizánci Császárság idején szereztek, továbbra is érvényben maradnak.[211] A megalakítandó Latin Császárság alkotmányának részévé váltak Velence kereskedelmi privilégiumai, nem függtek többé a császár jóindulatától.[212] A megosztási szerződést a pápai legátus, Capuai Péter is jóváhagyta.

Ehhez viszont még el kellett foglalni Konstantinápolyt. V. Alexiosz igyekezett megszervezni a védelmet: megmagasította és megerősítette a város falait, s személyes részvételével lelkesítette a munkát. III. Alexiosszal ellentétben személyesen is kivette a részét a harcból, s Nikétász szerint szerette a nép is. Még a dózséval is tárgyalt a békéről 1203. február 8-án.[213] Dandolo feltételei azonban teljesíthetetlenek voltak: 5000 font aranyat követelt, egyházegyesítést s végül a császár lemondását. Ráadásul a béketárgyalások közben váratlanul keresztes lovagok törtek rá, ami egyszer és mindenkorra véget vetett a megbeszéléseknek.[214] Alexiosz törekvései kudarcra voltak ítélve. Azonkívül, hogy Alexiosz népszerűtlen volt a zsoldosok körében, a velencei kémek a város első ostroma után hemzsegtek az utcákon, a védőket pedig teljesen demoralizálta az első ostromnál tapasztalható védelmi kudarc.

A város második ostroma 1204. április 6-án indult meg. A velencei hajók felvonultak a város tenger felé eső részénél, egy részük szárazföldi erőket tett partra, a toronnyal ellátott hajók pedig a falak közelébe siklottak, s legénységük pallókon próbálta elfoglalni a falak tornyait. A védők ezt a rohamot még

jelentős veszteségek árán ugyan, de visszaverték. A második támadást hat nappal később intézték Konstantinápoly ellen a keresztesek. A korábbi roham tapasztalataiból okulva rájöttek, hogy egy hajó nem tud elfoglalni egy tornyot, úgyhogy összeláncoltak két gályát. Az Aranyszarv-öbölnél velencei hajók maradéka partra tette a katonákat, akik rövid időn belül rést ütöttek a külső falon. A belső fal még védhette volna a várost, ha nem üt ki tűz a két falrendszer között. A védőket így kívülről az ellenség, belülről a tűz szorongatta. Az egyik hajópár legénységének is sikerült elfoglalnia egy tornyot. A többiek ostromlétrákat támasztottak az elfoglalt toronyhoz, s behatoltak a városba. A keresztesek még ekkor sem hitték, hogy rövid időn belül kezükre kerülhet az egész város. Beesteledett, így amellett döntöttek, hogy az elfoglalt városrészt próbálják tartani. A császár azonban másként értékelte a helyzetet. V. Alexiosz 2 hónap és 16 napi uralkodás után apósához menekült. Rosszul döntött. A Konstantinápoly első ostroma idején elmenekült III. Alexiosz elfogatta, megvakíttatta és elűzte trónbitorló vejét. Murzuphlosz (azaz V. Alexiosz) élete később sem vált szerencsésebbé. Ázsiában elfogták a keresztesek, és mint trónbitorlót, árulót és IV. Alexiosz gyilkosát halálra ítélték, s letaszították Theodosziusz oszlopáról. III. Alexiosznak sem alakult sokkal szerencsésebben a sorsa. Évekig tartó bolyongás után elhagyatva halt meg, úgy, hogy halálának körülményeiről semmit sem tudunk. Egyetlen történetíró sem tartotta érdemesnek beszámolni az egykori uralkodó utolsó éveiről.[215]

A Hagia Szophiában összegyűlt bizánci nemesek a gyáva császár helyére meg akarták választani III. Alexiosz másik vejét, Theodórosz Laszkariszt, egy valóban kiváló államférfit. Laszkarisz az üres címet nem fogadta el. Utoljára még beszédet intézett a katonákhoz, a harci szellemet azonban többé nem lehetett feléleszteni. Laszkarisz feleségével, a pátriárkával és a nemesek jó részével áthajózott Ázsiába.[216]

Másnapra kisebb utcai harcok után a keresztesek kezére került a város. Csodálkoztak, hogy nem ütköztek semmiféle ellenállásba, ezt az isteni kegyelem megnyilvánulásának tekintették.[217] A támadás sikeres volt, katonai hódításként azonban kudarc. Győztek, győzelmüket azonban nem támadásuk elsöprő erejének, sem a jó taktikának, sokkal inkább a bizánci kormány korruptságának, bizonytalanságának és mindennapos intrikáinak köszönhették.[218] „Konstantinápoly nem esett volna el, ha lett volna akaratereje a túlélésre. A velencei és frank keresztesek, mint a világ többi része, meglepődtek könnyű győzelmükön. Senki, még az »agyafúrt« Enrico Dandolo sem tudta előre megjósolni az események láncolatát, amely Konstantinápoly öngyilkosságához vezetett a nyugati lovagok lábánál, és még ma is nehéz megérteni. Dandolo és a velenceiek nem azért jöttek a Boszporuszhoz, hogy bevegyék Konstantinápolyt, azért jöttek, hogy beiktassák Alexioszt. De amikor a város felajánlotta magát nekik, természetesen nem utasították vissza."[219]

A hadjárat résztvevői engedélyt kaptak háromnapi szabad rablásra.[220] A világ leggazdagabb városának kifosztása felbecsülhetetlen értékű kárt okozott. A nemritkán bortól eufórikus állapotba került keresztes hordák, amit és akit értek, elpusztítottak. Nem tudták értékelni a műalkotásokat, csak ami nemesfémből készült; meggyalázták a szent helyeket, a férfiak apácákat erőszakoltak meg, „egy kurtizán a pátriárka trónusán kezdett obszcén énekbe, gyakran táncra perdült és lóbálta a lábát." Nikétász szavaival élve, a város sírástól, sikoltásoktól és szenvedéstől volt hangos, a latinok úgy viselkedtek, mint az állatok. A hódítók elkergették házaikból tulajdonosaikat, s szent esküjüket megszegve keresztényeket támadtak meg. A keresztes vitézek kifosztották a császárok sírjait. A művelt kortársak számára a hódítók magatartása semmivel nem tűnt jobbnak, mint a tatár hordák inváziója. Nikétász, aki művében hosszú oldalakon keresztül siratja szép városát, könyörögve Istenhez, hogy ne felejtse el

őket, egyenesen így fogalmaz: „Ilyenek még a muzulmánok sem voltak!"[221] Mindenki, köztük a görög történetíró is Isten büntetését látta a város megtámadásában: „a rómaiak magukra vonták Isten haragját, amiért saját érdekeiket Istené elé helyezték."[222] A város kifosztásáról pedig eképpen panaszkodott: „Konstantin pompás városa, az egész világ gyönyörűsége és büszkesége ott hevert szétrombolva és tűztől emésztve, meghódítva s úgy, hogy minden gazdagságát, lett légyen az a közé avagy a polgároké vagy Istennek szentelve, a nyugati népekből való bandák kirabolták [...], mivel ezek útra keltek rablásra és fosztogatásra [...] Ezeket a rablókat és hóhérokat azoknak a pipogyasága és tétlenkedése uszította ránk, akik kezükben tartották a rómaiak sorsát"[223]

Konstantinápoly kifosztása valóban példa nélküli, de gazdagsága is az volt. Pertusi szerint a jelenség megítélésekor szem előtt kell tartani a kor mentalitását. A zsákmányszerzés beleillett a „hadizsákmány" középkori felfogásába, ami természetes és legális volt.[224] Egy középkori város sikeres ostrom utáni kifosztása pedig legjobb szándékkal sem mondható példa nélkül állónak.

Sokszor hányták a velenceiek szemére üzleti, számító magatartásukat. Ez viszont megkímélte őket és környezetüket a pusztán ideológiai alapokon nyugvó meggondolatlan döntésektől, és a cél nélküli pusztítástól. Ismét egy példáját láthatjuk annak, hogy a számító kereskedők, akik sok kortárs és történész állítása szerint csupán a várható haszon reményében hagyták el hazájukat, jóval emberibb módon viselkedtek a város bevételekor. Nem kell őket sem piedesztálra állítani, de a pusztítás és a céltalan rombolás helyett egyedül ők voltak képesek értékelni az ott talált műkincseket. Ezt még a Velencével negatív értelemben erősen elfogult történész, John Godfrey is elismeri.[225] Nikétász egy egész fejezetet (az úgynevezett Szobrok Könyve) szentel művében annak, hogy leírja azokat a köztéri szobrokat, amelyeket a keresztesek szétromboltak és nemesfémtartalmú részeiket beolvasztották.[226]

Ez a kehely Konstantinápoly kifosztását követően került a Szent Márk-bazilika kincstárába

A három nap elteltével az összegyűlt zsákmány értékesebb darabjait át kellett adni a vezéreknek. Ezeket megegyezés szerint osztották szét: háromnyolcad rész Velencéé, illetve ugyanennyi a keresztes vezéreké lett, egynegyed részt pedig félretettek a leendő latin császárnak. A keresztes vezérek százezer márkát szétosztottak a vitézek között. Egy lovag kétszer annyit kapott, mint egy lovas katona, egy lovas katona pedig kétszer annyit, mint amennyit egy gyalogos. Egy lovag húsz, egy lovas katona tíz, egy gyalogos katona pedig öt kölni ezüstmárkát kapott tehát.[227] Robert de Clari, a keresztes hadjárat egyik lovagja az összerabolt értéktárgyak láttán krónikájában ezt írta: „Amióta a világ áll, soha ennyi s ilyen gazdag, pompás kincseket nem látott és nem hódított meg senki, sem Nagy Sándor idejében, sem Nagy Károly alatt, sem azelőtt, sem pedig azután. Ami engem illet, én nem hiszem, hogy a világ negyven leggazdagabb városában volna annyi gazdagság, amennyit Konstantinápolyban találtak. A görögök is azt tanúsítják, hogy a föld gazdagságának kétharmad része Konstantinápolyban található, egyharmada pedig szétszórtan a világban."[228]

De Villehardouin is hasonlóan vélekedik: „mióta világ a világ, egyetlen városban sem tettek még szert ekkora zsákmányra."[229]

Hihetetlen mennyiségű kincs érkezett Velencébe. A Szent Márk-bazilika ma is látható kincseinek zöme ekkor került a templomba. Agostino Pertusi professzor kutatásai szerint a bazilika kincstári tárgyainak háromnegyed része Konstantinápoly frank–velencei uralmának idejéből származik. Ez nemcsak drágaköveket és aranytárgyakat, hanem a középkorban mérhetetlenül nagy értéket képviselő ereklyéket is jelent. Ekkor került Velencébe a Szent Kereszt Fája, egy Krisztus vérét tartalmazó ampulla, Keresztelő Szent János koponyája és Szent György karja.[230] Ez pedig a középkori emberek számára még nagyobb értéket jelentett, mint a nemesfém, sőt az ereklyék birtoklása jelentősen emelte az állam

tekintélyét is. (Az ereklyék értékét jól mutatja az a tény, hogy az erklyéket birtokló városok valóságosan is meggazdagodtak, hiszen a településre messze földről érkeztek a bűneikért bocsánatért esedező, illetve hálaadó zarándokok, csúnya szóval élve a középkor „turistái".) Ha megnézzük a IX. században a Hagia Szophia mintájára épített, de annál jóval kisebb Szent Márk-székesegyház pompáját, fogalmat alkothatunk Konstantinápoly és híres temploma gazdagságáról. Amikor ma belépünk a Hagia Szophiába, különös, sivár érzés tölt el bennünket ugyanis a monumentális falak között nincs semmi. Ez elsősorban nem az oszmán hódítás, hanem a negyedik keresztes hadjárat miatt van így. Konstantinápoly gazdagságát magunk elé képzelhetjük, ha a Szent Márk-bazilikában fellelhető bizánci és ahhoz hasonló kincsekkel gondolatban zsúfolásig megtöltjük a hatalmas konstantinápolyi székesegyházat. Clari így írja le a Hagia Szophia pompáját: „Ebben a templomban minden ajtó, sarokvas, zár és más kellék, aminek vasból kellett volna lennie, ezüstből készült. A templom főoltára felbecsülhetetlenül gazdag volt, ugyanis az oltáron lévő asztalt aranyból és drágakövekből készítették, melyeket összetörtek, megolvasztottak, majd ezeket formába öntötték. Az asztalt, mely vagy tizennégy láb hosszú volt, egy gazdag császár készíttette. Az oltár körül ezüstoszlopok álltak, melyek egy, az oltárra helyezett tabernákulumot tartottak. Ez harang formájú volt, s tömör ezüstből készült, s oly drága volt, hogy az értékét meg sem lehet határozni. Az a hely, ahol az evangéliumot olvasták föl, szintén oly díszes és oly pompázatos volt, hogy azt le sem tudnánk írni nektek. Azután vagy száz lámpatartó függött a templomban, s ezek mindegyike karvastagságú ezüstláncon csüngött lefelé. Minden lámpatartóban huszonöt lámpás világított vagy még több is, s egyetlen ilyen csillár értéke sem volt kevesebb kétszáz ezüstmárkánál."[231]

Konstantinápoly hajdani gazdagságát bizonyítja az a tény is, hogy a velenceiek a keresztesek zsákmányrészének megváltásaképpen négyszázezer ezüst-

márkát ajánlottak fel, s a keresztesek az ajánlatot elutasították, mert nem találták előnyösnek.[232] Megjegyezném, hogy ez az összeg csaknem ötszöröse volt annak, amelyet a kereszteseknek összesen fizetniük kellett volna Velencének a keresztes hadjáratért, s amelynek alig több mint felét is csak egy év alatt tudták előteremteni, továbbá négyszázszorosa annak az összegnek, amennyiért a hadjárat után Montferrati Bonifác őrgróftól a Köztársaság Kréta szigetét megszerezte. A történet további érdekessége, hogy ez a történelmi tény bizonyítja számunkra Velence gazdagságát is – a Köztársaság magára tudta vállalni négyszázezer márka előteremtését.

A negyedik keresztes hadjárat után került Velencébe a város szimbólumai közül kettő: a Szent Márk-bazilika homlokzatát díszítő négy ló, a Quadriga, és a Szent Márk téren, pontosabban a Piazzettán álló két gránitoszlop is, melyek igen jelentős – talán lehet mondani – szimbolikus erővel bírtak és bírnak ma is minden velencei számára. A két hatalmas gránitoszlopot egy-egy óriási tehergálya szállította haza. Az egyik oszlop tetejére a város védőszentjét, Szent Márkot szimbolizáló szárnyas oroszlán, a másik oszlop tetejére pedig a város régi védőszentjét, Szent Theodosziuszt ábrázoló szobor került. Amikor a két oszlop Velencébe érkezett, senki nem tudta felállítani. Kihirdették tehát, hogy bármit kérhet, aki függőleges helyzetbe hozza a két monstrumot. Végül akadt egy velencei férfi, akinek sikerült a művelet. Kérése az volt, hogy kizárólagos jogot kapjon egész életére szerencsejáték folytatására a két oszlop között. Meg is kapta. Az oszlopok további sorsa azonban korántsem ilyen vidám. A középkorban ugyanis itt hajtották végre a hazaárulás bűntette miatt született olyan fontosabb halálos ítéleteket, amelyekkel példát akartak statuálni. Ha egy velencei azt mondta, „láttam a két oszlop közt", azt jelentette, hogy az illetőt kivégezték, és tetemét közszemlére tették. A szomorú középkori előzmények miatt alakult ki az a máig élő hagyomány, hogy aki áthalad a két oszlop között, szerencsétlenség éri.

A Quadriga egyik lovának feje

A zsákmány szétosztása után gyorsan megválasztották az első latin császárt. Montferrati Bonifác tekintélye annak ellenére kevésnek bizonyult császárrá választásához, hogy feleségül vette Izsák excsászár özvegyét, Margitot, hogy esélyeit növelje. Dandolo neve is felmerült a választáskor. Kretschmayr egyenesen azt állítja, hogy először felajánlották a koronát a dózsénak, s csak miután nem fogadta el, került szóba, hogy más jelöltet válasszanak.[233] Máshol viszont úgy írja, hogy „általános vélekedés volt, hogy Bonifác hamarosan császár lesz."[234] Robbert egy XIV. századi velencei krónikásra, Niccolo Trevisanra hivatkozva megjegyzi, hogy talán azért nem esett a dózséra a választás, mert bizonyos velencei elektorok, közöttük Quirini, azt hitték, hogy ha Dandolót választják császárrá, a frank keresztesek elhagyják Konstantinápolyt, s a latin birodalom összeomlik.[235] Így a Latin Császárság (ahogy a keresztesek nevezték: Romania[236]) 1204. május 9-én[237] történő hivatalos megalakulásakor velencei nyomásra a tizenkét elektor a dózse szállásán IX. Balduint, Flandria és Hainaut grófját választotta uralkodónak. Wolff a következőképpen indokolja Balduin megválasztását és Velence szerepét a döntésben: A tizenkét tagú választóbizottságba Velence és a frankok is szerződés szerint hat-hat főt küldtek. A velencei küldöttek egységesen Balduint támogatták. A frank követek közül viszont hármat Bonifác, hármat pedig Balduin delegált. Az eredmény ettől kezdve nem szorul további magyarázatra.[238] Logikusnak tűnik Wolff érvelése. Nikétász Khoniatész szerint az első császár gazdag, előkelő, de – ami a velenceieknek döntő szempont volt – könnyen irányítható ember volt.[239] Azonban Fotheringham helyesen világít rá arra, hogy Szent Márk köztársaságának elektorait elsősorban nem ez a körülmény motiválhatta arra, hogy a dózséval igencsak jó viszonyban lévő őrgróf helyett Balduinra voksoljanak. Bonifác, Montferrat őrgrófja hagyományosan jó viszonyt ápolt Genovával. Már-már függött tőle, hiszen Bonifác itáliai birtokai határosak voltak a Genovai Köztársasággal,

s ott nem Bonifác képviselte a komolyabb erőt.[240] Mind Genova, mind Bonifác a német-római császár támogatását élvezték. Ha az őrgróf császárként szövetséget köt Genovával, nemcsak Velence hatalmi pozícióját gyengíti meg keleten, hanem veszélybe sodorja a keresztesek egységét is, ami – és ezt Dandolónak látnia kellett – akadályokat gördített volna a további hódítások elé, sőt az új császárság azonnali összeomlásának veszélyét rejtette magában. Több forrás és körülmény is utal rá, hogy a dózse komoly erőfeszítéseket tett arra, hogy egyben tartsa a sereget addig, amíg a keleti császárság minden birtokát meg nem hódították.

A megosztási szerződés értelmében – mely szerint, ha a császár a keresztes vezérek közül kerül ki, a pátriárka velencei lesz – velencei pátriárkát választottak Tomasso Morosini személyében. Morosini fiatal korában szerzetesi életre készült, sokat tartózkodott Rómában, így a pápa is ismerte. Erkölcsös és képzett embernek tartotta.[241] Nikétász már korántsem volt ilyen jó véleménnyel róla, egyenesen egy vágósertéshez hasonlította. De bővebb jellemzésében sem írt kedvezőbben róla.[242] Ince pápa megerősítette Morosini kinevezését annak ellenére, hogy megválasztásának módjával nem értett egyet. Kifogásolta, hogy nem egyházi fórum választotta meg a kánonjog szabályainak megfelelően, hanem világi urak szerződése értelmében jutott pozíciójához. Az ok, amiért a pápa mégis jóváhagyta Morosini kinevezését, az volt, hogy Morosinit feddhetetlennek tartották, illetve ezt kérte a pápától az új császár is, továbbá, mivel Konstantinápoly leendő főpapját távollétében választották meg, az nem tudott befolyást gyakorolni a döntéshozókra. A pátriárka rangban közvetlenül a pápa után következett. Ha a római egyházfő nem volt jelen, mindenütt maga előtt vitethette az apostoli keresztet, ami pápai előjog volt, a körmeneteknél díszsátrat használhatott, a konstantinápolyi birodalom királyait és császárait megkoronázhatta, egyházi javadalmasokat nevezhetett ki, elfogadhatott fel-

lebbezéseket a metropoliták döntései ellen, és feloldozhatott olyan bűnök alól is, melyekre egyébként csak a pápa volt jogosult. Nem korlátozhatta azonban, hogy bárki a pápához fellebbezzen. Ince megtiltotta Morosininek, hogy a Hagia Szophia-székesegyházban csak velenceieket alkalmazzon. A Hagia Szophia kanonoki kinevezéseit érvénytelennek nyilvánította. Nem tartotta megengedhetőnek, hogy politikai megállapodás alapján csak velenceiek nyerhessék el a magas egyházi tisztségeket. Ince kijelentette, hogy Morosini halála után egyházi választással kell utódját kijelölni.[243]

Morosini elfogadta a szentatya feltételeit, s Rómából Velencébe utazott. Hazájában felháborodva fogadták, s szemére hányták, hogy a megosztási szerződéssel ellentétes feltételeket fogadott el. Nem engedték elutazni addig, míg meg nem esküdött arra, hogy a szerződésben foglalt feltételeket meg fogja tartani, legfőképpen, hogy csak velencei kanonokokat és érsekeket nevez majd ki. A pátriárka vonakodott elfogadni a diktátumot, de nem tehetett mást. Ince Morosini megérkezésekor feloldozta őt esküje alól, így az új pátriárka lehetővé tette 30 frank klerikus részvételét a Hagia Szophia kanonokjainak megválasztásában. A frank papok egy része a pápai megerősítés ellenére sem akarta elismerni a velencei patríciust pátriárkának. Panaszt nyújtottak be Incéhez. Az engedetlenkedő papokat a pátriárka kiátkozta. Az új pápai legátus Benedek – akit Ince Capuai Péter helyett küldött Konstantinápolyba – fő feladatául kapta a velencei és a frank papok megbékítését. A követ felhívta a frank papokat, hogy vessék alá magukat a pátriárka hatalmának, Morosininek viszont javasolta, hogy erősítse meg azokat az egyházi javadalmakat, amelyek de facto valakinek a birtokában vannak, vagy pápai legátus adományozta. Morosini erre nem volt hajlandó, ezért az ilyenekkel bíró papok a pápához fordultak. Morosini és a papok küldötteit fogadta Ince. Döntésében kötelezte Morosinit, hogy az érsekek és a püspökök előtt vonja vissza a velenceieknek tett esküjét,

mint jogtalan ígéretet, a pápai követ által kinevezett javadalmasokat ismerje el, amit pedig jogtalanul elvett tőlük, szolgáltassa vissza. A jövőben pedig engedelmeskedjen a pápának és legátusának. A papok kiátkozását, bár nem teljesen igazságosnak, de megtartandónak minősítette, ugyanis egyetlen klerikus sem fordulhat feljebbvalója ellen, akinek mindenkor engedelmességgel tartozik. A felek eleget tettek a pápai határozatnak, de szívélyessé soha nem vált a viszonyuk.[244]

1211-ben meghalt Morosini. A velenceiek a szerződésre hivatkozva követelték, hogy velencei pátriárkát válasszanak. Miután ellenállásba ütköztek, fegyveresekkel szállták meg a Hagia Szophiát, s a velencei papság kikiáltotta a káptalan dékánját pátriárkává. Erre a frankok a pápához fordultak, s kérték, hogy nyilvánítsa érvénytelennek a választást, s nevezze ki Capuai Péter egykori legátust vagy Courçon Róbertet. Ince csak akkor akart pápai hatalmával élve beavatkozni, ha nem tudnak megegyezni a helyi egyházi méltóságok. Új választás kiírását szorgalmazta, melyre 1212-ben került sor. A velencei párt ismét egy velencei papot választott, a másik párt pedig a hérakleiai érseket. Ismét a pápához fordultak. Ince legátust küldött a helyzet rendezésére. Pelagius azonban csak tovább mélyítette az ellentéteket. A vita végére az 1215-ben megtartott negyedik lateráni zsinat tett pontot. Morosini utóda egy toscanai pap, Gervasius lett.[245]

Ince és a renitens frank papok mindenesetre elérték, hogy a Konstantinápoly bevételét megelőző szerződés ellenére Morosini halála után nem velencei pátriárkát választottak, sőt az utolsót leszámítva egyetlenegy pátriárka sem került ki a velenceiek köréből. Hatalmas veszteség volt ez a Velencei Köztársaság számára. Nem csupán a presztízs okából: a pátriárka hatalma nagyon is valóságos volt. A történtek mindenesetre megmutatják, hogy Velence hatalma olyan nagy volt Konstantinápolyban, hogy az ott élő frankok befolyása nem

mutatkozott elégségesnek annak megtörésére, s a pápa olyan jelentős problémaként és veszélyként értékelte a kialakult helyzetet, hogy szükségesnek látta a beavatkozást.

1204. május 16-án Balduint hivatalosan is, a görög rítus szerint császárrá koronázták a Hagia Szophia-székesegyházban. A pátriárka szerepét – mivel ekkor Morosini még nem volt Konstantinápolyban – a pápai legátus gyakorolta. Beiktatása után hatszáz vazallusát juttatta földhöz, jobban mondva a föld meghódításának jogához. A dózsét kivéve mindenki hűségesküt tett neki. A császár tanácsával együtt gyakorolta hatalmát, mely legfőbb hűbéreseiből és a velencei podesztából állt. A tanács irányította a hadműveleteket, és közigazgatási ügyekben visszavonhatta a császár döntéseit. Egy hasonló összetételű főbíróság a császár és alattvalói kapcsolatát szabályozta.[246] Látható tehát, hogy a császár szerepe jobban hasonlított egy alkotmányos monarcháéhoz, mint egy szuverén uralkodóéhoz. Ez a középkori viszonyok között, ha nem is példa nélkül álló, de mindenesetre szokatlan volt. Érthető azonban, ha figyelembe vesszük a Latin Császárság szerkezetét. Az állam tulajdonképpen a Német-római Császársághoz hasonlóan szuverén államok – például az Othon de la Roche által kormányzott Athéni–Thébai Hercegség, az Akhaiai Fejedelemség, melynek ura Villehardouin, a történetíró unokaöccse volt, vagy a Montferrati Bonifác által uralt Thesszaloniki Királyság – egysége volt, melyek uralkodóinak hűbérura volt a latin császár. Természetesen ő maga is a császárság egyik leghatalmasabb földbirtokosának számított. Nem csoda hát, hogy a császár nem volt szuverén uralkodó, csupán első az egyenlők között; első azok között, akik a negyedik keresztes hadjáratban meghódították a Bizánci Császárságot. Jogállása tehát nem hasonlítható a bizánci császáréhoz – aki római császárként teljhatalmú úr volt birodalmában –, noha a nyugatiak hivatalosan a jogutódjának tekintették.

Megvolt az intézményesített formája annak, hogy Velence az alkotmányos keretek között nyomást gyakoroljon a császárra. A mindkét tanácsban helyet kapó velencei podeszta hatalma természetesen több volt a tanácsban neki járó egy szavazatnál. A dózse a görög despotai rangot kapta, a hivatalos ünnepségeken a császár után vonult a császári hatalmat jelképező bíborcsizmákban.[247] A despota uralkodói rang volt, amely szuverén uralkodói státussal járt. A despota állama úgy kapcsolódott a bazileosz, a császár birodalmához, hogy része volt az egyetemes birodalomnak, melynek a feje a királyok felett álló, világuralmat gyakorló császár. Hasonló volt a helyzete nyugaton a cseh királynak, akinek állama szuverén volt, mégis része a Német-római Császárságnak.

A dózse hivatalos címe a negyedik keresztes hadjáratot követően a következő lett: Dei gratia Venetiae, Dalmatiae atque Croatiae dux, dominus quartae partis et dimidii totius Imperii Romani (Isten kegyelméből Velence, Dalmácia és Horvátország hercege és az egész Római Birodalom egynegyedének és annak felének ura).[248] A velencei államfő 1346-ig viselte e megtisztelő címet.[249] A hivatalos tituluson látszik a frankok és a velenceiek szerződésének nyoma. Velence az osztozkodáskor a Bizánci Birodalom – ahogyan akkoriban a jogutódlás miatt nevezték: a Római Birodalom – háromnyolcad részét kapta, amely pontosan „az egész Római Birodalom egynegyede és annak fele".

A közös ügyekbe tehát Velence beleszólhatott. Nem volt meg viszont ugyanez a joga a frank uraknak a velencei kolóniával szemben. A velenceiek teljes területenkívüliséget élveztek, saját írnokaik, rendfenntartóik, bíráik voltak, elszigetelték magukat a többi latin hódítótól. Szülővárosuk polgárai maradtak, annak ellenére, hogy voltak közöttük olyanok, akik a Szentföldön vagy Konstantinápolyban születtek, és halálukig nem is látták meg Velencét. A kolónián belül latinul vagy olaszul beszéltek, a legtöbben meg sem tanultak gö-

A két hatalmas oszlop – melyeket a Piazzettán állítottak fel – Konstantinápoly kifosztását követően került Velencébe
(Lazzaro Bastiani festménye a XV. századból. Museo Correr, Velence)

rögül. Műveltségük magasabb volt a frankok átlagánál. Ahogyan a lovagrendek, Velence is állammá nőtt az államban.[250]

A kolóniák – így a konstantinápolyi kolónia – kormányzati rendszerének kiépítésekor – akárcsak a központi kormányzat kialakítása során – éberen ügyeltek a hatalommegosztásra és a hatalmat gyakorlók ellenőrzésének lehetőségére. A negyedik keresztes hadjárat és Enrico Dandolo dózse halála (1205) után a konstantinápolyi velencei kolónia élére a bizánci velenceiek – az anyaország kormányzatának véleményét meg sem hallgatva – Marino Zenót választották. Zenót nemcsak maguknak választották, mint önkormányzatuk fejét, hanem minden velencei nevében, mint a keleti területek urát, mondhatnánk, mint egy Velencétől „függő köztársaság" uralkodóját. Zeno azonnal az anyaországhoz hasonló közigazgatási rendszert hozott létre. Tanácsosokat, bírákat, kamarásokat, avvogadorokat nevezett ki. Zeno nem területek feletti úr volt – hiszen azok jó részét velencei magánhadseregek hódították meg, s nemegyszer a latin császár hűbéresei lettek –, de minden velencei polgár ura lett keleten. Így például Marco Sanudo Náxosz hercegeként Balduinnak tartozott hűséggel, velencei polgárként azonban joghatósága volt felette a podesztának. Zeno felvette Dandolo címét – „dominus [vagy dominator] quarte partis et dimidii Imperii Romani" –, s magának követelte a főhatalmat a felosztási egyezményben Velencének ítélt területek felett. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy vonakodott elismerni a dózsehelyettes, később Pietro Ziani szupremáciáját, akit Dandolo halála után dózsévá választottak. Megírta azonban még Renier Dandolo dózsehelyettesnek, hogy semmiféle befolyást nem kíván gyakorolni a megválasztandó dózséra. A podeszta azonnal biztosította a Velencének juttatott területek védelmét. Rendeletben megtiltotta, hogy velenceiek által birtokolt bizánci javakat végrendeleti vagy más úton nem velenceire ruházzanak át. Zeno követeket küldött Velencébe – Marco Sanudót és Pietro Michielt –, akik részt vettek az új dózse megválasztásá-

ban is. Végül Zeno rákényszerült arra, hogy elismerje a velencei államfő szuverenitását az összes megszerzett birtokon, beleértve magát Konstantinápolyt is. 1207-ig maradt hivatalban, de még távozása előtt lemondott a dózse javára a „dominus quarte partis et dimidii Imperii Romani" címről, s csak a podesztai rangot tartotta meg. Utódját már nem helyben választották, hanem a velencei központi kormányzat delegálta. A podesztának esküt kellett tennie, hogy betartja Velence utasításait, tiszteletben tartja és követi az anyaország igazságszolgáltatását, s javára alkalmazza azt, továbbá, hogy adó-, pénz- és külügyekben nem jár el tanácsnokaik beleegyezése nélkül. A podeszta a latin császártól teljes függetlenséget élvezve kormányzott, hatalma pedig Velence pillanatnyi konstantinápolyi befolyásától függött. Velence mindig a legkiválóbb államférfiai közül választotta ki a konstantinápolyi helytartót.

1261-ben a Latin Császárság összeomlásával Velence elvesztette jogait Konstantinápolyban, és csak 1265. június 18-án sikerült elérnie azt, hogy a korábbi podesztánál jóval kevesebb joggal rendelkező bailót állíthassanak a kolónia élére. A bailót a Nagytanács vagy a Szenátus választotta két évre. A Velence kolóniáit ellátó összes tisztségviselő közül ő viselte a legmagasabb rangot, azaz a konstantinápolyi bailo rangban megelőzte az összes herceget, grófot, podesztát, rectort és egyéb helytartót. Munkáját két tanács segítette, amelyekkel kormányzati kollégiumot alkotott. A kolónián belül működött még a kolónia nemeseit tömörítő Nagytanács, hat bíró (iudices), két kamarás, egy kincstárnok és egy avvogador (főügyész). A bailót lehet az első állandó követnek tekinteni. Konstantinápoly törökök általi meghódítása után (1453) a bailo egyszerű követként működött tovább a Portánál.[251]

A velencei befolyást érzékeltetvén egyes tudósok azt állítják, hogy a Latin Császárság tulajdonképpen velencei gyarmat lett, mások, hogy valójában két császárság alakult meg: a latin és a velencei.[252] Mindkét állításban van némi

igazság, de mindkettő túlzó is egyben. Velence erős volt, melynek hajóhada nélkül nem tarthatta volna meg államát a latin császár, s a megosztási szerződés értelmében Szent Márk köztársasága komoly hivatalos befolyást gyakorolt a Latin Császárságban. Elég itt arra gondolnunk, hogy a pátriárka velencei lett, vagy arra, hogy minden tanácsban helyet kaptak a velencei tisztségviselők. Csupán két szavazaton múlt, hogy a Velencei Köztársaság nem helyezte át kormányzatának székhelyét Konstantinápolyba.[253] A Latin Császárság képviselőinek viszont, de még a császárnak sem volt semmiféle hatalma a Velencének juttatott területeken, amely a gyakorlatban körülbelül a Latin Császárság és vazallusállamainak területével egyezett meg. A dózse volt az egyetlen keresztes vezér, akinek nem kellett hűségesküt tennie a császárnak. Mindezek alapján kijelenthető, hogy, bár nem volt vazallusállama Velencének a Latin Császárság, ám erős befolyása alatt állt, s a Bizánci Birodalom romjain nem két császárság alakult meg, hanem két szuverén hatalom. Elvitathatatlan azonban Velence túlsúlya.

Velence szerepe a negyedik keresztes hadjáratban

A főbb források

A történészeknek bőséges forrásanyag áll rendelkezésükre a negyedik keresztes hadjáratról, ám ezek között kevés megbízható akad – valami miatt a legtöbb elfogult. Óvatosnak és kritikusnak kell lennünk, amikor e kútfők alapján kívánjuk megítélni a Velencei Köztársaság szerepét és hozzáállását a történésekhez.

A fellelhető krónikairodalmat – Queller és Katele tanulmányához hasonlóan – Velence-ellenes és Velence-barát forrásokra osztom.[254]

Velence-ellenes források

* *Gesta Innocentii* – III. Ince életrajza (nem szemtanú, de kortárs)
* *Devasatio Constantinopolitana* (minden bizonnyal szemtanú)
* Raimbaut krónikája (szemtanú)
* Ogerius Panis elbeszélése (nem szemtanú, de kortárs)
* Ernoul és Bernard: *La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier* (nem szemtanúk, de kortársak)
* *Novgorodi Krónika* (valószínűleg kortárs)

- Peter de Vaux de Cernay: *Hystoria Albigensis* (szemtanú)
- Gunther de Pairis: *Historia Constantinopolitana* (részben szemtanú elbeszélésén alapul)
- *Halberstadti Krónika* (szemtanú)
- Nivelon de Chréisy elbeszélése (szemtanú)
- Rostang de Cluni beszámolója (szemtanú)
- Alberic de Trois-Fontaines elbeszélése (nem szemtanú)
- Robert de Auxerre krónikája (nem szemtanú)
- Ralph de Coggeshall krónikája (nem szemtanú)

Velence-barát források

- Enrico Dandolo dózse levele, melyet III. Ince pápának írt a keresztes hadjáratról (szemtanú)
- San Giorgio egyik szerzetesének műve, a *Translatio corporis beatissimi Pauli martyris de Constantinopoli Venetias* (nem szemtanú)
- Martino di Canale: *Les Estories de Venice* (nem szemtanú)
- *Historia ducum Veneticorum* (lehet, hogy szemtanú)
- Andrea Dandolo: *Historia ducum Veneticorum* (nem szemtanú)
- Monacis és Carretto krónikái (nem szemtanúk)
- Geoffrey de Villehardouin: *La Conquete de Constantinople* (szemtanú – a negyedik keresztes hadjárat legfontosabb forrása)
- Robert de Clari: *Conquéte de Constantinople* (szemtanú)
- Hugh de St. Pol, Flandriai Balduin, Blois-i Lajos és Montferrati Bonifác levelei III. Ince pápának (mind a négyen szemtanúk)
- Rigord: *Gesta Philippi Augusti Francorum Regis* (szemtanú)
- *Moreai Krónika* (nem szemtanú)

A Velencét bíráló források szerzői között egy sincs a hadjárat legfőbb vezérei közül. Érdekes tény, hogy a Velence-ellenes forrásokat szinte kivétel nélkül egyházi személyek, klerikusok írták. Valószínűsíthető, hogy alapvetően azért a velenceieket teszik felelőssé – mert valakit nyilvánvalóan felelősség terhel – a kudarcba fulladt szent vállalkozásért, mert a tengeri köztársaság értékrendje tért el leginkább az övéktől. Krónikáik érezhetően és erősen elfogultak. Álljon itt egy példa, egy mondat Gunther de Pairis művéből, amely már minimális történelmi ismeretek mellett is önmagáért beszél: „Hercegeink nagy dicséretre méltó elhatározásával azonban a velenceiek ravasz alávalósága állott szemben."[255] Queller és Katele tanulmányában kimutatta, hogy a Velence-ellenes krónikák közül Velencével kapcsolatban nincs objektívnek vagy megbízhatónak nevezhető forrás.[256] A *Gesta Innocentii* Ince pápa apologetikus életrajza; Ince pedig sokszor került konfliktusba Velencével. A szerző a pápa jószándékát igazolja a keresztes hadjárattal kapcsolatban úgy, hogy a felelősséget a velenceiekre tereli. A *Devasatio* szerzőjéről nincs pontos információnk, így Velence-ellenes okairól is keveset mondhatunk, mindenesetre – akárcsak Raimbaut, aki Bonifác legjobb barátja volt – a montferrati őrgróf javára túloz. Ogerius Panis Velence legnagyobb ellenlábasának, Genovának a megbízásából dolgozott. Vaux unokaöccse volt annak a Peter Guy de Vaux apátnak, aki Zára ostrománál Velence ellen agitált, s később elhagyta a sereget. A *Halberstadti Krónika*, melynek szerzője valószínűleg maga a halberstadti püspök, a keresztes hadjárat egyik főpapja volt, magát és patrónusát, Sváb Fülöp királyt kívánta védeni a felelősség áthárításával. A *Novgorodi Krónika* ugyan kedvezőtlenül szól a velenceiekről, de ugyanúgy a frankokról is. Nem emeli ki a Köztársaságot, mint a hadjárat rossz szellemét. Alberic, Auxerre és Coggeshall Velence-ellenes források alapján, és nem szemtanúként írta krónikáját. Pairis, Nivelon és Cluni beszámolói alapvetően az elrabolt ereklyék történetére koncentrálnak.[257] Ernoul és

Szent Márk szárnyas oroszlánja Vittore Carpaccio képén a dózsepalotában

Bernard krónikája – amelyik egyik azok közül, amelyek a legkedvezőtlenebb színben tüntetik fel a velenceieket – szintén nem megbízható a negyedik keresztes hadjárat vonatkozásában. Ernoul és Bernard kincstárnokok voltak a Jeruzsálemi Királyságban. McNeal és Wolff rámutat, hogy a levantei emberek a velenceieket profitorientáltnak tartották, akiknek kereskedelmi érdekeik fontosabbak voltak keresztes kötelezettségeiknél.[258] Ezenkívül legfontosabb érvüket – miszerint a dózse a hadjárat megindulása előtt szövetséget kötött a szultánnal, hogy a keresztes had elkerüli Egyiptomot – Hanotaux megdöntötte. Befolyásolhatták hozzáállásukat azok a keresztesek is, akik megváltak a seregtől, és egyenesen Palesztinába mentek.[259] Megbízhatatlansága ellenére krónikájuk hatása alapvetően alakította a közfelfogást.

A krónikák írói valami miatt mind ellenszenvvel viseltettek a Köztársaság iránt, és ez az ellenszenv legtöbbször nem Velence keresztes hadjáratban betöltött szerepéből fakadt.

A Velence-barát források – a Translatio szerzőjét leszámítva – mind világiaktól valók. Ezek között is sok a megbízhatatlan elbeszélés. Nyilvánvaló, hogy Dandolo III. Ince pápához írt levele nem tartalmaz kritikát a velenceiekről, tettüket igyekszik igazolni Zára és Konstantinápoly falai alatt. A *Translatio* a velenceiek szerepét a szent háborúban az apátságnak hozott dicsőség kapcsolatában vizsgálja. Martino di Canale pontatlan beszámolót ad a hadjáratról, visszaadja a legnépszerűbb velencei álláspontot. Valószínűleg propaganda célból írta művét. A *Historia ducum Veneticorum* megvilágítja a velenceiek tetteinek jogosságát, de elfogult műnek tekinthető. Andrea Dandolo krónikája, aki velencei dózse volt, természetes, hogy részrehajlóan ítéli meg hazája szerepét. Lorenzo de Monacis, aki 1388 és 1429 között Kréta velencei kancellárja volt, illetve Galeotto del Carretto szintén egyoldalúan dicsérik Velencét. A *Moreai Krónika* inkább tekinthető irodalmi alkotásnak és propagandaanyagnak egy új

keresztes hadjárathoz, mint megbízható történelmi forrásnak. Rigord beszámolója a zárai kitérőt leszámítva megbízhatónak tűnik. Adatai sok helyen alátámasztják Villehardouin és Clari megállapításait.

A keresztes hadjárat vezéreitől származó dokumentumok is egytől egyig kiállnak Velence mellett, s e források megbízhatónak is tűnnek. Hugh de St. Pol gróf jelen volt a döntéshozataloknál. Egyik honfitársának, Louvain grófjának írott levelében[260] megerősíti Villehardouin és Clari állításait, s azt írja: Dandolo igen szerény és diszkrét férfi volt. Velencét egyenlő partnernek tekinti a negyedik keresztes hadjáratban, s nincsenek kétségei a Köztársaság őszinteségét illetően. Flandriai Balduinnal és Montferrati Bonifáccal közös levelében, melyben Zára bevételét követően együtt kérik a pápától, hogy oldja fel Velencét az egyházi átok alól, semmiféle harag nem érződik a Köztársaság iránt. Nincs szó arról, hogy Dandolo megzsarolta volna őket. Balduin császárrá koronázását leíró levelében Ince pápának ajánlásra méltónak tartotta a velenceieket.[261]

Ezeknek a személyeknek egytől egyig érdekük lett volna befeketíteniük Szent Márk köztársaságát. A szent háborúnak ők voltak a vezérei. Legkönnyebb módja lett volna szerepük tisztázásának, ha a velenceieket tették volna felelőssé a hadjárat eltérítéséért, illetve ha Incének írt leveleikben kiemelték volna azt a többek által hangoztatott álláspontot, hogy a velenceiek zsarolásának áldozataivá váltak, így képtelenek voltak saját akaratuknak megfelelően cselekedni. De nem így nyilatkoztak. Mindegyikük elismerően szólt a Köztársaságról, a döntéseket pedig közös döntésekként írták le. Megjegyzem, Brand, aki nem a velenceiek iránti kritikátlan lojalitásáról híres, e leveleket tartja a hadjárat legjobb forrásainak.[262]

A keresztes hadjárat történetét elsősorban Villehardouin elbeszélésére alapoztam. Szinte kivétel nélkül mindenki egyetért abban, hogy a frank történet-

író munkája a negyedik keresztes hadjárat legfőbb és legmegbízhatóbb forrása. Villehardouin valószínűleg naplót vezetett, és másolatokkal rendelkezett a hivatalos okmányokról. Ráadásul a velenceiek szempontjából is viszonylag hiteles munkának tekinthető, hiszen Villehardouin a frankok egyik vezető embere volt. Villehardouin a szállítási szerződés előkészítése végett Velencébe küldött delegáció vezetője volt, s később is többször látott el követi feladatokat a keresztes hadjárat során. Így minden oka meglett volna arra, hogy a félresikerült hadjárat kudarcáért Velencét okolja, mert ez őt és vezértársait megszabadította volna a felelősségtől. Ő a kudarcért a szökevényeket teszi felelőssé, akik megszegték szavukat, s ezzel megakadályozták, hogy a keresztes hadjárat elérje célját. Ez Champagne marsalljának szemében nem volt kevesebb esküszegésnél, ami a feudális ember számára az egyik legsúlyosabb bűn. Velence viszont üzletet kötött, s tartotta is magát hozzá. Az előre megkötött szerződés értelmében a Köztársaság a hódítások felét kapta. Zárába szintén a „disszidensek" miatt kényszerült a sereg, mert csak így tudták becsületüket megóvni. Dandolót bölcs és bátor férfinak tartotta. Sokakkal ellentétben nem kételkedett Velence őszinte szándékaiban a keresztes hadjárat során. Gyakran hangoztatta a dózse nagy odaadását, őszinteségét és a velenceiek kegyességét.[263]

Krónikáját igazolja s kiegészíti Clari elbeszélése. Clari az egyszerű keresztes lovagok szemszögéből vizsgálta a hadjáratot. A velenceieket egyenlő keresztes feleknek festi le, akik tengeri jártasságukkal egészítik ki a feudális sereg képességeit. A velenceiekről kifejezetten kedvezően szól, s szembeállítja őket saját vezérei iránt érzett ellenszenvével. Ha a velenceiek zsarolták volna a frankokat, arról Clari biztosan tudott volna, szenvedő alanya lett volna, és egyszerű keresztes lovagként semmi oka nem lett volna, hogy ezt ne örökítse meg krónkiájában.[264]

A Velence elleni vádak

A Velencét bíráló krónikások és történészek írásai alapján három olyan pontot lehet kiemelni, amellyel a leggyakrabban vádolják Szent Márk köztársaságát:

1. A velenceiektől távol állt a keresztes lelkesedés, csak a várható haszon motiválta őket.

2. Velence olyan szerződésekkel megásott csapdába csalta a kereszteseket, ami lehetővé tette, hogy már elinduláskor, de később is megzsarolhassa a keresztes sereget, hogy alkalmazkodjon áruló terveihez.

3. Velence kereskedelmi érdekei miatt megakadályozta, hogy a szent vállalkozás elérje meghirdetett célját, az egyiptomi Alexandriát, s eltérítette a keresztes hadjáratot Konstantinápolyba, hogy ott monopolista helyzetet biztosítson magának.

1.

Legtöbb Velence-ellenes forrás – például Raimbaut, Ernoul, Bernard vagy Gunther de Pairis – állítja, hogy a velenceiektől távol állt a vallásos lelkesedés, csak a profit reménye hajtotta őket. Munkáik sok mai történészt is meggyőztek, sőt uralkodóvá tették ezt a felfogást. Ennek okát részben már kifejtettem. Klerikusok lévén világnézetük legfőképpen a velencei kereskedők világnézetétől tért el, a kereskedőszellemet, ami meglátásuk szerint a krisztusi tanítással szemben áll, elítélendőnek bélyegezték. A keresztes hadjárat kudarcáért pedig valakit okolni kellett. Kézenfekvő bűnbak lett a kereskedőállam. Pedig – ahogy Queller és Day helyesen rávilágít – nem volt más a különbség kettőjük

között, csupán annyi, hogy mást és mást tartottak értékesnek. Egy város, egy állam meghódításakor a feudális báró területi uralomra, a kereskedő kereskedelmi kiváltságokra, a klerikus pedig szent ereklyékre vágyott.[266] Ki mit tartott értékesnek. Velence egyik legfőbb bírálója, Gunther de Pairis munkájának középpontjában például a Martin cisztercita abbé által hazahozott relikviák hitelesítése áll.[266] Mennyivel erkölcsösebb relikviákat rabolni valahonnan, mint aranyat vagy ezüstöt? Mennyivel erkölcsösebb szent ereklyéket lopni, mint kereskedelmi privilégiumokat szerezni? Más korok különböző embereinek az értékrendje jelentősen eltér egymástól. Ezzel magyarázható, hogy a klerikusok által írt munkák állítják Velencét bűnbaknak, s talán ugyanennek tulajdonítható, hogy ezek a krónikások vádolják meg a Köztársaságot azzal, hogy távol állt tőle a keresztes lelkesedés. Ennek ellenkezőjére számos bizonyíték van. Természetesen nem kívánom tagadni, hogy Velencét ösztönözte gazdagodásának reménye, de mint ahogy a papok sem csupán a relikviák megszerzése miatt szálltak harcba, Velencét sem kizárólag kereskedelmi érdekei motiválták. Sőt olykor fel is áldozta őket a szent vállalkozás sikeréért. Azért, hogy a harmadik keresztes hadjáratban a velencei erőket a Szentföld megsegítésére tudják összpontosítani, 1188 novemberében a dózse elrendelte, hogy húsvétra térjen haza minden velencei a világ minden tájáról.[267] Ekkor szakadt meg jó időre a kereskedelem Egyiptommal is. Velence tehát feláldozta kereskedelmi érdekeit a szent háborúért. 1198-ban egyedül Velence válaszolt pozitívan a keresztes felhívásra. Ekkor is legalább fél évre, Clari szerint másfél évre korlátozta kereskedelmét a felkészülés érdekében. Villehardouin szenvedélyesen fejti ki a velenceiek és Dandolo reakcióit a szent vállalkozáshoz való csatlakozáskor. Egy egész nép nem tudja megjátszani a lelkesedést, s okunk sincs kételkedni a champagne-i marsall szavaiban. Clari is hasonlóan szól a velenceiekről. A klerikusok munkái szembeállítják a velenceiek profitorientáltságát a papok és ke-

resztes lovagok szent céljaival. Ügyes logikai csúsztatás, de nem több annál. A frank bárókat és a klerikusokat az első keresztes hadjárattól kezdődően legalább annyira hajtotta a területszerzés vágya, mint a vallásos buzgalom. Elég itt Boulogne-i Balduinra, Boemundra vagy Daimbert pisai érsekre gondolnunk. A velenceiek éppúgy profitorientáltak voltak, mint a frankok vagy a papok, s éppúgy megvolt bennük a keresztes lelkesedés is, akárcsak a frankokban vagy a papokban.

2.

A könyv korábbi fejezeteiben e vádat, reményeim szerint, sikerült megcáfolni.

Villehardouin és követtársai nem tudatlan fajankók voltak. Champagne marsallja érett férfi volt, vezető beosztású tisztviselője Európa gazdaságilag egyik legfejlettebb részének. Valószínűtlen, hogy be tudták volna csapni a szerződés aláírásakor. Ilyenformán egyébként – bár sok történész, például Brand is központi jelentőséget tulajdonít neki[268] – feleslegesnek érzem, hogy elemezzük, vajon Dandolo előrelátó és ravasz volt-e, vagy sem. Mert, még ha az volt is a tárgyalások során, méltó tárgyalópartnerekre akadt. Szintén szóltam már arról, hogy a szállítási díj a kor szokásaihoz mérten reális összegű volt. Objektív bizonyíték van tehát arra, hogy a velenceiek nem csapták be a „naiv, tudatlan, jószándékú" kereszteseket. Nehéz helyzetbe az hozta a frankokat, hogy túlbecsülték a várható létszámot. Szorult helyzetükért csakis saját magukat okolhatták.

Sok forrás – így például a Devasatio, Ernoul és Bernard, Gunther de Pairis, Nivelon, Cluni és Alberic krónikái, a *Halberstadti Krónika* – szól arról, hogy a velenceiek az indulás előtt bezárták a frankokat a Lídóra.[269] Sőt Cluni még azt is tudni véli, hogy egy labirintusba zárták őket.[270] Ez a nézet is uralkodóvá vált

a modern történetírásban. Robert de Clari, a sereg egyik elfogulatlan frank lovagja azonban erről semmit sem mond. Igaz, később érkezett a táborba, de ha lett volna ilyen, bizonyosan hallott volna róla lovagtársaitól. Azt állítja, hogy a frankok maguk mentek a Lídóra, amikor a városban már nem volt elegendő hely számukra. S bár Brand, Gill és Morris tanulmányára hivatkozva állítja, hogy Clari jelenti a velenceiek által változó mértékben gyakorolt nyomást,[271] a frank krónikás egyáltalán nem szól arról, hogy rosszul bántak volna velük. Igaz, beszámol arról, hogy Dandolo, amikor nem tudtak fizetni, megfenyegette őket azzal, hogy beszünteti élelmezésüket, de rögtön hozzáteszi, hogy végül is nem tette meg. Egyébként, ha megtette volna, Clari biztosan nem nevezné krónikájában jeles, megbízható embernek a dózsét.[272]

Minden forrás egyetért abban, hogy a keresztes sereg a velenceiek akaratából ejtette útba Zárát. A legtöbb forrás azonban – s a mai közfelfogás is – úgy értékeli, hogy Velence megzsarolta, kényszerítette a keresztes hadat a magyar király fennhatósága alatt lévő dalmát város ostromára. Ez pedig egyszerűen nem igaz. A zárai kitérő olyan kényszer vagy zsarolás volt a keresztesek számára, mint ha ma úgy fogalmaznánk: az eladó megzsarolja a vevőt, hogy addig nem kapja meg a kiválasztott ruhásszekrényt, ameddig meg nem fizeti a vételár hátralévő részét, vagy más módon nem kompenzálja a hiányzó összeget, esetleg biztosítékot nem ad. Ez a szituáció egyszerűen nem fér bele a kényszerítés vagy zsarolás fogalmába. A keresztesek saját hibájukból nem tudtak fizetni egy kifogástalan szolgáltatásért. A kompenzáció járt Velencének, hiszen a keresztes had ténylegesen tartozott neki, s a tartozást nem tudta kiegyenlíteni. Velence a fizetés haladékának feltételéül Zára megtámadását szabta – s e feltételt az adósok elfogadták. A kereszteseknek lehetőségükben állt volna elállni a hadjárattól. A fentiek után ítélje meg mindenki maga, hogy igaznak tartja-e a második vádpontot!

A dózse egy XIX. századi metszeten

3.

A legnehezebb a harmadik vádpont megítélése.

Akárcsak a krónikások esetében, a történészek közt sincs egyetértés abban, hogy vajon miért változott meg a hadjárat célja, kit terhel ezért a felelősség, s mi volt mindebben Velence szerepe. Álljon itt néhány példa: Ostrogorsky szerint a készülő hadjárat kitűnő alkalomnak kínálkozott a bizonytalan helyzet rendezésére és a vetélytársak megtörésére. Velence Konstantinápoly elfoglalásában láthatta pozíciója biztosításának és monopolhelyzete megteremtésének lehetőségét.[273] Godfrey szerint a Velencei Köztársaság manipulálta a nyugati államokat, és romba döntött egy nagy birodalmat saját kereskedelmi érdekei miatt.[274] Töttösy Ernő így fogalmaz: „A titokzatos velencei kéz átnyúlt az Adrián, és a félrevezetett keresztes hadakat Jeruzsálem meghódítása helyett az »eretnek Bizánc« falai alá vezette."[275] Queller és Madden annak tulajdonítja a keresztes had eltérülését, hogy az 1201-es megállapodás háromszor annyi keresztes elszállítására szólt, mint amennyi végül Velencébe érkezett.[276] Pertusi így ír: A XII. században míg Velence terjeszkedő politikát folytatott, Bizánc politikai érdekeit, befolyását és területeit igyekezett védeni ugyanott. Ez pedig szükségszerűen szembeállította egymással a két államot. Ez vezetett a kölcsönös bizalom eltűnéséhez, s a görög főváros meghódításának tervéhez.[277] Schillmann is Velencét és Dandolo dózsét okolja: „Iszonyatos ennek az embernek [Dandolónak] a műve, melyet aggkorában alkotott, egy hatalmas és ősi birodalmat pusztított el, s ezzel hazáját világhatalommá emelte."[278] Hussey Velence ambíciójának tulajdonítja a kudarcot.[279] Nicol, Hopf, Maalouf és Runciman – ahogy egyébként a legtöbben – kitartóan okolják Velencét a hadjárat eltérítéséért.[280]

Ostrogorsky szerint a trónviszálytól, állandó belső torzsalkodástól szenvedő és gazdasági nehézségekkel is küszködő Bizánc szinte felkínálta magát

a hódítóknak. Egyenesen azt írja a bizánci történelmet elemző művében: „A negyedik keresztes hadjárat Konstantinápoly ellen való fordításában nincs semmi rejtélyes. A megelőző fejlődésből [azaz az ország állapotából] mindez szinte kényszerítő erejű szükségszerűséggel következik."[281] Bár a bizantológus hatásosan érzékelteti a birodalom siralmas helyzetét, kijelentésével mégsem tudok egyetérteni, s a későbbiekben részletezem is, hogy miért.

A hadjárat vezető hatalmasságai, akárcsak az egyszerű keresztesek, érdekeltek voltak Konstantinápoly ostromában. Sváb Fülöp motivációjáról részben már szó esett. Erősítette ezt, hogy kalandos szökése után megjelent udvarában rokona, az elűzött bizánci császár, Izsák fia, Alexiosz, aki 1201-ben menekült meg nagybátyja börtönéből, és sógora segítségét kérte.[282] Alexiosz Fülöp feleségének, Eirénének volt az öccse. A Hohenstaufenek, akik eddig érdektelennek mutatkoztak a szent vállalkozás iránt, hirtelen bekapcsolódtak az előkészületekbe.

Incének, aki a pápaság fénykorának uralkodója volt, legnagyobb célkitűzései közé tartozott a kereszténység újraegyesítése. Bizánc megtámadásával ez lehetségessé válhatott, hiszen Alexiosz herceg ígéretet tett arra, hogy apja hatalmának visszaállítása esetén a keleti kereszténységet aláveti Rómának.

A nyugati lovagok már az első keresztes hadjáratban is azzal vádolták a bizánci császárt, hogy kapcsolatot tart fenn a „hitetlenekkel", és nem képviseli kellő elszántsággal a szent ügyet. Többször szóba került már Konstantinápoly megtámadásának terve. A vallásos fanatizmus mellett a kereszténység leggazdagabb városának kincsei is erősen motiválták a keresztes közvitézeket Konstantinápoly ostromára. Mégis a közvélemény mind a mai napig Velencét hibáztatja.

Kérdés, hogy Velencének fűződött-e kereskedelmi vagy más érdeke ahhoz, hogy Egyiptomot elkerülve Konstantinápoly megtámadására vonuljon a keresztes sereg. Ennek megválaszolásához, s megalapozott vélemény alkotásához vizsgáljuk meg Bizánc és Velence, illetve Egyiptom és Velence viszonyát.

A dogaressa – a dózse felesége – egy XIX. századi metszeten

Szent Márk köztársasága és Bizánc közt, akárcsak Velence és Genova, illetve Pisa között mély kereskedelmi ellentét húzódott. A XI. századtól kezdődően Velence főszerepet játszott a levantei kereskedelemben, s ezzel párhuzamosan – a Komnénosz-dinasztia uralkodása idején – Bizánc elvesztette a tenger feletti egyeduralmat.[283] Velence flottája hatalmassá vált, melynek segítségét a Bizánci Császárság gyakran kérte ellenségeivel szemben. Velence szolgálataiért cserébe általában kereskedelmi privilégiumok biztosításával fizetett a keleti uralkodó. Így történt ez az 1082 és 1085 között zajló háború után is, amelyben a Dél-Itáliát és Szicíliát meghódító normannokkal állt szemben Bizánc és szövetségese, Velence. A tengeri köztársaságnak kereskedelme zavartalanságának fenntartása miatt elsődleges célja volt annak biztosítása, hogy senki ne lehessen ura az Adriai-tenger mindkét felének. Ezért amikor Guiscard Róbert normann király a keleti császárság megtámadásával erre tett kísérletet, Velence a hódító normannok ellensége, Bizánc mellé állt. A háború végén a Köztársaság szolgálatait – az 1082-ben kötött szerződés értelmében – azzal hálálta meg I. Alexiosz császár, hogy bullájában vámmentes kereskedelmet biztosított Velencének a Bizánci Birodalom számos olyan területén, ahol a bizánciakat komoly belső vám terhelte. Saját teljes autonómiával rendelkező önkormányzatot biztosított a velenceieknek, a velenceiek fölött ezentúl csak saját bíráik ítélkezhettek saját törvényeik szerint, ezenkívül a velencei kereskedők három kikötőt és számos műhelyt kaptak meg a császárság területén. A dózse elnyerte a protosebastosi (legfőbb, legnagyobb fenség) méltóságot, amely korábban csak a császárnak járt ki, az azzal járó éves jövedelmet, a gradói pátriárka pedig a hypertimosi (szerfölött tisztelt) méltóságot. Így Velence legfőbb világi és egyházi méltósága tagja maradt a bizánci hivatali hierarchiának, elismerve ez-

zel Bizánc – legalábbis látszólagos – szupremáciáját, ami a Köztársaság számára hátránnyal nem, de annál több előnnyel járt.[284] 1082-től Velence egyeduralkodóvá vált a bizánci vizeken.[285] Ostrogorsky így fogalmaz Szent Márk köztársaságáról a Bizánci Birodalom történetét bemutató művében az 1082-ben kötött szerződés utáni helyzetét illetően: „Az itáliai tengeri köztársaságot mint hatalmi tényezőt már többé nem lehetett figyelmen kívül hagyni a bizánci fejlődés folyamán."[286]

Pisa és Genova is kapott hasonló, bár nem ilyen nagy kedvezményeket Velence túlsúlyának ellensúlyozására. Pisa 1111-ben szerzett különböző kiváltságokat Alexiosztól, melyet utóda, II. Johannész 1136-ban megerősített, Genova pedig 1155-ben, ugyanis a császárnak szüksége volt hajóikra a németek és a normannok ellen.[287]

Velence féltékenyen őrizte kiváltságait. Először II. Johannész próbálta megnyirbálni azokat, de a velencei flotta azonnal felvonult az Égei-tengeren, így a császár 1126-ban a kiváltságok megerősítésére kényszerült, sőt Velence kiváltságait kiterjesztette Ciprusra és Krétára is.[288] A XII. század közepén Velence Bizánc mellett állt a franciákkal, a normannokkal, a magyarokkal, a szerbekkel és a pápával szemben. 1148-ban Velence újabb kiváltságot kapott: szabadkereskedelmi jogot Ródoszon.[289] Konstantinápolyban egyre nyugtalanítóbbá vált Velence kereskedelmi egyeduralma. A XII. században a velenceiek kereskedelmi ügynökségekkel, kereskedőházakkal rendelkeztek a Bizánci Birodalomban, immáron az egész császárság területén élvezték a teljes vámmentesség előnyeit, közigazgatási és igazságszolgáltatási értelemben pedig területenkívüliséggel rendelkeztek. A velencei egyház is jelentős tulajdonnal bírt Konstantinápolyban, Lemnosz szigetén, Rodostóban, Halmiroszban és Thesszáliában. Mind a dózsék, mind a császárok adományaikkal állandóan gazdagították a klérust. A görög lakosság gyűlölte a kereskedőket, kiváltképp a ve-

lenceieket, akik a helyi kereskedelmet szinte teljesen elnyomták, s viselkedésükkel is megbotránkozást és félelmet keltettek. Gyakran csaptak össze fényes nappal velencei kereskedők genovaiakkal vagy pisaiakkal a nyílt utcán. 1162-ben a pisaiak és a velenceiek a görögök segítségével megtámadták és kifosztották a konstantinápolyi genovai kolóniát, s elűzték a városból a konkurens kereskedőket. Megtorlásképpen száműzték Bizáncból a pisaiakat, viszont a velenceieket békén hagyták. De megromlott Velence és Bizánc viszonya is, amikor Mánuel császár ismételten elismertette szuverenitását Spalato, Raguza és Trau felett Dalmáciában, 1167-ben privilégiumokat adott Anconának, Apulia legfontosabb kikötővárosának, s Itália ellen indult. A Köztársaság elpártolt Bizánctól, nem volt hajlandó segíteni neki a normannok elleni harcban. Ismét az a veszély fenyegette ugyanis ezzel, hogy valaki az Adriai-tenger mindkét partjának urává válik. A görögök Velence elpártolását hadüzenetként értékelték. Velence 1167 és 1170 között kereskedelmi embargó alá vette Konstantinápolyt, bár vannak rá utalások, hogy ez az embargó nem lehetett olyan súlyos. Bizáncnak saját flotta híján hirtelen szüksége lett Velence elűzött konkurenseire. Ez vezetett oda, hogy Mánuel 1169-ben Genovával, 1170-ben pedig Pisával újabb kereskedelmi szerződéseket kötött. A konfliktus kiéleződött Velencével, nem is szólva arról, hogy a velenceiek 1170-ben ismét megtámadták a frissen helyreállított genovai kolóniát. A történtek miatt a dózse magas rangú követséget küldött a feldühödött bizánci uralkodóhoz. A delegáció vezetői, Sebastiano Ziani és Orio Malipiero (később mindkettőjükből dózse lett) azt az ígéretet kapták, hogy Mánuel garantálja a velencei kiváltságokat. A kereskedelem ismét helyreállt a két ország között. Körülbelül húszezer velencei kereskedő érkezett áruval és pénzzel megrakodva Konstaninápolyba. A császár hozzáállásáról egyre aggasztóbb hírek érkeztek. Ezért Velence újabb küldöttséget menesztett Mánuelhez, hogy kipuhatolják szándékát. A küldöttségben Orio Malipiero mellett im-

már Enrico Dandolo utazott Bizáncba. Mánuel még ekkor is jóindulatáról biztosította a delegációt. 1171. március 12-én a görögök hirtelen támadtak. Legfőképpen a bizánci kereskedők unszolására Mánuel császár őrizetbe vétetett mintegy tízezer velencei kereskedőt, vagyonukat pedig elkobozta. Az 1180-as évek elejéig lényegében megszakadt a kereskedelem a két ország között.[290]

Barbaro, egy XVI. századi velencei krónikás azt állítja, hogy „ez volt a város történetének legnagyobb katasztrófája, mely olyannyira univerzális volt, hogy nem volt a városban olyan család, mely ne szenvedett volna el valamilyen veszteséget."[291] Mánuel és fia, II. Alexiosz hatalmának megtartása végett erősen támaszkodott a pisaiakra és a genovaiakra, akik Velence jelenléte nélkül, s a császárok támogatásával jelentős haszonra tettek szert. Amikor Andronikosz letaszította a trónról II. Alexioszt (1182), teret engedett a görögök gyűlöletének, s hagyta, hogy a csőcselék megtámadja a latin kolóniákat. Minthogy a velenceiek az 1171-es események miatt nem tartózkodtak Konstantinápolyban, nem érintette őket olyan súlyosan a mészárlás.[292] Robbertnek ellentmond Queller és Madden tanulmánya, mely Borsarira hivatkozva állítja, hogy 1176-ban az 1171-es események ellenére is jelentős számú velencei volt Konstantinápolyban. Az 1182-es mészárlás pedig azért érintett viszonylag kevés velencei polgárt, mert egy, a görög fővárosból megszökött hajó figyelmeztette a Bizánc felé tartó többi velencei kereskedelmi gályát.[293] Egy dolog azonban tény: míg a genovai és pisai kolónia kihalt a támadást követően, nincs adat arra, hogy a velenceieket számottevő veszteség érte. 1185-ben Velence kicsikart egy megállapodást a normannok által szorongatott helyzetben lévő Komnénosz Andronikosz kormányzótól, melyben Bizánc kötelezte magát a Köztársaságnak 1171-ben okozott károk részben és részletekben történő megtérítésére.[294] Andronikosz 1500 aranyfont határáig vállalta a kártérítés folyósítását, elengedte a még fogságban lévő velenceieket, továbbá helyreállította kiváltságaikat és negyedüket Kons-

tantinápolyban.[295] A Köztársaságot többek között Enrico Dandolo képviselte a császár előtt.[296] A következő császárok újra megerősítették az egyezményt: II. Izsák 1187-ben, III. Alexiosz pedig 1198-ban.[297] Sőt II. Izsák átadta a velenceieknek a mellettük fekvő frank és német negyedeket is. Ez a Velencei Köztársaságnak további évi ötven aranyfont bevételt jelentett.[298] Izsák bulláiban már nem alattvalóinak, hanem szövetségeseinek és barátainak nevezte a velenceieket. Velence helyreállított privilégiumaiért cserébe kötelezte magát arra, hogy háború esetén hathónapos határidővel kiállít egy igénytől függően 45-100 hajóból álló hadiflottát, s velencei parancsnokság alatt támogatja vele a bizánci hadműveleteket. Kikötötte azonban, hogy hajóhadát nem köteles bevetni a vele éppen akkor szövetséges normannok vagy a német-római császár ellen.[299] A Velencével szemben fennálló államadósság óriásira duzzadt. III. Alexiosz császár, aki bátyja, Izsák letaszításával és megvakíttatásával került a trónra, megpróbálta kijátszani egymás ellen a velenceieket, a pisaiakat és a genovaiakat. Velence kereskedelmi egyeduralmát úgy próbálta megtörni, hogy újabb kereskedelmi kiváltságokat adott Genovának és Pisának.[300] A keresztes hadjárat előkészületeinek megindulásakor tehát ismét megromlott a viszony Velence és Bizánc között. III. Alexiosz császár az 1185-ös és 1187-es, illetve az általa - a felvonuló velencei flotta fenyegetése miatt - 1198-ban megerősített szerződés ellenére megszüntette az 1171-es károkért járó kártérítés folyósítását, és vámot kezdett szedni a velencei kereskedőktől.[301] Pártfogásába vette a pisaiakat, majd 1201-től a genovaiakat.[302] Maga Nikétász Khoniátész, a görögök történetírója állítja a negyedik keresztes hadjáratot elbeszélő krónikájában, hogy „a velenceieket, tekintet nélkül a fennálló szerződésekre, gyakran sújtották pénzbüntetésekkel, hajóikat megvámolták, mi több, a pisaiakat ellenük uszították."[303]

Ami a történetből nagyon rövid következtetésként levonható: Velence és Bizánc viszonya bizonytalan volt, a görögök ellenszenvvel viseltettek a Köz-

társaság iránt, ám a két állam kapcsolata 1171 óta folyamatosan javult. Kis megbicsaklásnak értékelhető III. Alexiosz negatív viszonyulása Velencéhez, amely azonban a javuló tendencia radikális változásával nem járt.

Dandolo jól tudta, hogy több évtizedes tárgyalások kedvező eredményeit kockáztatja a kétes sikerért, ha megtámadja Bizáncot. A frankoknak viszont nem volt semmiféle vesztenivalójuk. Ráadásul amikor először sor került a tárgyalásokra Alexiosz herceg és a keresztesek között, Villehardouin nem említi a velenceiek részvételét. Ebből következően Konstantinápoly érintésének terve nem is merülhetett fel először a dózse fejében. Amikor a keresztesek elhatározták, hogy Bizánc felé veszik útjukat, Alexiosz, egy baráti és lekötelezett uralkodó trónra ültetését tervezték a Nyugattal és főképpen Velencével ellenséges III. Alexiosz helyett. Alexiosz herceg császárként hatékonyan segíthette volna a muzulmánok elleni harcot. Ennek feltételeit rögzítették is a zárai szerződésben. Konstantinápoly kifosztásának a terve a sereg elindulásakor még fel sem merült. A várost olyan létszámú sereggel, mint amilyen a negyedik keresztes hadjáraté volt, őrültségnek tűnt megostromolni. A Velencével ellenséges érzelmű Gunther de Pairis is hasonló véleményen van: „Hadaink most, mint mondottam, a királyi város előtt táboroztak, de a meghódítás minden reménye nélkül; mert nemcsak a polgárok megszámlálhatatlan tömegével bírt, de mindenféle javakkal is dúsgazdagon ellátva és olyan ügyességgel megerősítve, hogy még kis sereggel is számtalan ellenséggel szemben is meg lehetett védeni."[304]

Arra viszont már többször volt példa – 610-ben, 743-ban, 963-ban, 1057-ben, 1078-ban és 1081-ben –, hogy a trónigénylő ostromakor viszonylag kis létszámú hadsereg előtt is megnyitotta kapuit a görög főváros.[305] Ebben reménykedtek a negyedik keresztes hadjárat vezérei is, és őszintén meglepődtek, hogy amikor Bizánc falaihoz érkezve megmutatták Alexiosz herceget, nem nyíltak meg a kapuk, s a herceg rokonai nem robbantottak ki felkelést

a városban. Végül is igaza lett a keresztes vezéreknek, hiszen Konstantinápolyt nagyon rövid ostrom után sikerült elfoglalniuk. Nicol állítja, hogy Dandolo előre tudta, mi fog történni Konstantinápolynál, így tettei színjátékként értékelhetők.[306] Egyetértek Quellerrel, hogy Nicol többet feltételez Dandolóról, mint egy komoly államférfiról lehet. Ha elfogadjuk nézetét, amellyel egyébként koránt sincs egyedül, azt kell feltételeznünk, hogy a dózse a többi keresztessel ellentétben a jövőbe látott. Utólag könnyű okosnak lenni, és könnyű hátulról előre következtetéseket levonni. Dandolo akkor élt. Kiváló államférfi volt, de nem jós. Ám az addig megtörténtek alapján tudott folyamatokra és jövőbeni történésekre következtetni. Azt látta, hogy a történelem során ez a taktika többször is bevált, bízott hát abban, hogy ismét sikerrel járnak majd, és a város kapui megnyílnak előttük. Egyébként nem is tévedett nagyot. Nem szeretnék abba a hibába esni, hogy megkérdőjelezzem, Dandolo egyetértett, sőt támogatta a tervet, amely a sereg Konstantinápolyba térítéséről szólt, de hangsúlyozom: nem azért, hogy kifossza a várost, hanem azért, hogy elősegítse a császár személyének megváltozását, és baráti uralkodót ültessen a trónra, ahogy ez a város első ostroma után meg is történt. A különbség a két dolog közt óriási. Az egyik reális elképzelés, a másik viszont irreális a keresztes sereg létszámát figyelembe véve. A fenti eseményekből egyébként jól látszik, hogy milyen bonyolult folyamat vezetett el Konstantinápoly második ostromához, Konstantinápoly kifosztásához. Minthogy nevetséges lenne azt állítani, hogy Dandolo előre látta a két ostrom közti eseménysort, nem tartom szükségesnek ennek ellenkezőjét bizonyítani.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a keresztes vezérek Konstantinápoly érintésének eldöntésekor nem Alexandria helyett kívántak odamenni, hanem az előtt. Ez is nagy különbség. Az Alexiosszal kötött szerződés is arra utal, hogy a baráti uralkodó trónra segítése után, annak támogatásával folytat-

ni kívánták útjukat, s csak Konstantinápoly falai alatt alakult úgy a helyzet, hogy nem mentek tovább.

Thomas F. Madden amerikai történész nem látja bizonyítottnak Velence bűnösségét. Meglátása szerint a történészek többsége ugyanabba a hibába esik: a negyedik keresztes hadjárat történetét hátulról előre olvassák. Bár logikus lenne, hogy ha a velenceiek nyerték a legtöbbet Konstantinápoly elfoglalásából (a második ostrom után), nyilván ők voltak azok, akik ezt akarták. Ez a különböző relációkban gyakran hangoztatott hibás érvelés pontosan a hibás történelemszemléletből fakad. Madden keményen bírálja Donald M. Nicolt, aki a Bizánc és Velence történetét elemző művében azt írja, hogy „a görögök abban az időben jogosan gyanították, hogy Enrico Dandolo volt az, aki Konstantinápolyba vezette a kereszteseket, majd oly módon rendezte el a dolgokat, hogy erkölcsi ürügyük legyen a város meghódítására [...] Dandolo [...] célját a kegyesség álarca mögé rejtette. De kezdettől fogva Konstantinápoly járt az eszében." Madden szerint ezeket a feltételezéseket nem támasztja alá semmi, sőt az 1171-es események után a bizánci–velencei kapcsolatok – bár néha megbicsaklottak – összességükben fejlődő és javuló tendenciát mutattak, és semmivel nem voltak rosszabbak, mint Bizánc viszonya az összes többi kereskedőállammal. Velencének tehát nem állt érdekében Konstantinápoly megtámadása. Az pedig végképp nem igazolható sehogy, hogy ha a keresztes sereg nem veszi be a görög fővárost, beveszi más nyugati hatalom.[507] Konstantinápoly elestének elkerülhetetlenségével kapcsolatban csupán annyit jegyeznék meg, hogy egy anarchiába süllyedt, állandó anyagi gondokkal küzdő, erős katonasággal nem rendelkező, nagy múltú és gazdag állam leigázásáról sokan álmodoznak. Így volt ez Konstantinápollyal is ebben az időben. Többen készültek a megtámadására. Hogy ezek a támadások sikerrel jártak volna, vagy sem, nem lehet megítélni. Másnak éppúgy érdekében állhatott Konstantinápoly bevétele, mint

Enrico Dandolo képmása a dózsepalota Nagytanácstermében található „dózse-arcképcsarnokból". Az arckép vélhetően nem hiteles

Velencének. Semmi nem bizonyítja Dandolo túlsúlyát a döntésben. Véleményem szerint Velencének – akárcsak a többi keresztesnek – érdekében állt Konstantinápoly megtámadása, Alexiosz trónra ültetése céljából.

És ismét csak ugyanoda lyukadunk ki: Velencének baráti uralkodó trónra ültetése lehetett célja, de a város kifosztása aligha. A bizonyítékok eddig azt valószínűsítik, hogy Velence Alexiosz herceg trónra segítését akarta elérni, akinek támogatásával a Köztársaság kereskedelmi érdekeinek biztosításán túl hatékonyabban harcolhattak volna a Szentföldön.

Az, hogy Velence célja a kereskedelmi monopólium megszerzése volt Konstantinápolyban, könnyen megcáfolható. A megosztási szerződés nem nevez meg egyetlen olyan kereskedőcsoportot sem, amelyet el kellene üldözni a császárváros meghódítása után, csupán annyit jegyez meg, hogy senki, aki harcban áll Velencével, nem teheti a lábát a birodalom területére. Így Pisa sohasem vesztette el jogait és kiváltságait Konstantinápolyban, s Genova, miután 1218-ban békét kötött Velencével, visszanyerte a Bizánci Birodalom meghódítása előtti összes kiváltságát.[308] A megosztási szerződésen kívül tehát az ország további történelme cáfolja ezt a vádat.

Egyiptom és Velence

A Bizánccal folytatott kereskedelem rosszra fordulásakor Velence kénytelen volt újra és újra szorosabbra fűzni kapcsolatait Egyiptommal. A szultanátussal való kapcsolatát egyébként alapvetően két dolog befolyásolta az első keresztes hadjáratot követő időszakban: egyrészt a már említett viszony a bizánci császárral, másrészt az éppen aktuális keresztény–muzulmán kapcsolat. A XII. század előtt már létező és jól működő kereskedelmi kapcsolat időszakossá vált azzal, hogy Velence szerepet vállalt a keresztes hadjáratokban. A velencei hadiflotta palesz-

tinai jelenléte – pláne, ha még be is avatkozott a keresztény fejedelmek muzulmánok elleni harcába – mindig szakítást eredményezett Egyiptommal. Példa erre, hogy Domenico Michiel 1123-as hadjárata után – amelyben a velencei flotta Aszkalonnál szétverte a Fátimida-hajóhadat, s a keresztesek elfoglalták Türoszt – 1135-ig megszakadt a kereskedelem a két ország között. Legalábbis okirati bizonyíték nincs rá, holott előtte és utána is van. De a kereskedelmi kapcsolatokat meghatározta önmagában az, hogy milyen volt a keresztes államok viszonya Egyiptommal. Így például hiába nem vett részt Velence Amalrik jeruzsálemi király 1168-as egyiptomi hadjáratában, a keresztények nemkívánatosak lettek a muzulmán lakosság körében. Ez előtt, 1135 és 1147 között volt, aztán némi szünet után 1161 és 1168 között ismét volt kereskedelmi kapcsolat a két ország között. Az 1168-as betörés után 1173-ban vált ismét jelentőssé az egyiptomi kereskedelem, miután 1171-ben Mánuel császár kiűzte birodalmából a velenceieket. Amikor a Köztársaság kereskedői a nyolcvanas évek első felében ismét visszatérhettek Konstantinápolyba, megint visszaesett az Alexandriába irányuló kereskedelem. 1188-ban Orio Malipiero dózse megtiltotta a muzulmánokkal való kereskedést, hiszen Velence részt vett a harmadik keresztes hadjáratban.[309] Amikor III. Alexiosz nyíltan Velence-ellenes politikába kezdett, a Köztársaság ismét felújította kapcsolatait Egyiptommal. Ami most számunkra érdekes tehát: Velence a negyedik keresztes hadjáratot közvetlenül megelőző időszakban a bizánci kereskedelem akadozása miatt egyre jobb viszonyt teremtett a Fátimida-Egyiptommal, s élénk kereskedelem alakult ki Velence és Alexandria között. Ez vezetett végül oda, hogy keresztény állam szállította a „hitetleneknek" a fegyverkezéshez szükséges alapanyagokat. Nem csoda, hogy Ince pápa nem sokkal trónra lépése után felszólította Velencét, hogy kiközösítés terhe mellett tilos a mohamedánoknak fegyvert, vasat és a hajóépítéshez szükséges fát szállítania.[310] A nem stratégiai árucikkekkel való kereskedelmi tevékenységet azonban nem

tiltotta meg.[311] Al-Ádil szultán felmérte, hogy milyen előnyökkel járhat Egyiptomnak a nyugati kereskedelem, s széles körű kereskedelmi előnyöket biztosított Szent Márk köztársaságának. Első ránézésre tehát egyértelműen igazoltnak tűnik az az állítás, hogy Velencének kereskedelmi érdekei miatt érdemes volt a negyedik keresztes hadjáratot Egyiptom helyett Bizánc ellen vezetni, bár megjegyzem, hogy ha Konstantinápoly megtámadását Velence ottani bizonytalan helyzetének biztossá tételével magyarázzuk, a fentiek alapján ez tízszeresen igaz Egyiptomra is. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy Konstantinápoly a negyedik keresztes hadjáratot közvetlenül megelőző időben is sokkal fontosabb kereskedelmi partnere volt Velencének, mint Egyiptom. Az 1184-től 1205-ig terjedő időszakban a Köztársaság célállomásainak 46 százaléka Konstantinápolyban, 19 százaléka a Bizánci Birodalom más területein volt, és csak 10 százaléka Alexandriában.[312] Ráadásul Nikétász Khoniátész szerint a bizánci állam megtérítette Velencének az 1171-ben okozott kár 85 százalékát.[313] Ebből következően, ha a keresztes had eltérítését Velence kereskedelmi érdekeivel magyarázzuk, Konstantinápoly megtámadása inkább veszélyeztette volna azt, mint Alexandriáé. A kártérítés szinte teljes megfizetése után – főleg, ha figyelembe vesszük az azóta eltelt több mint harminc évet, mely a kedélyeket amúgy is lecsendesítette – nem lehet Velence bosszúhadjárataként értékelni Konstantinápoly megtámadását.

Nem bizonyított, de többen úgy vélik, hogy a Bizánc elleni támadásra Enrico Dandolo dózsét, a velencei herceget személyes ok is ösztönözte. Schillmann szerint „élete és cselekedetei a görög birodalommal szembeni gyűlölet jegyében teltek. Célja annak megsemmisítése volt."[314] Dandolo 1172-ben Ziani dózse követeként járt Konstantinápolyban, hogy az előző évben fogságba vetett és vagyonuktól megfosztott velenceiek érdekében eljárjon. Sokak szerint Mánuel császár, miután nem tudta rávenni, hogy Velence számára hátrányos

A szultán Kairóban fogadja a velencei követeket (A Louvre-ban kiállított képet Bellini iskolájához tartozó ismeretlen művész festette)

feltételeket fogadjon el a Köztársaság nevében, tüzes érclapot tartatott szemei elé, melytől csaknem elvesztette szeme világát.[315] Runciman egy 1172-ben Konstantinápolyban kirobbant verekedés eredményének tudja be a herceg vakságát.[316] Villehardouin szerint korábbi fejsérülése okozta látása megromlását. Más források cáfolják ezt, s a dózse gyenge látását a keresztes háború megindulásakor agg korának tulajdonítják. Tény, hogy Dandolo akkor és ott követ volt, az viszont már kétséges, hogy vaksága összefüggésben állt-e otttartózkodásával. Azt tehát, hogy Dandolót a görög főváros megtámadására személyes ok is ösztönözte, nem tekinthetjük bizonyítottnak.

Hopf – bár nem jelöli meg a forrást – állítja, hogy 1202. május 13-án Velence aláírt egy egyezményt a szultánnal, melyben garanciát vállalt arra, hogy a keresztes had elkerüli Egyiptomot.[317] Amin Maalouf arab krónikások munkájára alapozva szintén állítja, hogy 1202-ben Velence szerződést kötött Egyiptommal, melyben a vámmentességért és szabad hajózási jogért cserébe a Köztársaság vállalta, hogy nem nyújt segítséget semmiféle Egyiptom ellen irányuló támadáshoz.[318] Maalouf sem jelöl meg konkrét forrást, mellyel állítását alátámaszthatja. Godfrey is egyetért velük tanulmányában.[319] Runciman – bár maga ismeri el Hopfra hivatkozva, hogy nincs rá bizonyíték – osztani látszik a történész nézetét.[320] Azt viszont határozottan állítja – forrásra továbbra sem hivatkozva –, hogy Dandolo a zárai induláskor már tudta, hogy nem akarja a sereget Egyiptomba vezetni.[321] Valóban folytak tárgyalások al-Ádil és a Köztársaság között a keresztes hadjáratot megelőzően.[322] Az a feltételezés viszont, hogy Velence megállapodott volna Egyiptommal, hogy a keresztes hadat más irányba tereli, nem igaz.[323] Robbert, Queller és Day is így vélekedik. Velence valóban kereskedelmi szerződést kötött Egyiptommal, de nem 1202-ben – ahogyan ezt korábban gondolták –, hanem 1205 és 1217 között. Így ez a megállapodás értelemszerűen nem lehetett oka a keresztes sereg eltérítésének.[324]

Velence sokat profitált volna Alexandria meghódításából. A szerződés értelmében a meghódított területek fele Egyiptomban is a velenceieké lett volna, a Köztársaság kiterjeszthette volna fennhatóságát a Vörös-tengerre, ahol a legolcsóbbak voltak a keleti árucikkek.[325] A velenceiek bűnösségét igazolandó többen alapozzák arra álláspontjukat, hogy a velenceieknél senki sem tudta jobban, mennyi kincset rejt a császárváros. Viszont Alexandria is sok kincset rejtett, amivel szintén tisztában voltak a velenceiek. A XIV. század közepén I. Péter ciprusi király keresztesei elfoglalták Alexandriát, s olyan gazdag zsákmánnyal tértek haza, hogy feleslegesnek tartották megvédeni a meghódított várost. Hetven szállítóhajót megtöltöttek a zsákmánnyal, s meggazdagodva elvitorláztak. Alexandria katonai és stratégiai szempontból is kedvezőbb célpont lett volna. Leszámítva azt a tényt, hogy elfoglalásával – ahogy az később be is bizonyosodott – a keresztények kezére kerülhetett volna a Szentföld, s bevétele is jóval könnyebb lett volna. I. Péter, akinek serege létszáma a negyedik keresztes hadjárat létszámához hasonlított, egynapi ostrom után vette be a várost. Konstantinápoly lakossága – körülbelül egymillió fő – tizenötszöröse volt Alexandriáénak, s a világ egyik legjobban védett városának számított. Dandolo, aki többször járt már Bizánc fővárosában, jól tudta, hogy hadának nincs nagy esélye a város bevételére. Csupán gyakorlati okokból is megfelelőbb célpont lett volna Alexandria vagy Kairó.[326]

Végkövetkeztetésként levonható, hogy a keresztes had megindulásakor Dandolo velencei dózse a többi keresztes vezérrel egyetértésben elhatározta, hogy kinek-kinek anyagi, kereskedelmi, dinasztikus és egyéb érdekei miatt Alexandria ostroma előtt útba ejtik Konstantinápolyt – melyet Kretschmayr szerint is ugyanolyan kitérőnek tekintettek, mint Zárát[327] –, s hatalomra segítik a trónkövetelő Alexiosz herceget, aki hatékony segítséget nyújt majd a keresztesek további útjához és a Szentföldön, továbbá aláveti a keleti egyházat Ró-

mának. Ezt követően – akárcsak Zárából Konstantinápoly felé – folytatják útjukat Alexandriába. A görög főváros első ostromakor fel sem merült bennük annak kifosztása. Konstantinápoly első megtámadása nem minősíthető egyszerűen egy keresztény állam elleni támadásnak, hiszen célja nem a város elfoglalása, hanem egy trónkövetelő hatalomra juttatása volt. Az események azonban úgy alakultak, hogy sor került Bizánc második ostromára, mellyel a velenceiek éppúgy egyetértettek, mint a frank vezérek, s ekkor alakult úgy a helyzet, hogy a Latin Császárság megalakulása és helyzetének stabilizálása miatt elvetették Alexandria ostromát.

A történészek vitájának középpontjában az eltérítés kérdése áll. Minthogy a hadjárat eltérítése okozati összefüggésben áll a város kifosztásával a második ostrom során és a szent háború meghiúsulásával, a hadjárat eltérítőjét – legyen az Velence vagy más – különösebb vizsgálat nélkül bűnösnek mondják ki Konstantinápoly kifosztásának és a szentföldi hadjárat meghiúsulásának kérdésében is. Ez pedig igazságtalan, és tévútra vezet. Lehet vitatkozni azon, hogy helyes volt-e a terv, amely Konstantinápoly útba ejtését célozta dinasztikus, anyagi, kereskedelmi okokból, esetleg pontosan azért, hogy egy baráti uralkodó hatékony segítséget tudjon nyújtani a keresztes hadjárat folytatásához, de az vitathatatlan, hogy a terv kieszelője, kieszelői nem láthatták előre a város első ostroma utáni események láncolatát. Ebből következően azzal sem számolhattak, hogy ez végül a hadjárat eredeti céljának meghiúsulásához vezet. Tökéletesen egyetértek Maddennel abban, hogy Konstantinápoly két ostroma két külön háború volt.[328] Mi abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ismerjük az azóta eltelt nyolcszáz év történelmét. A résztvevők felelősségének elemzésekor azonban nem vehetjük figyelembe ezt.

Ha pedig Villehardouin oly sokat bírált „véletlenek elméletét" – mely szerint a hadjárat eltérülése a véletlenek sorozatának eredménye – nem az eltérí-

tésre, hanem a város kifosztására és a hadjárat meghiúsulására vonatkoztatjuk, úgy vélem, be kell látnunk, alappal megtehetjük ezt. A negyedik keresztes hadjárat igazi bűne - bár az ember természeténél fogva igyekszik bűnöst találni –, nem róható fel senkinek, csak az események kiszámíthatatlan sodrának. Megalapozatlan, nem tartható tehát az az álláspont, hogy csupán a tengeri köztársaság előre eltervezett ármányának esett áldozatul a szent háború.

Velence és Bizánc a negyedik keresztes hadjárat után

A „Római Birodalom háromnyolcadának" meghódítása

A Nyugat és a pápa euforikus lelkesedéssel ünnepelték Bizánc bevételét. A kifosztás hírére viszont sokan, elsősorban a pápa elítélték a történteket. Sokan gondolták úgy, hogy a velenceiek túljártak a keresztesek eszén.

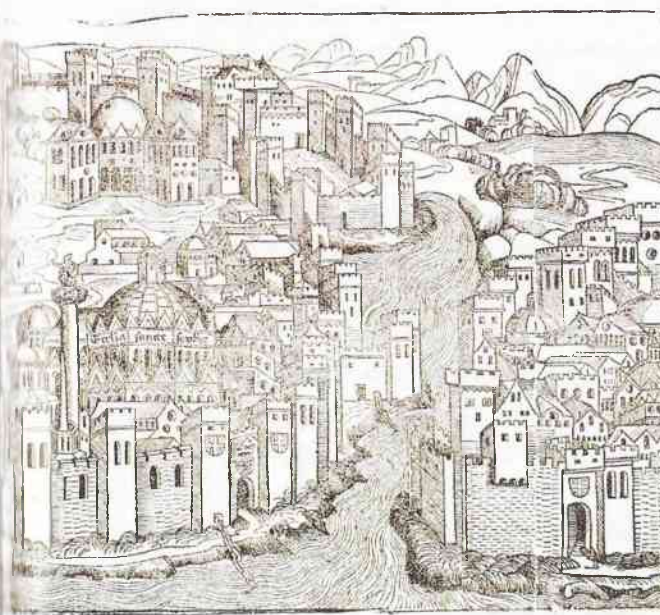
Capuai Péter pápai legátus szentesítette a hadjáratot azzal, hogy feloldozta a kereszteseket fogadalmuk alól, nem kötelezte őket útjuk folytatására, a Szentföldre, hanem engedélyt adott, hogy egy éven keresztül Bizáncban maradhassanak a birodalom meghódítására.[329]

A Latin Császárság jobb birtokokat, könnyebb megélhetést és gyorsabb előmenetelt biztosított a földre áhítozó lovagok és a pozícióra vágyó papok számára, mint a Szentföld, így sokan hagyták ott a veszélyekkel teli és kevés haszonnal kecsegtető Jeruzsálemi Királyságot. Sőt az újonnan érkező lovagok szinte kivétel nélkül a császárhoz érkeztek. Szíriába csak a lovagrendek tagjai jutottak el. Így járult hozzá a Latin Császárság megalakulása a keresztes államok idő előtti bukásához.[330]

A területek felosztásakor Balduiné lett Trákia Khorluig, Bithünia, Müszia, Szamothraké, Leszbosz, Kiosz, Szamosz és Kósz.[331] Meg kell azonban jegyez-

ni, hogy mivel a városon kívül a birodalomból nem volt még semmi a keresztesek kezén, ez a „birtokosztás" inkább a területek meghódítására szolgáló jogot jelentette, mintsem valós birtokokat. Ezért döntő jelentősége volt annak, hogy ki az, aki olyan terület meghódítására kap jogot, aminek realizálására esély van, és ki kap olyanra, amelyre előreláthatólag semmi esély sincsen. A felosztási egyezmény csak terv volt, s az Égei-tenger partvidékének sok helysége egészen más fejlődésen ment keresztül, mint amit e szerződés előirányzott. Sem a frankok, sem a velenceiek nem tudták megvetni a lábukat a bizottság által számukra kijelölt területeken.[332]

Velence a földosztásnál is ügyesnek bizonyult. Csak olyan területek meghódítási jogát szerezte meg, amelyek birtokba vétele valós lehetőségnek tűnt. A kereszteseknek nem volt komoly ellenvetésük, és nemcsak a dózse tekintélye miatt, hanem azért sem, mert a Velencének juttatott területek szinte mindegyike hajóhaddal annektálható birtok volt. A Köztársaság szerepe pedig pontosan azért vált meghatározó jelentőségűvé, mert a keresztesek nem rendelkeztek flottával. Szent Márk köztársaságának ítélték tehát Bizánc nyugati partvidékét, Trákia szárazföldi részét Adrianopoliszig (ismertebb nevén Drinápoly), Rodostót, Herakleát, a Peloponnészoszt, Androszt, Míkonoszt, Naxoszt, Amorgoszt, Tínoszt, Szkíroszt, Szkopeloszt, Thírát, Szkíathoszt, Kíthirát, Szérifoszt és Anáfít. Később több olyan sziget is a Köztársaság birtokába került, amelyik az eredeti felosztási egyezmény értelmében mást illetett, és először más annektálta. Ilyen volt például Euboia-Negroponte, Kárpathosz, Modon vagy Koron. Stratégiailag mind-mind kulcsfontosságú terület. A Köztársaság célja itt sem a területi hódítás volt. Elérte, hogy kereskedelmi bázisai töretlen láncként húzódjanak Velencétől Konstantinápolyig, és Szíriáig. A kizárólagosan a Köztársaságnak juttatott területeken felül a velenceiek jogot kaptak arra, hogy minden meghódított városban kereskedelmi ügynökséget létesíthessenek. Ez

Konstantinápoly képe
Hartmann Schedel
1493-ban megjelent
világkrónikájából

jelenthetett egy kereskedőházat, egy házcsoportot templommal, egy utcát, de akár egy egész, megerősített, fallal határolt városnegyedet is. Konstantinápoly felosztásánál Velencéé lett a város egyharmad része: a Hagia Szophia negyede, a város történelmi központja.[333]

A konstantinápolyi területek birtokbavételére rögtön a határozat megszületése után minden további nélkül sor kerülhetett. A fővároson kívüli területek azonban még a görögök kezén voltak. Velence három módon szerezte meg az ellenőrzést a görög birodalom neki ítélt részein. Az egyik módszer az volt, hogy a kormány által hivatalosan indított hódító expedíció annektálta a területet. Más esetekben Velence megvásárolta a földhöz fűződő jogokat. A harmadik mód pedig az volt, hogy velencei patríciusok, kereskedők az állam engedélyével vagy anélkül saját expedíciókat indítottak. 1205-ben a hivatalba lépő új dózse, Pietro Ziani dekrétumában kifejezetten ösztönözte a velencei polgárokat arra, hogy saját költségükön olyan földeket hódítsanak meg, amelyek a felosztási egyezmény értelmében Velencét illették meg, azzal a feltétellel, hogy ezek a hódítások csak velenceinek adhatóak el vagy örökíthetők át. A meghódított birtokok velencei származású fejedelmei – a megosztási szerződés értelmében – hűséget esküdtek a latin császárnak, sőt még más kisebb hűbérúr feudális vazallusaivá is válhattak. Nem szűnt meg azonban velencei polgárjoguk, amely a velencei úr sokkal szorosabb kötődését eredményezte az anyaországhoz, mint hűbérurához. Velence kézben tartotta őket törvényein és az urak velencei vagyonán keresztül, s ellehetetleníthette őket ellenszegülésük esetén hajóhadával. De a velencei uraknak is többet ért szülővárosuk segítsége és védelme, mint egy olyan hűbérúré, aki sok esetben nemhogy vazallusait, de még saját magát is csak Velence segítségével volt képes megvédeni. A szuverenitás kérdése a meghódított területek felett Robbert szavaival élve „végig cseppfolyós, rosszul meghatározható maradt, tipikus középkori helyzetet teremtve."[334]

A Velencei Köztársaság két legfontosabb görög birtoka Kréta és Euboia-Negroponte volt. Kréta meghódításáról Bonifáccal összefüggésben lesz bővebben szó. Euboia-Negropontét egy-egy északi, illetve déli városának kivételével – akárcsak Krétát – Montferrati Bonifácnak juttatta a felosztási egyezmény. Bonifác 1205 tavaszán elfoglalta a szigetet, s hűbéresének, II. Avesnes-i Jakabnak adta. Jakab augusztusi eltűnése után Bonifác három hűbérbirtokra osztotta Negropontét, s három veronai úr között osztotta szét. Ravano dalle Carceri, Gilberto és Pecoraro da Mercanuovo, a „tercierek" birtokba vették a szigetet. 1207-ben meghalt Bonifác, így Ravano dalle Carceri vált Negroponte kizárólagos hűbérurává. 1211-ben hűségesküt tett Velencének azzal, hogy a Köztársaság megvédi és támogatja mind őt, mind örököseit. Velence egy templomot és egy kereskedőházat kapott Negroponte fővárosában, illetve minden püspöki városban. Polgárai területenkívüliséget élveztek, s szabad kereskedelmi jogot kaptak az egész szigeten. A velencei érdekeket egy bailo képviselte. Negroponte ura évi 2100 aranyat és két vég aranybrokátot fizetett adóként a dózsénak. Ravano egyébként két évvel korábban kényszerűségből a latin császárnak is hűségesküt tett. Henrik császár követelése nem volt alaptalan, hiszen Bonifác az ő hűbérese volt, így áttételesen Ravano minden különösebb megerősítés nélkül is hűséggel tartozott neki. Velence pozíciói ennek ellenére folyamatosan erősödtek a szigeten. 1216-ban, Ravano és Henrik halálakor a tercierek örökösei Pietro Barbóhoz, a velencei bailóhoz fordultak, hogy tegyen igazságot közöttük. Az, hogy Barbo döntését mindannyian elfogadták, jelzi, hogy Negroponte összes ura elfogadta Velence fennhatóságát. Az 1216-os megállapodás leszögezte, hogy a szigeten a velencei súlyokat és egyéb mértékeket kell használni. A tercierekre gyakorolt befolyást erősítette, hogy Szent Márk köztársasága éppen ezekben az időkben szerzett egyre nagyobb befolyást szülővárosuk, Verona fölött. Az 1240-es években II. Balduin császár átru-

Görögország térképe (Istoria moderna di tutti popoli del mondo, 20. kötet. Nápoly, 1756)

házta Euboia-Negropontét II. Villehardouini Vilmos achaiai hercegre, aki megkísérelte rákényszeríteni hatalmát a tercierekre. A háborúban Velence a terciereket támogatta, akik megerősítették a Köztársaság kiváltságait, sőt két velencei negyedet biztosítottak Negroponte fővárosában, s a korábbi fix összeg helyett (2100 arany) az összes import- és exportadóból származó jövedelmet Velencének adták. A háború, miután a görögök visszafoglalták Konstantinápolyt, megdöntve a Latin Császárságot, véget ért. A latin hűbéresek, mint II. Vilmos is, nehéz helyzetbe kerültek, s a túlélésért küzdöttek. Ezért Vilmos 1262-ben megerősítette a velenceiek összes kiváltságát a szigeten, viszont a tercierek neki tettek hűségesküt. Megjegyzem, ez nem jelentett többet, mint hogy egy uralkodó ne kényszerüljön megalázó békét kötni. Valódi függőségi viszonyt nem eredményezett. A béke nem tartott sokáig. Palailogosz Mihály görög császár megkísérelte uralma alá hajtani Negropontét. Hűbérese, Carystusi Licario 1264 és 1280 között eredménytelen harcot vívott a tercierekkel. A következő évszázadban Velence hatalma stabilizálódott és egyre erősödött a szigeten. A Villehardouin család jogai átöröklődtek az Anjoukra, s végül Velence 1390-ben jog szerint is megszerezte Negropontét. Töretlenül tartotta birtokában 1470-ig, amikor végleg elhódították tőle az oszmánok.[335]

Szintén állami hódítás eredményeképpen került Velence birtokába Raguza. Már a negyedik keresztes hadjáratot megelőzően is előfordult, hogy a raguzaiak elfogadtak urukként velencei grófot. 1205-öt követően egészen 1358-ig viszont intézményesült ez. Kétévente küldtek helytartót Velencéből Raguzába. A velenceiek élvezték szokásosnak mondható privilégiumaikat Raguzában, a raguzaiak viszont csak korlátozottan kereskedhettek Velencével, ráadásul éves adófizetési kötelezettségük volt. Kötelesek voltak segíteni a Velencei Köztársaságot riválisaikkal szemben. Raguza egyházi vezetője egy velencei származású érsek lett, aki közvetlen alárendeltje volt a gradói pátriár-

kának. Mindezekért cserébe a város Velence védelmét élvezte. Raguza vált – Zára után – az Adriai-tenger keleti partjának legfontosabb kikötőjévé. A velencei ezüstbehozatal jelentős része innen származott. 1358-ban Raguza kikerült a velencei fennhatóság alól, s I. (Nagy) Lajos magyar király uralkodása idején – a raguzaiak számára igen előnyösen – magyar fennhatóság alá került. A velencei uralom alatt azonban olyan flottára tett szert, amely csaknem kétszáz évig biztosította kereskedelmi fejlődését.[336]

Durazzót, Raguzához hasonlóan a velencei állami flotta annektálta 1205-ben. A Köztársaság jelenléte itt nem bizonyult tartósnak. 1213-ban I. Dukász Mihály, Epeirosz uralkodója megtörte a velencei uralmat. A veszteség a város patinás neve ellenére nem jelentett komoly veszteséget, hiszen helyét a kereskedelemben átvette Raguza.[337]

Hasonló volt a helyzet Korfu esetében is. A Durazzót elfoglaló flotta megkísérelte megszállni az Adria bejáratát őrző szigetet is. Korfut egy genovai kalóz, bizonyos Leone Vetrane foglalta el még a keresztes hadjárat idején, s a velencei flotta sikertelenül próbálta elűzni őt a szigetről. 1206-ban egy harmincegy gályából álló második expedíció is kudarcot vallott. Sikert végül egy 1207-ben útra kelt magánhadsereg ért el. Tíz velencei nemes saját költségén flottát szerelt fel, s elűzte Vetranét. A nemesek egyike Enrico Dandolo fia, Renier volt. Korfun is I. Dukász Mihály vetett véget Velence uralmának. Annak ellenére, hogy 1210-ben hűséget ígért a Köztársaságnak, 1214-ben megszállta a szigetet, akárcsak néhány hónappal korábban Durazzót. Velence tehát rövid időre megnyerte, de szinte azonnal ideiglenesen el is vesztette uralmát a dalmát tengerpart felett Raguzától délre.[338]

Több szerencsével járt Velence Modonnal és Koronnal, a két moreai kikötővel. A Korfut elfoglaló flotta vette ostrom alá, és szállta meg a városokat. 1209-ben Velence diplomatái rendezték Morea jogi helyzetét is. Szerződést kötöttek

Geoffrey de Villehardouin achaiai herceggel, aki hűségesküt tett Velencének, s kötelezte magát, hogy tiszteletben tartja a Köztársaság jogait Modonban és Koronban. A szerződést egy incidenstől eltekintve mind ő, mind utódai tiszteletben tartották. Haláláig Renier Dandolo személyesen kormányozta a moreai kikötőket, melyeket Velence csaknem háromszáz évig tartotta birtokában.[339]

Magánhadsereg hódította meg Naxoszt a Kikládok többi szigetével, Szkíroszt, Szkíathoszt, Szkopeloszt, Límnoszt, Cerigót és Cerigottót. Naxoszt Marco Sanudo, Enrico Dandolo unokaöccse foglalta el tizenegy kisebb szigettel együtt a Kikládok szigetcsoportjából. Minthogy a felosztási egyezmény a frankoknak ítélte a Kikládok jó részét, Sanudo hűségesküt tett a latin császárnak. Androsz szigetét unokatestvérének, Marino Dandolónak adta hűbérbirtokul. A szigetet rövid időre jogtalanul megszerezte a szintén velencei Ghisi család, de a dózse döntése nyomán 1282-ben Androsz ismét tagja lett a Naxoszi Hercegségnek. A Sanudo-dinasztia jólétet és biztonságot adott a szigetcsoportnak. Velence 1718-ig tartotta befolyása alatt a Kikládokat.

A Kikládok szigetcsoportjából Míkonoszt és Tínoszt, az Észak-Szporádok szigetcsoportjából pedig Szkíroszt, Szkíathoszt és Szkopeloszt a Ghisi család csatolta saját hűbérbirtokaként a velencei birodalomhoz. Límnosz Filocalo Navigaioso által lett Velencéé. A megosztási szerződés értelmében Navigaioso is a latin császárnak tett hűségesküt. A Morea és Kréta között elhelyezkedő két kis szigetet, Cerigót és Cerigottót Marco Venier, illetve Giovanni Viaro foglalta el. Rajtuk kívül egyedül Lorenzo Tiepolo, a későbbi dózse rendelkezett egy ideig hűbérbirtokkal az Égei-tengeren. Ő azonban valószínűleg nem hódítás, hanem a Ghisikkel kötött házasság útján lett úr Szkírosz és Szkopelosz szigetén. Robbert szerint a negyedik keresztes hadjáratot követően más velencei nemes bizonyíthatóan nem vált urává egykori görög területeknek. Csak a XIII. század végétől tettek szert más velencei családok is birtokokra az égei-tengeri szigeteken.[340]

Szíria, Arménia, Modon, Koron, Euboia-Negroponte kormányzására helytartót állítottak. A szíriai bailo a harmadik méltóság volt a konstantinápolyi podeszta (később bailo) és Kréta hercege után. Főhatalmat gyakorolt az antiochiai, a bejrúti, a tripoliszi, a türoszi és az alexandriai bailók és consulok fölött. Arméniában és Euboia-Negropontéban is bailo volt a helytartó rangja. Koronban és Modonban azonban csupán egy-egy capitaneus igazgatta a kolóniát, akinek a kezében összpontosult a közigazgatási és a katonai főhatalom.[341]

1204 őszétől Velence, Balduin, Bonifác és a kisebb hűbéresek is hozzáláttak birtokaik meghódításához.[342] Balduin császár hódolatra kényszerítette Drinápolyt és Dimotikát. Vazallusai sem voltak tétlenek. Konstantinápolyból útnak indulva egyenként átlagosan 100–120 lovaggal hódoltatták Philippopoliszt, Nikomédeiát, Abüdoszt, Modont, Koront s még jó néhány jelentéktelenebb települést. A többiek a császárral maradtak. A hűbéreseknek kötelességük is volt ez. Egy évig követniük kellett Balduint, ha a birodalom védelme vagy kiterjesztése miatt hadba vonult, sőt, ha ellenséges betörés történt, a határidőt meg is hosszabbíthatták. Kivételt élveztek ez alól a szabály alól azok, akiknek birtoka ellenséges határterületen feküdt. E vazallusoknak csupán fele volt köteles a császárral tartani, vészhelyzet esetén pedig közülük senki.[343]

Montferrati Bonifác kapta a görög föld keleti és középső részét, egy pontosan meg nem határozott anatóliai birtokot és Kréta szigetét. Bonifác nem volt elégedett a neki juttatott területekkel: Macedóniát és Thesszalonikét kérte. Balduin császár ellenezte, a közvélemény pedig támogatta igényét. Annál is inkább, mert féltek attól, hogy Bonifác kérése elutasítása esetén megtagadja a további együttműködést a keresztes sereggel, ami pedig végveszélybe sodorhatta volna őket. Bonifác meg is ostromolta Balduin két várát, Dimotikát és Drinápolyt. Négy főből álló döntőbizottságot állítottak fel, melynek tagjai – Enrico Dandolo, Geoffrey de Villehardouin, Blois-i Lajos és Conon de Béthune – a császárság

legelőkelőbb urai voltak. Valójában azonban Velence szava döntött. Bonifác maga mellé állította Dandolót azzal, hogy 1204 augusztusában ezer ezüstmárkáért eladta a Köztársaságnak Kréta szigetét. Krétát Bonifác először Genovának ajánlotta fel megvételre, amikor azonban konfliktusba került Balduin császárral, értékesebbnek bizonyult számára Velence segítsége. 1204. augusztus 12-én szerződést írtak alá arról, hogy Velence ezer márka fejében megkapja Kréta meghódításának jogát Bonifáctól – mert ekkor még nem tette lábát a szigetre keresztes katona –, Velence pedig segíti Bonifácot a Thesszaloniki Királyság megalapításában, s a latin császárt kivéve, mindenkivel szemben szövetségeseként lép fel annak megvédése érdekében. Dandolót a sziget megszerzésén felül komolyan motiválta a szerződés megkötésekor, hogy egyben tartsa a sereget, amíg a keleti császárság minden egykori birtokát meg nem hódították.[344]

Villehardouin igyekszik csökkenteni Bonifác és Balduin felelősségét, s állítja, hogy a két keresztes vezér nem azon veszett össze, hogy kié legyen Thesszaloniké. A frank történetíró szerint a császár már korábban nagylelkűen Bonifácnak ajándékozta az észak-görög területet, csupán arra kérte, hogy mielőtt meghódítja saját birtokát, tartson vele a III. Alexiosz ellen indított hadjáratában. Bonifác pedig rossz tanácsadóinak hitelt adva nem akart addig eleget tenni császára kérésének, ameddig hódolatra nem kényszerítette Thesszalonikét. Villehardouin nyilvánvalóan vezérei becsületét védi.[345]

Velence rögtön telepeseket szállított Krétára, akiket azzal csábított oda, hogy keresztes fogadalmuknak így is eleget tehetnek. Ince pápa keményen lépett fel ez ellen, s kötelezte a zarándokokat útjuk folytatására.[346] Velencének Krétáért meg kellett küzdenie a sziget annektálására törekvő Genovával. Ebben a hadjáratban esett fogságba és lelte halálát a rabságban Renier Dandolo, a nagy Enrico Dandolo dózse fia, aki a negyedik keresztes hadjárat idején apja távollétekor annak helyettese volt Velencében. A helyi lakosok sem fogadták

jó szívvel a velencei hódítókat, a sziget minden egyes részéért küzdöttek. Kréta első velencei hercege, Jacopo Tiepolo, a későbbi dózse, katonái által vetette alá a szigetet Velence uralmának.[347]

Velence Krétán is a konstantinápolyihoz hasonló közigazgatási rendszert vezetett be. A sziget első embere Kréta hercege volt, aki rangban közvetlenül a konstantinápolyi podeszta (bailo) után következett. Kétévente küldték Velencéből, s a konstantinápolyi helytartóhoz hasonlóan ő is két tanácsával együtt látta el a főhatalom gyakorlását a Velencei Köztársaság nevében. A katonai főhatalom a capitaneus kezében összpontosult, aki a hierarchiában a második méltóság viselője volt. Kréta további főtisztviselői két vagy három kamarás, három vagy négy rector - akik a közigazgatási kerületek irányítását (Kandia, Rethymno, Kanea, Sithio) látták el –, a helyi nemeseket tömörítő Nagytanács és az egy évre választott Szenátus voltak. Robbert szerint hat kerületre oszlott Kréta, akárcsak Velence, de nem részletezi, hogy melyekre. Természetesen a herceg irányítása alatt álló, de helyi bíróságok ítélkeztek, és helyi hivatalok működtek. Ezeket velencei mintára szervezték meg és nevezték el.[348]

Velence 1669-ig szilárdan és töretlenül birtokában tartotta Krétát, amikor is az oszmánok több mint húsz évig tartó kemény ostrom után bevették a sziget fővárosát, Kandiát (Iráklio).

Bonifác tehát megkapta Thesszalonikét és Macedóniát, cserébe visszaadta Balduinnak Dimotikát, és elvonult Drinápoly alól. Bonifác így meghódította a görögök lakta föld nagyobbik részét: Thesszáliát, Attikát, Boetiát, a Peloponnészosz egy részét, Thesszalonikét és környékét, s megalakította a Thesszaloniki Királyságot. Bonifác vazallusa, a történetíró Villehardouin unokaöccse megalapította az Achaiai Fejedelemséget, egy másik vazallusa, II. Avesnes-i Jakab pedig Euboia szigetét vette uralma alá, mely később Velencéé lett. Mindazonáltal maradtak olyan birtokok, s itt főleg a latin császárnak juttatottakról

van szó, melyeknek a keresztesek mindvégig csak okmányokon szereplő urai maradtak.[349]

Még egy hatalmas eredményt könyvelhetett el magának a Velencei Köztársaság: Dalmáciában soha többet nem jelentett vetélytársat számára a keleti császárság. Pertusi úgy fogalmaz, hogy Konstantinápoly második ostroma után lezárult a bizánci történelem egyik nagy fejezete: az Adria északi és középső vidéke fölötti uralom végleg Velence kezébe került.[350]

1205-ben, amikor Dandolo dózse látta, hogy minden a kijelölt úton halad, kérte a szentatyát, hogy korára való tekintettel mentse fel keresztes fogadalma alól. Kérésének teljesítését Ince megtagadta, mondván, hogy ez a keresztes had felbomlását vonná maga után, ezt pedig, mint pápa, nem támogathatja, hiszen becsületét vesztené el ezzel, akárcsak a dózse, aki – mondanák – saját megaláztatását meg tudta bosszulni, de Krisztusét nem. Jóváhagyta viszont a velenceiek kiközösítésének visszavonását.[351] A legsúlyosabb egyházi büntetést nem egészen egy évvel korábban még Capuai Péter legátus oldotta fel a latin császár kérésére, de a római egyházfő tudta nélkül. Ez volt egyébként a legfőbb oka, hogy a követet Ince később Benedekkel váltotta fel. Ince így rendelkezett: „Leveledben arra kértél bennünket, hogy szeretett fiunk, Péter, a Szent Marcell-templom címzetes elöljárójának [Capuai Péternek], az Apostoli Szentszék követének szavára te és a tieid elnyerjétek a bűnbocsánat kegyelmét. Mi tehát hiszünk az említett levélben leírtaknak, és elismerjük, hogy te és a tieid a kiátkozás kötelékétől fel vagytok oldozva, és ha az Anyaszentegyház szokott rendje szerint kiszolgáltatják nektek a bűnbocsánat szentségét, azt kegyesen elfogadjuk és elismerjük érvényesnek. Máskülönben ki akarjuk egészíteni, ami hiányzott, és elrendeljük, nehogy úgy tűnjék, hogy személyed irányában valamit elmulasztanánk, hogy az Egyházban az ítélet eltöröltessék. Azt várjuk, hogy efelől a fent nevezett bíboros biztosítson minket.

Kiadatott Rómában, Szent Péternél, február Kalendae-je előtti 4. napon [január 29-én]."[352]

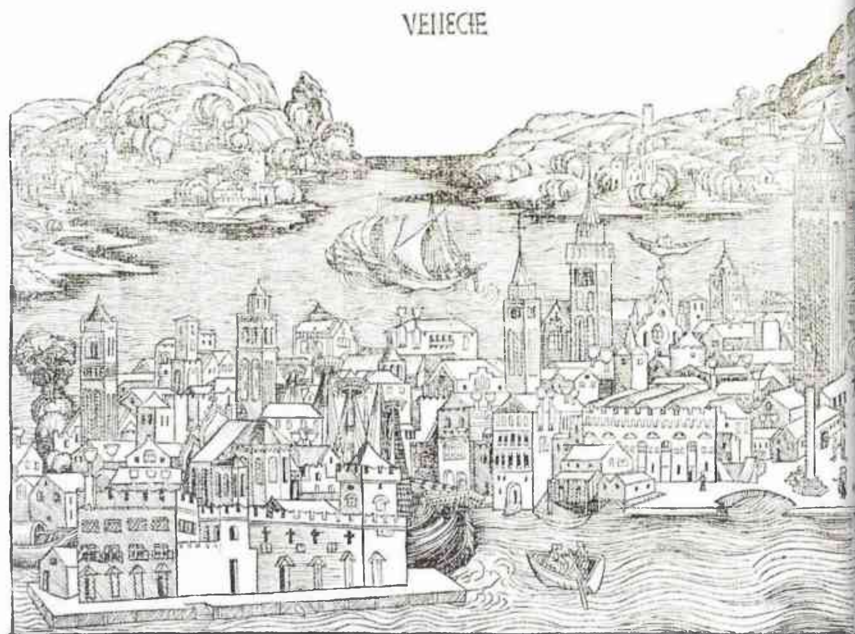
Dandolo dózse nem sokkal élte túl kérelmének elutasítását. A negyedik keresztes hadjárat – talán nem túlzás állítani – legfőbb vezére, majd minden fontosabb döntés meghozója, a Latin Császárság szellemi atyja, a velencei történelem egyik legnagyobb alakja és a velencei ideál megtestesítője 1205. július 1-jén, 97 éves korában meghalt. Az elhunyt nagyurat fényes külsőségek közepette a Hagia Szophia-székesegyházban helyezték örök nyugalomra. Sírját egy nevével jelzett márványtábla takarja Henricus Dandolo felirattal. Földi maradványait Konstantinápoly oszmán elfoglalásakor (1453) Velencébe szállították, bár Grignola valószínűsíti, hogy a hamvak elvesztek, sohasem értek a „lagúnák városába".[353] Más források egyenesen azt állítják, hogy a nagy dózse földi maradványait szétszórták az oszmánok.[354] Dandolóról Villehardouin frank történetíró is azt mondta: megfontolt és páratlan államférfi volt.

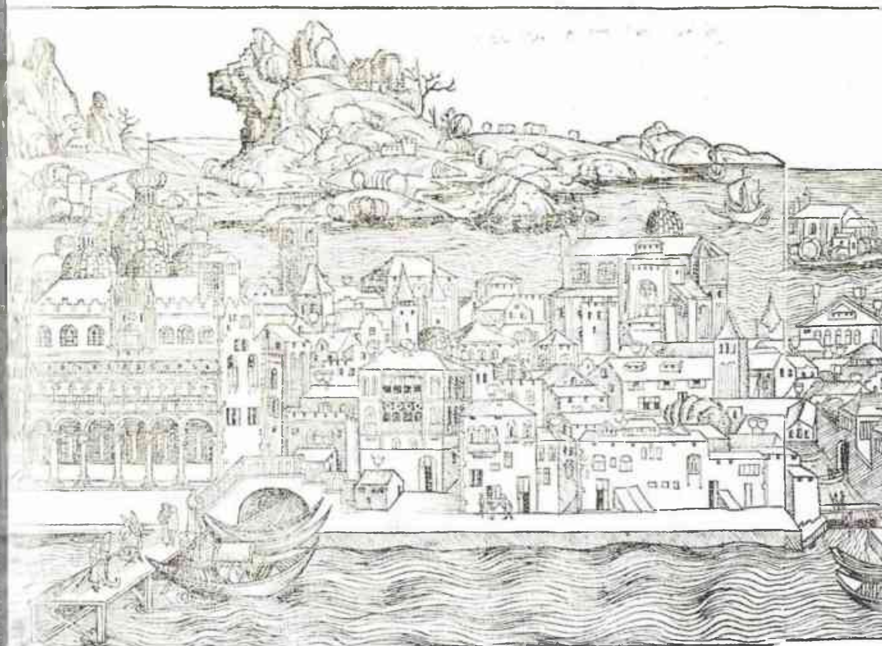
Velence, Genova és Bizánc a keresztes államok bukásáig

A Latin Császárság létrejöttével Velence furcsa helyzetbe került Keleten. Két fronton kellett harcolnia, s aki az egyik fronton szövetségese volt, az a másikon ellensége. Harcolt a muzulmánok ellen a frank keresztes államokkal, a bolgárokkal és a – Latin Császárság mellett megalakult – Nikaiai Császársággal karöltve. Ezzel egyidejűleg harcolt a Latin Császárság védelmében a restaurációra törekvő Nikaiai Császárság és az Epiruszi Despotástus ellen, valamint a latin területeket elfoglalni vágyó bolgárok ellen.

Venedig zu vnsern zeiten die berůmbtist stat. ein edels gewerbhaws welscher lannd. die mechtigst zu land vñ wasser. hat als etlich schreibē iren anfang võ Eneto od' veneto dē Troyaner gehabt. dañ nach d' zerstörūg Troye kome antheno: auff dem Adriatischen meer mit schiffung dahin. vñ was bey ime ein grosse menige der die veneti genant vnd auß Paflagonia vertriben warñ vnd ime ein gegent suchten darin sie wonen wolten. võ denselben venetis ist das land Venetia genant worden. vnd begreyft nach der lenge das land histriam. vnd võ dannehin bis an den fluss Padus. vnd die praite võ demselben fluss hin bis an das gepirg. das welsche von teutschen landen schaydet. Vnd diß land Venetia hat seinen namen ob anderhalb tausent iar behabt. Dasselb land ist offt võ seinē nachtparn auch dē Gallern vñ den teutschen. vnd allergrawsamlichst võ dem plutigen wůetrich Attila dem könig der hungern angefochten vnd verwůstet worden. dañ derselb Attila kome mit grossē heer doselbsthin vnd bestritte die stett. vil ließ er außprennen vnd etliche in dē grund zerrůtten. do nu Padua võ disem könig gewonnen vnd verprent. vnd Aquilegia vnd Altinum die stett zerstört warñ do sein die fürnemsten des Venedischen namens vnd geslechts mit iren kindern. weibern. habe vnd güttern disem wůtetrich zeentweychen in die nehsten inseln geflohē vnd haben dise stat für das lannd Venedig geheyssen. vnd die fischleüt die auch daselbsthat gewonet sind haben in mancherley gepew vnd ye ein stat ein sunders darinn auffgerichtet. vnd sunderlich gleicherweis als die von Altino ir stat in sechs pforten getailt hetten. also haben sie auch sechs stet in den inseln der see gepawen. nemlich Torcellum. Maiorbium. Burianum. amoriacum. Constanciacum vnnd aimanum aber die stat Venedig hat vom anfang irer erpawung zugenomen vnd gewachsen auß anfenglicher inwonung der reichisten vnd mechtigisten des lannds Venecie. Item der hertzogisch stůl ist erstlich zu Eraclea. darnach zu Metamauco gewest. vnnd zu letst auß gemeiner verwilligūg auf Realt gewendt worden. dañ dasselb ende wider die feind sicher vnd fest vnd zu grösserer vnd weytterer erpawung der stat fügclich vnd schickerlich angesehē ward vnd das land hat nach zerstörung der stett dē namen verwandelt. vnd ist darnach nit meer Venedig sunder eins teyls Lomparia. eins teyls Tervisermarck. eins teyls Foriaul vnnd eins teyls histria genant worden. vnnd doch den inseln der name des lannds bliben. Dise stat ist nach der gepurt Cristi im^c. lxi. iar gepawet worden. in welchem iar der obgenant Attila die stat Aquilegiam zerstöret. aber dannenher hat sich die stat an aufrichtung grosser köstlicher gepew vnd gotzhewser mercklich gemeret. Item nach der gepurt Cristi. viii^c. xxvij. iar ist der leichnam sand Marci auß Asia daselbsthin gebracht. vnnd in dem nachfolgenden iar desselben sand Marxen kierch an dem fürnemisten ende der stat gepawet. daselbst innen dañ auß der massen köstliche vnd schier vnschetzliche klainat behalten werden. dañ d' Venediger macht vnd reichthümer mereten sich teglich mit wunderperlicher zunemung. Man als man zelet. i^m. ii^c. iiij. iar haben sich die Venediger in einen krieg zu den Frantzosen geselet. vnd in demselben krieg die herrschung der stat Cōstantinopel erobert. vnd darnach dē Realt gepawen. Aber kürtzlich ein wenig von vil dingen zemelden so ist sich võ diser stat Venedig vnd von irem geleger vnd gepew mer zuverwundern. dañ douon zesagen oder zeschreiben. dañ dise stat hat geringsumb nū meer. also das allerlay kaufmanschatz vñ notturfft zu menschlicher enthaltūg nit allein auff dem meer sunder auch auff andern dohin zufliessenden wassern. auß den nahend vmbgelegnē landen vnd gegenten daselbsthin gebracht werden. darumb ist es wol ein wůnderperlich ding das in diser stat darinn schier gar nichts wechst dannoch aller zu menschlicher enthaltung notturfftiger ding ein überflüssigkeit oder genugsamkeit gefunden wirdt. ich wil geswaigen der weyten hewser. der hohen thürn vnd zierde der gotzhewser vnd gepewe enmitten in dē wassern gegründet vnd aufgerichtet. die den ihenen die die ding nit gesehen haben kawm glaublich sind. Was ist den zesagen von den grossen vnzelichen schiffen vnnd irem gezeüge. vnd von der zal der ratspersone. iren ordnungen vnd löblichen sitten. die yzo ob tausent iarn geregirt vnd allermeniglichem ire günge vnd freye schoß vñ zugang aufgethan habē

Venedig

Velence képe
Hartmann Schedel 1493-ban
megjelent világkrónikájából

A Latin Császárság közel hatvanéves fennállása nem múlott máson, mint az elfoglalására törekvő szövetségesek rivalizálásán. A fiatal állam szinte megalakulása után azonnal a megsemmisülés és a bukás szélére sodródott. Laszkarisz és Kalojan bolgár cár szövetsége majdnem megdöntötte a keresztes államot.

1205-ben – miután Konstantinápoly meghódítása előtt a keresztesek gőgösen visszautasították a bolgárok közeledését – Kalojan cár szövetséget kötött ősi ellenségeivel, a görögökkel. Nem beszélhetünk hivatalos szövetségről, mivel Kalojan csupán támogatásáról biztosította a bizánci felkelőket, és együttműködött velük. A városok lakosságát a cár könnyen maga mellé tudta állítani, hiszen az új urak kegyetlenek voltak, és úgy bántak a helyiekkel, mint az állatokkal. De a lakosság nemcsak új urait gyűlölte, hanem a hittérítőket is, akik a sikertelen teológiai viták után fegyverrel próbálták a meghódított területek lakosait az „igaz hit" útjára téríteni. Ez vezetett oda, hogy az egyesített bolgár–görög csapatok Drinápolynál megsemmisítő vereséget mértek Balduinra. A császár nem tudta összegyűjteni hűbéreseit a csatára, nem értek vissza birtokaikról uruk zászlaja alá. Balduin fogságba esett, és sok jeles lovag – aki mind a keresztes hadjárat vezető személyisége volt – elesett a csatamezőn. A sereg maradékát Villehardouin és Dandolo dózse megmentette. Több ezer keresztes már a végső összeomlástól tartva velencei gályákon vitorlát bontott hazájába. A dózse és a még életben maradt keresztes vezérek hiába próbálták marasztalni őket. Kalojan – miután a keresztesek uralkodójuk fogságba esése után is ellenálltak – levágatta Balduin kézfejeit és alsó lábszárait, s megcsonkított testét egy sötét verembe dobatta. A megkínzott emberi roncs háromnapi szenvedés után halt csak meg. Úgy tűnt, hogy a Latin Császárság megalakulása után azonnal összeomlik. A bukástól Balduin öccse, Henrik, a második latin császár kiváló képességei mentették meg az újszülött birodalmat. Balduin

halála előtt kormányzóvá, bátyja halála után pedig császárrá választották. Több mint egy éven keresztül váltakozó sikerrel folytak a harcok, de végül is a bolgár cár kerekedett felül. Kalojan Konstantinápoly és Selimbria kivételével a Latin Császárság minden városát elfoglalta. Közben azonban a görögök birtokait is elpusztította. Az őslakosok rájöttek, hogy a latinok nehezen elviselhető uralma is jobb, mint a bolgárok embertelen igája, ezért átpártoltak Henrik latin császárhoz. Jóindulatuk jeléül átadták Drinápolyt és Dimotikát. A háborúban ez jelentette a fordulópontot. Kalojan azonnal ostrom alá vonta a hűtlen városokat. Az új császár sem késlekedett, s a megtámadott városok segítségére sietett. Kalojan kénytelen volt feladni az ostromot. A bolgár cár az ekkor megalakult egyik bizánci utódállam, a Nikaiai Császárság uralkodójával Laszkarisszal szövetségre lépve ismét megtámadta Drinápolyt. A kunok azonban elhagyták Kalojant, s ez megakadályozta a Konstantinápoly kulcsának számító város bevételét. A szárazföldi harcokban szokásuktól eltérően részt vettek a velenceiek is. Montferrati Bonifác támadást vezetett a bolgárok ellen. Bár megverte Kalojant, a csatában elesett. Halálával Dandolo és Balduin után a negyedik keresztes hadjárat harmadik nagy alakja is a múlté lett.[355]

A bolgár veszély hamarosan megszűnt, ugyanis Kalojant 1207-ben valószínűleg unokaöccse, Boril a sátrában meggyilkoltatta, s az új cár erejét hatalmának megszilárdítása kötötte le. Laszkarisz megijedt, hogy a latin császár következő célpontja Nikaia lesz. Incéhez fordult, aki a két állam közötti határt a Boszporuszban határozta meg. E döntés a latin uralkodónak sem volt ellenére. Miután a két császár között békés viszony alakult ki, több keresztes állt Laszkarisz szolgálatába, hogy a muzulmánok elleni harcokban földet és dicsőséget szerezzen magának. Henrik okult bátyja hibájából, s hivatalt adott a görög arisztokratáknak is, amivel jóindulatukat és pillanatnyi lojalitásukat biztosítani tudta. Tízéves uralkodása lehetővé tette a Latin Császárság fenn-

maradását, a drinápolyi csata és a bolgár betörés azonban megmentette, sőt megerősítette a Nikaiai Császárságot, amelynek hadvezére alig több mint ötven évvel később kiűzte a latinokat Konstantinápolyból.[356]

A régi Bizánci Birodalomnak azokon a részein, amelyet a keresztesek nem tudtak elfoglalni, a Konstantinápolyból elmenekült görögök három államot alakítottak ki, melyek mindhárman a megdöntött Bizánci Császárság utódállamának tekintették magukat. Andronikosz egykori bizánci császár két unokája, Alexiosz és Dávid Komnénosz Tamar grúz királynő segítségével megalapította a Fekete-tengernél elterülő Trapezunti Császárságot. A fiatal császárság csak rövid ideig tört a legitim bizánci utódállam címére, ugyanis megalakulása után nem sokkal hatalmas vereséget mértek rá a törökök. Az állam elszigetelődött, és bár mintegy 250 évig fennállott, többé nem szólt bele a térség politikájába.[357] A másik görög császárságot Epiruszban alapította meg Theodórosz Angelosz. 1224-ben ez az állam vetett véget a Bonifác által alapított Montferrati-dinasztia hatalmának Thesszalonikében. Megszüntette a Latin Császárság legjelentősebb hűbéres államát, a Thesszaloniki Királyságot, s kikiáltotta magát a Bizánci Birodalom jogutódjának.[358] A görögök azonban a harmadik, Nikaiában alakult császárságot tekintették a konstantinápolyi kormány jogutódjának. Ezt Theodórosz Laszkarisz – III. Alexiosz elűzött császár veje – alapította feleségével, Annával. Theodórosz Laszkarisz volt az az arisztokrata, akit V. Alexiosz elmenekülése után, Konstantinápoly második keresztes ostromakor császárrá kívántak koronázni. A fővárosból elvándorolt nemesek zöme is itt telepedett le, s Kamaterosz János pátriárka 1206-ban bekövetkezett halála után egy ide menekült főpapot választottak pátriárkává. Az új egyházfő hivatalosan is császárrá koronázta Theodóroszt. Ezzel az állammal kötött szövetséget Kalojan, s mintegy hatvan évvel később a nikaiai császár hódítja majd vissza Konstantinápolyt a keresztesektől.[359]

Velencei admirális egy XIX. századi metszeten

A bizánci utódállamok közül Velence is a nikaiai császárral való kapcsolatára fektette a legnagyobb hangsúlyt. Theodórosz Laszkarisz nikaiai uralkodó is törekedett kiegyensúlyozott viszonyt kialakítani a leghatalmasabb tengeri köztársasággal. 1219 augusztusában szerződést írt alá a konstantinápolyi velencei podesztával, melyben biztosította Szent Márk köztársaságának azokat a kereskedelmi kiváltságokat, melyek az ősi birodalom idején megillették, azaz a teljes kereskedelmi jogot az állam egész területén, továbbá az adó- és vámmentességet. Restaurációs igényeit azonban kifejezésre juttatta azzal, hogy nem volt hajlandó elismerni a dózsét despotának és „az egész Római Birodalom háromnyolcada urának", mely tisztség a velencei államfőt a Bizánci Birodalom felosztásától illette meg. Kötelezte viszont magát arra, hogy Velence konstantinápolyi podesztája hozzájárulása nélkül nem küld hadüzenetet a Latin Császárságnak.[360]

Theodórosz Laszkarisz a kor és a hely biztosította lehetőségekhez képest stabil államot hozott létre. 1214-ben békeszerződést kötött a Latin Császársággal, meghúzták a határokat a két állam között.[361] A szerződéssel a latinok tulajdonképpen hivatalosan is elismerték a Nikaiai Császárság létjogosultságát, Laszkarisz pedig megteremtette a lehetőségét egy későbbi restaurációnak. Az ősi birodalom területeinek szisztematikus visszafoglalását utódja, Johannész Dukász Vatatzész (1222–1254) kezdte meg. Az új császár csak azért nem döntötte meg az anarchiába süllyedt Latin Császárságot már az 1220-as években, mert meg kellett küzdenie a szintén erre törekvő Epiruszi Despotátussal és Bolgár Birodalommal. A bolgárok megtették neki azt a szívességet, hogy 1230-ban vereséget mértek az epiruszi uralkodóra. Theodórosz Angelosz bolgár fogságban halt meg. A nikaiai császár ezek után szövetkezett a bolgár cárral Konstantinápoly meghódítására. 1236-ban megkezdődött a város ostroma szárazon és vízen. Ismét Velence mentette meg a latin uralkodót. Hajóhada

felvonult, s megakadályozta a város tengeri ostromát. Wolff kifejezetten azt állítja, hogy csak Velence flottája mentette meg Konstantinápolyt.[362] Az elhúzódó ostrom aláásta a bolgár–görög szövetséget. A bolgárok nélkül pedig Vatatzész nem is gondolhatott Konstantinápoly elfoglalására.

1241-ben a tatárok betörése miatt összeomlott a Bolgár Birodalom. Epirusz a bolgároktól elszenvedett vereség után meggyengült. Uralkodója a despotai címért cserébe elismerte császárnak a nikaiai uralkodót. Elérkezett az idő a már megalakulásakor halálra ítélt Latin Császárság megsemmisítésére, melyre immáron az egyetlen aspiráns a nikaiai császár volt. Már Vatatzész elfoglalta a latin birodalom legnagyobb részét, második utódjára, Palailogosz Mihályra csak művének befejezése várt. Miután Mihály csodával határos módon megverte az ellene szövetségbe forrt német-római–szicíliai–achaiai csapatokat, már csak egyetlen akadály állt a restauráció útjába: Velence.

A negyedik keresztes hadjárat óta Szent Márk köztársasága uralta az Égei-tengert és a Boszporuszt, teljesen kiszorítva onnan vetélytársait, Genovát és Pisát. Pozíciója lehetetlenné tette a Latin Császárság teljes megsemmisítését. Palailogosz Mihály Velence legnagyobb ellenségével, Genovával kötött szövetséget, akinek szintén érdeke volt a Velence túlsúlyát biztosító Latin Császárság összeomlása. 1261. március 13-án a Nikaiai Császárság megkötötte Genovával a nymphaioni szerződést. A megállapodás olyan helyzetbe hozta Genovát, mint annak idején az 1082-es, később többször megerősített szerződés Velencét. Genova adó- és vámmentességet kapott az egész birodalom területén, továbbá értékesítési helyeket a fontosabb kikötővárosokban.

A szövetség értékét sohasem tudhatjuk meg. Konstantinápolyt ugyanis egy bolgárok ellen felvonuló kontingens hódította vissza egynapos ostrom után 1261. július 25-én vezérének gyors elhatározása nyomán, amikor a csapat észlelte, hogy az érvényben lévő fegyverszüneti egyezmény értelmében a város

teljesen védtelen, s a velencei flotta is távol van. A hajóhad visszatértekor már csak a parton álló velenceieket tudta megmenteni, akiknek házait, boltjait felgyújtották az ostromlók. A Latin Császárság összeomlásához tehát Genovának semmi köze nem volt, sőt az 1260-as évek első felében sorra veszítette el a Velencével vívott tengeri ütközeteit. Ekkor zajlott ugyanis a velencei történészek által első genovai háborúnak nevezett harc a két kereskedőállam között, amelynek tulajdonképpen folyománya lett a nymphaioni szerződés.[363]

A tengerentúli keresztes államok „kormányai", uralkodói felé egy volt az érdeke Velencének, Genovának és Pisának: megőrizni a békét Szíriában. Minden másban azonban egymás esküdt ellenségei voltak. Pisa hagyományosan a német-római császár támogatását élvezte, Genovát általában a francia királyok pártolták. Velence volt közülük a leginkább önálló állam.

Az ötödik keresztes hadjáratot követően Szent Lajos király elutazása után – egy elismert vezető biztosította tekintély megszűnésével – nyílt viszály tört ki a régóta ellenséges viszonyban lévő három tengeri köztársaság közül kettő, Velence és Genova között. A kisebb csetepaték mindennaposak voltak a köztársaságok kolóniái között. 1256-ban a világtörténelmet is befolyásoló harc kezdődött Szent Márk köztársasága és Genova között. A viszályt egy szinte nevetségesnek is tekinthető esemény robbantotta ki. Anélkül, hogy átéltük volna az eseményeket, már a casus belli minősége is érzékelteti velünk a mintegy 750 évvel ezelőtt uralkodó pattanásig feszült légkört, ugyanis egy domb tetején álló kolostor tulajdonán vesztek össze.

Akkonban a velencei és a genovai negyedet a Montjoie-domb választotta el egymástól. A domb tetején állt a Szent Száva-kolostor. Mindkét fél magának követelte a nevezett egyházi intézményt. Miközben a jogászok vitatkoztak a kolostor illetőségén, 1256 egyik reggelén a genovaiak egyszerűen megszállták azt. Amikor a velenceiek tiltakoztak ez ellen, genovai fegyveresek rontottak le

a dombról, s a pisaiak, akikkel előzetesen megállapodtak, melléjük álltak. Közös erővel kifosztották a velencei negyedet, a kikötőben veszteglő hajókat, sőt a hajók közül többet el is raboltak. A meglepett velenceiek alig tudták kikergetni őket autonómnak minősülő területükről.[364]

A két itáliai köztársaság között kirobbant viszály polgárháborúba sodorta az egész Frank Keletet. Montforti Fülöp, Toron és – Filangieri kiűzése óta* – Türosz ura régóta vitatkozott Velencével pár Türosz melletti falu hovatartozásáról. Nem is beszélve arról, hogy egy 1124-es szerződés, a Pactum Warmundi értelmében a város egyharmada Velencét illette, ami felettébb zavarta Fülöpöt. A genovai támadás hírére önkényesen kiűzte városából a velencei kolónia tagjait. Honfitársaik semmit sem tehettek védelmükben. Marco Giustiniani, Velence akkoni konzulja a bárókhoz fordult segítségért. Maga mellé állította a tengerentúl egyik legnagyobb hatalmú családját, az Ibellinieket, akiket megbotránkoztatott Fülöp jogot semmibe vevő magatartása. Velence mellé állt Arszufi János, a Jeruzsálemi Királyság régensének helytartója, aki már régóta gyűlölte a genovaiakat. Velencéhez csatlakoztak a marseille-i kereskedők, a német és a templomos lovagok. Giustinianinak még a pisaiakat is sikerült a maga oldalára állítania. Genovát támogatták a johanniták, a marseille-iekkel rivalizáló katalán kereskedők és a Dzsabailban uralkodó – genovai származású – Embriaco-család. A velencei kormány gyors lépésre szánta el magát. Hatalmas flottát küldtek a tengerentúli kolóniáik megsegítésére Lorenzo Tiepolo tengernagy, a későbbi dózse parancsnoksága alatt. A legénység partra szállt Akkonban, s visszakergette a genovaiakat saját városnegyedükbe. A pápa egyeztetésre hívta össze a három köztársaság képviselőit. Mire azonban teljhatalmú követeik a Szentföldre értek, már elkéstek. Június 24-én Tiepolo 38 gá-

* Lásd 240–241. oldal

lyából álló hajóhada Akkon partjainál megsemmisítő vereséget mért a genovai flottára. Eközben a genovai hajókkal párhuzamosan a szárazföldön előrenyomuló türoszi csapatokat megverte és visszavonulásra kényszerítette az akkoni milícia. Az akkoniak a velenceiekkel karöltve lerohanták a genovaiak akkoni negyedét. Az események hatására örökre megszűnt a genovai kolónia Akkonban, székhelyüket pedig Türoszba helyezték át. A status quót szerződésben is rögzítették. Az események hatására kötötte meg Genova a nymphaioni szerződést Palailogosz Mihállyal.[365]

1262-ben Settepozzi vizeinél, 1263-ban pedig a Naupliai-öbölben Giberto Dandolo admirális ismét megverte a genovai flottát. Palailogosz Mihály, minthogy a genovaiakkal kötött szövetségből szinte semmit sem profitált, viszont rengeteg áldozattal járt a neki nyújtott kiváltságok biztosítása, megváltoztatta a politikáját Szent Márk köztársaságával. Hazaküldte a genovai hajókat, és tárgyalásokba kezdett a fölényben lévő Velencével. 1265. június 18-án szerződést kötöttek, s a tengeri köztársaság visszanyerte előjogainak jó részét. A Nagytanács azonban vonakodott ratifikálni a megállapodást. Mihály ekkor ismét Genova felé fordult. Velence ellenfele boldogan elfogadta a bizánci császár ajánlatát, hiszen épp ekkor szenvedte el a háború legsúlyosabb vereségét. 1266-ban az új velencei admirális, Giacomo Dandolo Szicília partjainál tönkreverte a genovai hajóhadat. Mihály szövetségi ajánlata miatt azonban Velence szinte semmit nem nyert a győzelemmel. Vetélytársa visszakapta szabad kereskedelmi jogát Bizáncban, sőt visszakapta korábbi bázisát, Galatát (Perát) az Aranyszarvon is, mely Konstantinápoly 1453-as elestéig virágzó genovai város maradt. Velence belátta: azzal, hogy nem ratifikálta az 1265-ben megkötött szerződést, óriási hibát követett el. 1268. április 4-én a velencei Nagytanács a nemzeti jog részévé emelte a mintegy három évvel korábban kötött megállapodást, de lényegesen kedvezőtlenebb feltételekkel. A szerződésből immáron kimaradt a genovaiak

Vitale Falier dózse.
Részlet a Pala d'Oróból

kiűzéséről szóló záradék. Velence azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a szerződés csupán öt évre kötelezze őket, s felmondható legyen.[366]

Bár ilyen még nem volt a keleti császárság és a kereskedővárosok kapcsolatának történetében, Bizánc volt a legnagyobb nyertese a szerződéseknek. Eddig mindig csak az egyik kereskedőállamhoz kötötte magát, s a másik kettőt ezzel ellenségévé tette. Most a két legjelentősebb itáliai tengeri köztársaság egyidejűleg volt szövetségese. Nem kellett attól tartania, hogy valamelyik, szövetkezve a nyugati Bizánc-ellenes hatalmakkal, támadást indít ellene. Kijátszhatta egymás ellen őket, csökkentve ezzel korábbi, hallatlanul nagy befolyásukat Bizánc politikai életére és kereskedelmére. Velence megtartotta égei-tengeri birtokait, szabad kereskedelmi joga is megmaradt, Genova pedig Galatában alakított ki hatalmas bázist, s ő is szabadon kereskedett az egész állam területén. Az események hatására IV. Kelemen pápa közreműködésével Velence és Genova 1269-ben hat évre szóló fegyverszüneti megállapodást írt alá. 1273-ban megkötötték azt a békeszerződést, mely húsz évre biztosította a békét a két legnagyobb itáliai kereskedőállam között.[367] Kisebb villongások történtek ugyan, de komoly konfliktusra két évtizedig nem került sor Velence és Genova között.

1273-ban Anjou Károly és a pápa egy Bizánc-ellenes koalícióba akarta csábítani Velencét.[368] A tengeri köztársaság ekkor még nem állt kötélnek. Sőt 1275-ben még két évre meghosszabbította a Bizánccal kötött szerződését.[369] 1281-ben azonban elérkezettnek látta az időt, s Orvietóban szövetséget kötött Anjou Károly szicíliai királlyal és Fülöppel, az utolsó latin császár fiával Konstantinápoly megtámadására. A pápa erkölcsileg támogatta a szövetséget.[370] A szövetség végveszélybe sodorta a restaurált görög birodalmat. Anjou Károly serege megállíthatatlannak tűnt. Ekkor azonban váratlan – bár mint később kiderült, nem is annyira váratlan – esemény rázta meg Európát: Szicíliában,

Károly hátországában lázadás robbant ki. 1282. március 31-én Palermóban kitört az a felkelés, melyet a történészek szicíliai vecsernyének neveznek. A szicíliaiak Palailogosz Mihály támogatásával évek óta készítették elő ezt, s vártak a megfelelő alkalomra. A bizánci uralkodó – ahogy Ostrogorsky fogalmaz – „politikai lángelméjét”[371] bizonyítja, hogy előre számolt Károly esetleges támadásával, s tudta, hogy csak így akadályozhatja meg annak sikerét. A lázadás kirobbanásával Károly visszatért országába. Szicíliát végleg elvesztette, s alig tudta megőrizni hatalmát az itáliai szárazföldön.[372] Bizánc azonban ennek ellenére kisállammá vált. Erőforrásait felemésztették Palailogosz Mihály nagyhatalmi törekvései. Utóda, II. Andronikosz pénz hiányában kénytelen volt drasztikusan csökkenteni a zsoldossereg létszámát, s a flottát teljesen leépíteni. Bizánc tengeri erejét 20 háromsor-evezős hajó alkotta. A hajóhad felszámolásával az állam ismét rászorult a tengeri köztársaságok segítségére, így a haszon jelentős része ismét hozzájuk vándorolt. Az állam a csőd szélére került. Andronikosz nyíltan Genovának kedvezett. Velence és Genova ismét háborúba kezdett. A történészek által második genovai háborúnak nevezett tengeri csatasorozat 1293-ban vette kezdetét. Bizánc természetesen Genova oldalán lépett be. 1293-ban Koron vizein ütközött meg először a két flotta. A csatát eredménytelen béketárgyalások követték Cremonában. 1294. május 28-án került sor az első nagy ütközetre, amelyben Lajazzo partjainál a genovai flotta vereséget mért a Marco Baseggio admirális által vezetett velencei flottára. A legénység egy része meghalt, a többiek pedig fogságba estek. VIII. Bonifác pápa hiába ösztönözte béketárgyalásokra a harcoló feleket, törekvései kudarcba fulladtak, ugyanis mindkét fél háborút akart. Négy éven keresztül folytak a harcok anélkül, hogy bármiféle jelentősebb összeütközésre sor kerülhetett volna. Kisebb csatározások persze voltak; például 1296-ban a genovai flotta felperzselte Krétát, mire válaszul a Roger Morosini és Marco Michiel

vezette velencei flotta 1296. június 22-én elfoglalta a kis-ázsiai Foggiát, és felégette Perát. Ezt követően Genova a görögökkel közösen elfoglalta a konstantinápolyi velencei negyedet, és a bailót bebörtönöztette. Komolyabb ütközetre 1298 szeptemberében került sor, amikor Lamba Doria genovai tengernagy Cursolánál győzelmet aratott a velencei flotta fölött. A velencei tengernagyot, Andrea Dandolót elfogták, aki pár nap múlva a fogságban meg is halt. Genova számára sem jelentett igazi győzelmet a csata, ugyanis az ő haderejének java része is elpusztult. 1299. május 25-én Genova, cserbenhagyva szövetségesét, örök barátsági szerződést kötött Velencével. A megállapodásban kikötötték, hogy Velencének el kell ismernie Genova Nizzától Civitavecchiáig tartó érdekeltségét, továbbá távol kell tartania magát a Pisa és a Marseille közötti partszakasztól. Genova számára megtiltotta az egyezség, hogy hajói az Adrián közlekedhessenek.

Bizánc kényszerhelyzetbe került. Minthogy flottával nem rendelkezett, az Aranyszarv-öbölben felvonuló velencei hajók fenyegetésének hatására békét kötött Szent Márk köztársaságával. A béke ára nagy volt: a császárnak kártérítést kellett fizetnie a tengeri köztársaságnak, jóvá kellett hagynia új kolóniák alapítását, továbbá meg kellett erősítenie a velenceiek ősi privilégiumait.[373]

A Bizánci Birodalom a XIV. század végére stabilizálta helyzetét, de – ahogy már megjegyeztem – kisállammá vált. A történészek jelentős része, mint például Runciman vagy Ostrogorsky, úgy vélekednek, hogy Európa esetleg megmenekülhetett volna az oszmánok inváziójától, ha a negyedik keresztes hadjárat nem zúzza szét örökre az erős görög birodalmat, amelynek jó esélye lett volna arra, hogy megállítsa és beolvassza a harcos török törzset. Schillmann tényként állítja: „jól megállapítható, hogy Dandolo utat tört a törököknek Európába."[374]

Önálló könyvet lehetne szentelni ennek vizsgálatára, ez azonban nem lenne több egy érdekes gondolatkísérletnél. Logikusnak tűnik, sőt talán még igaz

is lehet, hogy Délkelet-Európa meghódításához kétszáz-háromszáz évvel később a Latin Császárság megalakítása vezetett. Minthogy azonban bizonyítani biztosan nem lehet, tényként kijelenteni merészség volna. A hadjárat vezetőinek legfőbb bűneként felróni viszont túlzás, mert még ha bizonyítható is lenne az összefüggés, akkor is biztos, hogy ezt a keresztes vezérek, de még az agyafúrt, sátáni Dandolo sem láthatták előre.

Velence azonban olyan hódításokra tett szert, amelyeket évszázadokon át meg tudott tartani, jelentősen növelve ezzel a kereskedelemből származó hasznát és politikai befolyását. Velence bírálóinak az a „vádja", hogy a hadjárattal a Köztársaság nyert a legtöbbet, igaz. Velence a negyedik keresztes hadjáratot követően világhatalommá vált.

Utószó

(A szentföldi keresztes államok a Frank Kelet összeomlásáig – további keresztes hadjáratok)

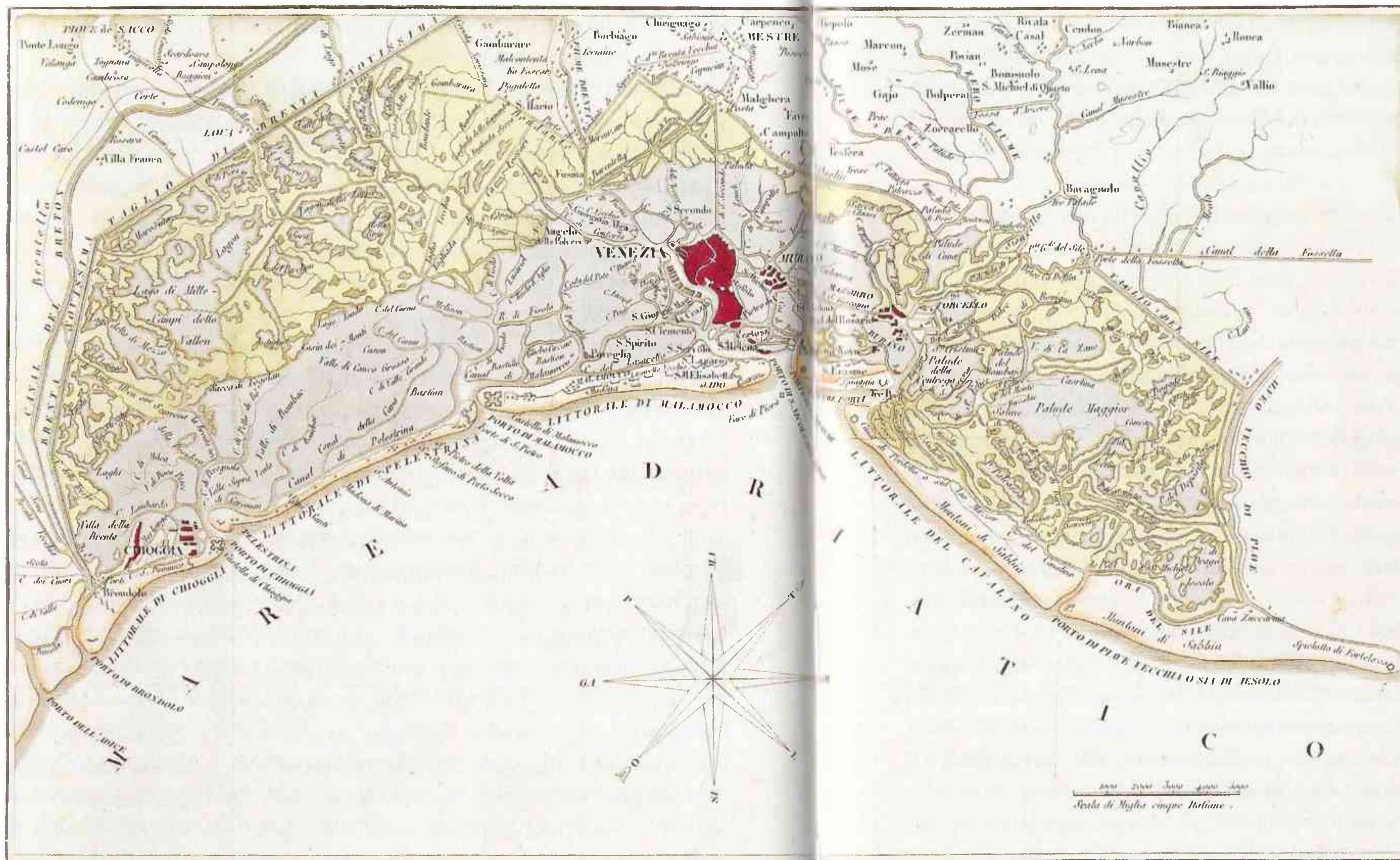
Velence a keresztes államok hanyatló korszakában

A tengerentúl történetének hanyatló korszakában egyre nagyobb szerephez jutottak a tengeri köztársaságok. A térség kereskedelmét szinte monopóliumként tartották kézben. A muzulmánok gyakran a közös kereskedelmi érdekekre tekintettel voltak hajlandóak fegyverszüneti megállapodást aláírni. Nekik is a köztársaságok jelentették a kereskedelmi kapcsolatot Európával. Ha kivonultak volna a tengerentúl államaiból, azok azonnal összeomlottak volna. Az érdek persze közös volt, hiszen a kereskedőállamok haszna is jelentős részben innen származott. A kiszolgáltatottság azonban nem volt azonos súlyú. Velence, Genova és Pisa nélkül pillanatig sem lettek volna életképesek a keresztes államok, fordítva azonban – ahogyan azt a történelem is bebizonyította – nem így volt. A kereskedelem ugyanis, mint azt már említettem, a muzulmán államok jól felfogott érdeke is volt. Mind a keresztes hadjáratok előtt, mind a keresztes államok összeomlása után folyt kereskedelem, amelyet Velence, Genova és Pisa bonyolított. A szentföldi keresztény államok léte mindössze fellendítette azt. A kereskedelem a tevékenységhez kapcsolódó szükséglet kielégítésének mono-

póliumával már önmagában is együtt járó hatalmon felül természetesen óriási gazdasági hatalmat is eredményezett.

Ezenfelül nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a tengeri köztársaságok flottái védték a tenger felől a keresztes városokat. Minthogy ebben az időben már csak egy keskeny tengerparti sáv alkotta a keresztes államok területét, a flotta szerepe felértékelődött. A tengerentúl helyzete ilyen szempontból hasonlított Dalmácia helyzetére. Ha megnézzük ebben az időben egy térképen Dalmáciát vagy a tengerentúlt, azt látjuk, hogy mindkettő egy keskeny sáv a tengerpart szélén, melyet érthetetlen és csodálatos módon nem vesz be az az ország, amelyet a tengertől elzár.

A jelenség törvényszerű, mely törvényszerűség felismeréséhez azonban szemléletváltásra van szükség. A tengerpart határ a szárazföld és a tenger között. Velence, de a többi itáliai kereskedőállam helyzetére is igaz, hogy fénykorukban alig rendelkeztek szárazföldi birtokokkal, hatalmuk pedig túlnőtt a területüknél tízszer, százszor nagyobb birodalommal rendelkező államokén is. És ez nem gazdagságuk miatt volt így. Az már csak folyománya volt helyzetüknek, illetve természetesen következett abból. Az ok más. Ezeknek az államoknak a területét tulajdonképpen nem a szárazföldi birtokai alkották, hanem maga a tenger, amelynek urai voltak. Úgy lehet ezt elképzelni, hogy a térképet szemlélve a tengert tekintjük szárazföldnek, a szárazföldet pedig tengernek. A tengernek ugyanúgy természetes határa a hosszan elnyúló partvidék, mint a szárazföldnek. Így Velence város már közvetlen kapcsolatban van Dalmáciával, vagy mondjuk Krétával. Furcsa helyzetet eredményez ez, mert, bár a velenceiek fővárosuk megépítésével igyekeztek rácáfolni erre, az ember mégiscsak szárazföldi lény, így szüksége van a kikötőkre a tenger uralmához. Ha valaki birtokolja a tengerpartot, bírhatja a tengert is, s igencsak nehéz elhódítani azt tőle. Ha azonban sokáig nélkülöznie kell a kikötőket, elveszítheti

A Velencei Nagylagúna
a Köztársaság
bukásakor
(P. Daru: Histoire de la
Republique de Venise,
III. kötet. Párizs, 1826)

tengeri uralmát. Ezért folyt elkeseredett küzdelem Velence és Magyarország között Dalmácia birtoklásáért, ezért tudták a muzulmánok csak évtizedekkel később elfoglalni a tengerentúl part menti városait, mint a többi várat és várost, ezért volt olyan nagy hatalma a kereskedővárosoknak a keresztes államokban, főként hanyatló korszakukban, és ezért vált szinte lehetetlenné a keresztes államok visszafoglalása a tengerpart elvesztése után.

Velence részéről a partvidék megszerzésének célja nem területi hódítás volt, hanem a kikötők kialakítása a tenger feletti uralom biztosítására. Jó ideig Velence hadereje csak a flotta volt. Ezért nem is törekedtek a szárazföld meghódítására. Érdekes bizonyítéka ennek, hogy több mint kétszáz évvel később komoly vita alakult ki a Szenátusban, hogy érdemes és szabad-e Velencének részt venni az észak-itáliai területszerző hadjáratokban.

A tengerparton épült erődítményeket a vízről indított támadás nélkül csak aránytalan nehézségek árán lehetett bevenni. Megtartani viszont a tengerrész uralma nélkül hosszú távon lehetetlen volt. Sem a Dalmácia mögött elterülő országok, sem pedig a közel-keleti muszlim államok nem rendelkeztek megfelelő flottával. Elfoglalhatták a szárazföld belsejében fekvő várakat, a tengerpartiakat azonban nem. Ezért maradhatott fenn oly sokáig a Frank Kelet egy keskeny tengerparti sávon. Emlékeznünk kell arra, hogy az első keresztes hadjárat során a frankok tengeri haderő nélkül képtelenek voltak bevenni ezeket a városokat. Az, hogy a keresztények két évszázadon keresztül tartani tudták magukat a muszlim tenger szélén, jelentős részben a köztársaságok jelenlétének volt köszönhető. Téves tehát az a köztudatba beépült vélemény, miszerint Velence és a másik két kereskedőállam csupán a keresztes államok kizsákmányolói, parazitái voltak. Legalább akkora hasznot hoztak „vendéglátóiknak", mint azok nekik. Sőt a keresztes vezérek Szentföldre érkezésük utáni viselkedése hihetetlen erkölcsi és anyagi károkat okozott Velencének.

A Genovával vívott háborúit leszámítva Velence szerepe a negyedik keresztes hadjárat után nem választható el a keresztes államok szentföldi politikájától. Általános érvénnyel ki lehet jelenteni, hogy komoly befolyása volt a döntések meghozatalában mind a Legfelsőbb Bíróságon keresztül formálisan, mind informálisan.

A tengerentúl további sorsa

A negyedik keresztes hadjáratot követően tíz évig tartó béke köszöntött a tengerentúlra. Sem al-Ádil szultánnak, sem a keresztényeknek nem állt érdekében a béke megtörése.

Mária jeruzsálemi királynő 1208-ban lett nagykorú, s férjéül a francia király és a Legfelsőbb Bíróság Brienne-i Jánost választotta. János közmegelégedésre gyakorolta hivatalát 1212-ig, amikor meghalt felesége. Legitimitását ettől kezdve csak az biztosította, hogy a Máriával közös gyermeke, a nem egészen egyéves Jolánta apja volt, s így mindenki elfogadta őt a királyság természetes régensének.[375]

Cipruson és az Antiochiai Hercegségben zavaros viszonyok uralkodtak. Antiochiában évekig nem dőlt el, hogy kié legyen a trón.[376]

1212-ben egy István nevű 12 év körüli gyermek több ezer 12 évnél fiatalabb gyermekkel indult keresztes hadjáratra. A csapat zömét Marseille-be érve – amikor István jövendölései ellenére sem nyílt meg előttük a tenger – két kereskedő, Vas Hugó és Disznó Vilmos hajókra szállította azzal az ígérettel, hogy a Szentföldre viszik őket. Tizennyolc év múlva derült ki, hogy szerencsétleneket egytől egyig eladták rabszolgának.

István prédikációjának hírére német földön egy Miklós nevű gyermek állt a mozgalom élére. Ők Itália felé indultak, de semmivel sem jártak nagyobb sikerrel, mint frank sorstársaik. Genovában előttük sem nyílt meg a tenger. Sokan közülük a városban maradtak, genovai polgárok lettek, többségük azonban továbbment Pisa érintésével – ahol egyesek hajóra szálltak a Szentföld felé – Rómába. Ott a pápa azt tanácsolta nekik, hogy térjenek vissza, s felnőttkorukban teljesítsék fogadalmukat. Kevesen érték haza a viszontagságos út után. Elindult egy másik német csapat is, de ők is hasonló sorsra jutottak.[377]

III. Ince, a történelem egyik legsikeresebb pápája, nem a gyerekek által kívánta visszahódítani Jeruzsálemet. 1213-ban keresztes hadjáratot hirdetett. A tervek szerint 1217-re kellett volna összegyűlni a seregnek. 1216-ban azonban meghalt a pápa. Utóda, III. Honorius folytatni akarta elődje törekvését. Fel kellett azonban mérnie a helyzetet. Legátusa a Szentföldről visszatérve aggasztó híreket közölt. A papság korrupt volt, s a jelentősebb erőt felmutatni képes két csoport, a lovagrendek és az itáliai kereskedővárosok közül csak egyikük akart háborút. Velence, Genova és Pisa szinte mindenben szemben álltak egymással, egyben azonban egyezett a véleményük: nem akarták megtörni a békét. Kereskedelmi érdekeik diktálták, hogy a muszlimokkal kialakulófélben lévő virágzó kereskedelmet ne bénítsa meg egy hadjárat. A velenceiek 1208-ban kereskedelmi egyezményt írtak alá al-Kámillal, al-Ádil fiával, Egyiptom alkirályával. A lovagrendek önmagukban nem jelentettek elégséges támogató erőt a kereskedővárosok feltételezhetően legjobb esetben is passzív magatartása mellett.[378]

A hadjárat azonban a kedvezőtlen körülmények ellenére is megindult. 1217 nyarán II. András magyar király, Lipót osztrák herceg és egy kisebb frank sereg indult a Szentföldre. A csapatnak azonban nem volt igazi vezére. A lovagrendek csak saját nagymestereik parancsát voltak hajlandóak elfogadni, az osztrákok és a magyarok Andrást tekintették vezérüknek, Brienne-i János mint

Jeruzsálem királya pedig magának követelte a főhatalmat. A széthúzás eredményeképpen nem tudtak összehangolt támadást intézni a muzulmánok ellen, elszigetelt – és általában sikertelen – magánakciókat szerveztek a különböző csapattestek. András király, miután néhány ereklye beszerzésével gazdagította gyűjteményét, anélkül hogy bármiféle eredményt elért volna, hazatért.

A keresztes sereg java része Egyiptom ellen, Damietta meghódítására vonult. A táborba érkezett Pelagius pápai legátus, aki magának követelte a főhatalmat. Sajnálatos esemény volt ez, hiszen II. András távozása és a ciprusi király halála után a keresztesek egységesen elfogadták Brienne-i Jánost fővezérnek. A sereg ismét megosztott lett. Ennek ellenére – bár nem kis nehézségek árán – sikerült bevenniük az itáliai kereskedőkolóniával is rendelkező Damiettát, az egyik legfontosabb egyiptomi kikötőt. Hosszas alkudozások után úgy döntöttek, hogy a várost Brienne-i János kormányozhatja addig, amíg Frigyes császár meg nem érkezik a Szentföldre.

1219 novemberében al-Kámil, az ifjú szultán rendkívül kedvező ajánlattal állt elő: a békéért cserébe visszaadják a keresztényeknek a szent helyeket, Jeruzsálemmel és a Szent Kereszt-ereklyével egyetemben. A tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, s Pelagius folytatta előrenyomulását Kairó felé. Elhibázott stratégiája és késedelme miatt óriási serege megsemmisítő vereséget szenvedett, nyolc évre szóló békeszerződést kellett aláírnia, s a kereszteseknek ki kellett vonulnia a nagy véráldozattal meghódított Damiettából is. Az ötödik keresztes hadjárat közel állt a sikerhez, hiszen ha meg tudták volna törni al-Kámil szultán hatalmát – aki időközben meghalt atyja, a damiettai erőd elestének hírébe belehaló al-Ádil utóda lett –, valószínűleg egész Palesztinát visszafoglalhatták volna.[379]

A kereskedővárosoknak nem tett jót a hadjárat. Bár visszatértek korábbi egyiptomi telepeikre, soha többé nem illették meg őket azok a kiváltságok, mint korábban, s megingott a beléjük vetett bizalom is.

Az agonizáló keresztes államok közül még mindig a Jeruzsálemi Királyság belső viszonyai képezték egy működő monarchia látszatát. A többi állam, például Antiochia, Tripolisz, de még Örményország is feudális anarchiához közeli helyzetbe került. Az amúgy is kiszolgáltatott államok helyzetét ez még tovább nehezítette.

Brienne-i János, Jeruzsálem régense II. Frigyes német-római császár megözvegyülésekor megragadta a kínálkozó alkalmat. A pápa legnagyobb helyeslése mellett hozzáadta leányát a császárhoz. Ezzel, mint a leendő jeruzsálemi királynő férjét érdekeltté tette egy újabb keresztes hadjárat megindításában. Frigyes – korábbi megállapodásuk ellenére – esküvője másnapján megfosztotta Jánost a régensségtől, s így Jeruzsálem törvényes királya lett. 1227-ben jelentős sereg élén keletre indult. Addigra azonban meghalt felesége, Jolánta, s mivel Frigyes csak az ő révén volt király, helyzete megváltozott. A trón ugyanis Frigyes és Jolánta közös gyermekét, a néhány hónapos Konrádot illette, s a császár csupán a királyi hatáskörnél jóval szűkebb mozgásteret biztosító régensi feladatokat láthatta el fia nagykorúságáig.

Frigyes 1229-ben ért a Szentföldre. Az összes addigi és jövőbeni keresztes vezérrel ellentétben ő tisztában volt a helyi viszonyokkal, s megérkezését nem rögtön azzal kezdte, hogy rátámadt a legközelebbi muszlim államra. A diplomácia útját választotta, s ebben partnerére talált al-Kámil egyiptomi szultán személyében. Szinte kardcsapás nélkül, erődemonstrációval és tárgyalásokkal visszaszerezte a keresztényeknek Jeruzsálemet, Betlehemet, Názáretet és Toront. Ezenkívül tíz évre szóló fegyverszünetet írt alá a két uralkodó. Jeruzsálemmel kapcsolatban al-Kámil egyetlen feltétele az volt, hogy a muzulmánok megtarthassák szent helyeiket.

Frigyes azonban minden elért eredménye ellenére ellentmondást nem tűrő fellépésével, könyörtelenségével, továbbá a vallás tekintetében is cinikus visel-

kedésével igen népszerűtlen lett. Összeveszett a helyi bárókkal, és a németet leszámítva a lovagrendekkel. Azzal pedig, hogy nyíltan a pisaiaknak kedvezett, magára haragította Genovát és Velencét is, akinek támogatása – mint az már olyan sokszor bebizonyosodott – nélkülözhetetlen volt a Frank Keleten.[380]

Velence viszonya amúgy sem volt felhőtlen II. Frigyes császárral. A császár hatalmát Észak-Itáliára is ki akarta terjeszteni, Velence pedig a század elejétől gazdasági hegemónia kiépítésére törekedett ugyanitt. Érdekeik szembeállították egymással a két birodalmat. Észak-Itália ebben az időben amúgy is két pártra szakadt: a guelfek a pápát, a ghibellinek a császárt támogatták a primátusért vívott évszázadok óta tartó harcukban. A konfliktus 1239-re szövetségekké érett. A tengerentúli és az itáliai események vezettek oda, hogy a pápa zászlaja alatt sikerült szövetségessé tenni a két ősellenséget, Velencét és Genovát. A katolikus egyházfő oldalára állt még több kisebb itáliai városállam. Velence flottája 1240-ben megverte a császár hajóhadát, a szövetség pedig visszafoglalta a Német-római Birodalomtól Ferrarát. Frigyes halála után tíz évvel a Német-római Császárság szinte teljesen kiszorult Észak-Itáliából, Velence pedig kiterjeszthette gazdasági befolyását.[381]

A császár az Itáliában kialakult ellentét miatt kénytelen volt hazatérni, mielőtt egyáltalán megpróbálkozhatott volna tekintélye helyreállításával a tengerentúlon. A pápai csapatok, élükön Brienne-i Jánossal, megtámadták az előzőleg már kiközösített császár német földön lévő birtokait. Megalázó elutazása előtt a helyiekkel szimpatizáló vezetőket kellett kineveznie. Hazaérkezésekor Frigyes, mint régens bailót küldött maga helyett a Jeruzsálemi Királyságba Filangieri Richárd személyében. Az új helytartó stílusa megegyezett gazdájáéval. Arrogáns és tekintélyuralmi módon képzelte el a kormányzást. A bárók ezt már nem tűrték. Filangieri kezdeti sikerei után legyőzték csapatait Cipruson. A bailo visszatért a szárazföldre, és Türoszba húzódott vissza, Ciprus és a

Stilizált kereszt egy középkori velencei ezüstpénzen
(Scudo della Croce)

Jeruzsálemi Királyság többi része pedig a bárók kezére került. 1243-ra Türoszból is kiűzték Filangierit, s a várost Montforti Fülöp kapta meg.[382]

Amíg Frigyes és a tengerentúl bárói között dúlt a harc, két kisebb keresztes csapat érkezett keletre, melynek vezérei Champagne-i Tibold és Cornwalli Richárd voltak. Kisebb sikereket értek el: bevették Beaufort várát, Szafedet és Aszkalont. Közben Konrád elérte nagykorúságát, betöltötte 15. életévét, s ezzel apja miden jogát elveszítette a királysággal kapcsolatban. A királyság alkotmányának megfelelően az új királynak Akkonba kell mennie, hogy megkoronázzák, s beiktassák királyságába. Amíg ez nem történik meg, a Legfelsőbb Bíróság régenst választ az ország kormányzására. Ez történt 1243-ban is. A régens a király nagynénje, az özvegy ciprusi királyné lett, akinek hatalma névleges volt csupán, az igazi hatalom pedig a bárók kezébe került.[383]

Az anarchiába süllyedt Frank Keletet jelképesnek is tekinthető esemény rázta meg: 1244-ben Ajjúb szultán horezmi török zsoldosai – mint később kiderült – örökre elfoglalták Jeruzsálemet a keresztényektől. A horezmiek feldúlták a várost, a jeruzsálemi királyok csontjait kiszórták a kriptáikból, templomokat romboltak le, s óriási pusztítást végeztek. Annak ellenére, hogy Ajjúb szabad elvonulást engedett a város védőinek, az odavezető út viszontagságai miatt alig háromszázan értek végül Akkonba.

Jeruzsálem bevétele után Ajjúb Gázánál hatalmas vereséget mért a frank seregre. A veszteségeknél csak a hattíni csata veszteségei voltak nagyobbak. A keresztények teljesen a tengerpartra szorultak, a keresztes államok pedig a térképet szemlélve egy igen keskeny csíkot alkottak Szíria partvidékén. A teljes összeomlástól csak az mentette meg a keresztény – ekkorra már csupán – miniállamokat, hogy Ajjúb még nem volt ura a keresztény államokat körülölelő összes területnek. Nem kellett azonban sok idő hozzá, hogy azzá váljék. 1246-ra elfoglalta Damaszkuszt, és 1247-re bevette Aszkalont. 1248 és 1249

között Damaszkuszban rendezte be székhelyét, ahol Szíria minden hercege hódolt előtte. Velence szerepe felértékelődött, hiszen a tengerparti sávra zsugorodott keresztény erődítményeket és városokat csak hajókkal lehetett hatékonyan védeni.[384]

Ebbe a belpolitikai helyzetbe érkezett meg Szent Lajos francia király keresztes seregével.

1223-ban meghalt Fülöp király, s utódja fia, VIII. Lajos lett. Lajos fiatalon súlyosan megbetegedett, s megfogadta, hogy ha felgyógyul, keresztes hadjáratra indul. A király korának egyik legerkölcsösebb embere volt. Felépülése után valóban keletre indult. 1248-ban érkezett Ciprusra, amikor Ajjúb szultán hatalmának csúcspontjára került. A szigeten több más keresztes vezér is csatlakozott hozzá. Jelentékeny sereg parancsnokaként indulhatott Egyiptom ellen. Velence ellenezte a hadjáratot, hiszen veszélyeztette az Egyiptommal megkötött kereskedelmi egyezményeiket, így segíteni sem volt hajlandó. Lajos király viszont nem volt hajlandó a muzulmánokkal diplomáciai úton alkudozni. Harcolni jött keletre a „hitetlenek" ellen.[385]

A frank sereg partra szállt Egyiptomban, s legyőzte az országát védő muszlim sereget. Az elvesztett csata hírére Damietta védői nem álltak ellen. Mire a keresztes sereg odaért, elhagyták városukat, így Lajos ellenállás nélkül vonulhatott be oda. Ajjúb – akárcsak az ötödik keresztes hadjárat idején az egyiptomi szultán – Damiettáért cserébe Jeruzsálemet ajánlotta. Lajos azonban továbbra sem volt hajlandó a „hitetlenekkel" alkudozni. Meg akarta törni Egyiptom erejét. Amikor megérkezett seregének maradék része is, Kairóra támadtak. Annak ellenére, hogy eközben meghalt az idős és beteg Ajjúb szultán, a muszlimok győztek. Aki nem halt meg a frank seregből, az fogságba esett – rablánc várt a királyra is. Egy vagyonba és Damiettába került Lajosnak saját, valamint vezérei és emberei egy részének szabadulása. A francia király még négy évig keleten ma-

radt, s valamennyit helyrehozott a hadjárata által okozott kárból. Ekkor már hajlandó volt diplomáciai úton is kapcsolatba lépni a muzulmánokkal. A helyzet is kedvezett ennek. Ajjúb halála után fia, Turánsáh lett a szultán. Uralma azonban palotaforradalomba torkollt, melyben a mamelukok végleg átvették a hatalmat az Ajjúbida-dinasztiától. A damaszkusziak ezt nem vették tudomásul, s az Ajjúb által létrehozott egységes Szíria ismét felbomlott. Ez mentette meg a tengerentúlt ismét a pusztulástól. Konrád halála után a trón fiára, a kétesztendős Konradinra szállt. Ez ismételten felvetette a régensség kérdését. Adta volna magát, hogy az addigi régens, Plaisance ciprusi régenskirályné maradjon továbbra is a régens. Minthogy Velence és szövetségesei támogatták őt, Genova és szövetségesei azonnal Konradin pártjára álltak. A többségi szavazat a Legfelsőbb Bíróságon azonban elismerte Plaisance igényének jogosságát. A kereskedővárosok viszályából tehát a királyi család sem maradt ki.[386]

Szent Lajos király továbbra sem feledkezett meg a tengerentúlról. Királysága belső helyzete ugyan nem engedte meg, hogy újabb keresztes hadjárat élére álljon, de ottmaradt bajtársait minden évben támogatta anyagilag. 1270-ben idős emberként öccse, Anjou Károly biztatására újabb hadjáratra indult, melynek célja a tuniszi emír, Musztanszír keresztény hitre térítése volt. A király már beteg volt. A tervvel egyetlen tanácsadója sem értett egyet, de Lajos hitt testvérének. Az elhibázott terv alapján megkezdett hadjárat kudarcba is fulladt. Minden komolyabb eredmény nélkül kellett a seregnek vitorlát bontania Tunisz falai alól. A király pedig itt halt meg a sereget is megtizedelő betegségben.[387]

A keresztes államok lakóiban óriási bizakodást váltott ki a Mongol Birodalom létrejötte. Dzsingisz kán és utódai hatalmas, korabeli európai szemmel szemlélve elképzelhetetlenül nagy birodalmat hoztak létre, mely szinte egész Ázsiát uralta. A nagykán – nem teljesen alaptalanul – a világ urának tartotta magát. A mongol állam jól szervezett közigazgatással rendelkezett, és vallási

Velence madártávlati térképe Georg Keller metszetén (1607)

kérdésekben türelmesnek mutatkozott. Aki hajlandó volt hódolni a nagykánnak, megtarthatta vallását és országát. Az egyes országrészek urai, a kánok, más-más vallás hívei voltak. A nyugati mongolok, akik ez idő tájt szimpatizáltak a keresztényekkel – maguk is nesztoriánus keresztények voltak –, a muzulmánokat tekintették legfőbb ellenségüknek Palesztinában. Elfoglalták Bagdadot, a muszlimok szent városát, Aleppót, és Szíria ez idő tájt legjelentősebb városát, Damaszkuszt. Kutuz szultán azonban megverte a mongolok nem túl jelentős sereget irányító vezérét, Kitukát, s ezzel szertefoszlottak a keresztények reményei. A mongolok belső viszályaik miatt nem tudtak újabb, nagyobb sereget küldeni az egyiptomi szultán ellen. Ha a mongolok meg tudták volna semmisíteni a muszlim államokat – amitől nem álltak messze –, érdekesen alakult volna a történelem.

Kutuz nem sokkal élte túl győzelmét. Hadvezére, Bajbarsz egy vadászat közben hátulról ledöfte. Bajbarszt szultánná kiáltották ki. Az új uralkodó, hogy hatalmát szentesítse, talált egy férfit, aki állítása szerint a mongol hódítás előtti utolsó kalifa utódja volt. A formális hatalommal felruházott új kalifa elismerte Bajbarszt törvényes uralkodónak.[388]

Bajbarsz szultán a mongol veszély megszűnése után módszeresen hódította vissza a mongol megszállás alatt lévő városokat. Nem elégedett meg azonban saját területei visszaszerzésével, hanem intenzív támadást indított a keresztény városok ellen is. 1264-ben elfoglalta Caesareiát, Haifát és Arszufot. A templomosok erődje, Athlit kitartott. A hódítások eredményeképpen viszont a muszlimok saját területükről szabad szemmel láthatták Akkont, a Frank Kelet fővárosát. 1266-ban Bajbarsz elfoglalta Toront, a templomosoktól Szafedet, s 40 ezer foglyot ejtve legyőzte Örményországot. 1268-ban az övé lett Jaffa és Beaufort is. Ugyanebben az évben vette be az ősi várost, Antiochiát is, mellyel megszüntette a 171 éve fennálló Antiochiai Hercegséget. A város elfoglalásakor óriási pusztítást vég-

zett. Félt azonban Lajos készülő hadjáratától, ezért 1270-ben már a tuniszi emír megsegítésére készült. Amikor látta, hogy Lajos hadjárata el sem jut a Szentföldig, megtámadta, és 1271-ben bevette a johanniták eddig minden támadásnak sikeresen ellenálló hatalmas várát, Crac des Chevaliers-t. Hasonló sorsra jutott Monfort vára is. A két erődítmény elfoglalása azt jelentette, hogy a muzulmánok felszámolták a keresztények összes várát a szárazföld belsejében.[389]

Még Bajbarsz fenyegetése sem volt elegendő motiváló erő ahhoz, hogy Velence és Genova felfüggessze az ellenségeskedést. 1267. augusztus 16-án Lucchetto Grimaldi genovai tengernagy 28 gályájával elfoglalta az akkoni Legyek tornyát, amely a kikötőt őrizte. Velencének azonban nem kellett sokáig nélkülöznie az erődöt. Tizenkét nap múlva 25 gályájuk visszafoglalta a genovaiaktól, s büntetésül kiűzték az összes genovait a városból. Ez volt az első genovai háború utolsó csatája.[390]

1271-ben III. Henrik angol király fia, Edward keresztes hadjáratra indult. Sem seregének méretei, sem a szentföldi helyzet nem tette lehetővé, hogy komoly sikert érjen el. Belső problémái miatt a mongol ilkán sem tudott segítségére sietni. Egy tíz évre szóló fegyverszünetet azonban sikerült kieszközölnie a szultanátus és a Jeruzsálemi Királyság között. A körülményekhez képest ez is jelentős eredmény volt, hiszen további tíz évre biztosította a Frank Kelet fennmaradását. Edward ott-tartózkodása közben meglepődve konstatálta, hogy a velenceiek, és amennyire csak tudtak, a genovaiak is a Jeruzsálemi Királyság Legfelsőbb Bírósága engedélyével kereskedelmet folytatnak a muzulmánokkal, s fegyverekhez szükséges fával és fémmel látják el a szultánt. Jól mutatja ez, hogy mennyire érthetetlenek voltak a tengerentúl történései és helyzete egy külső szemlélő számára.[391]

Edward hadjárata után az európai helyzet nem kedvezett egy újabb keresztes hadjárat megindulásának. Az egyetlen uralkodó a szicíliai király, An-

jou Károly volt, akinek terve volt a Szentfölddel. Megvásárolta a Jeruzsálem királya címet az egyik potenciális örököstől, s nyomban elküldte bailóját, Rogert Akkonba. A pápa, minthogy csak így látta biztosítottnak a Szentföld jövőjét, támogatta Károlyt. A jeruzsálemi bárók kénytelenek voltak hódolni Roger előtt.

Bajbarsz szultán 1277-ben, minthogy a keresztes államok semmiféle veszélyt nem jelentettek többé a muszlim világ számára, végleges megsemmisítésüket halaszthatónak ítélte, viszont elérkezettnek látta az időt a Perzsa Ilkanátus megtámadására, amely komolyan fenyegette országát. A hadjárat közben azonban meghalt. A nagy szultán halálakor a tengerentúl szinte már nem létezett. Csupán Akkon, Türosz, Szidón, Tripolisz, Dzsabail, Tortoza, Laodikea és két kisebb vár, Athlit és Makrab volt keresztény kézen Szíriában. A tengerentúl megsemmisülése elkerülhetetlennek látszott.[392]

Bajbarsz halála után a szokásosnak mondható trónharc vette kezdetét Egyiptomban és Szíriában. A perzsa ilkán rögtön meglátta az ebben rejlő lehetőséget, és szövetséget ajánlott a nyugati világnak. Követei megfordultak minden jelentősebb európai udvarban, de csalódottan kellett hazatérniük. A nyugati uralkodók nem látták át, hogy ez a szövetség jelenthette volna az utolsó kiutat a Frank Kelet számára, sőt közös erővel talán a Mameluk Birodalmat is megdönthették volna. A veszélyt azonban nem vették komolyan, s lefoglalták őket saját országuk gondjai. A kihasználatlanul maradt kedvező helyzet nem tartott sokáig. 1279-ben Kaláún került ki győztesen a trónkövetelők közül. 1285-re stabilizálta helyzetét, s támadást indított a keresztények ellen. Elfoglalta a johanniták védelme alatt álló Makrab várát. Két évvel később (1287) Laodikea is a kezére került. Az igazi traumát azonban Tripolisz, a hajdani Tripoliszi Grófság fővárosának elvesztése okozta. A Lucia őrgrófnő, a genovaiak és a tripoliszi kommuna közötti viták elvonták a figyelmet a közelgő veszélyről, s

a széthúzás miatt nem tudtak felkészülni a védelemre. A nagyváros eleste eloszlatta azt az illúziót a vezető bárókban és Akkon lakosaiban, hogy ha nem támadnak, akkor a szultán nem bántja a már semmi fenyegetést nem jelentő kereskedelmi központokat. Tripolisz bevételének hírére feladták a védők Botrunt, Nephint és Dzsabailt is. A nyugat nem tudott segíteni, ugyanis minden komolyabb európai állam erejét a szicíliai vecsernye utáni harcok kötötték le.[393]

Tripolisz elvesztése Velence szempontjából – természetesen a későbbi hatásait leszámítva – még pozitívnak is minősíthető. Tripoliszban ugyanis – az első genovai háború eseményei miatt – Szent Márk köztársaságának szinte semmilyen érdekeltsége nem volt. Tripolisz kereskedelmét a genovai kereskedők alakították. A város eleste tehát Velence legnagyobb vetélytársát fosztotta meg legjelentősebb szíriai kereskedelmi bázisától. Annál inkább érdekelte Velencét a számára kereskedelmi egyeduralmat biztosító Akkon sorsa. A Szenátus a dózse fiát, Niccolo Tiepolót küldte Akkonba húsz gályával.[394] Sajnos nem csak a reguláris velencei erők érkeztek a városba. A pápa keresztes hadjáratra buzdító szavainak hatására Észak-Itáliából keresztes csürhe érkezett a fővárosba. Nem telt bele sok idő, s a felfegyverzett horda zavargást robbantott ki, s lemészárolta Akkon muzulmán lakosait. A szultán, amikor többszöri kérése ellenére sem kapott elégtételt a történtekért, megszegettnek nyilvánította a nem sokkal korábban tíz évre megkötött fegyverszünetet, s 1290-ben Akkon ellen vonult. Halála adott még egy év haladékot a városnak. Utóda fia lett, aki meglepően gyorsan egyértelművé tette főhatalmát, s 1291-ben folytatta a megszakadt hadjáratot. Ahogy Velencét nem érdekelte Tripolisz sorsa, úgy nem vett részt Genova sem Akkon védelmében. A velenceiek és a pisaiak azonban derekasan helytálltak. Tiepolo hajói folyamatosan bombázták kőhajító gépeikkel a szultán táborát, hatalmas károkat okozva nekik. Alkalomszerű partraszállásokkal is keserítették a muszlimok helyzetét. A tenger egyértelműen az

övék volt. Mindezek ellenére a hatalmas túlerőnek nem állhatott ellen a város. A szerencsésebbek el tudtak menekülni a tengeren, a többiek azonban vagy rabszolgákká váltak, vagy áldozatul estek a hódítók bosszúszomjának. Akkont a szultán földig romboltatta, majd Türosz ellen indult. A városnak komoly esélye lett volna a sikeres ellenállásra, de vezére gyáván elmenekült, s Türoszt harc nélkül az ellenségre hagyta. A templomosok által védett Szidón és Bejrút városa is rövid ellenállás után kapitulált. Tortoza és Athlit védői is kiürítették a várakat. Nem tett jót a védelmi kedvnek, hogy – mivel a tengert biztosan uralta Velence, Pisa és Genova – a tengerparti városok védői biztonsággal elhagyhatták a városokat és várakat. A tengeri köztársaságok ezzel akaratlanul is hozzásegítették a szultánt győzelmeihez. Természetesen, ha a dolog emberi oldalát nézzük, úgy is meg lehet közelíteni, hogy több ezer embert mentettek meg a minden bizonnyal biztos pusztulástól. Az utolsó keresztény szigeten épült erődöt, Ruadot 1303-ban hagyták el a templomosok. A muzulmánok pusztítva vonultak végig Szíria partjain, s lerombolták minden várost és erődöt, hogy ezzel lehetetlenné tegyenek egy nyugatról érkező keresztes partraszállást. Tervük sikeresnek bizonyult. Többé nem tette lábát keresztes katona a Szentföldre. Voltak még próbálkozások szent háborúk szervezésére, a keresztes szellemiség azonban kihalt.[395]

Két jelentősnek mondható keresztes vállalkozás indult még keletre, de egyik sem érte el a Szentföldet. Az elsőt az 1359-ben trónra lépett fiatal ciprusi király, Péter szervezte. 1363 és 1367 között Péter csapatai segítettek leverni egy krétai lázadást, melyet Velence pillanatnyi gyengeségét kihasználva a krétai nemesség és – amitől különlegessé vált a sziget legnagyobb lázadása – a helyi velencei arisztokraták robbantottak ki.[396] Ha Szent Márk köztársaságának ellenlábasai támogatóan lépnek fel ahelyett, hogy semlegességüket nyilvánítják ki, s ha Péter nem segít a felkelés eltiprásában, talán sikerült volna Krétának hosz-

szabb távú sikereket elérnie. Velence tehát hivatalosan is üdvözölte a keresztes hadjárat tervét, s jelentős támogatást nyújtott. Hajóival és a johannita hajókkal együtt 165 gályából, teherszállító hajóból, kereskedőhajóból és könnyű csónakból állt a keresztes flotta. A harmadik keresztes hadjárat óta ez volt a legnagyobb keresztes sereg. Céljuk – palesztinai bázisok hiányában – Alexandria volt. Elfoglalták és feldúlták a várost, ahol olyan mészárlást rendeztek, melyet csak az 1099-es jeruzsálemihez, illetve az 1204-es konstantinápolyihoz lehet hasonlítani. A két korábbival ellentétben azonban a győzteseknek ez esetben semmit sem sikerült létrehozniuk. Miután kifosztották a várost, hajóra szálltak, és elvitorláztak Ciprusra. Velence abban reménykedett, hogy megerősíti levantei kereskedelmét, ezzel szemben majdnem tönkrement mint kereskedelmi nagyhatalom. Több olyan keresztes hadjárat, melynek közvetlen célja a Szentföld visszafoglalása lett volna, nem indult. Hatvan évig vártak a bosszúval a muszlimok: 1426-ban megtámadták Ciprust, s szinte teljesen elpusztították.[397]

A sziget agóniája 1489-ben ért véget, amikor is a velenceiek házasság útján megszerezték. Az utolsó Lusignan feleségül vett egy csinos velencei arisztokrata hölgyet, Caterina Cornarót, akit a Köztársaság „leányává" fogadott. Lusignan halála után, amely sokak szerint nem volt minden beavatkozástól mentes, felesége Velencére hagyta a szigetet. Szent Márk köztársasága 1570-ig töretlenül tartotta birtokában Aphrodité szülőhelyét.

A másik keresztes vállalkozás már csak a muszlimok erejének megtörésére irányult, nem a Szentföld visszaszerzésére. Zsigmond magyar király – aki 1410-től német király, majd 1433-tól német-római császár – 1396-os hadjáratáról van szó, amely a valaha indult legnagyobb nemzetközi keresztes sereg volt. Ennek ellenére a mintegy százezer fős hadsereg megsemmisítő vereséget szenvedett a nikápolyi csatában. A hadjárat előtt Zsigmond Velencében járt, hogy megbeszélje a szállítás feltételeit. Velence ekkor már óvatos volt, s az

alexandriai hadjárat után nem kockáztatta keleti érdekeltségeit. Ugyanakkor keresztényi kötelessége volt a részvétel – szerepét igyekezett hát minimálisra szorítani. Tevékenysége kimerült abban, hogy flottájával behatolt a Fekete-tengerre, onnan felhajózott a Dunán, s a nikápolyi csatavesztés után kimenekítette Zsigmondot.[398]

A velenceiek frontvonalban találták magukat. A szíriai keresztény államok megszűnésével levantei birtokaik és a szultanátus, illetve az ekkor feltörekvő Oszmán Birodalom határosak lettek. Sőt Velence már nemcsak szíriai területeken került szomszédságba a muzulmán óriáshatalommal, de Dalmáciában is. Az utolsó tengerentúli területeket a XVI. században kebelezte be az Oszmán Birodalom: 1523-ban Ródoszt, 1570-ben pedig Ciprust.[399]

Kereskedelem

Velence – akárcsak a többi kereskedőállam – élénk kereskedelmet folytatott a tengerentúllal. Közvetlenül a keresztes államokba gyakran szállítottak gabonát, s vittek onnan cukrot, selymet, szöveteket, a híres türoszi bíborfestéket, gyógy-, illetve fűszernövényeket és balzsamot Európába, fát pedig Egyiptomba. A kereskedelmi tevékenységnek azonban csupán elenyészően kis százalékát tette ki a frank államokkal folytatott üzleti tevékenység. Sokkal jelentősebb volt az azokon átmenő forgalom, ami viszont nem a keresztes hódítások eredménye volt. Velence pontosan azért tudott a hadjáratokban meghatározó szerepet játszani, mert az addig is fennálló élénk kereskedelmi tevékenysége révén komoly helyismerettel rendelkezett. A keresztes államok létrejötte azonban élénkítette ezt a kereskedelmet – például vámmentességet biztosított. A hadjáratok előtt a

keletről – Indiából és Kínából – érkező áruk Bagdadon keresztül jutottak el a Földközi-tenger keleti partján veszteglő velencei hajók fedélzetére. A Bagdadi Kalifátus azonban elvesztette politikai vezető szerepét, s nem volt képes a kereskedelmi útvonalak biztosítására. A Fátimida-dinasztia viszont stabilizálta helyzetét, és a kor viszonyaihoz képest biztonságos országot teremtett. Így a kereskedelmi útvonalak ezentúl az Indiai-óceánon és a Vörös-tengeren át Egyiptomon keresztül bonyolódtak. A XII. században – még a keresztes államok stabilizálódása után is – az itáliai kereskedőállamok, így Velence is, sokkal jelentősebb kereskedelmi tevékenységet folytatott Egyiptommal, mint Szíriával. Minthogy Velence sorsa és kereskedelme legfőképpen a levantei kereskedelemtől függött, jobban megérthető és erkölcsileg is könnyebben igazolható tartózkodó magatartása az első keresztes hadjárat megindulásakor és vonakodása minden Egyiptom ellen indítandó átfogó támadás ellen. Bár a veszély komoly és konkrét volt, eltúlozni sem szabad. A muszlimoknak is elsődleges érdekük volt a kereskedelem zavartalansága és működőképessége. Mivel pedig a Földközi-tenger keleti medencéjét ekkor Velence, Pisa és Genova uralta, szerepük nélkülözhetetlen volt. Ha Machiavelli logikáját követnénk, egy jó szultánnak a keresztes támadásoktól függetlenül biztosítania kellett volna a velencei kereskedelem zavartalanságát. Ekkor azonban ugyanabba a hibába esnénk, mint az itáliai bölcselő: figyelmen kívül hagyva az emberi tényezőt, utópisztikusan gondolkodnánk. Figyelmen kívül hagynánk például a szultán büszkeségét, és azt a kényszert, hogy a lázadás elkerülése végett egy uralkodó sokszor kénytelen irracionális döntéseket hozni a lakosság igazságérzetének helyreállítása végett és vallásos érzületének figyelembevételével. Nem is beszélve arról, hogy ezzel szinte ösztönözte volna a kereskedőállamokat a hadjáratokban való részvételre. A gyakorlat azt igazolta, hogy a szultán egy-egy sikertelen próbálkozás után, amelyben Velence is szerepet vállalt, kisebb-nagyobb megszorításokkal,

Velencei prokurátor egy XIX. századi metszeten

esetlegesen a muzulmán területen élő kereskedők lemészárlásával, elűzésével továbbra is működni hagyta a kereskedelmet, s rövid idő elteltével újabb kereskedelmi megállapodásokat kötött.

Az új keresztes kikötők szerepét nem szabad alábecsülnünk. Sokkal biztonságosabbak voltak, mint a szultanátus, illetve korábban a kisebb szíriai emírségek városaiban. Ha ugyanis elérkezett az ideje egy újabb muszlim–keresztény háborúnak, a kereskedőket senki nem bántotta, árukészleteiket nem rabolták ki. És akkor még nem is szóltunk Velence keresztes államokban betöltött szerepéről.

A velenceiek egyébként fűszerekkel, festékekkel, illatosított fákkal, selyemmel és porcelánnal látták el a nyugatot. Szíriából szállítottak még indigót, damaszkuszi fémtárgyakat és fűszereket. Cserébe koronként változó árut szállítottak. A X. századig a fő exportcikk a rabszolga volt, utána pedig fával és fémmel fizettek. Gyakorlatukat bírálta a nyugati világ, hiszen a középkori hadviselés alapanyaga pontosan a fa és a fém volt. A fémből fegyvereket, páncélokat, a fából pedig ostromgépeket és hadihajókat készítettek. A XIII. század második felében a mongol és török hadifoglyok jelentős száma miatt Genova még egy rövid időre felélesztette a rabszolga-kereskedelmet, melyhez Velence is lelkesen csatlakozott. A szent helyek visszaszerzésével zarándokok tömege indult meg a Szentföldre. Az emberek többsége itáliai kereskedőhajón kelt útra nem kevés pénzért. Az ebből származó jövedelemből szintén tudtak keleti árukat szerezni a kereskedők, melyből otthon még nagyobb haszonra tettek szert.

A keresztes államok szinte egyáltalán nem részesültek a haszonból, kénytelenek voltak ugyanis átengedni azt a kereskedővárosoknak, hiszen rájuk voltak szorulva. Sőt nemcsak arról volt szó, hogy nem kereskedtek, de a szerződések értelmében még az abból származó vámbevételről is le kellett mondaniuk.

A Mongol Birodalom létrejöttével és megerősödésével biztonságosak lettek az e birodalmon belül húzódó kereskedelmi utak. A keleti kereskedelem tehát áttevődött Egyiptomból ide. A karavánok Mongólián keresztül eljutottak a Fekete-tengerig, onnan pedig hajón a Földközi-tengerre. A Latin Császárság fennállásáig Velence kereskedelmi egyeduralma érvényesült, 1261 után pedig néhány évig Genováé, majd Velencéé és Genováé együtt.

Velence kereskedelmét külső hatalmaknak kockázatos volt veszélyeztetni, az állam vezetői ugyanis pontosan a legnagyobb kereskedőcsaládok voltak. Így ha valaki a kereskedelem vagy a kereskedők ellen támadást indított, azonnal számíthatott a félelmetes velencei flotta támadására. Ez pedig óriási védettséget biztosított a kereskedőknek. Azt, hogy a velencei kereskedelem nem a keresztes államok lététől függött, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy nem omlott össze a keresztény államok megszűnésével.

Runciman így összegzi a kereskedőállamok szerepét: „A tengerentúl számára a második nagy problémát az olasz kereskedővárosokkal fenntartott kereskedelem jelentette, amely nélkülözhetetlen lételem volt számukra. Nélkülük csaknem lehetetlen lett volna a Nyugattal való kapcsolattartás is, szinte lehetetlen lett volna exportálni az ország termékeit, vagy bárminemű előnyre szert tenni a Távol-Keletről érkező átmenő kereskedelmi forgalomból. Az olaszok azonban helyrehozhatatlan károkat okoztak gőgösségükkel, viszálykodásaikkal, cinikus politikájukkal. Távol tartották magukat az életbevágóan fontos hadjáratoktól, nyilvánvalóvá téve ezzel a keresztény egység hiányát. Ellátták a muszlimokat a háborúzáshoz szükséges legfontosabb alapanyagokkal. Képesek voltak fellázadni és harcolni egymással a város utcáin. A tengerentúl uralkodói gyakran sajnálták, hogy a virágzó kereskedelem ilyen veszedelmes és fékezhetetlen szövetségeseket sodort a partjaikra. Mégis, e nélkül a kereskedelem nélkül a tengerentúl története rövidebb és komorabb lett volna.”[400]

F Ü G G E L É K

A negyedik keresztes hadjárat legfontosabb szerződései

1. Velence és a keresztesek szerződése, mely a Szentföldre való átkelést rögzíti (1201. április) – szállítási szerződés

Pontosan rögzíti a frankok és a velenceiek kötelességeit a szerződés, melyhez a követek esküje kapcsolódik, amit uruk nevében tettek.

„Köztudottan gyakorta megesett, hogy Jeruzsálem vidéke pogányok hatalmába került, majd amikor és ahogyan tetszett az Úrnak, fölszabadították azt az Ő dicsőségére és dicséretére. De a mi időnkben ennek a vidéknek a lakossága olyannyira siralmas elnyomást szenved, hogy Krisztus Keresztjének ellenségei túláradó gonoszságukban Jeruzsálem elfoglalása után, amelyben egykor az üdvöt hozó test nyugodott, más városokat és várakat is elfoglaltak, úgyhogy csak igen kevés hely maradt, amelyik nem esett az ő hatalmuk alá. Nem kell azt hinnünk, hogy mindez a büntető bíró igazságtalansága miatt történt, hanem inkább a bűnös nép romlottsága miatt, mivel azt olvassuk, hogy mikor a nép megtért az Úrhoz, akkor ezren szenvedtek el büntetést, húszezren pe-

dig megmenekültek. Ugyanis ha azt akarná az Úr, fölbecsülhetetlenül nagy elégtétellel bosszulhatná meg a rajta esett sérelmeket, de talán próbára akarta tenni a keresztényeket és arra a tudásra vezetni őket, hogy ha valaki kutatja és keresi az Urat, aki a hozzá való megtérésre alkalmas időt mutat, az örvendezve ragadjon fegyvert és pajzsot, és siessen a megsegítésükre.

E föld felszabadítására, jóllehet sok uralkodó: a római császár, Franciaország és Anglia királyai, vezérek, hercegek, grófok és bárók és még sokan mások is az erősség kardjával felövezve odasiettek, ebben a szolgálatban nem mutatkoztak nagyon egyetértőnek, és nem sokat értek el ezeken a részeken.

Így tehát úgy tetszett az Úrnak ezekben az időkben, hogy azt sugallja nektek, kedves vezérek, Balduin úr, flandriai és hainaut-i gróf és Lajos, blois-i gróf, valamint Tibold, champagne-i gróf követei, és más nemes vérű férfiak, hogy a kereszt jelével megjelölve az Ő szolgálatában ragadjatok fegyvert a barbár gonoszság ellen.

Így tehát mi érett megfontolással átgondolván, és azt látván, hogy még sohasem nyílt ennyire üdvös lehetőség a Szentföld megsegítésére, és az ellenség nyakának igába kényszerítésére, mint ha az Úr sugallatára eme szolgálatba lépünk veletek szövetségben, vitéz és nemes hősök, Conon de Béthune, Geoffrey de Villehardouin, Jean de Friaize, Alard de Maquereau, Milon le Brébant és Gautier de Gaudonville, egyszersmind figyelmesen meghallgatva kéréseteket, és isteni sugallattól hajtva könyörületesen tanácsunkat és segítségünket nyújtjuk majd nektek ebben a vállalkozásban, mivel ti és a tieitek a mi irányításunkat kértétek és a mi tanácsaink szerint akartok mindent elvégezni, amit meg kell majd tenni.

Mindezt hallván mi, Enrico Dandolo, Isten kegyelméből Velence, Dalmácia és Horvátország fejedelme, miután követeket és leveleket küldtetek nekünk, és a minket megillető tiszteletet oly nagy hódolattal és készségességgel róttátok le, szívünk mélyéig öröm töltött el minket, és elődeink hírnevét felelevenítettük, akik Jeruzsálem segítségére siettek azokban a hősi időkben, amikor uruknak dicsőséget és hírnevet szereztek.

A római pápa buzdítására is, aki minket oly gyakran intett ez ügyben atyai gondoskodásával, és mivel nem kételkedünk abban, hogy híven, tiszta szívvel és állhatatosan akartok küzdeni, kéréseiteket szívesen és teljes lélekkel az Úr dicsőségére fordítjuk.

A fent nevezett férfiak tehát azt kérik, hogy nektek annyi hajót adjunk, amennyi alkalmas arra, hogy rajtuk négyezer-ötszáz jól felfegyverzett katonát és ugyanannyi lovat szállítsanak, valamint kilencezer pajzshordozót (ha ezek közül a pajzshordozók közül hiányzik valamennyi, nem kell csökkenteni a költséget), és húszezer jól fölfegyverzett gyalogost, egy évre való élelmiszerrel. Mindezek teljesítését megígértük.

Minden ember élelmiszer-ellátása a következő lesz: minden egyes emberre számítva hat sextaria [kb. 0,55 liter] kenyér és liszt, valamint zöldség és fél amfora bor. Minden lónak három mérő takarmány velencei mérték szerint, vízből pedig annyi, amennyi elegendő lesz. A személyszállító hajókat pedig olyan számban adjuk majd, amennyit a mi vezetőink elegendőnek ítélnek a mi jóindulatú számításaink szerint.

Ezt a fent felsorolt hajóhadat Szent Péter és Pál apostolok legközelebbi ünnepére elő kell állítani Isten és Szent Márk evangélista, valamint a kereszténység dicsőségére, egy teljes évre, ha sikerrel jár, ha-

csak nem marad majd tovább a mi és a ti közös megállapodásunk szerint.

Mindezeken felül – és a mi saját akaratunk szerint is – tartozunk még adni ötven felfegyverzett gályát az isteni szolgálatra, amelyek hasonlóképpen egy esztendeig lesznek az Úr szolgálatában, ha sikerrel járnak, hacsak nem maradnak majd tovább a mi és a ti közös megállapodásunk szerint. Ezekre pedig tartoztok nekünk adni nyolcvanötezer márka tiszta ezüstöt kölni mérték szerint, amelyik használatos vidékünkön. Ebből augusztus elsejéig itt kell lennie nálunk tizenötezer márkának, majd ezután Mindenszentek ünnepére újabb tízezernek, majd Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepéig újabb tízezernek. Végül pedig április hónapban a maradék ötvenezret tartoztok átadni nekünk. Ennek a hónapnak a leforgása alatt mind az embereknek, mind a lovaknak Velencében kell lenniük minden szükséges felszereléssel együtt, készen a behajózásra, és el kell menniük és az Úr szolgálatába állniuk egy teljes esztendőre, ha sikerrel járnak, hacsak nem maradnak majd tovább a mi és a ti közös megállapodásunk szerint.

Azt sem szabad mellőzni, hogy nem szükséges élelmezést készítenetek Cremonától Velence felé, és Bononiából, Immolából és Faventiából Velence felé, kivéve, ha parancsba adjuk.

Köztünk és köztetek oly erősnek kell lennie a szövetségnek, hogy mi tartozunk jól tartani benneteket, és ti is minket.

Ha pedig Isten akaratából erőszak vagy megállapodás útján valamit megszerzünk majd, együttesen vagy külön-külön, mindennek a felét tartozunk megkapni, és ti is a felét.

Mindezen fent felsorolt dolgokra, amelyet jól megértettek, fent nevezett követeitek megesküdtek magukra, a ti lelketekre és a Szent

Evangéliumokra, hogy általatok és általuk betartatnak majd, és hogy ti is meg fogtok mindezek betartására esküdni, valamint báróitokat is fölesketitek ezek megtartására, és az egész népet, amely részetekről előáll majd, hacsak nem változik meg akaratunk.

Eskessétek meg erre Franciaország királyát is, ha tudjátok.

Mi pedig azokat, amelyeket föntebb fölsoroltunk az általunk adandó hajóhaddal kapcsolatban – kivéve azokat, amelyeket a ti részetekről ígértetek –, esküvel fogadjuk, és a többi fent felsorolt dolgot, ha a fent mondott hadsereget itt találjuk majd, erre a mi báróink is hasonlóképpen megesküsznek. Ha pedig a fent mondott hadsereget nem találjuk majd itt, azok, akik itt lesznek városunkban, részt vesznek majd az említett vállalkozásban, és fölesküsznek arra, hogy ezek szerint szolgálnak, és a többieket is fölesketik, akik a mi oldalunkról hadba állnak majd, hacsak mást nem rendeltek.

Mindezekre közülünk és a ti fent nevezett követeitek közül válasszanak ki hat férfit, hogy ha véletlenül valamilyen botrány merülne föl a mi és a ti népetek között – amit az Úristen fordítson el tőlünk – általuk jussanak egyetértésre és megbékélésre, akik ezt a kérdést esküjük szerint igaz hittel fogják kezelni.

Ehhez a megállapodáshoz hasonló készült a Pápa úrral is, amelyet hasonlóképpen írassatok le, hogy ha valamelyik fél eltérne ennek az egyezménynek a betartásától, azt is írjátok a terhére, hogy vonakodik megtenni azt, amit rendben be kellene tartania.

Hogy pedig ezen irat hiteles erővel bírjon, megparancsoljuk, hogy ólompecsétünket tegyék a végére hitelesítésül.

Történt Velencében, Rivo Altón, az említett dózse úr palotájában."[401]

„Minekutána igen nemes Tibold urunk, Champagne és Brie grófja isteni sugallatra vállaira öltötte a Szent Kereszt jelét háza népével együtt és miután ő, aki minden dolgában körültekintő megfontolásokat követett, azon kezdett gondolkodni, hogyan teljesíthetné legeredményesebben a fogadalmát, hittel telve úgy határozott, hogy a kor egyetlen fejedelme által sem lehet a jeruzsálemi szent föld segítségére oly üdvösségesen, mint általad, Enrico Dandolo úr, Isten kegyelméből Velence, Dalmácia és Horvátország nagyságos fejedelme.

Fentebb nevezett urunk bizalmába fogadva minket, Geoffrey de Villehardouint és Milon le Brébant-t, hozzád küldött, mint a legkeresztényibb uralkodóhoz, hogy mi most az ő nevében kérjük tőled igen alázatosan, hogy az ily jámbor és üdvösséges szándékunkat tanácsoddal és segítségeddel támogatni méltóztassál; mivel kész magát és javait szándékod és akaratod alá bocsátani, és mindenben, ami ezentúl szükséges lesz majd, a te akaratod szerint eljárni.

Mivel tehát ezzel a céllal jöttünk színed elé, átnyújtottuk a levelet, amelyet fentebb nevezett urunk küldött neked, amelyet boldogan és önzetlen örömmel fogadtál, és azokra a dolgokra, amelyek miatt jöttünk, kedvező választ adtál.

Az említett levél megbízhatósága olyan nagy, hogy azoknak a dolgoknak, amelyeket az ő nevében mondunk majd neked, kételkedés nélkül hihetsz, és biztosra veheted, hogy bármiféle egyezséget, amelyet részéről veled kötünk majd, éppúgy érvényesnek ismeri majd el, mintha ő maga kötötte volna személyesen, és híven betartja majd.

Ha tehát nevében esküt is teszünk neked, azt érvényesnek fogja te-

kinteni, és lelke mélyéig kötelező érvényűnek fogja tartani, mintha ő maga kötötte volna személyesen.

Mindezekért ezt a pecsétjével ellátott üres pergament adta nekünk, amelyre leíratik majd mindaz, amiről az ő nevében veled megállapodunk, és amit az említett gróf urunk jogosnak és érvényesnek ismer el.

Megesküdtünk tehát magunkra és az említett urunk lelkére, hogy mindazokat a dolgokat, amelyeket azon egyezség oklevele tartalmaz, amelyet az Ige megtestesülésének 1201. esztendejében kötöttünk, és amit pecsétünkkel hitelesítettünk, ő is jogszerűnek és kötelező érvényűnek ismeri majd el, és erre ő maga is meg fog esküdni, valamint övéit is fölesketi, hogy híven betartsák.

Köttetett Velencében, az előbb említett esztendőben, április hónapban."[102]

Ugyanezt az esküt tette le Conon de Béthune és Alard de Maquereau Balduin, Flandria és Hainaut grófja, illetve Gautier de Gaudonville és Jean de Friaize Lajos, Blois és Chartrain grófja nevében.

2. A keresztesek szerződése Alexiosz császárral Konstantinápoly megtámadására (1202)

A szerződés magában foglalja Alexiosz herceg ígéreteit, melyeket a kereszteseknek tett, ha trónra segítik. A szerződést megerősítette Alexiosz herceg Korfun és Izsák császár Konstantinápolyban. Egyik szerződés szövege sem maradt ránk, csak más dokumentumokból – például Villehardouin krónikájából – lehet a tartalmára következtetni.

3. A velenceiek és a záraiak szerződése, miután Renier Dandolo dózsehelyettes másodszor is elfoglalja a várost (1203)

A velenceiek számára fontos dokumentum, amely szorosan kapcsolódik a negyedik keresztes hadjárathoz.

„Mi, a zárai követek kérjük tőletek, Renier úr, a dózse úr fia, és tanácsotok bölcsességétől, a záraiak közösségéért, hogy irgalmasan legyetek rájuk tekintettel.

A záraiak mindig a velenceiek közül akarnak érseket választani, és őt tisztelik majd Gradótól egészen Caput Aggerisig [Capo d' Istria]. A választást bemutatják a gradói pátriárka úrnak azt kérve, hogy erősítse meg a jelölt kiválasztását. A megerősítés után menjen a pátriárkai székhelyre, és kezéből fogadja a fölszentelést, neki hűséget, tiszteletet és engedelmességet ígérve, és minden hódolatot, amit Lampredius érsek lerótt II. Dandolo pátriárkának, és alávetettséget minden tekintetben. Hűséget esküszik majd a dózse úrnak és utódainak, és így tesznek majd mind a későbbi érsekek is a mindenkori dózséknak és pátriárkáknak.

Az érsek viszont a pátriárka úrtól nyeri szokott tisztségét, és a dalmáciai püspököket megillető jogaiban nem csorbíttatik.

Az érseket megilleti mindaz a hivatalba lépéssel járó megtiszteltetés, ami az őt megelőző érsekeknek járni szokott, és ezenfelül a záraiak közösségétől minden év március kalendae-ján 1500 jóféle nyest*.

* A középkorban Dalmáciában általánosan elfogadott fizetési eszköz volt állami adó lerovásakor a nyest. Ennek emlékére nevezik a ma használatban lévő horvát fizetőeszközt kunának, melynek jelentése: nyest.

A papság évente kétszer, az Úr születésének ünnepén és a Feltámadás Húsvétján, a nagyobb templomban ünnepi dicséretet énekel a dózse úrnak, a pátriárka úrnak valamint érsekükneк és követüknek minden évben azért, hogy a szokásos áldást elnyerjék.

A záraiak mindig a velenceiek közül választanak majd elöljárót, és őt tisztelik Gradótól egészen Caput Aggerisig, és bemutatják választásukat a dózse úrnak vagy helyettesének Velencében. Elfogadják választásuk megerősítését azáltal, hogy ő öltözteti be az elöljárót, aki hűséget esküszik neki és utódainak. Ha esetleg nem hagyná helyben választásukat a dózse, késlekedés nélkül új választást ejtenek meg a velenceiek közül egészen addig, míg azt a dózse el nem fogadja. Az érsek választásakor is hasonló módon járnak majd el, valamint a mindenkori elöljárók is így járnak el majd a mindenkori dózséval szemben, örökkön örökké.

Az elöljárót pedig megilleti mindaz a hivatalba lépéssel járó megtiszteltetés, ami a többi elöljárónak járni szokott és kijár, és mindazon szolgáltatás és megtiszteltetés, amit Pag szigetén szoktak kapni, valamint Scherda szigetén, ami a szárazfölddel szemközt fekszik.

Minden tizennégy évesnél idősebb férfi, hűséget esküszik a dózse úrnak és utódainak, majd ezt a hűségesküt tízévenként egyszer megújítják. Hűséget esküsznek az elöljárónak is és minden jövőbeli elöljárónak, megőrizve a dózséhoz való hűséget, Velence dicsőségére és Zára üdvére.

És ha véletlenül megesik majd, hogy a dózse úr vagy utódai kikötnek Zárában, a záraiak tiszteletteljesen fogadják majd őt, illően ellátják, valamint követeit is hasonlóképpen. És ha a dózse úr az érsek házában akar majd megszállni, az tisztelettel rendelkezésére áll majd, ha pedig

nem, egy méltó szálláshelyet kap majd egészen addig, amíg ott tartózkodik.

És Velence akárhányszor csak hadsereget állít majd egészen Raguzáig és Raguzától visszafelé, ahogy Velence cselekszik majd, úgy fognak tenni a záraiak is a férfiak számához mérten. Ha tehát harminc gálya nagyságú sereg lesz majd vagy annál nagyobb, amelyik Raguzába átkel, a záraiak adják a harmincadát, és Velence szolgálatában állnak majd egészen addig, míg fennáll a velencei hadsereg.

A záraiak Michiel úrnak, akit a dózse úr tett Pag és más hozzá tartozó szigetek elöljárójává, négyévenként ezerháromszázötven librát adományoznak, azaz minden év március közepén ennek a negyedét. A záraiak azt a vámot szedik majd be az ott létesítendő kikötőben kikötő külföldi hajóktól, amit a többi külföldi hajók is fizetnek Velencének, és azt három részre kell osztani: egyet kap az érsek, egyet az elöljárók, a harmadik pedig legyen a zárai népé.

Mindenkit, aki Velence barátja, a záraiak is barátjuknak tekintenek majd, és mindenkit, aki Velence ellensége, maguk a záraiak is ellenségüknek fogják tekinteni.

Azzal kapcsolatban pedig, hogy a város falait lerombolják-e vagy sem, és hogy helyreállítsák-e azokat, ha romosak a dózse úr vagy az ő helyettesének külön rendelkezése nélkül, illetve a tanács és a többség akarata nélkül, minden úgy történjék, ahogy a dózse úr akaratával egyezik, illetve helyettese, tanácsa és a többség akarata szerint.

Minden év március közepén Velencében a záraiak a velenceieknek adományoznak százötven perpert örökké, vagy háromezer zárai mércével mért jó nyestet, vagy ennek megfelelő értéket, a velencei elöljárók színe előtt.

A záraiak visszaállítják házaikba és minden megelőző tulajdonukba azokat, akik Zárából elmenekültek a keletkezett viszály miatt, és akik a velencei dukátus uralma alatti helyre mentek, vagy a hadseregbe, vagy kitartottak a Velence iránti hűségben.

Harminc vagy több túszt is adnak a záraiak, ahogyan a dózse úr kívánja, vagy az, aki őt és a tanácsát helyettesíti, vagy a többség, és ezek a túszok Velencében laknak majd a záraiak költségén. Ha közülük pedig elhal valaki, helyére másik adatik.

Meg fognak esküdni mind a követek, mind a város összes hivatalának elöljárói, mindegyikük a saját fejére, hogy mindezt így be fogják tartani, ha a dózse úr is így akarja, vagy az őt helyettesítő személy, és tanácsának többsége. És a záraiak éppúgy tartózkodhassanak Velencében, mint bármely más vidéken, ahogyan béke idején szokott lenni."[403]

4. A velenceiek és a frankok szerződése Konstantinápoly második ostroma előtt (1204. március) – megosztási szerződés

Ezt a szerződést egészíti ki a területek felosztásáról készült jegyzék (felosztási egyezmény), amely a város elfoglalása után konkretizálja a megosztási szerződésben lefektetett elveket.

„Mi, Enrico Dandolo, Isten kegyelméből Velence, Dalmácia és Horvátország dózséja, részünkről veletek, híres és nemzetes hercegek, Bonifác, Montferrat ura, Balduin flandriai gróf és Lajos blois-i gróf, valamint Hugo, a Szent Pál-templom elöljárója, a ti részetekről, hogy egység és szilárd egyetértés legyen köztünk, és hogy elkerüljünk minden viszályt, annak közreműködésével, aki a mi békénk, és a kettőt eggyé tette,

dicséret és dicsőség legyen nevének, ily rendet határoztunk meg, amit mindkét fél részéről eskü terhe alatt meg kell tartani:

Elsőként mindnyájan tartozunk fegyveres kézzel megvívni a várost, Krisztus nevét segítségül híva, és ha isteni segítséggel bevesszük a várost, annak vezetése alatt kell maradnunk és vonulnunk, akik a sereg élére ki vannak nevezve, és követni az ő parancsaikat.

Mindazt a dolgot pedig, amit a városban találunk, mindenki köteles arra a helyre vinni, ami ki lesz jelölve, és beadni a közösbe. Ezekből a dolgokból a velenceieknek három részt kell elvenniük azért, hogy meglegyen az, amit Alexiosz néhai császár nekünk és nektek megszabott. A negyedik részt ti tartsátok meg, mígnem egyenlők nem leszünk az osztozásban. Ha pedig még maradna valami, köztünk és köztetek egyenlően kell elosztani, ameddig nem szereztünk elegendőt. Ha pedig kevesebb lenne, úgy, hogy nem tudjuk behajtani az említett tartozást, amit már előbb szereztünk, abból kell betartani az előbb elmondott sorrendet; kivéve az élelmet, azt ugyanis egyenlőképpen kell elosztani köztetek és köztünk, hogy így mindkét fél kellőképpen fenn tudja tartani magát. Ami pedig ezenfelül marad még, az előbb elmondott rend szerint meg kell osztani a másikkal.

Mi pedig és a velencei polgárok szabadon és minden viszálytól mentesen a birodalom egész területén minden tisztségünket és tulajdonunkat továbbra is birtokoljuk majd, amiket szoktunk, mind szellemieket, mind időlegeseket, és minden előjogot és jogszokást, írottakat és íratlanokat egyaránt.

Részünkről hat embert kell kiválasztani, és hatot részetekről, akik eskü terhe mellett kötelesek kiválasztani azt a személyt a hadseregből, aki legjobban tudja a föld bevételének a módját, legjobban képes azt megcse-

lekedni, és legjobban tudja kormányozni a földet és a birodalmat Isten és a Római Anyaszentegyház és birodalom dicsőségére. És ha mindnyájan egyként egyetértenek, azt kell császárrá választanunk, akit ők egyetértésben választottak. Ha pedig hatan értenek egyet az egyik részről, és hatan a másik részről, sorsot kell húzni, és akire a sorsvetés esik, azt kell császárrá választanunk. Ha egyik oldalon többen értenek egyet, mint a másikon, azt választjuk császárrá, akiben a többség értett egyet. Ha pedig több jelölt is lenne, mint kettő, akire a legnagyobb rész jut, az legyen a császár.

A császárnak birtokolnia kell a megszerzett birodalom negyedrészét, a blachernai palotát és az Oroszlánszájat. A többi háromnegyedet köztünk és köztetek kell elosztani egyenlően.

Tudjátok meg azt is, hogy azok a klerikusok birtokolják majd a Hagia Szophia-templom kormányzásának és a pátriárkaválasztásnak a jogát, amelyik részről nem választották a császárt, Isten és a Római Anyaszentegyház és birodalom dicsőségére. Mindkét fél klerikusainak igazgatniuk kell azokat a templomokat, amelyek területükre esnek, és az egyházmegye birtokaiból annyi klerikust és templomot kell ellátniuk, amennyi méltó módon meg tud élni belőle. A maradék birtokaikat a fent elmondottak szerint meg kell osztani.

Ezenfelül arra is meg kell esküdnünk mind nekünk, mind pedig nektek, hogy a folyó március hónap utolsó napjától egy egész évig maradunk, hogy a birodalom és a császár a hatalmunkba kerüljön Isten és a Római Anyaszentegyház és birodalom dicsőségére. Azután pedig mindenki előtt, aki a birodalomban marad, magának a császárnak kell esküvel köteleznie magát, a jó és ésszerű szokás szerint. És azok, akik akkor a birodalomban maradnak, az elmondottak szerint kötelesek megesküdni, hogy erős és szilárd pártokat és szövetségeket alkotnak majd.

Tudatjuk továbbá, hogy részetekről és részünkről tizenkét vagy több embert kell kijelölni, akik eskü terhe alatt elosztják majd az emberek között a hűbérbirtokokat és kiváltságokat, és előírják a szolgálatokat, amelyeket azok az emberek a császárnak és a birodalomnak kötelesek elvégezni aszerint, amit jónak látnak, és ami méltónak tetszik számukra. A hűbérbirtokot pedig, ami az egyes embereknek kijelöltetik, szabadon és kötöttségektől mentesen birtokolja ő és örökösei, úgy férfi-, mint leányágon is, és ettől kezdve azt tehet vele, amit csak akar, leróva természetesen a császárnak és a birodalomnak járó szolgálatot. A császár tartozik elvégezni minden egyéb szolgálatot azon kívül, amit ők végeznek el, akik a hűbérbirtokokat és kiváltságokat birtokolják a nekik megszabott rend szerint.

Kijelentjük, hogy annak a népnek egyetlen tagját sem fogadják majd be a birodalom területén, amely háborúban áll velünk vagy utódainkkal, vagy a velencei néppel, míg a háborút békekötés nem zárja le.

Tartassék meg mindkét rész a jó hitben, hogy a Pápa úr támogatását is meg lehessen nyerni ahhoz, hogy ha valaki ezen egyezség ellen próbál cselekedni, kiátkozás kötelékével legyen megbéklyózva.

Azonfelül a császárnak is meg kell esküdnie, hogy az erős és szilárd adományozásokat és felosztásokat, amiket tesz, visszavonhatatlannak ismeri el a fönt előírtak szerint.

Tudvalevő az is, hogy ti, nemes dózse úr, nem tartoztok a császárnak esküt tenni bármiféle elvégzendő szolgálat teljesítésére semmilyen hűbérbirtok vagy jog miatt, amit kaptok; ám azok, akiket föléjük rendeltek helyettesetekül, kötelesek esküt tenni a császár és a birodalom szolgálatára, a fönt kijelentett rend szerint.

Kiadatott az Úr 1204. esztendejében, március hónapban."[104]

JEGYZETEK

1 Kinder-Hilgemann: Világtörténelem. 150–153. o.
2 Godfrey: 1204: the unholy Crusade.
3 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 1. kötet. 22–30. o.
4 Uo. 33. o.
5 Uo. 37–41. o.
6 Uo. 43–52. o.; Bárándy: Velence fénykora. 24. o.
7 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 1. kötet. 53–61. o.
8 Bárándy: Velence fénykora. 35–36. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 161–165. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 1. kötet. 62–70. o.
9 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 1. kötet. 77–84. o.
10 Uo. 85–93. o.
11 Bárándy: Velence fénykora. 20–22. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 24–30. o.; Zweidineck-Südenhorst: Venedig als Weltmacht und Weltstadt. 11–12. o.
12 Pertusi: Venezia e Bisanzio 1000–1204. 5. o.
13 Robbert: Venice and the Crusades. 380. o.
14 Pertusi: Venezia e Bisanzio 1000–1204. 6. o.
15 Robbert: Venice and the Crusades. 381–383. o. A rendeletekről lásd: Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 17–30. o.
16 Bárándy: Velence fénykora. 16–24. o.; Pertusi: Venezia e Bisanzio 1000–1204. 3–6. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 3–67. o.; Zweidineck-Südenhorst: Venedig als Weltmacht und Weltstadt. 7–18. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 383. o.; A 991-es privilégiumokról lásd: Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 36–39. o.
17 Bárándy: Velence fénykora. 32–35. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 135–161. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 384. o.; Huszti: Olasz-magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban. 8–12. o.
18 Bárándy: Velence fénykora. 35–36. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 161–165, 178–179. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 1. kötet. 62–70. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 384–385. o.; Davis: A normannok. 82–83. o.; Az 1082-es Chrysobullonról és kiváltságokról lásd: Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 50–63. o.
19 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 1. kötet. 96–102., 105–112. o.
20 Uo. 113–117. o.
21 Uo. 118–139. o.
22 Uo. 143–147. o.
23 Uo. 148. o.
24 Robbert: Venice and the Crusades. 394–395. o.
25 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 1. kötet. 147–168. o.
26 Uo. 169–204. o.
27 Uo. 207–224. o.
28 Uo. 230. o.

29 Uo. 232–233. o. (Alapvetően Anna Komnéné krónikájára, az Alexiászra hivatkozik.)

30 Robbert: Venice and the Crusades. 389–390. o.

31 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 1. kötet. 227. o.

32 Uo. 242–243. o. (Aacheni Albertre hivatkozik.); Robbert: Venice and the Crusades. 389–390. o.; Tafel–Thomas: Urkunden. 1. kötet. 64–66. o.; Dandolo: Chronicon Venetum. 221–223. o.

33 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 298–299. l.; Heyd: Historie du Commerce du Levant. 1. kötet. 131. o.

34 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 307–308. o.

35 Uo. 244–252. o.

36 Uo. 289–291. o.

37 Uo. 291–292. o.

38 Uo. 292–295. o.

39 Uo. 300–308. o.

40 Uo. 307. o.

41 Uo. 309–310. o.

42 Uo. 319–324. o.

43 Uo. 325–335. o.

44 Uo. 336–359. o.

45 Uo. 350–351. o.

46 Uo. 363–364. o.

47 Uo. 359. o.

48 Uo. 372–373. o.

49 Uo. 373–379., 388–397. o.

50 Uo. 398–400. o.

51 Uo. 400–401. o. (Alapvetően Türoszi Vilmosra, Chartres-i Foucher-ra és a Historia Ducum Veneticorumra hivatkozik.)

52 Tafel–Thomas: Urkunden. 1. kötet. 85. o.

53 Uo. 86. o.

54 Uo. 85–86. o.

55 Uo. 92–93. o.

56 Uo. 92. o.

57 Uo. 92. o.

58 Uo. 92. o.

59 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 401–402. o. (Türoszi Vilmosra és Chartres-i Foucher-re hivatkozik.); Tafel–Thomas: Urkunden. 1. kötet. 84–93. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 390–392. o.

60 Bárándy: Velence fénykora. 39. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 224–228. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 402–404. o. (Chartres-i Foucher-re, Türoszi Vilmosra és Ibn al-Kalániszí krónikájára – A damaszkuszi krónika folytatása: A keresztes hadjáratok damaszkuszi krónikája – hivatkozik.)

61 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 404. o.

62 Uo. 404–414. o.

63 Uo. 443–448. o.

64 Uo. 415–427. o.

65 Pörtner: A Szent Sír hadművelet. 584–607. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 395., 504–505. o. (Türoszi Vilmosra hivatkozik.)

66 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 400–401., 428., 432. o.

67 Uo. 430–441. o.

68 Pörtner: A Szent Sír hadművelet. 620–624, 626–630. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 489–495. o.

69 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 495–497. o. (A Jeruzsálemi Királyság államberendezkedéséről teljes összefoglalót ad La Monte: Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem című műve.)

70 Uo. 497–498. o.

71 Uo. 502–504. o.

72 Uo. 506–507. o.; Heyd: Historie du Commerce du Levant. 129–163. o. (teljes összefoglaló)

73 Pörtner: A Szent Sír hadművelet. 608-615. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 507-513. o.

74 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 449-454. o.

75 Uo. 457-486. o.

76 Uo. 514-527. o.

77 Uo. 528-535. o.

78 Uo. 539-564. o.

79 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 339-343. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 584-585. o.

80 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 2. kötet. 652-580., 586-589. o.

81 Uo. 590-615. o.

82 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 645-650. o.

83 Uo. 650-654. o.

84 Uo. 656-678. o.

85 Uo. 678-696. o.

86 Uo. 697-702. o.

87 Uo. 702-717. o.

88 Vargha: III. Ince pápa és kora. 401. o.

89 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 738. o.

90 Uo. 721. o.; Godfrey: Venice and the Fourth Crusade. 16. o.

91 Villehardouin: Bizánc megvétele. 6-8. o.

92 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 722. o.

93 Godfrey: Venice and the Fourth Crusade. 16. o.

94 Villehardouin: Bizánc megvétele. 8. o.

95 Uo. 9-10. o.

96 Uo. 10. o.

97 Uo. 10. o.

98 Uo. 10. o.

99 Uo. 10. o.

100 Uo. 11-12. o.; Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 362-368. o. (A dokumentumgyűjteményben a szerződési feltételeket bővebben feltüntették. Lásd: Függelék.)

101 Villehardouin: Bizánc megvétele. 12. o.

102 Uo. 12. o.

103 Bárándy: Velence fénykora. 125-136. o. (Részletesen olvasható benne a dózsei méltóság kialakulásának és státuszváltozásának folyamata.); Schillmann: Venedig. 143., 145. o.

104 Bárándy: Velence fénykora. 144., 154., 171. o.

105 Zweidineck-Südenhorst: Venedig als Weltmacht und Weltstadt. 42-45. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 328-331., 2. kötet. 80-81. o.; Bárándy: Velence fénykora. 149-152. o. (Mindhárom mű részletesen elemzi a Signoria helyzetét a velencei alkotmányban.); Pertusi: Venezia e Bisanzio 1000-1204. 10-11. o.

106 Kretschmayr: Venedig. 2. kötet. 72-76., 78-80. o.; Zweidineck-Südenhorst: Venedig als Weltmacht und Weltstadt. 41-53. o.; Bárándy: Velence fénykora. 139-142. o.; Ruskin: Velencze kövei. 1. kötet. 420-427. o.; Alleneker: A lagúnák városa. 24. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 412-413. o.

107 Bárándy: Velence fénykora. 153., 171. o.; Grignola: Die Dogen von Venedig. 24. o.

108 Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 326-327., 332-334., 2. kötet. 69., 82-83. o.; Bárándy: Velence fénykora. 137-138. o.

109 Villehardouin: Bizánc megvétele. 13. o.

110 Uo. 13. o.

111 Uo. 13. o.

112 McNeal-Wolff: The Fourth Crusade. 163. o.

113 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 723-724. o.; Godfrey: Venice and the Fourth Crusade. 16. o.

114 Villehardouin: Bizánc megvétele. 11. o.

115 Vargha: III. Ince pápa és kora. 423. o.

116 Robbert: Venice and the Crusades. 414. o.

117 McNeal-Wolff: The Fourth Crusade. 163. o.

118 Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 282.old
119 Robbert: Venice and the Crusades. 414. o.; Villehardouin: Bizánc megvétele. 11-12. o.; Dandolo: Chronicon Venetum. 276. o.
120 Queller-Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 435. o. (Queller és Madden Peter of Vaux de Cernay-ra és követőire hivatkoznak.)
121 Uo. 724. o. és a 42. lábjegyzet
122 Robbert: Venice and the Crusades. 414. o.
123 McNeal-Wolff: The Fourth Crusade. 161. o.
124 Madden: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 441. o.
125 Queller-Day: Some Argumentes in Defense of the Venetians on the Fourth Crusade. (725. o. és a 48. lábjegyzet)
126 Uo. 726. o.
127 Villehardouin: Bizánc megvétele. 23. o.
128 Queller-Day: Some Argumentes in Defense of the Venetians on the Fourth Crusade. (725. o. és a 46. lábjegyzet)
129 Uo. 727. o.
130 Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 366. o.
131 Queller-Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 456. o. (A dátumot Queller és Madden tanulmánya közli.)
132 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 725-726. o.; Godfrey: Venice and the Fourth Crusade. 19. o.; Schillmann: Venedig. 151-153. o.
133 Godfrey: Venice and the Fourth Crusade. 19. o.
134 Zaborov: A keresztes háborúk. 200. o.
135 Queller-Day: Some Argumentes in Defense of the Venetians on The Fourth Crusade. 723. o.
136 Queller-Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 435-436. o.
137 McNeal-Wolff: The Fourth Crusade. 162. o.
138 Robbert: Venice and the Crusades. 384. o.
139 Bárándy: Velence fénykora. 32-39., 45-48. o.; Jászay: Velence és Magyarország. 11-22. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 135-138., 219-222., 228-230., 272-274. o.; Töttösy: Dalmácia. 29-30. old
140 Sweeney: Magyarország és a keresztes hadjáratok a XII-XIII. században. 119-122. o.
141 Villehardouin: Bizánc megvétele. 25-26. o.
142 Vargha: III. Ince pápa és kora. 421. o.; Schillmann: Venedig. 153. o.
143 Wolff: The Latin Empire of Constantinople, 1204-1261. 187. o.
144 Schillmann: Venedig. 153. o.
145 Borosy: A keresztes háborúk és Magyarország. 34. o.; Villehardouin: Bizánc megvétele. 30-32. o.; Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 114. o.; Dandolo: Chronicon Venetum. 276. o.; Bárándy: Velence fénykora. 54. o.; Jászay: Velence és Magyarország. 24. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 726. o.; McNeal-Wolff: The Fourth Crusade. 173. o.
146 Queller-Day: Some Argumentes in Defense of the Venetians on the Fourth Crusade. 728. o. 79. lábjegyzet; Cessi: Venezia e la quarta crociata. 24., 27. o.
147 Villehardouin: Bizánc megvétele. 32-33. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 726. o.
148 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 726. o.; Godfrey: Venice and the Fourth Crusade. 19. o.; Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 407-409. o.
149 Sweeney: Magyarország és a keresztes hadjáratok a XII-XIII. században. 119-121. o.
150 Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 407-409. o.
151 Queller-Katele: Attitudes towards the Venetians in the Fourth Crusade: The Western Sources. 18. o.

152 Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 409-411. o.

153 Vargha: III. Ince pápa és kora. 431. o.

154 Zaborov: A keresztes háborúk. 211. o.

155 Uo. 211. o.

156 Queller-Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 449. o.

157 Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 522. o.; Jászay: Velence és Magyarország. 24. o.; Bárándy: Velence fénykora. 54-55. o.

158 Borosy: A keresztes háborúk és Magyarország. 35. o.; Jászay: Velence és Magyarország. 26-27. o.; Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 421-424. o.

159 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 343-351. o.; Hussey: Byzantium and the Crusades. 1081-1204. 146-147. o.

160 Villehardouin: Bizánc megvétele. 34. o.

161 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 727. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 415. o.; Godfrey: Venice and the Fourth Crusade. 17., 19. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 294. o.; Schillmann: Venedig. 154. o.

162 Villehardouin: Bizánc megvétele. 35. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 727. o.

163 Zaborov: A keresztes háborúk. 214. o.

164 Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 304-305, 407. o.; Villehardouin: Bizánc megvétele. 34. o.; Dandolo: Chronicon Venetum. 277. o.

165 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 114. o.; Zöllner: A keresztes háborúk története: 146. o.

166 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 115. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 728. o.

167 Madden: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 442. o.; Queller: The Fourth Crusade: the conquest of Constantinople, 1201-1204. 83-84. o.; Villeharouin: Bizánc megvétele. 41-42. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 295-296.

168 McNeal-Wolff: The Fourth Crusade. 177. o.; Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 116. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 297. o.

169 Queller-Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 460-461. o. (A tanulmány rengeteg hivatkozás alapján, mint legvalószínűbbet említi Konstantinápoly egymillió fős lélekszámát.); Egyébként Nikétász, aki kissé túloz a keresztesek létszámát illetően is csak 30 ezer harcosról beszél. (Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 113-114. o.)

170 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 728. o.; Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 115-116. o.; Villehardouin: Bizánc megvétele. 43-49., 51-53. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 297-298. o.

171 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 728. o.

172 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 115. o.

173 Uo. 117. o.; Vargha: III. Ince pápa és kora. 436. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 728. o.

174 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 728. o.; McNeal-Wolff: The Fourth Crusade. 178-179. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 298-299. o.

175 Villehardouin: Bizánc megvétele. 61-62. o.

176 Uo. 53-64. o. (Villehardouin pontosan leírja a csata menetét.); Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 118-119. o. (Nikétász is részletesen ír a csatáról.)

177 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 120. o.

178 Uo. 121. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 729. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 300. o.

179 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 121. o.

180 Sweeney: Magyarország és a keresztes hadjáratok a XII-XIII. században. 121. o.

181 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 123. o.

182 Villehardouin: Bizánc megvétele. 67. o.

183 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 124., 131. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 730. o.; McNeal - Wolff: The Fourth Crusade. 179-180. o.

184 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 125., 134. o. Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 730. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 302. o.

185 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 135. o.

186 Villehardouin: Bizánc megvétele. 65-69. o.; Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 135. o.

187 Madden: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 442. o.; Queller: Fourth Crusade: the conquest of Constantinople, 1201-1204. 116-117. o.; Villehardouin: Bizánc megvétele. 70-72. o.; McNeal - Wolff: The Fourth Crusade. 180-181. o.

188 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 730. o.

189 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 133-134. o.

190 Villehardouin: Bizánc megvétele. 77-78. o.

191 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 731. o.

192 Madden: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 446-448. o.

193 Brand: A Byzantine Plan for the Fourth Crusade. 462-475. o.; Madden: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 446. o.

194 Madden: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 449-451. o.

195 Vargha: III. Ince pápa és kora. 440. o.

196 Madden: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 456-457. o.

197 Vargha: III. Ince pápa és kora. 440. o.; Villehardouin: Bizánc megvétele. 78-79. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 305. o.

198 Madden: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 452. o.

199 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 137. o.

200 Uo. 138-139. o.; Vargha: III. Ince pápa és kora. 440-442. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 305-306. o.

201 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 139-140. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 731. o.

202 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 140-141. o.; (A dátum a Novgorodi Krónikából származik 46. o.); Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 306. o.

203 Madden: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 458-460. o.; Queller - Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of The Fourth Crusade. 463-464. o.

204 Madden: Vows and contracts in the Fourth

Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 460. o.

205 Uo. 462. o.

206 Uo. 463–464. o.

207 Queller: The Fourth Crusade: the conquest of Constantinople, 1201–1204. 142. o.

208 Pertusi: Venezia e Bisanzio 1000–1204. 18–20. o.

209 Uo. 18. o.

210 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 175. o.

211 Tafel–Thomas: Urkunden. 1. kötet. 444–452. o.; Villehardouin: Bizánc megvétele. 84–85. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 731. o.; Wolff: The Latin Empire of Constantinople, 1204–1261. 190. o.; Dandolo: Chronicon Venetum. 279. o.

212 Fotheringham: Genoa and the Fourth Crusade. 34. o.

213 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 142–144. o.

214 Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 307. o.

215 Vargha: III. Ince pápa és kora. 445. o.; Villehardouin: Bizánc megvétele. 85–90., 99., 112–113. o.; Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 144–147. o.; Wolff: The Latin Empire of Constantinopel, 1204–1261. 202. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 310–311., 320. o. (Kretschmayr szerint III. Alexioszt Bonifác elfogta, és életét egy kolostorban fejezte be.)

216 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 147–148. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 732. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 310–311. o.

217 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 148. o.

218 Queller–Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 466. o.

219 Uo. 467. o.

220 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 732. o.

221 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 148–159. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 732–733. o.; Godfrey: Venice and the Fourth Crusade. 21. o.

222 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 130. o.

223 Zöllner: A keresztes háborúk története: 149. o.

224 Pertusi: Venezia e Bisanzio 1000–1204. 13. o.

225 Godfrey: Venice and the Fourth Crusade. 21. o.

226 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 231–242. o.

227 Villehardouin: Bizánc megvétele. 93. o.

228 Jónás: Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 227. o. (Forrás: Robert de Clari: De chiaus qui conquistrent Constantinople. 81. fejezet.)

229 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 733. o.

230 Pertusi: Venezia e Bisanzio 1000–1204. 14. o.

231 Jónás: Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 229. o. (Forrás: Robert de Clari: De chiaus qui conquistrent Constantinople. 85. fejezet.)

232 Zaborov: A keresztes háborúk. 225. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 312. o.

233 Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 314. o.

234 Uo. 311. o.

235 Robbert: Venice and the Crusades. 417. o. (108. lábjegyzet)

236 Zöllner: A keresztes háborúk története. 150. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 734. o.

237 Zaborov: A keresztes háborúk. 228. o. (A dátum Zaborovtól származik.)

238 Wolff: The Latin Empire of Constantinople, 1204–1261. 189. o.

239 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 176. o.

240 Fotheringham: Genoa and the Fourth Crusade. 35-36. o.

241 Vargha: III. Ince pápa és kora. 452. o.

242 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 231. o.

243 Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 316. o.; Vargha: III. Ince pápa és kora. 458-460. o.

244 Vargha: III. Ince pápa és kora. 460., 465-466., 470-471., 473. o.; Wolff: The Latin Empire of Constantinople, 1204-1261. 198. o.

245 Vargha: III. Ince pápa és kora. 474-475. o.

246 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 734. o.; Jászay: Velence és Magyarország. 26. o.

247 Vargha: III. Ince pápa és kora. 455. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 319. o.

248 Bárándy: Velence fénykora. 57. o.; Jászay: Velence és Magyarország. 26. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 319. o.; Zaborov: A keresztes háborúk. 232. o.

249 Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 319. o.

250 Pörtner: A Szent Sír hadművelet. 624-626. o.; Vargha: III. Ince pápa és kora. 455. o.; Pertusi: Venezia e Bisanzio 1000-1204. 16. o.

251 Bárándy: Velence fénykora. 187. o.; Kretschmayr: Venedig. 2. kötet. 118. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 433-436. o.; Wolff: The Latin Empire of Constantinople, 1204-1261. 193. o.; Fotheringham: Genoa and the Fourth Crusade. 47-51., 54. o.

252 Zaborov: A keresztes háborúk. 232. o.

253 Zweidineck-Südenhorst: Venedig als Weltmacht und Weltstadt. 32-34. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 434. o.

254 Queller-Katele: Attitudes towards the Venetians in the Fourth Crusade: The Western Sources. 1-35. o.

255 Jónás: Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 223. o. (Forrás: Gunther von Pairis: Historia Constantinopolitana.)

256 Queller-Katele: Attitudes towards the Venetians in the Fourth Crusade: The Western Sources. 1-37. o.

257 Uo. 22-37. o. (Queller és Katele részletesen elemzi a különböző források tartalmát és azok megbízhatóságát. Munkám során tanulmányuk alapján elfogadtam megállapításaikat.)

258 McNeal-Wolff: The Fourth Crusade. 161. o. (McNeal és Wolff pontosan Ernoul krónikájára utal vissza.)

259 Queller-Katele: Attitudes towards the Venetians in the Fourth Crusade: The Western Sources. 28-29. o.

260 Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet: 304-322. o.

261 Queller-Katele: Attitudes towards the Venetians in The Fourth Crusade: the Western Sources. 17-19. o.

262 Brand: The Fourth Crusade: Some Recent Interpretations. 38. old.

263 Queller-Katele: Attitudes towards the Venetians in the Fourth Crusade: The Western Sources. 9-14. o.

264 Uo. 14-17. o.

265 Queller-Day: Some Argumentes in Defense of the Venetians on the Fourth Crusade. 719. o.

266 Queller-Katele: Attitudes towards the Venetians in the Fourth Crusade: The Western Sources. 31-32. o.

267 Queller-Day: Some Argumentes in Defense of the Venetians on the Fourth Crusade. 721-722. o.; Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 204-206. o.

268 Brand: The Fourth Crusade: Some Recent Interpretations. 35. o.

269 Queller-Katele: Attitudes towards the Venetians in the Fourth Crusade: The Western Sources. 24-30., 32-35. o.

270 Uo. 34. o.

271 Brand: The Fourth Crusade: Some Recent Interpretations. 35. o. (Brand hivatkozási alapja: Gill: Franks, Venetians, and Pope Innocent III: 1201-1203. Studi veneziani 12. (1970): 88., és Morris: Geoffroy de Villehardouin. Sudi veneziani 12. (1970): 88.)

272 Queller - Katele: Attitudes towards the Venetians in The Fourth Crusade: The Western Sources. (16. o. és a 143. lábjegyzet)

273 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 352. o.

274 Godfrey: Venice and the Fourth Crusade. 20-21. o.

275 Töttösy: Dalmácia. 31. o.

276 Queller - Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 434. o.

277 Pertusi: Venezia e Bisanzio 1000-1204. 17-18. o.

278 Schillmann: Venedig. 162. o.

279 Hussey: Byzantium and the Crusades, 1081-1204. 150. o.

280 Hopf: Geschichte Griechenlands vom Beginne des Mittelalters bis auf die neuere Zeit. 118. o.; Maalouf: A keresztes háborúk arab szemmel. 336. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 725. o.

281 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 351. o.

282 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 110-111. o. (Nikétász részletesen ír Alexiosz szökéséről.)

283 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 316. o.; Zweidineck-Südenhorst: Venedig als Weltmacht und Weltstadt. 21. o.

284 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 317. o.; Bárándy: Velence fénykora. 35-36. o.

285 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 323. o.

286 Uo. 317. o.

287 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 323. és 330. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 386. o.; Hussey: Byzantium and the Crusades, 1081-1204. 132. o.

288 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 329. o.;

289 Robbert: Venice and the Crusades. 385-386. o.; Tafel - Thomas: Urkunden. 1. kötet. 95-98. o.; Hussey: Byzantium and the Crusades, 1081-1204. 131-132. o.

289 Robbert: Venice and the Crusades. 386. o.; Hussey: Byzantium and the Crusades, 1081-1204. 138. o.

290 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 336-337. o.; Queller - Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 452. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 387-389., 407-408. o.; Hussey: Byzantium and the Crusades, 1081-1204. 138-139. o.; Fotheringham: Genoa and the Fourth Crusade. 26-27. o.

291 Robbert: Venice and the Crusades. 408. o.

292 Uo. 408-409. o.

293 Queller - Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 452-453. o.

294 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 343. o.

295 Queller - Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 453. o. (Queller és Madden 1184-re datálják a megállapodást Andronikosszal.); Robbert: Venice and the Crusades. 409. o.; Nicol: Byzantium and Venice. 109. o.

296 Robbert: Venice and the Crusades. 409. o.

297 Queller - Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 453. o.; Tafel - Thomas: Urkunden. 1. kötet. 179-203., 246-280. o.; Fotheringham: Genoa and the Fourth Crusade. 28. o.

298 Queller - Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 453. o.; Nicol: Byzantium and Venice. 116. o.

299 Robbert: Venice and the Crusades. 409. o.; Tafel - Thomas: Urkunden. 1. kötet. 179-203. o.

300 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 352. o.; Queller-Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 453. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 410. o.; Fotheringham: Genoa and the Fourth Crusade. 32. o.

301 McNeal-Wolff: The Fourth Crusade. 162. o.; Kretschmayr: Venedig. 2. kötet. 286.

302 Queller-Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 454. o.; Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 246-280. o.; Robbert: 410-411. o.; Nicol: Byzantium and Venice. 121-123. o.

303 Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 112. o.; Zöllner: A keresztes háborúk története: 147. o.

304 Jónás: Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 225. o. (Forrás: Gunther von Pairis: Historia Constantinopolitana.)

305 Queller-Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 457. o.

306 Nicol: Byzantium and Venice. 136. o.

307 Madden: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 443-445. o.; Nicol: Byzantium and Venice. 412. o.

308 Queller-Day: Some Argumentes in Defense of the Venetians on the Fourth Crusade. 734-735. o.; Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 448., 452. o., 2. kötet. 202-205. o.

309 Robbert: Venice and the Crusades. 395-397. o.

310 Vargha: III. Ince pápa és kora. 406. o.

311 Queller-Day: Some Argumentes in Defense of the Venetians on the Fourth Crusade. 730. o.; Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 234-235. o.

312 Queller-Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 438. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 397-398. o. (Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek csak a feljegyzett úticélok voltak.)

313 Queller-Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 454-455. o.

314 Schillmann: Venedig. 149. o.

315 Vargha: III. Ince pápa és kora. 421-422. o. (A történészek a Novgorodi Krónika alapján gondolják így.)

316 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 726. o.

317 Hopf: Geschichte Griechenlands vom Beginne des Mittelalters bis auf die neuere Zeit. 118. o.

318 Maalouf: A keresztes háborúk arab szemmel. 336. o.

319 Godfrey: Venice and the Fourth Crusade. 19., 21. o.

320 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 725. o.

321 Uo. 727. o.

322 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 1. kötet. 725. o. (Ernoul krónikájára - La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier - alapítja megállapítását.)

323 Zaborov: A keresztes háborúk 185. o. (Zaborov Gabriel Hanotaux francia történész kutatásaira alapozza megjegyzését.)

324 Robbert: Venice and the Crusades. 441. o.; Queller-Day: Some Argumentes in Defense of the Venetians on the Fourth Crusade. 729. o. (Robbert, Queller és Day is Gabriel Hanotaux kutatásaira alapoz: Gabriel Hanotaux: Les Venitiens ont-ils trahi la Chrétiené en 1202?; Revue historique, IV (1877), 87-100. o.)

325 Queller-Day: Some Argumentes in Defense of the Venetians on The Fourth Crusade. 731. o.

326 Queller-Madden: Some further argumentes in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. 436-444. o.

327 Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 287. o.

328 Madden: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. 461. o.
329 Maalouf: A keresztes háborúk arab szemmel. 340. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 736. o.
330 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 737. o.; Godfrey: Venice and the Fourth Crusade. 21. o.
331 Villehardouin: Bizánc megvétele. 93-96. o.
332 Robbert: Venice and the Crusades. 418. o.
333 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 733-734. o.; Zaborov: A keresztes háborúk. 231-232. o.; Vargha: III. Ince pápa és kora. 466. o.; Kretschmayr: Venedig. 2. kötet. 16-18. o.
334 Robbert: Venice and the Crusades. 418-419., 428-429. o.; Wolff: The Latin Empire of Constantinople, 1204-1261. 193. o.
335 Robbert: Venice and the Crusades. 419-422. o.
336 Uo. 425-426. o.
337 Uo. 426. o.
338 Robbert: Venice and the Crusades. 426-427. o.
339 Uo. 428. o.; Tafel-Thomas: Urkunden. 2. kötet. 96-100. o. (A Villehardouini Gottfriddal kötött szerződés szövege.)
340 Robbert: Venice and the Crusades. 429-432. o.; Wolff: The Latin Empire of Constantinople, 1204-1261. 202. o. (Sanudóról); Fotheringham: Genoa and the Fourth Crusade. 44-46. o.
341 Kretschmayr: Venedig. 2. kötet. 24-26., 119-120. o.; Bárándy: Velence fénykora. 188. o.;
342 Zaborov: A keresztes háborúk. 230. o.
343 Vargha: III. Ince pápa és kora. 454-455. o.; Villehardouin: Bizánc megvétele. 114-115. o.
344 Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 512-515. o. (A Kréta eladásáról szóló szerződés.); Fotheringham: Genoa and the Fourth Crusade. 38-41. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 317. o.
345 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 734. o.; Kretschmayr: Venedig. 1. kötet. 317-318. o.; Zaborov: A keresztes háborúk. 232. o.; Villehardouin: Bizánc megvétele. 96-97., 102-110. o.
346 Vargha: III. Ince pápa és kora. 471. o.
347 Kretschmayr: Venedig. 2. kötet. 19-20. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 422-424. o.
348 Bárándy: Velence fénykora. 187-188. o.; Kretschmayr: Venedig. 2. kötet. 118-119. o.; Robbert: Venice and the Crusades. 423. o.
349 Villehardouin: Bizánc megvétele. 119-121. o.; Vargha: III. Ince pápa és kora. 455-456. o.; Zaborov: A keresztes háborúk. 230-231. o.
350 Pertusi: Venezia e Bisanzio 1000-1204. 20. o.
351 Vargha: III. Ince pápa és kora. 458. o.
352 Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 532. o.
353 Vargha: III. Ince pápa és kora. 462. o.; Grignola: Die Dogen von Venedig. 31. o.
354 Schillmann: Venedig. 162. o.
355 Villehardouin: Bizánc megvétele. 122-184. o. (A frank történetíró a szemtanú pontosságával részletesen írja le az eseményeket Montferrati Bonifác haláláig.); Nikétas Choniates: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel. 225. o. (Balduin haláláról); Zaborov: A keresztes háborúk. 239-240. o.; Vargha: III. Ince pápa és kora. 461-467. o.
356 Vargha: III. Ince pápa és kora. 467-470. o.
357 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 375. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 734-735. o.; Wolff: The Latin Empire of Constantinople, 1204-1261. 200-201. o.
358 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 376. o.; Zaborov: A keresztes háborúk. 242. o. (Ő 1222-re teszi a Thesszaloniki Királyság bukását.); Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 735. o.
359 Villehardouin: Bizánc megvétele. 115. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története.

3. kötet. 734–735. o.; Zaborov: A keresztes háborúk. 239. o.

360 Wolff: The Latin Empire of Constantinople, 1204–1261. 213. o.; Ostrogorsky: A bizánci állam története. 374. o.

361 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 374. o.

362 Wolff: The Latin Empire of Constantinople, 1204–1261. 221. o.; Ostrogorsky: A bizánci állam története. 377–379. o.

363 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 379–387. o.; Wolff: The Latin Empire of Constantinople, 1204–1261. 231. o.

364 Kretschmayr: Venedig. 2. kötet. 60. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 847–848. o.; Heyd: Historie du Commerce du Levant. 344–354. o.

365 Kretschmayr: Venedig. 2. kötet. 60–61. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 848–850. o.

366 Kretschmayr: Venedig. 2. kötet. 61–63. o.; Ostrogorsky: A bizánci állam története. 390. o.; Bárándy: Velence fénykora. 66–68. o. (Elemzi az első genovai háború menetét.)

367 Kretschmayr: Venedig. 2. kötet. 63. o.

368 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 393. o.

369 Uo. 394. o.

370 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 396. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 893–894. o.

371 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 397. o.

372 A szicíliai vecsernyéről részletesen beszámol Runciman: A szicíliai vecsernye című művében.

373 Ostrogorsky: A bizánci állam története. 410–419., Velence fénykora 68–69. o.; Kretschmayr: Venedig. 64–67. o.

374 Schillmann: Venedig. 164. o.

375 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 740–741. o. (Ernoul krónikájára – La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier – hivatkozik.)

376 Uo. 741–744. o.

377 Zöllner: A keresztes háborúk története. 157–158. o.; Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 745–749. o. (A gyermekek keresztes hadjáratáról részletesen számol be Röhricht: Die Kinderkreutzzug, in: Historische Zeitschrift. 36. kötet.)

378 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 749–750. o.

379 Uo. 751–767. o.

380 Uo. 768–782. o.

381 Bárándy: Velence fénykora. 59–64. o.

382 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 782–792., 804–805. o.

383 Uo. 797–805. o.

384 Uo. 806–810. o.

385 Uo. 828–830. o.

386 Uo. 833–849. o.

387 Uo. 853–855. o.

388 Uo. 856–873. o.

389 Uo. 873–886. o.

390 Uo. 878. o.

391 Uo. 886–888. o.

392 Uo. 894–896. o.

393 Uo. 928–941. o.

394 Dandolo: Chronicon Venetum. 402. o.

395 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 941–951. o.

396 Velence fénykora 105–106. o.; Kretschmayr: Venedig. 2. kötet. 220–222. o.

397 Runciman: A keresztes hadjáratok története. 3. kötet. 965–971. o.

398 Uo. 976–980. o.

399 Uo. 985. o.

400 Uo. 909–910. o.

401 Tafel-Thomas: Urkunden. 1. kötet. 363–368. o.

402 Uo. 359–360. o.

403 Uo. 421–424. o.

404 Uo. 445–449. o.

IRODALOMJEGYZÉK

ALLENEKER LAJOS: A lagúnák városa (1892)

BÁRÁNDY GERGELY: Velence fénykora (Scolar Kiadó, Budapest, 1999)

BOROSY ANDRÁS: A keresztes háborúk és Magyarország I-II. Hadtörténelmi Közlemények, 109:1, 1996, 3–41., 109:2, 1996, 11–52. o.

BRAND, CHARLES: The Fourth Crusade: Some Recent Interpretations. Medievalia et Humanistica xii. 1984, 36.

BRAND, CHARLES: A Byzantine Plan for the Fourth Crusade. Speculum xliii. (1968)

CESSI, ROBERTO: Venezia e la quarta crociata

CHONIATES, NIKÉTAS: Die Kreutzfahrer erobern Konstantinopel; szerk.: Endre V. Ivánka, Byzantinische Geschichtsschreiber, IX. kötet (Verlag Styria)

DANDOLO, ANDREA: Chronicon Venetum; Muratori: Rerum Italicarum Scriptores, 12. kötet

DAVIS, H. R. C.: A normannok (Osiris Kiadó, Budapest, 2002)

DESSEWFFY ARISZTID: Velencze (Kosmos Műintézet Kiadása, Budapest, 1896)

FOTHERINGHAM, JOHN K.: Genoa and the Fourth Crusade. English Historical Revue. 25, 1910

GODFREY, JOHN: 1204: the unholy Crusade (Oxford, New York, 1980)

GODFREY, JOHN: Venice and the Fourth Crusade. History Today, 26, 1976

GRIGNOLA, ANTONELLA: Die Dogen von Venedig (Demetra, 1999)

HANOTAUX, GABRIEL: „Les Venitiens ont-ils trahi la Chrétiené en 1202?" Revue historique, IV (1877)

HEYD, W.: Historie du Commerce du Levant; ford.: Furcy Raynaud (Lipcse, 1936)

HOPF, KARL: Geschichte Griechenlands vom Beginne des Mittelalters bis auf die neuere Zeit (Lipcse, 1867)

HUSSEY, JOAN M.: Byzantium and the Crusades, 1081-1204. In Setton (ed.): History of the Crusades

HUSZTI DÉNES: Olasz–magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban. A Római Magyar Történeti Intézet kiadványai (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1941)

JÁSZAY MAGDA: Velence és Magyarország (Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990)

(SZ.) JÓNÁS ILONA: Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény (Osiris Kiadó, Budapest, 1999)

KINDER, HERMANN - HILGEMANN, WERNER: Világtörténelem (Springer Hungarica, 1994)

KRETSCHMAYR, HEINRICH: Venedig, 1-2. kötet (Gotha 1909, 1920, Friedrich Andreas Perthes A.-G.)

MAALOUF, AMIN: A keresztes háborúk arab szemmel (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997)

MADDEN, THOMAS F.: Vows and contracts in the Fourth Crusade: the treaty of Zara and the attack on Constantinople in 1204. International History Review, 15:3, 1993, 441-468. o.

MCNEAL, EDGAR H. ÉS WOLFF, ROBERT LEE: The Fourth Crusade; In Setton (ed.): History of the Crusades. ed. Setton. Madison, 1969

NICOL, DONALD M.: Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations (Cambridge, 1988)

OSTROGORSKY, GEORG: A bizánci állam története (Osiris Kiadó, Budapest, 2003)

PERTUSI, AGOSTINO: Venezia e Bisanzio: 1000-1204. In Dumbarton Oaks Papers, 23. 1979

PÖRTNER, RUDOLF: A Szent Sír hadművelet. A keresztes hadjáratok a legendákban és a valóságban (1095-1187).; jegyz.: Kovács Vera, Rázsó Gyula (Budapest, 1985)

QUELLER, DONALD E.: The Fourth Crusade: the conquest of Constantinople, 1201-1204 (Philadelphia, 1977)

QUELLER, DONALD E. - DAY, GERALD W.: Some Arguments in Defense of the Venetians on the Fourth Crusade; American Historical Review, 81. 1976

QUELLER, DONALD E. - KATELE, IRENE B.: Attitudes towards the Venetians in the Fourth Crusade: The Western Sources. The International History Review, 4. 1982

QUELLER, DONALD E. - MADDEN, THOMAS F.: Some further arguments in defense of the Venetians of the Fourth Crusade. Byzantion: Revue internationale des études byzantines. 62, 1992-3, 433-473. o.

ROBBERT, LOUISE BUENGER: Venice and the Crusades. In Setton (ed.): History of the Crusades

RUNCIMAN, STEVEN: A keresztes hadjáratok története (Osiris Kiadó, Budapest, 1999)

RUSKIN: Velencze kövei (Budapest, 1896)

SCHILLMANN, FRITZ: Venedig - Geschichte und Kultur Venetiens (Verlag Dr. Hans Epstein / Dr. Rolf Passer. Leipzig und Wien, 1933)

SWEENEY, JAMES ROSS: Magyarország és a keresztes hadjáratok a XII-XIII. században; in.: Századok, 118, 1984, 114-124. o.

TAFEL, G. L. - THOMAS, G. M.: Urkunden zur alteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig (Wien, 1856-1857)

TÖTTÖSY ERNŐ: Dalmácia (Mécses Kiadó, Budapest, 1992)

VARGHA MIKLÓS: III. Ince pápa és kora (Budapest, 1893)

VILLEHARDOUIN, DE GEOFFREY: Bizánc megvétele; ford.: Szabics Imre (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985)

WITT: A keresztes hadak története (Athenaeum, Budapest, 1905)

WOLFF, ROBERT LEE: The Latin Empire of Constantinople, 1204-1261; in: History of the Crusades. ed. Setton (Madison, 1969)

ZABOROV, M. A.: A keresztes háborúk (Gondolat Kiadó, Budapest, 1958)

ZÖLLNER, WALTER: A keresztes háborúk története; ford.: Jólesz István (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980)

ZWEIDINECK-SÜDENHORST: Venedig als Weltmacht und Weltstadt (Verlag von Velhagen & Klafing, Leipzig, 1906)

AZ ALÁBBI KÉPEK A SZERZŐ GYŰJTEMÉNYÉBŐL VALÓK:

12., 14–15., 26–27., 30., 54–55., 65., 73., 80., 87., 94–95., 103., 108–109., 136–137., 177., 180., 200–201., 204–205., 214–215., 219., 232–233., 240., 244., 253., 287. o.

Schiavona – velencei lovassági kard a XVII. század első feléből. Velence jellemzően szlávokból álló isztriai, dalmáciai és görög csapatainak fegyvere volt

Scolar Kiadó, 1114 Budapest, Bartók Béla út 7. · Telefon: (+36 1) 466 7648
E-mail: scolar@scolar.hu · www.scolar.hu · Felelős kiadó Érsek Nándor
Felelős szerkesztő Illés Andrea · A szöveget Sólyom Beáta gondozta
A fotókat Gyurján Eszter és Magyar László készítette · A kötetet Máthé Hanga
tervezte · Nyomta és kötötte a Reálszisztéma Dabasi Nyomda Rt. · Felelős
vezető Mádi Lajos · ISBN 963 9534 04 8